

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Postępowania Karnego i Kryminalistyki

mgr Renata Badowiec

Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony z art. 49 § 3 kodeksu postępowania karnego

Rozprawa doktorska

Promotor

Prof. dr hab. Arkadiusz Lach

Promotor pomocniczy

Dr Michał Ziemiak

Toruń 2023

Spis treści	
Wykaz skrótów	9
Wstęp	13
Rozdział 1. Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony w postępowaniu karnym	21
1.1 Pojęcie zakładu ubezpieczeń	21
1.1.1 Definicja zakładu ubezpieczeń na podstawie przepisów ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej oraz ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych	21
1.1.2 Pojęcie zakładu ubezpieczeń w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego	28
1.2 Pojęcie pokrzywdzonego w świetle przepisu art. 49 § 1 k.p.k.	34
1.2.1 Bezpośrednie naruszenie lub zagrożenie przestępstwem	34
1.2.2 Określenie dobra prawnego na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k.	40
1.2.3 Pojęcie osoby fizycznej, osoby prawnej, instytucji państwowej, samorządowej oraz innej jednostki organizacyjnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.p.k.	42
1.3 Ewolucja statusu zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym	46
Rozdział 2. Pokrzywdzony w świetle prawa do rzetelnego procesu karnego	57
2.1 Pojęcie rzetelnego procesu karnego	57
2.2 Rzetelny proces karny na podstawie przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego	66

2.3 Rzetelny proces karny na podstawie przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	73
2.4 Prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego	80
2.4.1 Prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego	80
2.4.2 Prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego a regulacje prawa unijnego	83
2.4.3 Prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego w świetle przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka	91
Rozdział 3. Realizacja uprawnień przysługujących zakładowi ubezpieczeń jako pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.	103
3.1 Reprezentacja zakładu ubezpieczeń występującego w charakterze pokrzywdzonego w postępowaniu karnym.....	103
3.2 Wykonywanie praw pokrzywdzonego przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu przygotowawczym	108
3.2.1 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa oraz do złożenia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego	108
3.2.2 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do uczestnictwa w czynnościach postępowania przygotowawczego	113
3.2.3 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do przeglądania akt sprawy oraz sporządzania odpisów i kopii z akt sprawy	121
3.2.4 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do złożenia wniosków o uzupełnienie dochodzenia lub śledztwa.....	124
3.2.5 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do złożenia wniosku o skierowanie sprawy do postępowania mediacyjnego.....	129
3.3 Wykonywanie praw pokrzywdzonego przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu sądowym	136
3.3.1 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do udziału w posiedzeniach wyrokowych.....	136

3.3.2	Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do udziału w rozprawie głównej.....	144
3.3.3	Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do sprzeciwienia się wnioskowi o dobrowolne poddanie się karze.....	147
3.3.4	Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do wniesienia apelacji od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu	151
3.4	Wykonywanie przez zakład ubezpieczeń uprawnień przysługujących oskarżycielowi posiłkowemu w postępowaniu sądowym	153
3.4.1	Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do przeglądania akt sprawy oraz sporządzania odpisów i kopii z akt sprawy	154
3.4.2	Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do zgłaszania wniosków dowodowych na rozprawie głównej	159
3.4.3	Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do wypowiedzi oraz do zadawania pytań przesłuchiwanym świadkom.....	162
3.4.4	Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do wygłoszenia mowy końcowej	165
3.4.5	Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do wniesienia apelacji od wyroku wydane w postępowaniu przed sądem I instancji	167
3.5	Realizacja uprawnień pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym po procesie transformacji spółki	172
Rozdział 4. Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.....		178
4.1	Możliwość dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym	178
4.1.1	Obowiązek naprawienia szkody w polskim postępowaniu karnym	178
4.1.1.1	Funkcja kompensacyjna prawa karnego.....	178
4.1.1.2	Charakter obowiązku naprawienia szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k.	182
4.1.1.3	Przesłanki orzekania obowiązku naprawienia szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k.	189
4.1.1.3.1	Związek przyczynowy między przestępstwem a szkodą ...	189

4.1.1.3.2	Istnienie szkody w chwili orzekania jako warunek dopuszczalności nałożenia obowiązku jej naprawienia	195
4.1.1.3.3	Wniosek pokrzywdzonego o naprawienie szkody w postępowaniu karnym	200
4.1.1.3.4	Skazanie sprawcy jako przesłanka orzeczenia obowiązku naprawienia szkody	203
4.1.2	Regres typowy jako podstawa dochodzenia przez zakład ubezpieczeń roszczeń cywilnoprawnych w postępowaniu karnym	206
4.1.2.1	Naprawienie szkody przez zakład ubezpieczeń na podstawie zawartej z ubezpieczającym umowy ubezpieczenia	206
4.1.2.2	Konstrukcja regresu typowego w rozumieniu przepisów kodeksu cywilnego	214
4.1.2.3	Możliwość dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie regresu typowego	220
4.1.3	Regres nietypowy jako podstawa dochodzenia przez zakład ubezpieczeń roszczeń cywilnoprawnych	225
4.1.3.1	Obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych	225
4.1.3.2	Kształt umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych	227
4.1.3.3	Konstrukcja regresu nietypowego w ubezpieczeniu OC posiadaczy pojazdów mechanicznych na podstawie przepisu art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych	230
4.1.3.4	Możliwość dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie regresu nietypowego	237
4.1.3.5	Udział w postępowaniu karnym zakładów ubezpieczeń, którym przysługują roszczenia regresowe nietypowe – analiza wyników badań aktowych.....	250

4.2 Obowiązek naprawienia szkody przez sprawcę wypadku komunikacyjnego a zobowiązanie zakładu ubezpieczeń do naprawienia szkody z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych	259
4.3 Świadczenie kulancyjne a zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.	267
Wnioski końcowe	273
Bibliografia	283
Wykaz aktów prawnych	283
Wykaz literatury	289
Wykaz orzeczeń	311
Wykaz źródeł internetowych	323

Wykaz skrótów

1. Źródła prawa

Decyzja Ramowa Rady 2001/220/WSiSW – Decyzja Ramowa Rady z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW), Dz.Urz. UE L 82 z 22.03.2001 r.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012 r.

Druga Dyrektywa Komunikacyjna – Dyrektywa Rady 84/5/EEC z dnia 30 grudnia 1983 r. w sprawie ujednoczenia przepisów państw członkowskich dotyczących ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej z tytułu użytkowania pojazdów samochodowych, Dz.Urz. UE L 008 z 11.01.1984 r.

Dyrektywa Rady 2004/80/WE – Dyrektywa Rady 2004/80/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. odnosząca się do kompensaty dla ofiar przestępstw, Dz.Urz. UE L 261 z 6.08.2004 r.

EKPC – Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie z dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, ETS nr 005 (Europejska Konwencja Praw Człowieka), Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284

Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.

MPPOiP – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167

k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360 ze zm.

k.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138 ze zm.

k.k.w. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 53 ze zm.

k.p.c. – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm.

k.p.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1375 ze zm.

k.p.k. z 1928 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1928 r., Nr 33, poz. 313 ze zm.

k.p.k. z 1969 r. – ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 96 ze zm.

k.s.h. – ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1467 ze zm.

k.w. – ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2151 ze zm.

ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej – ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2283 ze zm.

ustawa o działalności ubezpieczeniowej z 1990 r. – ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej, t.j. Dz.U. z 1996 r., Nr 11, poz. 62 ze zm.

ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych – ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2277 ze zm.

2. Instytucje, organizacje i państwa

PBUK – Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych

PZU – Powszechny Zakład Ubezpieczeń

RP – Rzeczpospolita Polska

UE – Unia Europejska

UFG – Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny

3. Publikatory

Dz.U. – Dziennik Ustaw

Dz.Urz. KGP – Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Policji

Dz.Urz. UE – Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej

Legalis – System Informacji Prawnej Legalis

Lex – System Informacji Prawnej LEX

4. Inne

m.in. – między innymi

np. – na przykład

nr – numer

pkt – punkt

poz. – pozycja

red. – redakcja

s. – strona

t. – tom

tj. – to jest

t.j. – tekst jednolity

ubezpieczenie OC – ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej

ust. – ustęp

w zw. – w związku

ze zm. – ze zmianami

zob. – zobacz

Wstęp

Pozycja zakładu ubezpieczeń występującego w charakterze pokrzywdzonego na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego jest nietypowa w porównaniu do pozostałych kategorii pokrzywdzonych. Ubezpieczyciel może bowiem zostać pokrzywdzonym z mocy prawa w dwóch sytuacjach:

- 1) zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., czyli w sytuacji, w której doszło do bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego przez przestępstwo, np. kradzież mienia z siedziby zakładu ubezpieczeń, przestępstwo oszustwa ubezpieczeniowego (indywidualnym przedmiotem ochrony w tym przypadku jest ekonomiczny interes zakładu ubezpieczeń)¹;
- 2) zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., czyli w sytuacji pośredniego pokrzywdzenia zakładu ubezpieczeń w wyniku łączącej go z pokrzywdzonym umowy ubezpieczenia, na podstawie której był zobowiązany do pokrycia szkody wyrządzonej przestępstwem.

Na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Podstawowym celem podjęcia w niniejszej rozprawie doktorskiej rozważań na temat udziału zakładu ubezpieczeń w roli pokrzywdzonego na podstawie wyżej wskazanej regulacji jest odpowiedź na pytanie, czy aktualnie obowiązujący przepis art. 49 § 3 k.p.k. powinien zostać utrzymany w dotychczasowym brzmieniu, czy też ustawodawca powinien zdecydować się na jego zmianę albo uchylenie. Obecnie w literaturze tylko jedna monografia² dotyczy zagadnienia udziału zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Podkreślenia jednak wymaga fakt, że publikacja A. Grochowskiej-Wasilewskiej obejmuje również inną problematykę niż podjęta w niniejszej pracy. Autorka monografii część rozważań poświęciła bowiem na kwestie związane m.in. ze skutkami prawomocnego wyroku karnego dla dochodzenia roszczeń przeciwko zakładom ubezpieczeń (kwestia związania sądów cywilnych

¹ Ł. Pohl, *Przestępstwo tzw. oszustwa ubezpieczeniowego (art. 298 kodeksu karnego) – uwagi zasadnicze*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2001, nr 4, s. 82.

² A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń jako podmiot uważany za pokrzywdzonego w procesie karnym*, Warszawa 2021.

orzeczeniami sądów karnych), czy z pogłębioną analizą reprezentacji pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym. Niniejsza rozprawa doktorska prezentuje natomiast inne zagadnienia dotyczące problematyki udziału zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. niż wyżej wymienione. Wskazać tutaj należy chociażby na analizę regulacji związanych z prawem pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego, omówienie szerszego katalogu uprawnień przysługujących zakładowi ubezpieczeń w postępowaniu karnym (zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i w postępowaniu sądowym) na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., czy też wpływ świadczenia kulacyjnego na pozycję zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym, gdy występuje on w charakterze pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Poza wskazaną wyżej monografią A. Grochowskiej-Wasilewskiej, w literaturze dotychczas pojawiły się jedynie pojedyncze opracowania dotyczące udziału zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.³. W zdecydowanej większości rozważania doktryny koncentrowały się jednak na problematyce związanej z udziałem pokrzywdzonego w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., a w przypadku zakładów ubezpieczeń badania często dotyczyły kwestii związanych z przestępstwem oszustwa ubezpieczeniowego. Odnosząc się natomiast do orzecznictwa Sądu Najwyższego, należałoby odnotować kilka istotnych judykatów mających związek z problematyką udziału zakładu ubezpieczeń w charakterze pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, regulacja art. 49 § 3 k.p.k. nie była również często przedmiotem analiz podejmowanych przez sądy powszechne.

Rozważania podjęte w niniejszej rozprawie doktorskiej skupiają się na trzech głównych obszarach:

1. pojęcie zakładu ubezpieczeń i warunki jego udziału w charakterze pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.,
2. prawo zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego na podstawie normy art. 49 § 3 k.p.k. do rzetelnego procesu karnego,

³ Zob. m.in., W. Jankowski *Udział zakładu ubezpieczeń będącego stroną umowy ubezpieczenia OC w postępowaniu karnym*, „Palestra” 2010, nr 7-8, s. 97-104; M. Jeż-Ludwichowska, K. Ludwichowska-Redo, *Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych przez ubezpieczyciela w procesie karnym*, [w:] *Dochodzenie roszczeń cywilnych a proces karny*, A. Lach (red.), Warszawa 2018, s. 177-198; K. Pawelec, *Zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym (zagadnienia wybrane)*, „Radca Prawny” 2002, nr 2, s. 50-56; W. Radecki, *Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony w procesie karnym*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1975, nr 12, s. 1-7; R.A. Stefański, *Zakład ubezpieczeń a proces karny*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 11, s. 52-64.

3. analiza uprawnień, które zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. może realizować w postępowaniu karnym, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii dochodzenia przez zakład ubezpieczeń roszczeń regresowych w tymże procesie.

Ze względu na ramy objętościowe pracy, analiza przepisów kodeksu postępowania karnego ograniczona została do uprawnień zakładu ubezpieczeń w sytuacji jego występowania w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., natomiast kwestia obowiązków ubezpieczycieli została zasygnalizowana jedynie w niektórych miejscach i pojawiła się obok głównego nurtu rozważań. Podjęty w rozprawie doktorskiej temat powoduje, że przybrała ona charakter interdyscyplinarny. Praca skupia się nie tylko na analizie regulacji szeroko rozumianego prawa karnego, ale również prawa cywilnego (zarówno prawa materialnego, jak i w niektórych rozważaniach prawa procesowego), ze szczególnym uwzględnieniem prawa ubezpieczeń gospodarczych. W kontekście prawa pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń do rzetelnego procesu karnego rozważaniom poddane zostały także normy prawa konstytucyjnego oraz prawa międzynarodowego (przede wszystkim Europejskiej Konwencji Praw Człowieka), a także orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Trybunału Konstytucyjnego.

Podjęte w niniejszej rozprawie doktorskiej rozważania mają prowadzić do uzyskania odpowiedzi na poniższe pytania badawcze:

1. Jaki jest zakres podmiotowy pojęcia „zakład ubezpieczeń” na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.?
2. Jakie były przyczyny wprowadzenia regulacji umożliwiającej zakładowi ubezpieczeń udział w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia?
3. Czy zakład ubezpieczeń powinien posiadać prawo do rzetelnego procesu karnego jako podmiot „szczególny”, który nie musi na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. wykazać się bezpośrednim naruszeniem lub zagrożeniem jego dobra prawnego przez przestępstwo?
4. Czy w obecnie obowiązującym kodeksie postępowania karnego zakład ubezpieczeń będący w postępowaniu karnym pokrzywdzonym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. posiada ten sam zakres uprawnień, którym charakteryzuje się pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k.?

5. Jakiego rodzaju roszczeń regresowych może dochodzić zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.?
6. Czy przepis art. 49 § 3 k.p.k. powinien zostać utrzymany w kodeksie postępowania karnego w obecnym kształcie?

W stosunku do wyżej postawionych pytań badawczych należy wskazać następujące hipotezy badawcze:

1. Pod pojęciem „zakład ubezpieczeń” ujętym w treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. należy rozumieć zarówno wszelkie zakłady ubezpieczeń, jak również Ubezpieczeniowe Fundusze Gwarancyjne, a także Polskie Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.
2. Główną przyczyną wprowadzenia regulacji umożliwiającej zakładowi ubezpieczeń udział w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia była pozycja zakładu ubezpieczeń, jaką zajmował w ustroju politycznym panującym w momencie wprowadzenia tego przepisu do kodeksu postępowania karnego z 1969 r.
3. Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. powinien posiadać prawo do rzetelnego procesu karnego.
4. W obecnie obowiązującym kodeksie postępowania karnego zakład ubezpieczeń będący w postępowaniu karnym pokrzywdzonym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. posiada ten sam zakres uprawnień, którym charakteryzuje się pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k.
5. Zakres uprawnień zakładu ubezpieczeń będącego pokrzywdzonym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. powinien być tożsamy z zakresem uprawnień przysługujących pokrzywdzonemu na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k.
6. Na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym może dochodzić wyłącznie roszczeń regresowych o charakterze typowym.
7. Przepis art. 49 § 3 k.p.k. powinien zostać utrzymany, jednak na jego podstawie możliwość udziału w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego powinien mieć wyłącznie zakład ubezpieczeń, któremu przysługują roszczenia regresowe o charakterze typowym.

Rozprawa doktorska składa się z czterech zasadniczych rozdziałów, w których poszukiwana jest odpowiedź na pytanie, czy przepis art. 49 § 3 k.p.k. powinien zostać utrzymany w kodeksie postępowania karnego w obecnym kształcie. Niniejsza dysertacja zawiera rozważania teoretyczne, które częściowo już były poddawane pod dyskusję przez doktrynę i zostały dotychczas zaprezentowane w literaturze. Analizowane są również aktualne regulacje prawne, a także orzecznictwo polskich sądów dotyczące kwestii udziału zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Trybunału Konstytucyjnego w kontekście prawa pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń do rzetelnego procesu karnego.

Rozdział pierwszy stanowi wstęp do podjęcia bardziej szczegółowych rozważań związanych z udziałem zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. W tej części rozprawy doktorskiej istotne więc było wskazanie podstawowych pojęć takich jak „zakład ubezpieczeń” (w tym celu przedstawiona została definicja zakładu ubezpieczeń na podstawie przepisów ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej oraz ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, a także na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego). Podjęta w tym rozdziale analiza dotyczyła również pojęcia pokrzywdzonego, którym ustawodawca posłużył się w treści przepisu art. 49 § 1 k.p.k. Jej celem było wykazanie podstawowych różnic występujących między pokrzywdzonym na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k. a zakładem ubezpieczeń, który występuje w tym charakterze, jednak na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. W rozdziale pierwszym poruszone zostały także kwestie związane z ewolucją statusu zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, aby wskazać jakie czynniki miały wpływ na wprowadzenie regulacji, na podstawie której za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia.

Rozdział drugi poświęcony został zagadnieniu prawa pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń do rzetelnego procesu karnego. Rozważania rozpoczęte zostały od ustalenia, jakimi cechami charakteryzuje się rzetelny proces karny. Stanowią one punkt wyjścia do analizy nie tylko regulacji krajowych, ale przede wszystkim przepisów prawa międzynarodowego określających prawo do rzetelnego procesu karnego. W tej części pracy udzielona została odpowiedź na pytanie, czy w aktualnie obowiązującym porządku

prawnym pokrzywdzony zakład ubezpieczeń posiada prawo do rzetelnego procesu karnego. Jest to ważna kwestia, bowiem podkreślić należy, że prawo do rzetelnego procesu, które zostało zagwarantowane w regulacji art. 6 EKPC służy w pierwszej kolejności ochronie interesów oskarżonego w postępowaniu karnym. W związku z tym konieczne było ustalenie, czy istnieją regulacje, na podstawie których pokrzywdzony zakład ubezpieczeń może powoływać się na prawo do rzetelnego procesu karnego. Z uwagi na fakt, że praca oscyluje wokół kwestii udziału zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego istotne było również rozstrzygnięcie, czy podmiot ten powinien posiadać prawo do rzetelnego procesu karnego jako podmiot „szczególny”, który nie musi na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. wykazać się bezpośrednim naruszeniem lub zagrożeniem jego dobra prawnego przez przestępstwo, aby zostać uznanym za pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Podkreślić także należy, że osoba fizyczna, w przeciwieństwie do osoby prawnej, może odczuwać cierpienie oraz krzywdę w wyniku popełnionego przestępstwa, co jeszcze bardziej pogłębia różnice między pokrzywdzoną osobą fizyczną na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k. a zakładem ubezpieczeń biorącym udział w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.

Rozdział trzeci stanowi szczegółową analizę uprawnień, które przysługują zakładowi ubezpieczeń jako pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i w postępowaniu sądowym. W przypadku drugiego stadium procesu karnego uwzględniony został podział na sytuacje, w których zakład ubezpieczeń działa jako oskarżyciel posiłkowy oraz te przypadki, w których ubezpieczyciel pozostaje wyłącznie pokrzywdzonym i nie jest stroną w postępowaniu sądowym. Rozważając kwestie związane z uprawnieniami zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym pod uwagę zostały wzięte te czynniki, które mogą wpływać na zakres oraz realną możliwość korzystania przez ubezpieczyciela z przysługujących mu uprawnień jako pokrzywdzonemu. Wskazać tu należy m.in. na brak bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego przez przestępstwo, fakt, że zakład ubezpieczeń jest osobą prawną, czy przyczyny, dla których zakład ubezpieczeń decyduje się na udział w postępowaniu karnym w roli pokrzywdzonego. W związku z tym, że zakład ubezpieczeń swoją działalność może wykonywać wyłącznie w formie spółki akcyjnej, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych albo spółki europejskiej określonej w rozporządzeniu Rady (WE) nr 2157/2001 z dnia 8 października 2001 r. w sprawie statutu spółki europejskiej

(SE), część rozważań w rozdziale trzecim poświęcona została kwestiom reprezentacji zakładu ubezpieczeń występującego w charakterze pokrzywdzonego w postępowaniu karnym oraz realizacji uprawnień pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym po procesie transformacji spółki.

Czwarty rozdział dotyczy istotnej kwestii, jaką jest dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Zagadnienie to jest niezwykle ważne z uwagi na fakt, że zakładowi ubezpieczeń mogą przysługiwać roszczenia regresowe o charakterze zarówno typowym, jak i nietypowym. W związku z tym konieczne było udzielenie odpowiedzi na pytanie, jakiego rodzaju roszczeń regresowych może dochodzić zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Analizie poddane zostały więc następujące kwestie: obowiązek naprawienia szkody w polskim postępowaniu karnym, konstrukcja regresu typowego oraz regresu nietypowego. Zagadnienie to jest istotne także ze względu na fakt, że w literaturze występują przeciwstawne poglądy w tym zakresie. Przedstawiono ponadto wyniki badań aktowych, których celem było ukazanie uprawnień, z których korzystają zakłady ubezpieczeń na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., gdy przysługują im roszczenia regresowe o charakterze nietypowym. W rozdziale czwartym zostały również podjęte rozważania dotyczące obowiązku naprawienia szkody przez sprawcę wypadku komunikacyjnego w kontekście zobowiązania zakładu ubezpieczeń do naprawienia szkody z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych oraz świadczenia kulacyjnego i jego wpływu na status zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.

Jak wynika z zaprezentowanej powyżej struktury rozprawy doktorskiej, poszczególne zagadnienia zostały poddane analizie od podstawowych, o charakterze ogólnym, do najbardziej szczegółowych i charakterystycznych dla zakładu ubezpieczeń, który bierze udział w postępowaniu karnym w roli pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Wszystkie podjęte w niniejszej rozprawie doktorskiej rozważania pozwoliły na sformułowanie postulatów *de lege ferenda*, w tym przedstawienie propozycji zmian legislacyjnych w zakresie udziału zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym.

Analiza poszczególnych zagadnień przeprowadzona w niniejszej rozprawie doktorskiej ma w przeważającej mierze charakter dogmatyczno-teoretyczny, co przyczyniło się do szczegółowego zbadania obecnego stanu prawnego związanego z tematyką podjętą w pracy. W tym celu pod rozważania poddane zostały przepisy prawne,

poglądy doktryny, a także orzecznictwo. Wskazana wyżej metoda badawcza pozwoliła sformułować wnioski końcowe, w tym postulaty *de lege ferenda*. Obok metody dogmatycznej, w celu przedstawienia rozwoju statusu zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, wykorzystana została metoda historyczna. Stanowiła ona podstawę do wskazania przyczyn wprowadzenia przez ustawodawcę przepisu umożliwiającego zakładowi ubezpieczeń występowanie w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego bez konieczności wykazywania bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego przez przestępstwo, a jedynie przy wystąpieniu przesłanki pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub zobowiązania zakładu ubezpieczeń do jej pokrycia. Ponadto, w niniejszej rozprawie doktorskiej zastosowanie znalazła metoda empiryczna w zakresie przeprowadzenia badań aktowych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, na podstawie których przeanalizowane zostały sytuacje, gdy w postępowaniach sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów rejonowych oraz okręgowych jako sądów pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 k.k. (sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym) oraz art. 177 k.k. (spowodowanie wypadku) w latach 2016-2020 z podziałem na poszczególne lata, w charakterze oskarżyciela posiłkowego lub pokrzywdzonego (na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.) uczestniczyły zakłady ubezpieczeń.

Rozdział 1. Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony w postępowaniu karnym

1.1 Pojęcie zakładu ubezpieczeń

1.1.1 Definicja zakładu ubezpieczeń na podstawie przepisów ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej oraz ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych

Umowa ubezpieczenia zawierana jest między ubezpieczycielem a ubezpieczającym. Wyłącznie te podmioty są stronami umowy, mimo że umowa ubezpieczenia niejednokrotnie wywołuje skutki prawne i faktyczne również wobec innych jednostek. Jako przykład wskazać można umowę ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, której skutki zawarcia oddziałują bezpośrednio na poszkodowanego (pokrzywdzonego na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego). Podmiotem, który przejmuje ryzyko ubezpieczeniowe jest ubezpieczyciel (w ustawach pojęcie to stosowane jest zamiennie z określeniem zakład ubezpieczeń⁴).

Zgodnie z treścią przepisu art. 3 ust. 1 pkt 18 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej za krajowy zakład ubezpieczeń uważa się przedsiębiorcę w rozumieniu przepisów ustawy – Prawo przedsiębiorców z siedzibą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, który uzyskał zezwolenie na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. W świetle przepisów ustawy – Prawo przedsiębiorców przedsiębiorcą jest natomiast osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną – wykonująca działalność gospodarczą⁵. Prawo Unii Europejskiej nie definiuje pojęcia przedsiębiorcy. Jednakże można przyjąć, iż pojęcie to jako przedsiębiorcę określa podmiot, który wykonuje w sposób stały i ciągły samodzielną działalność gospodarczą o charakterze zarobkowym⁶. Chodzi więc o każdą samodzielną i nieskierowaną na zaspokajanie codziennych potrzeb działalność podmiotu, jednak bez względu na jej formę prawną oraz chęć czerpania zysków⁷. Wskazać należy, że w myśl przepisu art. 4 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej przez działalność ubezpieczeniową rozumie się wykonywanie czynności ubezpieczeniowych

⁴ S. Byczko, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Zarys wykładu*, Warszawa 2013, s. 97-98.

⁵ Art. 4 ust. 1 ustawy – Prawo przedsiębiorców; P. Wajda [w:] *Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Komentarz*, M. Szczepańska, P. Wajda (red.), Lex 2017.

⁶ C. Kosikowski, *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 42.

⁷ Ibidem.

związanych z oferowaniem i udzielaniem ochrony na wypadek ryzyka wystąpienia skutków zdarzeń losowych. Od działalności ubezpieczeniowej należy odróżnić działalność reasekuracyjną, którą jest wykonywanie czynności związanych z przyjmowaniem ryzyka cedowanego przez zakład ubezpieczeń lub zakład reasekuracji oraz dalsze cedowanie przyjętego ryzyka⁸. W wyniku zawarcia umowy reasekuracji nie powstaje żaden stosunek prawny między reasekuratorem a ubezpieczonym, wobec czego reasekurator nie jest zobowiązany do pokrycia szkody powstałej w wyniku przestępstwa. Zakład reasekuracji albo zakład ubezpieczeń i reasekuracji w zakresie, w jakim prowadzi działalność reasekuracyjną, nie może być uznany za pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.⁹.

W myśl przepisu art. 3 ust. 1 pkt 55 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej mianem zagranicznego zakładu ubezpieczeń określa się przedsiębiorcę zagranicznego w rozumieniu ustawy z dnia 6 marca 2018 r. o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej wykonującego działalność ubezpieczeniową. Zakład ubezpieczeń swoją działalność może wykonywać wyłącznie w formie spółki akcyjnej, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych albo spółki europejskiej określonej w rozporządzeniu Rady (WE) nr 2157/2001 z dnia 8 października 2001 r. w sprawie statutu spółki europejskiej (SE). Z uwagi na fakt, że niniejsza praca oscyluje wyłącznie wokół regulacji polskich, rozważania dotyczące udziału zakładów ubezpieczeń na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. zostaną ograniczone do krajowych zakładów ubezpieczeń, z wyłączeniem ubezpieczycieli zagranicznych.

Obok zakładu ubezpieczeń wyróżnić należy Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny i Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Wyjaśnienie tych dwóch pojęć jest konieczne ze względu na definiowanie zakładu ubezpieczeń na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego¹⁰. Są to instytucje związane z działalnością ubezpieczeniową (instytucje *quasi*-ubezpieczeniowe), których zadania i zasady działania uregulowane zostały w ustawie o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych¹¹.

⁸ Art. 4 ust. 2 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej; zob. również P. Zawadzka [w:] *Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Komentarz...*, Lex.

⁹ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, Warszawa 2021, s. 59.

¹⁰ Kwestia ta zostanie poruszona w podrozdziale 1.1.2 – Pojęcie zakładu ubezpieczeń na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego.

¹¹ J. Miaskowski, K. Niezgoda, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych*.

Ponadto, na podstawie przepisu art. 12 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, krajowy zakład ubezpieczeń i zagraniczny zakład ubezpieczeń wykonujące działalność ubezpieczeniową w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów stają się członkami Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego albo Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Przesłanką powstania członkostwa w Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym jest rzeczywiste podjęcie działalności zakładu ubezpieczeń w zakresie obowiązkowych ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. Niewystarczające zatem będzie uzyskanie wyłącznie zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej w grupie 10 (ubezpieczenia OC wszelkiego rodzaju, wynikającej z posiadania i użytkowania pojazdów lądowych z napędem własnym, łącznie z ubezpieczeniem odpowiedzialności przewoźnika)¹². Natomiast w celu uzyskania członkostwa w Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych konieczne jest posiadanie zezwolenia na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej w przypadku krajowego zakładu ubezpieczeń, złożenie deklaracji członkowskiej w odniesieniu do zagranicznego zakładu ubezpieczeń mającego siedzibę w państwie członkowskim Unii Europejskiej albo uzyskanie zezwolenia na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez główny oddział w przypadku zagranicznego zakładu ubezpieczeń mającego siedzibę w państwie niebędącym państwem członkowskim Unii Europejskiej.

Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny jest posiadającą osobowość prawną instytucją *quasi*-ubezpieczeniową, która nie będąc zakładem ubezpieczeń ma możliwość wypłacania niektórych świadczeń ubezpieczeniowych¹³. W Polsce funkcjonuje już od ponad trzydziestu lat i został utworzony ustawą o działalności ubezpieczeniowej z 1990 r.¹⁴. Ustawa ta wprowadziła odmienną od wcześniej istniejącej koncepcję usytuowania ubezpieczeń w gospodarce polskiej. Charakteryzowała się bowiem ograniczeniem zakresu ingerencji prawnej w rozwiązanie systemu ubezpieczeniowego¹⁵. Ponadto, zmiany wprowadzone przez tę ustawę objęły swym zakresem ubezpieczenie OC

Komentarz, Warszawa 2012, s. 56; zob. również J. Szczerbowski, [w:] *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Komentarz*, G. Dybała, K. Szpyt (red.), Warszawa 2022.

¹² E. Bukowska, [w:] *Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Komentarz*, P. Czublun (red.), Warszawa 2016, s. 58-59.

¹³ E. Kowalewski, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz-Toruń 2006, s. 136.

¹⁴ J. Miaskowski, K. Niezgodą, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych...*, s. 369.

¹⁵ Z. Ofiarski, *Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny – status, zadania i podstawy finansowe działalności*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1991, nr 1-3, s. 23.

posiadaczy pojazdów mechanicznych. Zrezygnowano z ustawowego charakteru tego ubezpieczenia i powołano do życia ubezpieczenie OC umowne¹⁶.

Druga dyrektywa komunikacyjna nałożyła na każde państwo członkowskie obowiązek utworzenia lub też upoważnienia instytucji mającej za zadanie wypłacanie odszkodowań co najmniej w granicach obowiązkowego ubezpieczenia szkód majątkowych i uszkodzeń ciała spowodowanych przez pojazd niezidentyfikowany lub taki, w stosunku do którego nie wypełniono obowiązku ubezpieczenia¹⁷. Dyrektywa dopuściła to ograniczenie, a nawet wyłączenie wypłaty odszkodowania przez fundusz w sytuacji spowodowania szkody w mieniu przez pojazd niezidentyfikowany. Podstawą takiego rozwiązania było dążenie do zapobieżenia oszustwom, które miałyby na celu wyłudzenie odszkodowania ubezpieczeniowego¹⁸. Taka regulacja została zawarta także w polskiej ustawie, bowiem nie wprowadzono do porządku prawnego przepisu, który stanowiłby podstawę uzyskania odszkodowania w przypadku, gdy szkoda spowodowana została przez pojazd niezidentyfikowany¹⁹. Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny jest uzupełnieniem obowiązującego systemu ubezpieczeń i spełnia przede wszystkim funkcje ochronne na polskim rynku ubezpieczeniowym. Gwarantuje on osobom poszkodowanym wypłatę odszkodowania ubezpieczeniowego w określonych sytuacjach. Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny ma więc istotne znaczenie dla osób poszkodowanych wskutek różnych zdarzeń losowych²⁰.

Obecnie zasady funkcjonowania Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego i pojęcia z tym związane unormowane są w przepisach art. 96 i następnich ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Do zadań Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego należy zaspokajanie m.in.:

1. roszczeń z tytułu ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych oraz ubezpieczeń OC rolników za szkody powstałe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na osobie, gdy szkoda została wyrządzona w okolicznościach uzasadniających odpowiedzialność cywilną posiadacza pojazdu mechanicznego

¹⁶ M. Kochaniak, *Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny – wierzyciel czy poborca nienależnych świadczeń?*, „Palestra” 1994, nr 1-2, s. 35-36.

¹⁷ J. Miaskowski, K. Niezgoda, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych...*, s. 369.

¹⁸ K. Ludwichowska, *Dostosowanie polskiego prawa do europejskich standardów w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2004, nr 4/2, s. 122.

¹⁹ J. Miaskowski, K. Niezgoda, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych...*, s. 369.

²⁰ F. Małyś, *Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny*, „Monitor Prawniczy” 1997, nr 1, s. 11.

lub kierującego pojazdem mechanicznym, a nie ustalono ich tożsamości (art. 98 ust. 1 pkt 1),

2. w mieniu, w przypadku szkody, w której równocześnie u któregośkolwiek uczestnika zdarzenia nastąpiła śmierć, naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia, trwający dłużej niż 14 dni, a szkoda została wyrządzona w okolicznościach uzasadniających odpowiedzialność cywilną posiadacza pojazdu mechanicznego lub kierującego pojazdem mechanicznym, a nie ustalono ich tożsamości (art. 98 ust. 1 pkt 2),
3. na osobie, w mieniu, w mieniu i na osobie, gdy posiadacz zidentyfikowanego pojazdu mechanicznego, którego ruchem szkodę tę wyrządzono, nie był ubezpieczony obowiązkowym ubezpieczeniem OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, posiadacz zidentyfikowanego pojazdu mechanicznego, którego ruchem szkodę tę wyrządzono, zarejestrowanego za granicą na terytorium państwa, którego biuro narodowe jest sygnatariuszem Porozumienia Wielostronnego, nie był ubezpieczony obowiązkowym ubezpieczeniem OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, a pojazd mechaniczny był pozbawiony znaków rejestracyjnych, bądź znaki te nie były, w momencie zdarzenia, przydzielone temu pojazdowi przez właściwe władze albo gdy rolnik, osoba pozostająca z nim we wspólnym gospodarstwie domowym lub osoba pracująca w jego gospodarstwie rolnym są obowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z posiadaniem przez rolnika tego gospodarstwa rolnego szkodę, będącą następstwem śmierci, uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia bądź też utraty, zniszczenia lub uszkodzenia mienia, a rolnik nie był ubezpieczony obowiązkowym ubezpieczeniem OC rolników (art. 98 ust. 1 pkt 3).

Zadania Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego należą do dwóch sfer. Po pierwsze, zajmuje się on gromadzeniem i przetwarzaniem informacji o ubezpieczeniach obowiązkowych²¹. Po drugie, dokonuje on wypłat odszkodowań ubezpieczeniowych w sytuacji, gdy nie są one dokonywane przez właściwy zakład ubezpieczeń. Podstawowym zadaniem Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego jest zaspokajanie roszczeń z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych i OC rolników za szkody powstałe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w sytuacji, gdy sprawca wypadku nie posiada polisy OC lub też zbiegł z miejsca zdarzenia i jest

²¹ E. Bukowska, [w:] *Ustawa o działalności ubezpieczeniowej...*, s. 59.

nieznany²². Ponadto, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny stoi na straży obowiązku zawierania umów ubezpieczenia OC. Jest bowiem właściwy w zakresie egzekucji administracyjnej należności pieniężnych w związku z kontrolą wywiązywania się z obowiązku zawierania umów obligatoryjnych ubezpieczeń²³. Nadzór nad Ubezpieczeniowym Funduszem Gwarancyjnym sprawuje minister właściwy do spraw instytucji finansowych w oparciu o kryterium legalności i zgodności ze statutem²⁴.

Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych jest posiadającą osobowość prawną instytucją *quasi-ubezpieczeniową*, która zrzesza zakłady ubezpieczeń wykonujące na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej działalność ubezpieczeniową w grupie obejmującej obowiązkowe ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych²⁵. Członkami Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych są więc, tak jak w przypadku Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego, zakłady ubezpieczeń prowadzące działalność ubezpieczeniową w ramach ubezpieczeń obowiązkowych, jednak tylko w stosunku do ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. Cele oraz zadania Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych są związane z europejskim systemem ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, a przyjęta regulacja prawna stanowi implementację dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2000/26/WE, która ma na celu utworzenie sprawnego systemu likwidacji szkód komunikacyjnych na terenie Unii Europejskiej, zwłaszcza, gdy do szkody dojdzie z udziałem uczestników pochodzących z różnych krajów²⁶.

Zgodnie z treścią przepisu art. 122 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych przedmiotem działalności Biura jest wystawianie dokumentów ubezpieczeniowych ważnych w innych państwach, zawieranie z zagranicznymi biurami narodowymi umów o wzajemnym uznawaniu dokumentów ubezpieczeniowych oraz o zaspokajaniu roszczeń wynikających z międzynarodowego ruchu pojazdów mechanicznych, organizowanie likwidacji szkód lub bezpośrednia likwidacja szkód spowodowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez posiadaczy pojazdów mechanicznych zarejestrowanych za granicą posiadających ważne dokumenty

²² Ibidem.

²³ J. Miaskowski, K. Niezgodą, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych...*, s. 369.

²⁴ Art. 96 ust. 4 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.

²⁵ M. Ziemiak, [w:] *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Komentarz...*, s. 456-457.

²⁶ S. Byczko, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych...*, s. 113.

ubezpieczeniowe wystawione przez zagraniczne biura narodowe, organizowanie likwidacji szkód lub bezpośrednia likwidacja szkód spowodowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez posiadaczy pojazdów mechanicznych zarejestrowanych w państwach Porozumienia Wielostronnego²⁷, czy określanie zasad i trybu dystrybucji dokumentów ubezpieczeń granicznych. Pod pojęciem likwidacji szkody należy rozumieć zespół czynności faktycznych lub prawnych, w tym czynności ubezpieczeniowych podejmowanych przez zakład ubezpieczeń (lub podmioty działające w jego imieniu lub na jego rzecz), które zmierzają do ustalenia przyczyn wypadku ubezpieczeniowego, odpowiedzialności zakładu za szkodę wynikłą z tego wypadku oraz wysokości świadczeń należnych z umowy ubezpieczenia. Na podstawie wyżej wskazanej regulacji chodzi o samodzielną likwidację szkody przez Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych²⁸. Członkostwo Polski w Systemie Zielonej Karty datowane jest na 1958 r. Po wprowadzeniu obowiązkowych ubezpieczeń OC w ruchu środków komunikacji w 1952 r. członkiem Rady Biur stał się Państwowy Zakład Ubezpieczeń, następnie Polskę reprezentowało Towarzystwo Ubezpieczeń i Reasekuracji WARTA S.A. oraz Polskie Biuro Zielonej Karty²⁹. Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych zostało natomiast powołane na mocy ustawy o działalności ubezpieczeniowej z 1990 r.

W nawiązaniu do wyżej wskazanej charakterystyki Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych należy wskazać, że jego zadania polegają zwłaszcza na wystawianiu dokumentów ubezpieczenia ważnych poza granicami kraju, zawieraniu umów o wzajemnym uznawaniu dokumentów ubezpieczeniowych oraz organizowaniu likwidacji szkód spowodowanych na terenie Polski przez osoby pochodzące z innych krajów Unii Europejskiej. Biuro gromadzi oraz udostępnia dane dotyczące zakładu ubezpieczeń posiadacza pojazdu mechanicznego odpowiedzialnego za szkodę, reprezentanta do spraw roszczeń tego zakładu, dane dotyczące dokumentu ubezpieczenia oraz dane dotyczące posiadacza pojazdu uczestniczącego w wypadku³⁰.

Przynależność do Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych jest obowiązkowa. O członkostwie przesądzać będzie fakt podjęcia działalności na terytorium

²⁷ Jest to porozumienie w ramach systemu Zielonej Karty, na mocy którego pojazdy zarejestrowane w państwach, których Biura Narodowe są sygnatariuszami porozumienia, mogą poruszać się na ich terenie bez posiadania Zielonej Karty.

²⁸ M. Ziemiak, [w:] *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Komentarz...*, s. 462-463.

²⁹ J. Miaskowski, K. Niezgoda, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych...*, s. 440-441.

³⁰ S. Byczko, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych...*, s. 114.

Rzeczypospolitej Polskiej w grupie 10 działu II, jednak nie będzie istotne, czy zakłady ubezpieczeń rzeczywiście zawierają umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, bowiem stają się członkami Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych z dniem uzyskania zezwolenia na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej³¹.

1.1.2 Pojęcie zakładu ubezpieczeń w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego

Zgodnie z treścią przepisu art. 49 § 1 k.p.k., który zawiera ustawową definicję pokrzywdzonego, pojęcie to obejmuje trzy elementy: podmiot, dobro prawne oraz bezprawność naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego³². Ustawowy wymóg dotyczący bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego w poważnym stopniu ogranicza krąg podmiotów, którym w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego będą przysługiwały uprawnienia pokrzywdzonego. Wymóg ten na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego nie dotyczy jednego podmiotu – zakładu ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia³³. Innych wyjątków w ustawie karnej procesowej – poza określeniem podmiotów, które w pewnych sytuacjach chociaż nie są pokrzywdzonymi *sensu stricto*, mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego – jest brak, co wymaga ścisłej interpretacji znamienia bezpośredniości wynikającego z przepisu art. 49 § 1 k.p.k.³⁴. Ponadto jednak, w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich znajduje się przepis art. 40 ust. 3, który stanowi, że „za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez czyn zabroniony lub jest obowiązany do jej pokrycia”. W projekcie tej ustawy wskazano, że odmiennie niż w dotychczasowym stanie prawnym³⁵, w ustawie zawarto definicję pokrzywdzonego oraz zasady ustanawiania przez niego pełnomocnika, a rozwiązanie to oparte zostało na odpowiadającej mu regulacji w kodeksie postępowania karnego³⁶. Warto zwrócić uwagę

³¹ E. Bukowska, [w:] *Ustawa o działalności ubezpieczeniowej...*, s. 59-60.

³² W. Posnow, *Sytuacja pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym w polskim procesie karnym*, Wrocław 1991, s. 10.

³³ K. Pawelec, *Zakład ubezpieczeń...*, „Radca Prawny” 2002, nr 2, s. 50-51.

³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 9 września 2010 r., sygn. akt II AKa 122/10, Legalis nr 329973.

³⁵ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich.

³⁶ Druk nr 2183, uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z dnia 15 kwietnia 2022 r., s. 30.

także na fakt, że specyficznym rodzajem osób prawnych, które zostały uznane za pokrzywdzonych z mocy ustawy, mimo że nie doszło do bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia ich dobra prawnego są także organizacje zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi³⁷. Zgodnie z przepisami ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych pokrzywdzonym w sprawach o przestępstwa określone w art. 115-119 wyżej wskazanej ustawy jest także właściwa organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi. W rozumieniu ustawy o zbiorowym zarządzaniu prawami autorskimi i prawami pokrewnymi takimi organizacjami są stowarzyszenia zrzeszające uprawnionych lub podmioty reprezentujące uprawnionych, których podstawowym celem statutowym jest zbiorowe zarządzanie prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi na rzecz uprawnionych w zakresie zezwolenia udzielonego mu przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 3 pkt 2 ustawy).

Aby przejść do kolejnych zagadnień związanych z udziałem zakładu ubezpieczeń w roli pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, należy zdefiniować pojęcie „zakład ubezpieczeń” na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego, bowiem w literaturze w tej kwestii występują rozbieżności.

Termin „zakład ubezpieczeń” na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego rozumiany jest tak jak w ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, czyli za krajowy zakład ubezpieczeń uważa się przedsiębiorcę w rozumieniu przepisów ustawy – Prawo przedsiębiorców z siedzibą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, który uzyskał zezwolenie na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Sporny jednak w doktrynie jest status Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego oraz Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, które działają na podstawie ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Z jednej strony przepisy kodeksu postępowania karnego nie określają autonomicznie zakresu pojęcia „zakład ubezpieczeń”, ale odsyłają w tym względzie do przepisów właściwej ustawy, a tą jest właśnie ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, która Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego i Polskiego Biura Ubezpieczycieli

³⁷D. Kuźlewski, [w:] *System prawa karnego procesowego. T. VI. Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, C. Kulesza (red.), Warszawa 2017, s. 340.

Komunikacyjnych nie definiuje jako zakładu ubezpieczeń³⁸. Taki sam pogląd został wyrażony w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1996 r.³⁹, w której wyraźnie odróżniono Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny od zakładu ubezpieczeń. W literaturze wskazane zostało także, że skoro prawo „bycia jak pokrzywdzony” nadaje się zakładowi ubezpieczeń wyjątkowo, to nie można tego wyjątku rozszerzać na inne podmioty niebędące bezpośrednio pokrzywdzonymi⁴⁰, a więc za uprawnionego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. nie uznaje się Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego. Z drugiej jednak strony pojawił się pogląd, zgodnie z którym Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny może być traktowany jako zakład ubezpieczeń w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania karnego. Koncepcja ta oparta została na założeniu, że zakres pojęcia „zakład ubezpieczeń” użyty w treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. jest szerszy niż określenie „zakład ubezpieczeń”, którym ustawodawca posłużył się w ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej⁴¹. W tym przypadku zachowana zostaje zasada jednolitości znaczenia tych samych zwrotów prawnych, która odnosi się do tego samego aktu, czyli kodeksu postępowania karnego⁴².

Należy zaaprobować drugi z wyżej wskazanych poglądów, zgodnie z którym Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny uznaje się za zakład ubezpieczeń na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego. Nie można bowiem ograniczyć się do wykładni językowej pojęcia „zakład ubezpieczeń” użytego w treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k., zgodnie z którą termin ten obejmowałby wyłącznie podmioty, jakimi są zakłady ubezpieczeń w rozumieniu ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Należy odwołać się także do wykładni celowościowej, która nakazuje przy interpretacji przepisów uwzględniać szeroko rozumiany kontekst społeczny, polityczny, ekonomiczny oraz aksjologiczny systemu prawa⁴³. Podkreślenia (szczególnie w kontekście ekonomicznym) wymaga więc fakt, że w określonych sytuacjach Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny ponosi również wymierne koszty, dlatego też intencją ustawodawcy zapewne nie było wyłączenie Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego z zakresu pojęcia „zakład ubezpieczeń” na gruncie przepisów kodeksu

³⁸ Z. Gostyński, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, Z. Gostyński (red.), Warszawa 2000, s. 280.

³⁹ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1996 r., sygn. akt III CZP 184/95, Legalis nr 29978.

⁴⁰ J. Potulski, *Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony w sprawie karnej*, [w:] *Przestępczość ubezpieczeniowa: etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie*, W. Zalewski (red.), Sopot 2016, s. 70.

⁴¹ R.A. Stefański, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 55-56.

⁴² Z. Gostyński, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, s. 280.

⁴³ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 155.

postępowania karnego⁴⁴. Zadania, do których wykonywania powołany został Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny pokrywają się częściowo z obowiązkami zakładów ubezpieczeń. Szczególnie należy wskazać na fakt, iż Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny wypłaca odszkodowania ubezpieczeniowe, gdy nie są one dokonywane przez właściwy zakład ubezpieczeń. Ponadto na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. pod pojęciem „zakład ubezpieczeń” należy rozumieć Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Podobnie jak Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny jest to instytucja *quasi*-ubezpieczeniowa, której jednym z istotnych zadań, na gruncie normy art. 122 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, jest organizowanie likwidacji szkód lub bezpośrednia likwidacja szkód spowodowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez posiadaczy pojazdów mechanicznych zarejestrowanych za granicą posiadających ważne dokumenty ubezpieczeniowe wystawione przez zagraniczne biura narodowe, organizowanie likwidacji szkód lub bezpośrednia likwidacja szkód spowodowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez posiadaczy pojazdów mechanicznych zarejestrowanych w państwach Porozumienia Wielostronnego. Jego status jest więc tożsamy z pozycją, jaką zajmuje Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny, zaś w określonych sytuacjach (możliwość wypłacania niektórych świadczeń ubezpieczeniowych, m.in. zaspokajanie roszczeń z tytułu ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych oraz ubezpieczeń OC rolników za szkody powstałe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na osobie, gdy szkoda została wyrządzona w okolicznościach uzasadniających odpowiedzialność cywilną posiadacza pojazdu mechanicznego lub kierującego pojazdem mechanicznym, a nie ustalono ich tożsamości, czy w mieniu, w przypadku szkody, w której równocześnie u któregośkolwiek uczestnika zdarzenia nastąpiła śmierć, naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia, trwający dłużej niż 14 dni, a szkoda została wyrządzona w okolicznościach uzasadniających odpowiedzialność cywilną posiadacza pojazdu mechanicznego lub kierującego pojazdem mechanicznym, a nie ustalono ich tożsamości w przypadku Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego oraz organizowanie likwidacji szkód lub bezpośrednia likwidacja szkód spowodowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez posiadaczy pojazdów mechanicznych zarejestrowanych za granicą posiadających ważne dokumenty ubezpieczeniowe

⁴⁴ K. Pawelec, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 52.

wystawione przez zagraniczne biura narodowe, organizowanie likwidacji szkód lub bezpośrednio likwidacja szkód spowodowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez posiadaczy pojazdów mechanicznych zarejestrowanych w państwach Porozumienia Wielostronnego w przypadku Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych) status Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego oraz Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych zrównuje się z pozycją zajmowaną przez zakłady ubezpieczeń. Nie ma więc podstaw, aby pojęcie „zakład ubezpieczeń” użyte w treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. nie obejmowało również Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego oraz Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.

Określenie „zakład ubezpieczeń” nierzadko jest identyfikowane z instytucją jaką jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie może być uznany za pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., bowiem jest państwową jednostką organizacyjną posiadającą osobowość prawną realizującą zadania z zakresu wyłącznie ubezpieczeń społecznych w Polsce i działającą na podstawie przepisów ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. Sąd Najwyższy w jednej z uchwał wskazał nawet, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych w postępowaniu karnym przeciwko oskarżonemu o popełnienie przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. jako podmiot wypłacający uprawnionemu świadczenia z funduszu alimentacyjnego nie może być ujmowany jako „zakład ubezpieczeń”, który na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. uważany jest za pokrzywdzonego⁴⁵. W takim układzie prawnym Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie występuje w pozycji określonej przepisami kodeksu postępowania karnego, bowiem dysponując środkami funduszu alimentacyjnego nie pokrywa szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez sprawcę przestępstwa uchylania się od łożenia alimentów, ale zastępując samego zobowiązanego w spełnianiu świadczeń gwarantuje, że osoba upoważniona otrzymywać będzie zasądzone alimenty⁴⁶. Natomiast z treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. wynika, iż za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń jako podmiot, który zobowiązany jest do pokrycia zaistniałej szkody, niezależnie od tego, czy wykonał już swoje zobowiązanie, czy też nadal ono na nim ciąży. Takie sformułowanie przepisu koresponduje więc z konstrukcją prawną umowy ubezpieczenia, która polega na tym, że zakład ubezpieczeń zobowiązuje się spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a

⁴⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2002 r., sygn. akt I KZP 6/02, Legalis nr 52753.

⁴⁶ Ibidem.

ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę⁴⁷. Dlatego też w odróżnieniu od zakładów ubezpieczeń, Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie może z treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. wywodzić swojej legitymacji procesowej do występowania w postępowaniu karnym z uprawnieniami pokrzywdzonego chociażby dlatego, że z pokrzywdzonym nie łączy go stosunek cywilnoprawny oparty na umowie ubezpieczenia. Z orzecznictwa Sądu Najwyższego wynika jednak, że Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych przysługuje status pokrzywdzonego w postępowaniu karnym o czyn, który polega na zaniechaniu odprowadzania przez pracodawcę składki na ubezpieczenie społeczne wbrew obowiązкови wynikającemu z ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, jednak status ten może być przyznany wyłącznie na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k.⁴⁸, bowiem jak zostało wyżej wskazane, norma art. 49 § 3 k.p.k. dotyczy zakładu ubezpieczeń zobowiązanego do zaspokojenia roszczenia na podstawie cywilnoprawnej umowy ubezpieczenia zawartej jeszcze przed popełnieniem czynu karalnego. Chodzi więc wyłącznie o podmioty działające na podstawie przepisów ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, a także (jak zostało już rozstrzygnięte) o Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny oraz Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.

Podsumowując powyższe rozważania należy stwierdzić, że na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego pojęcie „zakład ubezpieczeń” obejmuje swoim zakresem podmioty zdefiniowane w ten sposób w ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, a także Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny oraz Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (mimo braku wyraźnego wyodrębnienia ich przez ustawodawcę w treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k.). Na marginesie tych rozważań należy jedynie zauważyć, że na gruncie przepisów kodeksu cywilnego ustawodawca posługuje się pojęciem „ubezpieczyciel”, np. w regulacji art. 805 § 1 k.c. przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie swojego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę. Zwrot ten tożsamy jest natomiast z użytym w kodeksie postępowania karnego sformułowaniem „zakład ubezpieczeń”. Wskazać bowiem należy, że ubezpieczyciel zawiera umowę ubezpieczenia w ramach prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej, a uprawniony do prowadzenia owej działalności jest wyłącznie zakład ubezpieczeń. Zgodnie z przywołanymi już wcześniej

⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 2000 r., sygn. akt V KKN 259/00, Legalis nr 48464.

⁴⁸ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2003 r., sygn. akt I KZP 50/02, Legalis nr 56267.

regulacjami ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej zezwolenie na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej posiadają jedynie krajowe albo zagraniczne zakłady ubezpieczeń, dlatego też pojęcia „ubezpieczyciel” oraz „zakład ubezpieczeń” mogą być stosowane zamiennie.

1.2 Pojęcie pokrzywdzonego w świetle przepisu art. 49 § 1 k.p.k.

1.2.1 Bezpośrednie naruszenie lub zagrożenie przestępstwem

Definicja pokrzywdzonego w ustawodawstwie polskim pojawiła się po raz pierwszy w Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego w treści przepisu art. 60 § 2, który ujęty był w rozdziale dotyczącym oskarżyciela prywatnego. Zgodnie z tą regulacją za pokrzywdzonego uważało się osobę, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone. Również w kodeksie postępowania karnego z 1969 r. w treści przepisu art. 40 § 1 wskazano, że pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo.

Zgodnie z treścią przepisu art. 49 § 1 k.p.k. „pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo”. Pojęcie to jest zasadniczo materialnoprawne, ponieważ oznacza jeden z podmiotów stosunku materialnoprawnego, czyli stosunku między sprawcą przestępstwa a pokrzywdzonym. Jednocześnie jest to również pojęcie procesowe, bowiem prawo karne procesowe wyznacza pokrzywdzonemu szczególną rolę procesową⁴⁹. Z formalnego punktu widzenia pokrzywdzonym jest podmiot, którego jakiegokolwiek dobro prawne zostało naruszone lub zagrożone w wyniku zdarzenia będącego przestępstwem. Materialna treść definicji pokrzywdzonego wyznaczona zostaje natomiast poprzez znamiona przestępstwa, w wyniku którego doszło do naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego⁵⁰. Materialny charakter tego pojęcia powoduje, że pokrzywdzony pojawia się w sytuacji, w której dojdzie do bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra chronionego przez prawo karne materialne⁵¹.

⁴⁹ M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1971, s. 37.

⁵⁰ K. Dudka, *Wpływ prawa karnego materialnego na ustawową definicję pokrzywdzonego*, [w:] *Współzależność prawa karnego procesowego i materialnego*, Z. Cwiakalski, G. Artymiuk (red.), Warszawa 2009, s. 140.

⁵¹ *Ibidem*.

Pokrzywdzonym jest każdy podmiot, którego dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przestępstwem. Bezpośredniość naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego jest więc podstawowym wyznacznikiem pokrzywdzenia dla celów postępowania. Między czynem stanowiącym przestępstwo a naruszeniem lub zagrożeniem dobra prawnego nie ma więc ogniwi pośrednich⁵². Oznacza to, że do kręgu pokrzywdzonych można zaliczyć tylko taki podmiot, którego dobro prawne zostało naruszone wprost działaniem przestępnym, a nie za pośrednictwem godzenia w inne dobro⁵³. W języku ogólnym słowo „bezpośredni” to „taki, który znajduje się blisko nas, niczym lub nikim nieoddzielony w czasie lub w przestrzeni”⁵⁴. Również reguły językowe dotyczące pojęcia „bezpośredni” eliminują z kręgu pokrzywdzonych takie podmioty, których dobro prawne zostało naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, jednak między tym przestępstwem a naruszeniem, czy zagrożeniem dobra prawnego można wyodrębnić co najmniej jedno ogniwo pośrednie⁵⁵. Bezpośredni przedmiot ochrony (przedmiot zamachu przestępnego) jest miarodajny dla ustalenia, jakie dobro chronione konkretnym przepisem prawa karnego materialnego zostało naruszone, a w konsekwencji dla określenia pojęcia „pokrzywdzony”⁵⁶. W postępowaniu karnym pokrzywdzonym w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.p.k. jest taki podmiot, którego przestępstwo bezpośrednio dotyka, szkodząc jego dobru prywatnemu, chronionemu przez przepis, który narusza sprawca lub temu dobru zagraża⁵⁷. O pokrzywdzeniu decyduje więc bezpośredniość naruszonego lub zagrożonego naruszeniem przez przestępstwo dobra⁵⁸.

Należy wskazać, że bezpośredniość zachodzi również wtedy, gdy przedmiotem ochrony prawnej jest dobro ogólniejszej natury, ale zagrożenie go powoduje również bezpośrednio pokrzywdzenie indywidualnej osoby. Dla uznania *in concreto* bowiem, czy określona osoba jest pokrzywdzonym w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.p.k., trzeba zbadać, jakie dobro jest chronione przepisem (choćby nie było dobrem głównym, a jedynie ubocznym). Określony czyn może rodzić relację pokrzywdzenia na gruncie przepisu art. 49 § 1 i § 2 k.p.k. pod warunkiem, że bezpośrednio narusza on indywidualne

⁵² K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424*, D. Świecki (red.), Warszawa 2022, s. 322.

⁵³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2010 r., sygn. akt IV KK 316/09, Legalis nr 240719.

⁵⁴ E. Sobol (red.), *Nowy Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 2002, s. 47.

⁵⁵ A. Krawiec, *Małoletni pokrzywdzony w polskim procesie karnym*, Toruń 2012, s. 101.

⁵⁶ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 1993 r., sygn. akt I KZP 6/93, Legalis nr 28090.

⁵⁷ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 marca 2019 r., sygn. akt II AKz 52/19, Legalis nr 2233218.

⁵⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2018 r., sygn. akt II KK 126/18, Legalis nr 1885114; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2005 r., sygn. akt II KK 108/05, Legalis nr 96000.

dobro konkretnej osoby fizycznej lub prawnej lub takiemu dobru bezpośrednio zagraża⁵⁹. Kryterium bezpośredniości naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego danego podmiotu oznacza, że w relacji między czynem o konkretnych znamionach przestępstwa a naruszeniem lub zagrożeniem dobra tego podmiotu nie ma ogniw pośrednich, z czego wynika, że do kręgu pokrzywdzonych można zaliczyć tylko ten podmiot, którego dobro prawne zostało działaniem przestępnym naruszone wprost, a nie za pośrednictwem godzenia w inne dobro⁶⁰.

Obecnie wymóg bezpośredniości pokrzywdzenia należy interpretować w taki sposób, aby krąg pokrzywdzonych mieścił się w zespole znamion czynu, który jest przedmiotem postępowania karnego i orzekania przez sąd. Nie będzie miało przy tym znaczenia, czy dobro prawne naruszone lub zagrożone przestępstwem jest głównym, czy też ubocznym przedmiotem ochrony na tle konkretnej normy prawnej. Pokrzywdzonym może być także taki podmiot, którego dobro prawne zostało naruszone lub zagrożone przez czyn stanowiący element przestępstwa ciąglego lub też czyn współukarany⁶¹. Pojęcie to należy interpretować wąsko. Pokrzywdzonym będzie zatem nie ten, czyje dobro zostało naruszone lub zagrożone przez czyn przestępny, kiedy to naruszenie lub zagrożenie nie należy do ustawowych znamion przestępstwa⁶².

Należy zgodzić się z poglądem o materialnym charakterze definicji pokrzywdzonego, a nie definicji czysto procesowej, według której wykładnia literalna pojęcia pokrzywdzonego w świetle przepisu art. 49 § 1 k.p.k. prowadziłyby do wniosku, że pokrzywdzonym jest zawsze ten podmiot, którego dobro prawne (jakikolwiek) zostało naruszone lub zagrożone przez przestępstwo⁶³. Takie podejście ogranicza więc zakres pojęcia pokrzywdzonego, eliminuje bowiem z kręgu pokrzywdzonych przestępstwem te podmioty, które wprawdzie zostały dotknięte przestępstwem, ale tylko w sposób pośredni. Przyjęcie innego stanowiska doprowadziłoby do nadmiernego „rozmycia” pojęcia pokrzywdzonego zdefiniowanego w przepisie art. 49 § 1 k.p.k.⁶⁴. Dlatego też przyjęcie wąskiej, materialnej definicji pokrzywdzonego umożliwia

⁵⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 listopada 2018 r., sygn. akt II AKa 122/18, Legalis nr 2233117.

⁶⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 24 listopada 2015 r., sygn. akt II AKa 97/15, Legalis nr 1398293; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2013 r., sygn. akt IV KK 209/13, Legalis nr 738111; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2010 r., sygn. akt III KK 292/09, Legalis nr 364370.

⁶¹ I. Zielinko, *Bezpośredniość jako element definicji pokrzywdzonego w procesie karnym*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 3, s. 94.

⁶² W. Posnow, *Sytuacja pokrzywdzonego...*, s. 18.

⁶³ I. Zielinko, *Bezpośredniość jako element...*, s. 97.

⁶⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 września 1999 r., sygn. akt I KZP 26/99, Legalis nr 44490.

racjonalne ograniczenie tego kręgu do podmiotów, których dobra prawne zostały zagrożone w wyniku przestępstw skonstruowanych jako przestępstwa z narażenia oraz do przestępstw popełnionych w innych formach stadialnych i zjawiskowych niż dokonanie. W ten sposób usunięta zostaje sfera uznaniowości organów procesowych, które mogłyby dowolnie kształtować krąg podmiotów, którym – zdaniem owych organów – przysługiwałyby uprawnienia pokrzywdzonych w świetle przepisu art. 49 § 1 k.p.k.⁶⁵.

Koniunkcja kryterium „dobra prawne” i „bezpośredniości naruszenia lub zagrożenia” powoduje, że jeśli bezpośrednim przedmiotem ochrony danego przepisu jest dobro prawne osoby fizycznej, to w sytuacji bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawne pokrzywdzonym będzie osoba fizyczna, zaś jeśli dojdzie do naruszenia lub zagrożenia dobra prawne osoby prawnej, czy jednostki organizacyjnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną, wówczas pokrzywdzonymi będą właśnie te podmioty⁶⁶.

W praktyce mogą pojawić się jednak szczególnie złożone relacje, tj. przestępstwa przeciwko zarówno dobrom indywidualnym, jak i zbiorowym. Można wskazać na dobra indywidualne o znaczeniu społecznym (życie, wolność od groźby i przymusu, prawa pracownicze), gdzie popełnienie określonego przestępstwa staje się impulsem do zawiązania konkretnego stosunku prawnego pomiędzy sprawcą czynu a organami stosującymi prawo oraz pomiędzy sprawcą a konkretnym pokrzywdzonym⁶⁷. Pojawia się pokrzywdzony określany mianem zbiorowego, dalszego lub pobocznego. W sytuacjach, w których ujawnia się problem ciężarów, które ponoszą podmioty obok pokrzywdzonego *sensu stricto* mamy do czynienia ze zbiorowym pokrzywdzonym, którym może być ogół społeczeństwa lub bardziej zawężona grupa osób fizycznych i prawnych⁶⁸. W takim przypadku, gdy chodzi o relację między sprawcą a pokrzywdzonym *sensu stricto*, to obowiązek ciężący na sprawcy określony zostanie przez wskazanie karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody oraz ewentualnego zwrotu kosztów, jakie poniósł pokrzywdzony. W przypadku natomiast relacji sprawca a zbiorowy pokrzywdzony, do środków, które mogą kompensować ciężary wynikające z przestępstwa, należą

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ C. Kulesza, *Rola pokrzywdzonego w procesie karnym w świetle ustawodawstwa i praktyki wybranych krajów zachodnich*, Białystok 1995, s. 19.

⁶⁷ W. Cieślak, „Zbiorowy pokrzywdzony” oraz kompensacja w polskim prawie karnym, [w:] *Z problematyki wiktymologii. Księga dedykowana Profesor Ewie Bienkowskiej*, L. Mazowiecka, W. Klaus, A. Tarwacka (red.), Warszawa 2017, s. 168.

⁶⁸ Ibidem.

świadczenia pieniężne orzekane na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, a także te postaci nawiązki, których beneficjentem nie jest pokrzywdzony w znaczeniu ścisłym, ale instytucje albo podmioty zbiorowe realizujące określone cele społeczne⁶⁹.

W tym miejscu należy wskazać także na sytuacje, w których dany czyn nie godzi w żadne dobro prawne konkretnego podmiotu, a narusza jedynie dobro ogółu. Nie chodzi wówczas wyłącznie o ocenę poprzez pryzmat ochrony dobra prawnego będącego tzw. bezpośrednim przedmiotem ochrony, ale należy uwzględnić również uboczny przedmiot ochrony danego przepisu prawa karnego materialnego. Jako przykład można wskazać przestępstwo czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego⁷⁰. Występuje tutaj dobro społeczne zindywidualizowane, czyli takie, które leży co prawda bezpośrednio w interesie społecznym, ale jego nosicielem jest określona jednostka⁷¹. W tym przypadku pokrzywdzonym jest również funkcjonariusz publiczny, którego nietykalność została naruszona lub wobec którego użyty został niebezpieczny przedmiot, chociaż ogólnym dobrem chronionym jest działalność instytucji, nie zaś nietykalność cielesna albo zdrowie osób fizycznych. Te dobra są jednak chronione przez konkretne przepisy prawa karnego materialnego⁷².

Odpowiedź na pytanie, czy doszło do bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego należy opierać na analizie okoliczności każdego czynu będącego przedmiotem postępowania, każdorazowo ustalając naruszenie normy karnej i zakresu ochrony, jak również poszukując związku między znamionami danego czynu a zagrożeniem dobra prawnego konkretnego podmiotu⁷³. Z bezpośredniością naruszenia dobra prawnego łączy się także tzw. przedmiot czynności wykonawczej czynu zabronionego, a więc owo dobro chronione przepisami prawa karnego materialnego, na którym czyn przestępny jest dokonywany, czyli zgodnie z zamiarem sprawcy jest bezpośrednio atakowane lub w przypadku nieumyślności, w relacji do którego zostają naruszone zasady bezpiecznego obchodzenia się z danym dobrem⁷⁴.

⁶⁹ Ibidem, s. 169.

⁷⁰ B. Bieńkowska, M. Warchoń, *Uzyskanie statusu pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym – uwag kilka*, [w:] *Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym. Część czwarta*, B. Bieńkowska, D. Szafrński (red.), Warszawa 2013, s. 35.

⁷¹ W. Cieślak, „Zbiorowy pokrzywdzony”..., s. 168.

⁷² B. Bieńkowska, M. Warchoń, *Uzyskanie statusu pokrzywdzonego...*, s. 36.

⁷³ D. Kuźelewski, [w:] *System prawa karnego procesowego. T. VI...*, s. 349.

⁷⁴ M. Filar, *Pokrzywdzony (ofiara przestępstwa) w polskim prawie karnym materialnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2, s. 30-31.

W kontekście zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w świetle przepisu art. 49 § 3 k.p.k. nie ma zastosowania kryterium bezpośredniości. Między czynem zabronionym a naruszeniem dobra prawnego zakładu ubezpieczeń istnieje bowiem ogniwo pośrednie w postaci cywilnoprawnej umowy ubezpieczenia, która rodzi zobowiązanie pokrycia szkody wyrządzonej przestępstwem, przy czym nie ma znaczenia, czy szkoda została już przez zakład ubezpieczeń pokryta, czy też dojdzie do tego w przyszłości, ważne jest, aby ciążyło na ubezpieczycielu odpowiednie zobowiązanie do jej naprawienia⁷⁵. Regulacja ta dotyczy więc wyłącznie okoliczności, w których zakład ubezpieczeń pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przestępstwem lub zobowiązany jest do jej pokrycia na podstawie umowy ubezpieczenia zawartej przed popełnieniem owego czynu karalnego. W każdym innym przypadku, kiedy w stosunku do zakładu ubezpieczeń zostanie bezpośrednio zagrożone lub naruszone przez przestępstwo dobro prawne, zastosowanie znajdzie przepis art. 49 § 1 k.p.k. Jako przykład można wskazać kradzież sprzętu z siedziby zakładu ubezpieczeń, czy przestępstwo oszustwa ubezpieczeniowego. Na koniec warto również wskazać, że zakład ubezpieczeń może korzystać w jednym postępowaniu karnym z uprawnień pokrzywdzonego zarówno na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., jak i na podstawie regulacji art. 49 § 3 k.p.k. Jako przykład można podać sytuację, w której sprawca w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru dokonał kradzieży mienia w całym budynku, w którym swoje biura mają zakład ubezpieczeń (kradzież mienia z biura ubezpieczyciela spowoduje, że stanie się on pokrzywdzonym w świetle normy art. 49 § 1 k.p.k.) oraz inne podmioty, które zawarły z wyżej wskazanym zakładem ubezpieczeń umowę ubezpieczenia mienia znajdującego się w innych lokalach w budynku (w tym przypadku ubezpieczyciel będzie pokrzywdzonym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., jeżeli zostaną spełnione przesłanki w nim wskazane, a zakład ubezpieczeń pokryje szkody wyrządzone przez przestępstwo). W takim postępowaniu karnym zakład ubezpieczeń będzie więc pełnił rolę pokrzywdzonego, jednak na podstawie dwóch odrębnych regulacji prawnych. Na koniec podkreślić należy, że ubezpieczyciel będzie mógł korzystać w pełni z przysługujących mu uprawnień, ponieważ regulacje art. 49 § 1 k.p.k. oraz art. 49 § 3 k.p.k. nie wykluczają się.

⁷⁵ D. Kuźelewski, [w:] *System prawa karnego procesowego. T. VI...*, s. 352.

1.2.2 Określenie dobra prawnego na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k.

Do przyznania statusu pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k. konieczne jest prawidłowe rozpoznanie indywidualnego przedmiotu ochrony analizowanej normy karnej. Nie będzie więc wystarczające odwołanie się jedynie do ogólnego lub rodzajowego przedmiotu ochrony⁷⁶. Sformułowanie „dobra prawne” należy rozumieć jako dobro stanowiące równocześnie tzw. przedmiot ochrony indywidualnej normy prawa karnego materialnego, który został naruszony w wyniku przestępstwa, a nie wszelkie dobra prawne określonej osoby i chronione innymi pozakarnymi normami prawa, np. prawa cywilnego, czy administracyjnego⁷⁷. Dobro prawne to dobro istotne dla społeczeństwa (wartość), akceptowane przez ustawodawcę i chronione przez system prawny państwa⁷⁸. Może oczywiście zdarzyć się sytuacja, w której za pokrzywdzonego w postępowaniu karnym zostanie uznany podmiot, którego dobro prawne chronione przepisami innej gałęzi prawa, np. prawa cywilnego zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo⁷⁹. Dobro prawne jest pojęciem prawa karnego materialnego, a nie procesowego, mimo że pojęcie to występuje w treści przepisu art. 49 § 1 k.p.k.⁸⁰. W tym miejscu należy jedynie wskazać, że w przypadku zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w świetle przepisu art. 49 § 3 k.p.k. przesłanka dobra prawnego nie zaistnieje, co jest konsekwencją jedynie pośredniego wpływu popełnionego przestępstwa na sytuację zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym. Żadne dobro prawne zakładu ubezpieczeń nie zostaje naruszone ani zagrożone, a fakt bycia pokrzywdzonym związany jest jedynie z wypłatą określonej sumy pieniężnej z tytułu pokrycia szkody (lub zobowiązania do jej pokrycia) wyrządzonej pokrzywdzonemu (w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.p.k.) przestępstwem.

Należy w tym miejscu wskazać, że w praktyce stosowania prawa występują takie przestępstwa jak np. określone w przepisach art. 233 k.k., czy art. 270 k.k., gdzie kwestia ustalenia podmiotu pokrzywdzonego przestępstwem napotyka na trudności. Dla uznania, czy w konkretnym przypadku można uznać określony podmiot za pokrzywdzonego w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.p.k. należy bowiem każdorazowo ustalić przedmiot

⁷⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 października 2003 r., sygn. akt I KZP 29/03, Legalis nr 59212.

⁷⁷ K. Boratyńska, P. Czarniecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, A. Sakowicz (red.), Warszawa 2018, s. 205.

⁷⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2010 r., sygn. akt III KK 292/09, Legalis nr 364370.

⁷⁹ D. Stachurski, *Definicja pokrzywdzonego w polskim prawie karnym procesowym a pojęcie dobra prawnego*, „Państwo i Prawo” 2013, nr 7, s. 42.

⁸⁰ A. Krawiec, *Maloletni pokrzywdzony...*, s. 97.

ochrony⁸¹. Sąd Najwyższy wskazał za poprzednimi orzeczeniami⁸², że krąg pokrzywdzonych w rozumieniu normy art. 49 § 1 k.p.k. jest ograniczony zespołem znamion czynu będącego przedmiotem postępowania. Zaznaczył jednak, że to kryterium nie zawsze pozwala na wyczerpujące i niewywołujące zastrzeżeń określenie kręgu pokrzywdzonych konkretnym czynem stanowiącym przedmiot postępowania karnego. Mogą bowiem pojawić się sytuacje, w których dobro prawne konkretnego podmiotu zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, mimo że nie wyczerpuje ono znamion żadnej innej normy karnej. W konsekwencji Sąd Najwyższy uznał, że możliwe jest przyznanie legitymacji pokrzywdzonemu podmiotowi występującemu jako strona w postępowaniu określonym w przepisie art. 233 § 1 k.k., gdy przedstawienie fałszywej opinii „bezpośrednio” naruszało lub zagrażało dobru prawnemu tego podmiotu, chociaż nie naruszało równocześnie innej normy karnej⁸³. W kolejnych latach Sąd Najwyższy wskazał jednak, że w przypadku przestępstwa określonego w treści przepisu art. 233 § 1 k.k. przedmiotem ochrony jest szeroko rozumiane dobro wymiaru sprawiedliwości, w szczególności zaś wartość, jaką jest zapewnienie wiarygodności ustaleń dokonywanych w postępowaniu sądowym lub w innym postępowaniu przewidzianym w ustawie⁸⁴. Również w innym postanowieniu Sąd Najwyższy zaznaczył, że przedmiotem ochrony wynikającym z regulacji art. 233 § 1 k.k. jest prawidłowe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w szerokim tego słowa znaczeniu, a więc również efektywne funkcjonowanie jego organów, w tym podmiotów prowadzących inne postępowania przewidziane przez ustawę. Tak określonego dobra nie można więc utożsamiać z indywidualnym interesem organu sądowego lub innego organu prowadzącego postępowanie przewidziane ustawą z interesem jakiegokolwiek podmiotu jako składowej części ogółu⁸⁵.

Interpretacja przepisu art. 49 § 1 k.p.k. nie jest zatem pozbawiona trudności. Z jednej strony istnieje potrzeba racjonalnego ograniczenia kręgu osób pokrzywdzonych występujących w danym postępowaniu karnym tak, aby zapobiec dopuszczeniu do działania w procesie osób, które niewątpliwie nie są pokrzywdzonymi⁸⁶. Z drugiej jednak strony uznanie za przedmiot ochrony w odniesieniu do czynów określonych przepisami

⁸¹ B. Bieńkowska, M. Warchoń, *Uzyskanie statusu pokrzywdzonego...*, s. 36.

⁸² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 września 1999 r., sygn. akt I KZP 26/99, Legalis nr 44490; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 1999 r., sygn. akt I KZP 43/99, Legalis nr 45347.

⁸³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 2002 r., sygn. akt I KZP 10/02, Legalis nr 53538.

⁸⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 kwietnia 2005 r., sygn. akt IV KK 42/05, Legalis nr 69433.

⁸⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2010 r., sygn. akt IV KK 316/09, Legalis nr 240719.

⁸⁶ D. Stachurski, *Definicja pokrzywdzonego w polskim prawie karnym...*, s. 45.

art. 233 k.k., czy też art. 270 k.k. dobra wymiaru sprawiedliwości lub wiarygodności dokumentów nie powinno przesądzać o pozbawieniu statusu pokrzywdzonego danej osoby. Pokrzywdzony pojawia się również w przypadku zamachu na dobra społeczne, publiczne, bowiem wraz z naruszeniem takiego dobra zamach przestępny godzi także w dobro indywidualne lub indywidualno-społeczne⁸⁷. Osoby rzeczywiście pokrzywdzone powinny więc mieć możliwość obrony swoich praw, aby m.in. zapobiegać zaniechaniu ścigania karnego⁸⁸.

1.2.3 Pojęcie osoby fizycznej, osoby prawnej, instytucji państwowej, samorządowej oraz innej jednostki organizacyjnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.p.k.

Zgodnie z przepisami kodeksu postępowania karnego pokrzywdzonym jest przede wszystkim osoba fizyczna lub osoba prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Pokrzywdzonym może być również niemająca osobowości prawnej instytucja państwowa lub samorządowa albo inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną.

Ze względu na temat niniejszej rozprawy doktorskiej kwestie dotyczące osób fizycznych należy pominąć i przejść do kolejnego podmiotu, jakim jest osoba prawna. Podobnie jak jest to w przypadku osoby fizycznej, przepisy prawa cywilnego definiują również pojęcie osoby prawnej. Zgodnie z treścią przepisu art. 33 k.c. osobami prawnymi są Skarb Państwa oraz jednostki organizacyjne, którym szczególne przepisy przyznają osobowość prawną. Przyznanie owej osobowości prawnej następuje w ustawach ustrojowych, które właściwe są dla poszczególnych typów jednostek organizacyjnych występujących w obrocie, w wyniku wyraźnej dyspozycji normy prawnej, co prowadzi do tego, że określona jednostka organizacyjna zostaje wyposażona w zdolność prawną oraz zdolność do czynności prawnych⁸⁹. Zgodnie z regulacjami kodeksu cywilnego właściwe przepisy określają powstanie, ustrój i ustanie osób prawnych, a organizację i sposób działania wskazuje także statut osoby prawnej. Uzyskanie osobowości prawnej następuje z chwilą wpisu jednostki organizacyjnej do właściwego rejestru, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej. Do osób prawnych innych niż Skarb Państwa

⁸⁷ A. Rybak-Starczak, *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym*, „Palestra” 2004, nr 7-8, s. 73.

⁸⁸ D. Stachurski, *Definicja pokrzywdzonego w polskim prawie karnym...*, s. 45.

⁸⁹ S. Szołucha, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, J. Skorupka (red.), Warszawa 2020, s. 184.

określonych w treści przepisu art. 33 k.c. można zaliczyć m. in. jednostki samorządu terytorialnego, banki, spółdzielnie, związki zawodowe, uczelnie, parafie, spółki akcyjne, czy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością⁹⁰. Skarb Państwa, występujący obok jednostek organizacyjnych, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną, jest specyficzną osobą prawną. Nie posiada on bowiem klasycznych organów. Działa on poprzez państwowe jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, czyli *stationes fisci*⁹¹.

Warto wskazać, że w brzmieniu regulacji art. 49 k.p.k. przed nowelizacją z dnia 27 września 2013 r. istotne było ustalenie, czy w świetle normy art. 49 § 1 k.p.k. za pokrzywdzonego można uznać także tzw. ułomne osoby prawne, czyli jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną. Przepis art. 33¹ k.c. stanowi, iż do kategorii ułomnych osób prawnych stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych. Ze względu na zachowanie spójności systemowej ułomne osoby prawne powinny być uznawane za pokrzywdzonego w świetle regulacji kodeksu postępowania karnego. Przyjęcie innego stanowiska rodziłoby liczne problemy, bowiem status pokrzywdzonego w przypadku np. osobowych spółek prawa handlowego należałby się tylko osobom fizycznym tworzącym te podmioty, czyli w przypadku owych spółek – samym wspólnikom⁹². W jednym z postanowień⁹³ Sąd Najwyższy opowiedział się za dopuszczalnością uznania spółki jawnej za pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, ponieważ odpowiednio stosuje się do niej przepisy o osobach prawnych. Ze względu jednak na zmiany wprowadzone od dnia 1 lipca 2015 r. i dodanie do treści przepisu art. 49 § 2 k.p.k. sformułowania „inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną” wyżej wskazany problem został rozwiązany.

Jak zostało już wcześniej wskazane, zgodnie z treścią przepisu art. 49 § 2 k.p.k. pokrzywdzonym może być również niemająca osobowości prawnej instytucja państwowa lub samorządowa albo inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną. Rozważania dotyczące tych podmiotów trzeba jednak ograniczyć wyłącznie do stwierdzenia, że jako instytucję państwową lub samorządową

⁹⁰ D. Kuźelewski, [w:] *System prawa karnego procesowego. T. VI...*, s. 339.

⁹¹ S. Szołucha, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 185.

⁹² S. Pawelec, *Spółka kapitałowa jako pokrzywdzony w procesie karnym*, Warszawa 2011, s. 65; W. Jasiński, *Przedsiębiorca jako pokrzywdzony w procesie karnym (na tle art. 49 § 1 i 2 k.p.k.)*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 7, s. 81.

⁹³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2011 r., sygn. akt I KZP 7/11, Legalis nr 342690.

należy rozumieć zakład o charakterze publicznym, który zajmuje się określoną kategorią spraw i jest strukturą samodzielną, legalną oraz trwałą⁹⁴.

Obok podmiotów, które w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego uznawane są za pokrzywdzonego (w tym zakład ubezpieczeń na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.), ustawa dopuszcza udział w postępowaniu karnym podmiotów niebędących bezpośrednio pokrzywdzonymi, które mogą jednak wykonywać prawa pokrzywdzonego. Zgodnie z treścią przepisu art. 49 § 4 k.p.k. w sprawach o przestępstwa, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji lub jednostki organizacyjnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną, w sytuacji, gdy nie działa organ pokrzywdzonej instytucji lub jednostki organizacyjnej, prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać organy kontroli państwowej, które w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. Należy wskazać, że organy kontroli państwowej nie posiadają w omawianym przypadku statusu pokrzywdzonego i nie występują również we własnym imieniu, a na rzecz i w interesie instytucji, której organ nie działa w danym postępowaniu karnym i nie realizuje w ten sposób uprawnień przynależnych instytucji jako pokrzywdzonemu przestępstwem. Ograniczony jest także katalog spraw, w których organy kontroli państwowej mogą występować w imieniu pokrzywdzonej instytucji. Chodzi tu bowiem wyłącznie o przestępstwa, w wyniku których wyrządzono szkodę w mieniu instytucji, a ponadto, gdy organy kontroli państwowej ujawniły to przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania karnego⁹⁵. Są to główne różnice, które można wskazać między tymi instytucjami a pokrzywdzonymi określonymi w treści przepisu art. 49 § 1-3 k.p.k. W tym miejscu kolejny raz można podkreślić, że zakład ubezpieczeń jest specyficznym podmiotem, który uważany jest za pokrzywdzonego na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego, bowiem po pierwsze ustawodawca nie wymaga w stosunku do niego spełnienia wymogu bezpośredniości naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego przez przestępstwo, a po drugie traktuje go na równi z podmiotami określonymi w treści przepisu art. 49 § 1-2 k.p.k., a nie jak instytucje wymienione w § 4 tej regulacji, które mogą wyłącznie wykonywać prawa pokrzywdzonego.

Szczególne znaczenie wśród organów, które mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego, ustawodawca nadał Państwowej Inspekcji Pracy, która zgodnie z treścią przepisu art. 49 § 3a k.p.k. w sprawach o przestępstwa przeciwko prawom osób

⁹⁴ K. Dudka, *Skuteczność instrumentów ochrony praw pokrzywdzonych w postępowaniu przygotowawczym w świetle badań empirycznych*, Lublin 2006, s. 32.

⁹⁵ D. Kuźelewski, [w:] *System prawa karnego procesowego. T. VI...*, s. 361.

wykonywających pracę zarobkową, o których jest mowa w przepisach art. 218-221 k.k. oraz art. 225 § 2 k.k. może wykonywać prawa pokrzywdzonego, jeśli organy Państwowej Inspekcji Pracy w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo lub też wystąpiły o wszczęcie postępowania. Zgodnie z treścią przepisu art. 17 ustawy o Państwowej Inspekcji Pracy organami Państwowej Inspekcji Pracy są: Główny Inspektor Pracy, okręgowi inspektorzy pracy oraz inspektorzy pracy, którzy działają w ramach właściwości terytorialnej okręgowych inspektorów pracy. Działanie organów Państwowej Inspekcji Pracy będzie wyłączone w sytuacji, gdy przestępstwo zostało ujawnione przez inny organ, samego pokrzywdzonego lub też osobę trzecią albo gdy przestępstwo zostało ujawnione w trakcie czynności nienależących do zakresu działania organów Państwowej Inspekcji Pracy. Działalność Państwowej Inspekcji Pracy na podstawie przepisu art. 49 § 3a k.p.k. należy odróżnić od wykonywania uprawnień przysługujących jej na podstawie przepisu art. 49 § 4 k.p.k. W pierwszym przypadku chodzi o działanie na rzecz pokrzywdzonego będącego osobą fizyczną wyłącznie w sprawach o przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową (powierzanie wykonywania pracy w handlu wbrew zakazowi; niezgłoszenie danych; narażenie na niebezpieczeństwo; niezawiadomienie o wypadku; zakłócenie kontroli ekologicznej), natomiast w drugim przypadku mowa jest o wykonywaniu praw pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwa, w wyniku których wyrządzono szkodę w mieniu nieposiadającej osobowości prawnej instytucji państwowej, samorządowej lub innej jednostki organizacyjnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną⁹⁶.

Podsumowując rozważania dotyczące pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, należy zaakcentować, że ustawodawca przyznał zakładowi ubezpieczeń jako pokrzywdzonemu inną pozycję w postępowaniu karnym w stosunku do pozostałych kategorii podmiotów występujących w roli pokrzywdzonego na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego. Mimo że zakład ubezpieczeń jest osobą prawną tak jak podmioty określone w ten sposób w treści przepisu art. 49 § 1 k.p.k. („osoba (...) prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo”), to w przepisach kodeksu postępowania karnego w stosunku do podmiotów, którymi są zakłady ubezpieczeń konieczne jest wystąpienie innych warunków, których spełnienie będzie skutkowało możliwością wzięcia udziału przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego. Takie rozwiązanie przyjęte w

⁹⁶ Ibidem, s. 363.

ustawodawstwie polskim może mieć na celu zaakcentowanie szczególnej pozycji zakładów ubezpieczeń, których podstawowym zadaniem jest spełnienie określonego świadczenia w razie zajścia przewidzianego w umowie ubezpieczenia wypadku. Z tą właśnie funkcją zakładów ubezpieczeń ustawodawca powiązał możliwość ich udziału w postępowaniu karnym w roli pokrzywdzonego, ponieważ konieczne jest, aby zakłady ubezpieczeń pokryły szkodę wyrządzoną przez przestępstwo albo co najmniej były zobowiązane do jej pokrycia. Powoduje to, że zakład ubezpieczeń znajduje się w innym położeniu niż pozostałe podmioty mogące występować w roli pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Nie jest to jednak jednoznaczne z jego korzystniejszym usytuowaniem w postępowaniu karnym, co zostanie wskazane w dalszej części opracowania.

1.3 Ewolucja statusu zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym

Pierwotnie w Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego nie został przewidziany odrębny rozdział dotyczący pokrzywdzonego jako uczestnika postępowania karnego. W księdze II, która zatytułowana była „strony, obrońcy i pełnomocnicy” znalazły się przepisy dotyczące oskarżyciela publicznego, oskarżyciela prywatnego, oskarżyciela posiłkowego, powoda cywilnego, oskarżonego oraz obrońców i pełnomocników. Wszelkie regulacje związane z definicją, czy wykonywaniem praw pokrzywdzonego znalazły swoje odzwierciedlenie w rozdziale dotyczącym oskarżyciela prywatnego. Dopiero w wyniku nowelizacji z 23 sierpnia 1932 r. wyżej wskazanej ustawy wprowadzony został rozdział odnoszący się do pokrzywdzonego.

W Polsce pierwsze przejawy realizacji idei ubezpieczeń pojawiły się już w XVI i XVII w. W niektórych miastach powstały tzw. porządki ogniowe, które stanowiły zorganizowaną pomoc sąsiedzką oraz kasy ogniowe, które można zaliczyć do zaczątków towarzystw ubezpieczeń wzajemnych. Pierwsze kasy ogniowe, mające charakter *quasi* towarzystw ubezpieczeniowych, oparte na składce pobieranej z góry powstały w pierwszej połowie XVII w. Ich celem było udzielane pomocy pogorzelncom. Do najbardziej znanych należały kasy miast Poznania, Leszna, Wschowy i Wroniek. Pierwsze

zakłady ubezpieczeń na ziemiach polskich powstały podczas rozbiorów Polski na przełomie XVIII oraz XIX w. i to głównie na terenach zaboru pruskiego⁹⁷.

W kodeksie postępowania karnego z 1928 r. nie pojawiły się regulacje dotyczące zakładu ubezpieczeń posiadającego uprawnienia pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Przepisy tego aktu prawnego dotyczyły m.in. definicji pokrzywdzonego, możliwości wykonywania praw w razie śmierci pokrzywdzonego, czy w przypadku jego ubezwłasnowolnienia lub nieosiągnięcia przez pokrzywdzonego pełnoletniości. Zgodnie z treścią przepisów kodeksu postępowania karnego z 1928 r. pokrzywdzonym była osoba, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone. Ustalenie pokrzywdzonego mogło nastąpić w oparciu o przepisy prawa karnego materialnego, ponieważ (jak wówczas wskazywano) ustalenie dobra prawnie chronionego, na które został skierowany atak przestępny, możliwe było wyłącznie na tle przepisów prawa materialnego⁹⁸. W wyniku takiego określenia pokrzywdzonego, zakład ubezpieczeń, który pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo, nie mógł zostać uznany za pokrzywdzonego w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego z 1928 r.⁹⁹, a nie istniała również inna regulacja, która przyznałaby ubezpieczycielowi uprawnienia przysługujące pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym.

Przed kodyfikacją kodeksu postępowania karnego z 1969 r. zakładowi ubezpieczeń odmawiano przymiotu pokrzywdzonego w postępowaniu karnym¹⁰⁰. Również Sąd Najwyższy w jednym z orzeczeń wskazał, że nawet w sytuacji, gdy Państwowy Zakład Ubezpieczeń wypełnił zobowiązanie pokrycia szkody wynikające z zawartej umowy ubezpieczeniowej, to nie był on „pokrzywdzonym” w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania karnego, czyli nie był stroną w postępowaniu karnym. Państwowy Zakład Ubezpieczeń nie miał więc możliwości dochodzenia odszkodowania w postępowaniu karnym, bowiem dobro prawne zakładu nie zostało bezpośrednio naruszone przestępstwem, o które chodziło w sprawie¹⁰¹. Również W. Daszkiewicz wskazywał, że skoro roszczenia ubezpieczającego przeciwko osobie odpowiedzialnej za szkodę przechodzą na ubezpieczyciela do wysokości zapłaconego odszkodowania, to

⁹⁷ https://piu.org.pl/public/upload/ibrowser/historia_ubezpieczen_-_na_swiecie_i_w_polsce.pdf, [dostęp: 10.04.2017 r.].

⁹⁸ M. Siewierski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, M. Mazur (red.), Warszawa 1976, s. 105.

⁹⁹ R.A. Stefański, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 52; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 1965 r., sygn. akt V K 643/64, Legalis nr 527844.

¹⁰⁰ W. Radecki, *Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony...*, s. 1.

¹⁰¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 1965 r., sygn. akt V K 643/64, Legalis nr 527844.

zakład ubezpieczeń nabywa owo roszczenie w drodze pośredniej, a nie bezpośrednio z przestępstwa¹⁰².

W ustawie z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego ustawodawca przewidział, że zakład ubezpieczeń może być uznany za pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo. W ten sposób możliwe było odstępianie od warunku bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia naruszenia dobra prawnego przez przestępstwo. Wprowadzenie tej regulacji nie było jednak przedmiotem szerszego uzasadnienia przez ustawodawcę. W literaturze można znaleźć jedynie krótkie informacje związane z przepisem art. 41 § 2 k.p.k. z 1969 r. w jego pierwotnej wersji. Wskazywano m.in., że „art. 41 § 2 przyznaje ponadto wykonanie praw pokrzywdzonego zakładowi ubezpieczeń, co koresponduje z art. 363 § 1 k.p.k.”¹⁰³. Ponadto pojawiały się jedynie lakoniczne sformułowania, że „za pokrzywdzonego uznano również PZU w zakresie, jakim pokrył szkodę wyrządzoną przez przestępstwo”¹⁰⁴, czy „kodeks nasz w jednym tylko przypadku rozszerza te kryteria, stanowiąc, że za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo (art. 41 § 2). W braku tych przepisów, za pokrzywdzonego można by uważać jedynie osobę ubezpieczoną, która bezpośrednio doznała szkody przez przestępstwo”¹⁰⁵. Wskazywano również, że wprowadzenie regulacji art. 41 § 2 k.p.k. z 1969 r. stanowił wyłom w pojmowaniu pokrzywdzonego w procesie karnym, jako tego, czyje dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Dokonanie tego zabiegu związane było z negatywnym stanowiskiem dotychczasowej judykatury, która nie dopuszczała możliwości traktowania zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w procesie karnym, uzasadniając to argumentem, że szkoda tego rodzaju zakładu ubezpieczeń nie wynika bezpośrednio z przestępstwa¹⁰⁶. Zdaniem T. Majewskiego temu stanowisku judykatury na tle poprzedniego stanu prawnego nie można było odmówić słuszności. Do dopuszczenia do udziału w procesie karnym w charakterze pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń, który pokrył szkodę właściwemu

¹⁰² W. Daszkiewicz, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 25 II 1965 r.*, V K 643/64, „Nowe Prawo” 1966, nr 4, s. 553.

¹⁰³ F. Sadurski, *Kodeks postępowania karnego: (zestawienie porównawcze artykułów nowego i dawnego k.p.k.)*, „Palestra” 1969, nr 10-11, s. 122.

¹⁰⁴ M. Siewierski, *Nowy kodeks postępowania karnego. Zasady ogólne*, Warszawa 1969, s. 29; M. Siewierski, *Zaoczny kurs „Prawo karne – nowe kodeksy”*. *Kodeks postępowania karnego. Zasady ogólne*, Warszawa 1969/1970, s. 15.

¹⁰⁵ M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski, *Postępowanie karne w zarysie*, Warszawa 1974, s. 94.

¹⁰⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 1965 r., sygn. akt V K 643/64, Legalis nr 527844.

pokrzywdzonemu, konieczne było więc wprowadzenie przepisu szczególnego. Regulacja ta była wyrazem dążenia ustawodawcy do łączenia z procesem karnym roszczeń o odszkodowanie, które wynikały z przestępstwa. Miało to istotne znaczenie także dla zasądzenia z urzędu odszkodowania pieniężnego w razie skazania za przestępstwo zagarnięcia mienia społecznego¹⁰⁷. Nie sposób jednak w tym miejscu nie wskazać na warunki ustrojowe, które panowały, gdy wszedł w życie kodeks postępowania karnego z 1969 r. W tym czasie istniała szczególna ochrona podstawowych interesów politycznych i gospodarczych państwa, ale także obywatela, jego dóbr osobistych oraz jego podstawowych praw, jak również porządku i spokoju publicznego. Pod szczególną ochroną znajdowała się własność społeczna, która w zależności od stopnia uspołecznienia, miała formę własności państwowej albo formę własności grupowej, spółdzielczej¹⁰⁸. Ponadto, w wyniku wejścia w życie ustawy z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych PZU został przekształcony z instytucji typu państwowego (administracyjnego) w państwowe przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe, doszło także do ustanowienia kontroli społecznej działalności ubezpieczeniowej, przewidując powołanie w PZU rady ubezpieczeniowej (jako reprezentanta ogółu ubezpieczających) wyposażoną w istotne kompetencje opinio- i uchwałodawcze, PZU przyznano także dominującą rolę w zakresie prowadzenia działalności prewencyjnej rozszerzonej poza ryzyka objęte ubezpieczeniami obowiązkowymi¹⁰⁹. Krajowe zakłady ubezpieczeń¹¹⁰ działały w tym czasie na zasadach wyłączności i posiadały status jednostek gospodarki państwowej. Podobnie jak w innych państwach socjalistycznych przyjęta została zasada jedności socjalistycznej własności państwowej, a źródłem finansowania całości odszkodowań była własność ogólnonarodowa¹¹¹. Wśród funkcji socjalistycznych ubezpieczeń gospodarczych na pierwszy plan wysuwały się ich zadania finansowe. Ubezpieczenia, dokonując przesunięć środków pieniężnych między różnymi podmiotami objętymi ochroną ubezpieczeniową, między różnymi gałęziami gospodarki narodowej, były jednym z narzędzi podziału dochodu narodowego w postaci pieniężnej i jednym z ogniw systemu finansowego. Podstawową funkcją ubezpieczeń była więc

¹⁰⁷ T. Majewski, *Uprawnienia jednostek gospodarki uspołecznionej w procesie karnym*, Warszawa 1971, s. 29-30.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 21.

¹⁰⁹ E. Kowalewski, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Ewolucja i kierunki przemian*, Bydgoszcz 1992, s. 31.

¹¹⁰ Chodzi o działające w tym czasie dwa krajowe zakłady ubezpieczeń: PZU – Państwowy Zakład Ubezpieczeń oraz Towarzystwo Ubezpieczeń i Reasekuracji „Warta” S.A.

¹¹¹ W. Warkała, W. Marek, W. Mogiński, *Prawo ubezpieczeniowe*, Warszawa 1983, s. 94-95.

redystrybucja dochodu narodowego poprzez gromadzenie i wydatkowanie środków pieniężnych, a w konsekwencji kształtowanie pieniężnych dochodów i wydatków różnych podmiotów¹¹². Dopiero w wyniku wejścia w życie ustawy o działalności ubezpieczeniowej z 1990 r. doszło do odejścia od ubezpieczenia socjalistycznego, instytucji zmonopolizowanej i scentralizowanej, która zasadzała się na szerokim przymusie ubezpieczenia¹¹³. Niewątpliwie więc ustrój obowiązujący w Polsce w trakcie prac nad kodeksem postępowania karnego, który obowiązywał od 1969 r., miał wpływ na szczególne uwzględnienie zakładu ubezpieczeń w roli pokrzywdzonego w procesie karnym. Mimo braku szerszego uzasadnienia wprowadzenia przepisu art. 41 § 2 k.p.k. z 1969 r., odpowiedzi na takie działania ustawodawcy można szukać w ustawie z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych, która jasno określała pozycję i zadania krajowych zakładów ubezpieczeń w polskim państwie socjalistycznym.

Pierwotne ujęcie udziału zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w procesie karnym powodowało utrudnienia w realizacji uprawnień przysługujących ubezpieczycielowi w tym postępowaniu. Pokrycie szkody następowało bowiem z reguły dopiero po upływie określonego czasu od popełnienia przestępstwa (fakt ten związany był z koniecznością udokumentowania szkody, a także zdarzenia, które je spowodowało, a przede wszystkim pokrycie szkody oparte było na zasadzie winy sprawcy)¹¹⁴. Konsekwencją takiego ujęcia wyżej wskazanej regulacji była więc sytuacja, w której zakład ubezpieczeń aktywne działanie rozpoczynał dopiero w późniejszych stadiach postępowania karnego, chociaż w wielu przypadkach udział zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym był czysto iluzoryczny¹¹⁵.

Warto wspomnieć w tym miejscu, że w projekcie zmian przepisów kodeksu postępowania karnego z września 1981 r. znalazła się propozycja skreślenia przepisu art. 41 § 2 k.p.k. z 1969 r. i wprowadzenie normy art. 40 § 3, która miała brzmieć: „Na równi z pokrzywdzonym traktuje się zakład ubezpieczeń lub inny zakład, który pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu i z tego tytułu ma roszczenie majątkowe do oskarżonego. Uprawnienia pokrzywdzonego przysługują zakładowi tylko w zakresie tego roszczenia”. Przepis ten nie wszedł jednak w życie, należy także zaakcentować, że w uzasadnieniu do wyżej wskazanego projektu projektodawcy nie odnieśli się w żaden sposób do

¹¹² Ibidem, s. 167.

¹¹³ E. Kowalewski, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Ewolucja...*, s. 159.

¹¹⁴ R.A. Stefański, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 52-53.

¹¹⁵ Ibidem.

proponowanej regulacji, szczególnie nie zostało wyjaśnione sformułowanie „inny zakład”.

Następnie ustawodawca w ustawie z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich znowelizował unormowanie ujęte w treści przepisu art. 41 § 2 k.p.k. z 1969 r. i przepis otrzymał brzmienie „za pokrzywdzonego uważa się także zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim jest obowiązany do pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo”. Kolejny raz ustawodawca nie odniósł się jednak szerzej do wprowadzonych zmian, natomiast w literaturze wskazywano, że była to zmiana niewielka z pozoru, jednak bardzo istotna z punktu widzenia interesów instytucji ubezpieczeniowych, ponieważ od tej pory mogły one korzystać w procesie karnym z uprawnień pokrzywdzonego jeszcze przed pokryciem szkody spowodowanej przestępstwem¹¹⁶.

Regulacje zawarte w kodeksie postępowania karnego z 1969 r. wskazywały, że zakład ubezpieczeń nie był uznany za pokrzywdzonego *sensu stricto*, bowiem nie musiał on spełnić warunku bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego, a jedynie obowiązany był pokryć szkodę wyrządzoną przez przestępstwo (w pierwotnym brzmieniu) albo zobowiązany był do pokrycia owej szkody (według treści przepisu art. 41 § 2 k.p.k. z 1969 r. po nowelizacji z 1995 r.). Mimo że zakład ubezpieczeń nie został uznany za pokrzywdzonego w sensie materialnoprawnym, to upoważniony był do wykonywania uprawnień przysługujących pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym, ponieważ występował on jako pokrzywdzony w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania karnego z 1969 r., w których mowa była o pokrzywdzonym¹¹⁷. Nowa redakcja normy art. 41 § 2 k.p.k. z 1969 r. (po nowelizacji z 1995 r.) również spowodowała trudności w jej interpretacji i stosowaniu. Dosłowna wykładnia owej regulacji prowadziła bowiem do sytuacji, w której zakład ubezpieczeń mógł być uznany za pokrzywdzonego tylko, gdy obowiązany był do pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przestępstwem, natomiast w momencie jej pokrycia tracił status pokrzywdzonego i przysługujące mu na tej podstawie uprawnienia w postępowaniu karnym¹¹⁸. Uprawnienia zakładu ubezpieczeń w przepisach kodeksu postępowania

¹¹⁶ L. K. Paprzycki – *Wprowadzenie, Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy*. Stan prawny na dzień 1 stycznia 1996 r., s. 12.

¹¹⁷ E. Muszalski, *Regres zakładu ubezpieczeń społecznych w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1969, nr 10, s. 10-13.

¹¹⁸ Z. Gostyński, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, s. 280.

karnego z 1969 r. zostały ograniczone pod tym względem, że zakład ubezpieczeń mógł być uważany za pokrzywdzonego dopiero od momentu pokrycia (przed nowelizacją z 1995 r.) albo zobowiązania do pokrycia (po nowelizacji z 1995 r.) szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo, a ponadto mógł być uważany za pokrzywdzonego tylko w takim zakresie, w jakim tę szkodę pokrył (albo był zobowiązany do jej pokrycia). W trakcie obowiązywania przepisu art. 41 § 2 k.p.k. z 1969 r. przed nowelizacją z 1995 r. nie miało znaczenia na jakiej podstawie prawnej zakład ubezpieczeń pokrył szkodę, w szczególności czy wykonał on umowę ubezpieczenia, czy też wypłacił odszkodowanie należne z tytułu ubezpieczeń obowiązkowych¹¹⁹.

W pierwotnej wersji kodeksu postępowania karnego z 1969 r. znajdowała się jeszcze jedna regulacja odnosząca się bezpośrednio do zakładu ubezpieczeń. Był to wskazany już wcześniej przepis art. 363, który stanowił, że w razie skazania za przestępstwo zagarnięcia mienia społecznego sąd zasądza z urzędu na rzecz pokrzywdzonej instytucji państwowej lub samorządowej (jeżeli nie wytoczono powództwa cywilnego) odszkodowanie pieniężne, odpowiadające wartości zagarniętego mienia, a jeżeli zakład ubezpieczeń pokrył szkodę wyrządzoną przez przestępstwo, to sąd zasądzał na jego rzecz odszkodowanie pieniężne w zakresie, w jakim pokrył szkodę. Fakultatywnie sąd mógł zasądzić z urzędu odpowiednie odszkodowanie pieniężne w razie skazania za przestępstwo inne niż zagarnięcie mienia społecznego, w wyniku którego została wyrządzona szkoda w mieniu społecznym. Zasądzenie w postępowaniu karnym odszkodowania na rzecz zakładu ubezpieczeń mogło nastąpić jedynie w sytuacji, w której ubezpieczyciel pokrył szkodę wyrządzoną przez przestępstwo w mieniu społecznym, przy czym zasądzenie było obligatoryjne z urzędu, jeżeli zakład ubezpieczeń pokrył taką szkodę¹²⁰. Obecnie brak jest takiej regulacji w przepisach kodeksu postępowania karnego. Zgodnie z treścią normy art. 828 k.c. jeżeli nie umówiono się inaczej, to z dniem zapłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela roszczenie ubezpieczającego przeciwko osobie trzeciej odpowiedzialnej za szkodę przechodzi z mocy prawa na ubezpieczyciela do wysokości zapłaconego odszkodowania. Dzięki tej regulacji zakład ubezpieczeń ma możliwość złożenia wniosku o naprawienie szkody w postępowaniu karnym w oparciu o przepis art. 46 k.k. bez względu na fakt, jakim przestępstwem została wyrządzona szkoda, którą następnie pokrył lub zobowiązany jest do pokrycia zakład ubezpieczeń. Należy jednak pamiętać, że w sytuacji, w której zakład ubezpieczeń pokrył tylko część szkody,

¹¹⁹ W. Radecki, *Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony...*, s. 2.

¹²⁰ Ibidem, s. 6.

ubezpieczającemu przysługuje co do pozostałej części pierwszeństwo zaspokojenia przed roszczeniem ubezpieczyciela.

Utrudnienia w interpretacji i stosowaniu przepisów dotyczących zakładu ubezpieczeń realizującego uprawnienia przysługujące pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym zostały usunięte w wyniku wejścia w życie kodeksu postępowania karnego z 1997 r. Ustawodawca w przepisie art. 49 § 3 k.p.k. wskazał bowiem, że za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Dzięki takiemu ujęciu obecnie obowiązujących przepisów zakład ubezpieczeń ma przyznane uprawnienia przysługujące pokrzywdzonemu w każdej sytuacji, nawet w przypadku, gdy istnieje dopiero prawdopodobieństwo wystąpienia jego odpowiedzialności odszkodowawczej¹²¹. Konieczne jest jednak wskazanie w tym miejscu, że alternatywne ujęcie przesłanek w treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. znalazło się dopiero w projekcie ustawy Kodeks postępowania karnego wraz z projektem ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, który został złożony w Sejmie w dniu 18 sierpnia 1995 r.¹²² We wcześniejszych projektach kodeksu postępowania karnego (czerwiec 1990 r.¹²³, październik 1990 r.¹²⁴, grudzień 1991 r.¹²⁵, listopad 1992 r.¹²⁶, marzec 1993 r.¹²⁷, sierpień 1994 r.¹²⁸) przewidziana była regulacja: „Za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo”. Co istotne, w żadnym z uzasadnień projektów kodeksu postępowania karnego nie znalazła się jakakolwiek wzmianka, która odnosiłaby się do pozycji zakładu ubezpieczeń i jego występowania w charakterze pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w sytuacji jedynie pośredniego pokrzywdzenia.

¹²¹ K. Pawelec, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 51.

¹²² Projekt kodeksu postępowania karnego, Druk nr 1276, Warszawa, sierpień 1995 r., s. 15 (art. 47 § 3) oraz s. 10 uzasadnienia.

¹²³ Komisja do spraw reformy prawa karnego. Zespół prawa karnego procesowego. Projekt kodeksu postępowania karnego, redakcja z dnia 7 czerwca października 1990 r., s. 16 (art. 41).

¹²⁴ Komisja do spraw reformy prawa karnego. Zespół prawa karnego procesowego. Projekt kodeksu postępowania karnego, redakcja z października 1990 r., s. 16 (art. 48) oraz s. 10 uzasadnienia.

¹²⁵ Komisja do spraw reformy prawa karnego. Zespół prawa karnego procesowego. Projekt kodeksu postępowania karnego, redakcja z grudnia 1991 r., s. 13 (art. 47 § 3) oraz s. 6 uzasadnienia.

¹²⁶ Komisja do spraw reformy prawa karnego. Zespół prawa karnego procesowego. Projekt kodeksu postępowania karnego, redakcja z listopada 1992 r., s. 13 (art. 47 § 3) oraz s. 6 uzasadnienia.

¹²⁷ Komisja do spraw reformy prawa karnego. Zespół prawa karnego procesowego. Projekt kodeksu postępowania karnego, redakcja z marca 1993 r., s. 13 (art. 47 § 3).

¹²⁸ Komisja do spraw reformy prawa karnego. Zespół prawa karnego procesowego. Projekt kodeksu postępowania karnego wraz z uzasadnieniem, sierpień 1994 r., s. 15 (art. 47 § 3), 141.

Oczywiście zakład ubezpieczeń zostanie uznany za pokrzywdzonego w postępowaniu karnym niezależnie od tego, o jakie przestępstwo chodzi. Istotny jest jedynie fakt, że to właśnie owym przestępstwem została wyrządzona szkoda, do naprawy której zobowiązany jest ubezpieczyciel. Zakład ubezpieczeń, który będzie chciał skorzystać z przysługujących mu w postępowaniu karnym uprawnień, nie musi wykazywać, że pokrył już szkodę wynikłą z popełnienia przestępstwa. Wystarczające będzie udokumentowanie takiego obowiązku dokumentem ubezpieczenia¹²⁹. Zawarcie umowy ubezpieczenia musi być, zgodnie z treścią przepisu art. 809 § 1 k.c. potwierdzone przez ubezpieczyciela dokumentem ubezpieczenia. Sama umowa ubezpieczenia dochodzi do skutku *solo consensu* – przez zgodne oświadczenia stron umowy, ale dokument ubezpieczenia potwierdza zawarcie takiej umowy. Istotny jest w tym kontekście także przepis art. 811 k.c., który reguluje sytuację, gdy doręczony ubezpieczającemu dokument ubezpieczenia zawiera postanowienia odbiegające na niekorzyść ubezpieczającego od treści złożonej przez niego oferty¹³⁰. W takiej sytuacji ubezpieczyciel obowiązany jest zwrócić ubezpieczającemu na to uwagę na piśmie przy doręczeniu tego dokumentu, wyznaczając mu co najmniej 7-dniowy termin do zgłoszenia sprzeciwu. W razie niewykonania tego obowiązku zmiany dokonane na niekorzyść ubezpieczającego nie są skuteczne, a umowa jest zawarta zgodnie z warunkami oferty. Z zastrzeżeniem wyjątku przewidzianego w treści normy art. 811 k.c., w razie wątpliwości umowę uważa się za zawartą z chwilą doręczenia ubezpieczającemu dokumentu ubezpieczenia. W dokumencie ubezpieczenia ujęte jest oświadczenie woli ubezpieczyciela w kontekście zawarcia umowy ubezpieczenia¹³¹. Sama nazwa tego dokumentu nie jest istotna, ważne jest bowiem, aby dokument ubezpieczenia został wystawiony i doręczony ubezpieczającemu i w sposób niebudzący wątpliwości potwierdzał fakt zawarcia konkretnej umowy ubezpieczenia. Najczęściej jednak taki dokument określa się mianem polisy ubezpieczeniowej, certyfikatu ubezpieczeniowego albo innego dokumentu ubezpieczenia¹³². W doktrynie postulowano, aby w praktyce, szczególnie ubezpieczeń o charakterze międzynarodowym, dokument przybierał postać

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ B. Kucharski, *Przeniesienie praw z umowy ubezpieczenia*, Warszawa 2010, s. 133.

¹³¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 4 kwietnia 2013 r., sygn. akt VI ACa 1324/12, Legalis nr 722848.

¹³² https://tf.gov.pl/vademecum-klienta/abc-ubezpieczen/Ubezpieczenie_zyciowe__147, [dostęp: 03.09.2018 r.]; zob. również M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 170-171, B. Kucharski, *Przeniesienie praw z umowy ubezpieczenia...*, s. 133 i nast.

zbliżoną do konosamentu, a więc papieru wartościowego¹³³. Status pokrzywdzonego nie będzie natomiast przysługiwał zakładowi ubezpieczeń w sytuacji, gdy z przepisów, umowy lub ogólnych warunków umowy wynika, że dana szkoda nie została objęta ubezpieczeniem albo występują też okoliczności wyłączające odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń¹³⁴. W każdym innym przypadku zakład ubezpieczeń uważany jest za pokrzywdzonego bez względu na to, jakie przestępstwo zostało popełnione. Wystarczający jest bowiem fakt wyrządzenia szkody przestępstwem, do naprawienia której zobowiązany jest ubezpieczyciel¹³⁵.

W treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. ustawodawca posłużył się sformułowaniem „za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń”, co nie jest równoznaczne ze zwrotem „pokrzywdzonym jest” użytym w § 1 tego przepisu. Być może takie ujęcie ma akcentować fakt, że w przypadku zakładu ubezpieczeń konieczne jest zaistnienie innych warunków, aby mógł realizować uprawnienia jako pokrzywdzony w postępowaniu karnym, aniżeli w kontekście osoby fizycznej lub innych osób prawnych, w stosunku do których wymagane będzie bezpośrednie naruszenie lub zagrożenie dobra prawnego przez przestępstwo.

W kontekście pozycji zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. warto również zwrócić uwagę na wielokrotność ubezpieczeń oraz koasekurację. W pierwszym przypadku, gdy ten sam przedmiot ubezpieczenia, w tym samym czasie, jest ubezpieczony od tego samego ryzyka w dwóch albo więcej zakładach ubezpieczeń, każdy z owych ubezpieczycieli, na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., w związku z zawartą umową ubezpieczenia zobowiązany jest do naprawienia szkody wyrządzonej przez przestępstwo. Na tej podstawie, każdy z zakładów ubezpieczeń ma prawo udziału w postępowaniu karnym, ponieważ przepis art. 49 § 3 k.p.k. nie ogranicza liczby ubezpieczycieli, którzy mogą występować w postępowaniach karnych. W takiej sytuacji każdy z zakładów ubezpieczeń odpowiada za szkodę w odpowiednich proporcjach i w tym zakresie może być uznany za pokrzywdzonego w postępowaniu karnym na podstawie regulacji art. 49 § 3 k.p.k.¹³⁶. W sytuacji koasekuracji natomiast, występuje umowa ubezpieczenia, na podstawie której co najmniej dwa zakłady ubezpieczeń, działając w porozumieniu, zobowiązują się do spełnienia

¹³³ A. Wąsiewicz, E. Kowalewski, *Postulowany kształt umowy ubezpieczenia w kodeksie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 11-12, s. 3.

¹³⁴ R.A. Stefański, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 53-54.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 61.

określonego świadczenia w przypadku wystąpienia zdarzenia losowego przewidzianego w umowie¹³⁷. Takie przypadki powodują, że każdy z zakładów ubezpieczeń, który zawarł umowę ubezpieczenia określoną przepisami ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, uprawniony jest do udziału w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.¹³⁸.

¹³⁷ Art. 3 ust. 1 pkt 16 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej.

¹³⁸ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 62.

Rozdział 2. Pokrzywdzony w świetle prawa do rzetelnego procesu karnego

2.1 Pojęcie rzetelnego procesu karnego

Sformułowanie „rzetelny proces” jest polskim odpowiednikiem pojęcia „fair trial”. Termin „rzetelny proces” wywodzi się bowiem z tradycji anglosaskiej¹³⁹. W dosłownym tłumaczeniu słowo „fair” oznacza uczciwie, uczciwy, sprawiedliwie, sprawiedliwy, należnie, należny, godziwie, godziwy, przepisowo, przepisowy¹⁴⁰. „Rzetelny” jest więc odpowiednikiem, ale nie dosłownym tłumaczeniem określenia „fair”. Obok słowa „rzetelny”, w polskim prawie pojawiają się również pojęcia: standard, zasada, gwarancje, prawo, model, czy reguły¹⁴¹. Zwrot „uczciwy proces” pojawił się już w XIV w. – w akcie Edwarda III z 1355 r. Zgodnie z jego ustaleniami, żaden człowiek, bez względu na jego stan, czy też kondycję społeczną, nie mógł być pozbawiony ziemi, dzierżaw, wolności, nie mógł być wydziedziczony, czy pozbawiony życia bez zachowania reguł *due process of law*¹⁴². W XVIII w. regulacja ta stanowiła ochronę przed arbitralnością sędziów i władzą wykonawczą w koloniach amerykańskich, a później w początkach istnienia Stanów Zjednoczonych¹⁴³. Rozwój tego pojęcia nastąpił w Piątej Poprawce do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej z 1789 r. oraz w Czternastej Poprawce z 1866 r.¹⁴⁴. Na przełomie XVIII i XIX w. w procesie karnym pojawiła się koncepcja gry uczciwej. W czasie Oświecenia Anglia była wzorem w kwestii prowadzenia uczciwego, lojalnego oraz rzetelnego procesu w porównaniu z kontynentalnym procesem inkwizycyjnym, w którym w postępowaniu dowodowym często stosowano tortury w stosunku do podejrzanych¹⁴⁵. Obecnie sprawiedliwy proces karny jest podstawowym składnikiem pojęcia trójpodziału władz i przypisuje sądownictwu jako jednej z trzech władz państwa jej odmienny charakter od pozostałych dwóch, określając niezawisłość i bezstronność tej władzy. Przepis art. 6 EKPC identyfikuje podstawowe cechy sądownictwa, które odróżniają je od pozostałych dwóch

¹³⁹ A. Skowron, *Rzetelny proces karny w ujęciu Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 11, s. 6.

¹⁴⁰ P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] *Rzetelny proces karny*, P. Wiliński (red.), Warszawa 2009, s. 20.

¹⁴¹ Ibidem, s. 20-23.

¹⁴² S. Waltoś, *Naczelne zasady procesu karnego*, Warszawa 1999, s. 157.

¹⁴³ E. Skrętowicz, *Z problematyki rzetelnego procesu karnego*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdry*, J. Skorupka (red.), Warszawa 2009, s. 22.

¹⁴⁴ A. Skowron, *Rzetelny proces karny...*, s. 6-7.

¹⁴⁵ E. Skrętowicz, *Z problematyki rzetelnego procesu karnego...*, s. 22.

władz państwowych¹⁴⁶. Sprawiedliwy proces jest to proces prawny prowadzony z należytych poszanowaniem praw stron¹⁴⁷. Prawo do rzetelnego procesu odgrywa ważną rolę w celu zagwarantowania praw człowieka na arenie międzynarodowej¹⁴⁸.

W literaturze pojawiały się różne propozycje utworzenia polskiego odpowiednika zwrotu „fair trial”. Zdaniem L. Kubickiego jest to „praworządny proces karny”¹⁴⁹. Według A. Kaftala jest to „zasada uczciwej gry”¹⁵⁰. Również M. Cieślak posługiwał się pojęciem „zasady uczciwej gry” i wskazywał, że uczestnicy procesu powinni wykonywać swoje obowiązki i uprawnienia procesowe w sposób uczciwy, bez naruszania powszechnie uznanych reguł moralnych, zwłaszcza z wyłączeniem podstępów oraz wykorzystania cudzej nieświadomości, czy niewiedzy albo przymusowego położenia¹⁵¹. Natomiast A. Murzynowski rozróżnił dwa pojęcia – „uczciwy” oraz „rzetelny” proces. Jego zdaniem „uczciwy proces” należy utożsamiać z pojęciem węższym, obejmującym swoim zakresem gwarancje osób objętych postępowaniem karnym, tj. pokrzywdzonego i podejrzanego. Z kolei pojęcie „rzetelnego procesu” stanowi dla A. Murzynowskiego bardziej uniwersalną kategorię, ponieważ obejmuje ono także „zasady praworządnego wykonywania wymiaru sprawiedliwości wobec społeczeństwa”¹⁵².

Rozważania dotyczące prawa do rzetelnego procesu w czasach współczesnych należy rozpocząć od przybliżenia regulacji przepisów art. 6 EKPC oraz art. 14 ust. 1 MPPOiP. Zgodnie z treścią regulacji art. 6 EKPC każdy ma prawo do sprawiedliwego oraz publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne. Prasa i publiczność mogą być jednak wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to

¹⁴⁶ C. Rozakis, *The Right to a Fair Trial in Civil Cases*, „Judicial Studies Institute Journal” 2004, nr 4(2), s. 11.

¹⁴⁷ Zob. A. Barpanda, *Media Trial, Fair Trial and Procedural Justice*, „International Journal of Law Management & Humanities” 2021, vol. 4, s. 275.

¹⁴⁸ C.S. Namakula, *Language Rights in the Minimum Guarantees of Fair Criminal Trial*, „Journal of Speech, Language and The Law” 2012, vol. 19.1, s. 74.

¹⁴⁹ L. Kubicki, *Prawo karne europejskie (narodziny pojęcia)*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 12, s. 931-933.

¹⁵⁰ A. Kaftal, *Glosa do uchwały SN z dnia 19 marca 1970 r., VI KZP 1/70*, „Nowe Prawo” 1971, nr 2, s. 299.

¹⁵¹ M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1984, s. 366-368.

¹⁵² A. Murzynowski, *Podstawowe zasady rzetelnego procesu a problem zróżnicowania form postępowania w sprawach o przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 1, s. 7-8.

ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości. Zakres przedmiotowy prawa do rzetelnego procesu został wyznaczony przez pojęcia „prawa i obowiązki o charakterze cywilnym” oraz „rozstrzygnięcie o zasadności każdego oskarżenia w sprawie karnej”. Terminy te podlegają interpretacji niezależnej od sposobu ich rozumienia na gruncie prawa krajowego, wykładnia nie może być jednak zawężająca¹⁵³. Norma art. 6 EKPC zawiera zasadę reguły prawa, na której zostało zbudowane społeczeństwo demokratyczne i przyznaje nadrzędną rolę sądownictwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, które odzwierciedlają dobro wspólne umawiających się państw¹⁵⁴. Przepis ten pełni dwie funkcje: wskazuje zakres, w jakim powstaje roszczenie o zagwarantowanie drogi sądowej oraz gwarancje procesowe, jakie muszą być zachowane w postępowaniu sądowym. Przepis art. 6 ust. 2 oraz ust. 3 EKPC określa dodatkowo gwarancje, które muszą być zachowane w postępowaniu karnym¹⁵⁵.

Wynikająca z treści przepisu art. 6 ust. 2 EKPC zasada domniemania niewinności znalazła swoje odzwierciedlenie w przepisie art. 5 § 1 k.p.k. Z jego treści wprost wynika, że oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem. Oznacza to, że sąd obowiązany jest do bezstronnego traktowania stron, w tym przede wszystkim oskarżonego. Jednocześnie nie może być kierunkowo nastawiony do sprawy i nie może przyjmować określonego obrazu sprawy przed zakończeniem postępowania, a także dawać stronom do zrozumienia, że posiada już określoną wersję zdarzenia w przedmiocie odpowiedzialności¹⁵⁶. Zasada domniemania niewinności nie oznacza nakazu konieczności subiektywnego przekonania organów o niewinności oskarżonego, a jedynie obiektywnego traktowania go, jak osoby niewinnej, dopóki nie zapadnie prawomocny wyrok stwierdzający taką winę¹⁵⁷. Standardy rzetelnego procesu wynikające z treści przepisu art. 6 EKPC obejmują swoim zakresem również postępowanie odwoławcze, a jednym z jego wyznaczników jest

¹⁵³ C. Nowak, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC*, [w:] *Rzetelny proces...*, s. 98; zob. również N. Mole, C. Harby, *The Right to a Fair Trial. A Guide to the Implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Human Rights Handbooks, nr 3, s. 5.

¹⁵⁴ D. Vitkauskas, *Protecting the Right to a Fair Trial under the European Convention on Human Rights*, Council of Europe 2017, s. 11, zob. również S. Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, New York 2005, s. 82-83.

¹⁵⁵ P. Hofmański, *Prawo do rzetelnego procesu w sprawach karnych*, [w:] *Szkoła Praw Człowieka. Teksty wykładów. Zeszyt 4*, E. Łabęcka (red.), Warszawa 1998, s. 55.

¹⁵⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2009 r., sygn. akt IV KK 380/08, Legalis nr 178177.

¹⁵⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 3 sierpnia 2011 r., sygn. akt III KK 79/11, Legalis nr 457232.

konieczność wyraźnego wskazania w uzasadnieniu wyroku podstaw rozstrzygnięcia, a więc także odniesienia się do argumentacji stron, która gwarantuje im możliwość rzeczywistego skorzystania z prawa do wniesienia środka odwoławczego¹⁵⁸. Warto podkreślić, że mimo że treść art. 6 EKPC stanowi o prawie do rzetelnego procesu, to należy mieć na względzie, że gwarancje te mają często zastosowanie na długo przed formalnym oskarżeniem osoby o popełnienie przestępstwa, a także nie kończą się w momencie wydania orzeczenia, ale obejmują również etap jego wykonania¹⁵⁹.

Drugim aktem prawnym regulującym prawo do rzetelnego procesu jest wyżej wymieniony Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Zgodnie z treścią przepisu art. 14 ust. 1 MPPOiP wszyscy ludzie są równi przed sądami i trybunałami, a każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny¹⁶⁰ sąd, ustanowiony przez ustawę, przy orzekaniu co do zasadności oskarżenia przeciw niemu w sprawach karnych bądź co do jego praw i obowiązków w sprawach cywilnych. Wyłącznie proces oparty na demokratycznych i humanitarnych zasadach, prowadzony w sposób obiektywny, przy poszanowaniu prawa oskarżonego do obrony pozwala na wydanie sprawiedliwego wyroku, dotarcia do prawdy materialnej, a także umożliwia unikanie pomyłek sądowych i nadużyć¹⁶¹.

Powołane wyżej normy prawa międzynarodowego mają charakter samowykonalny i nadają się do bezpośredniego stosowania w państwach stronach Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w stosunkach wewnętrznych. Należy jednak przyjąć, że z tych norm wynika prawnomiędzynarodowe zobowiązanie do zapewnienia w prawie krajowym poszczególnych państw gwarancji procesowych idących co najmniej tak daleko jak te, które zagwarantowane zostały we wskazanych wyżej aktach prawa międzynarodowego¹⁶².

W polskim systemie prawnym pojęcie standardów rzetelnego, czy też uczciwego procesu nie jest terminem ustawowym. Wynika ono głównie z całokształtu norm prawa

¹⁵⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 2009 r., sygn. akt IV KK 28/09, Legalis nr 177887.

¹⁵⁹ N. Mole, C. Harby, *The Right to a Fair Trial...*, s. 6; zob. również D. Chilea, *The Right to a Fair Trial*, „The Juridical Current” 2010, vol. 42, s. 31.

¹⁶⁰ Zob. S. Bansal, *Right to Fair Trial*, „International Journal of Law Management&Humanities” 2021, vol. 4, s. 1886.

¹⁶¹ P. Hofmański, *Ochrona praw człowieka w prawie karnym procesowym. Zasada fair trial*, [w:] *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, J. Skupiński, J. Jakubowska-Hara (red.), Warszawa 1995, s. 39.

¹⁶² P. Hofmański, *Prawo do rzetelnego procesu...*, s. 54.

karnego procesowego, a także z przepisów Konstytucji RP, która określa minimalne standardy, jakim powinien podlegać proces w sprawach karnych¹⁶³. Wydaje się, że do filarów uczciwego procesu można zaliczyć zasadę kontradiktoryjności oraz równouprawnienia stron, które biorą udział w postępowaniu przed bezstronnym sądem¹⁶⁴. Polski proces karny opiera się o zasadę kontradiktoryjności, która zakłada istnienie dwóch przeciwstawnych sobie procesowo stron, toczących spór przed bezstronnym arbitrem, czyli sądem¹⁶⁵. Warto zauważyć, że w unormowaniach Konstytucji RP pojawia się pojęcie sprawiedliwości postępowania. Z treści przepisu art. 45 Konstytucji RP wynika bowiem, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy do tego, niezależny, niezawisły oraz bezstronny sąd.

Przed rozpoczęciem rozważań dotyczących standardów rzetelnego procesu, należy wskazać na pewną terminologię. W polskiej literaturze¹⁶⁶ można spotkać się z pojęciem zasady rzetelnego procesu, jednak nie można zgodzić się z takim sformułowaniem. Jak poniżej zostanie wskazane, na pojęcie rzetelnego procesu składają się poszczególne zasady, takie jak m.in. prawo do bezstronnego i właściwego sądu, domniemanie niewinności, prawo oskarżonego do milczenia, prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie, prawo do korzystania z pomocy obrońcy, prawo do ujawniania dowodów, jawność postępowania sądowego. W związku z tym, gdyby prawo do rzetelnego procesu określać mianem zasady, to należałoby mówić wtedy o pewnego rodzaju „super zasadzie”, ponieważ składa się ona z mniejszych elementów. W związku z tym w niniejszej pracy w kontekście rzetelnego procesu używane będzie sformułowanie standardy rzetelnego procesu, prawo do rzetelnego procesu albo koncepcja rzetelnego procesu.

Przechodząc do pojęcia standardów rzetelnego procesu należy wskazać, że rzetelny proces karny w znaczeniu pewnej koncepcji odnosi się w swym znaczeniu do ogólnej idei, nieistniejącej w postaci spisanej, jednak dotyczącej nadrzędnych wartości, które proces rzetelny reprezentują¹⁶⁷. Przyjmuje się, że pojęcie „rzetelny proces”

¹⁶³ E. Skrętowicz, *Z problematyki rzetelnego procesu karnego...*, s. 24.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 25.

¹⁶⁵ M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955, s. 128; K. Marszał, *Proces karny*, Warszawa 1996, s. 75; F. Prusak, *Kontradiktoryjność postępowania przygotowawczego*, „Palestra” 1974, nr 1, s. 15.

¹⁶⁶ Zob. np. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 325-326, P. Hofmański, *Ochrona praw człowieka w prawie karnym procesowym...*, s. 39-50, P. Hofmański, *Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995, s. 238-239.

¹⁶⁷ A. Skowron, *Rzetelny proces karny...*, s. 7.

prawdopodobnie stało się najważniejszą klauzulą generalną i podstawową zasadą konstytucyjną systemów prawnych na całym świecie, jednak nadal jest różnie interpretowane przez prawników, sędziów i członków trybunałów konstytucyjnych¹⁶⁸. Prawo do rzetelnego procesu sądowego można postrzegać jako pewnego rodzaju gwarancję obejmującą szereg praw mających na celu zapobieganie arbitralnemu wykonywaniu i wykorzystywaniu nadmiernej władzy przez państwo w procesie karnym z jednoczesnym zagwarantowaniem rzetelnego procesu w stosunku do oskarżonego¹⁶⁹. Koncepcja rzetelnego procesu jest takim zagadnieniem, które wywiera zasadniczy wpływ na kształt całego postępowania karnego. Wyznacza bowiem podstawowy kierunek zmian normatywnych oraz sposób interpretacji istniejących już przepisów. Jest ona podstawowym sposobem współczesnego określenia wymogów, jakie musi spełniać postępowanie karne. Koncepcja rzetelnego procesu wykazuje również przydatność dla funkcjonowania systemu w procesie wykładni obowiązujących przepisów. Ponadto jest przydatna dla praktyki w procesie stosowania prawa¹⁷⁰.

Prawo do rzetelnego procesu karnego ustala sposób określenia modelu procesu karnego jako wyznacznika minimalnych gwarancji procesowych uczestników postępowania oraz metody uzyskania rozstrzygnięcia w przedmiocie procesu z zachowaniem ochrony praw jego uczestników¹⁷¹. Koncepcja oraz pojęcie rzetelnego procesu nie mają charakteru jednolitego, obejmują bowiem szereg uprawnień jednostkowych, których całokształt dopiero wyznacza rzetelny proces karny. Do uprawnień składających się na prawo do rzetelnego procesu karnego zalicza się wskazane już wcześniej prawo do bezstronnego i właściwego sądu, domniemanie niewinności, prawo oskarżonego do milczenia, prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie, prawo do korzystania z pomocy obrońcy, prawo do ujawniania dowodów, jawność postępowania sądowego. Istotnym elementem rzetelnego procesu karnego jest również kontrydiktoryjność postępowania sądowego¹⁷².

Pojęciem rzetelnego procesu karnego można określić dyrektywę, zgodnie z którą organy procesowe powinny prowadzić postępowanie rzetelnie, w rozsądnym terminie,

¹⁶⁸ A. Badó, *Fair Trial and Judicial Independence. Hungarian Perspectives*, Szeged 2014, s. 9.

¹⁶⁹ C. Brown-Blake, *Fair Trial, Language and the Right to Interpretation*, „International Journal on Minority and Group Rights” 2006, nr 4, s. 391.

¹⁷⁰ P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego...*, s. 28-29.

¹⁷¹ K. Dudka, *Kontrydiktoryjność postępowania jako standard rzetelnego procesu*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski (red.), Warszawa 2011, s. 155.

¹⁷² *Ibidem*.

szanując jednocześnie godność uczestników postępowania. Na standardy rzetelnego procesu składają się więc następujące dyrektywy szczegółowe: organ powinien prowadzić postępowanie traktując uczestników lojalnie, zawsze respektować godność tych uczestników oraz prowadzić postępowanie szybko¹⁷³. Spojrzenie na prawo do rzetelnego procesu z praktycznego punktu widzenia prowadzi do wniosku, że podstawową wartością dla rzetelnego procesu jest w każdym przypadku jego przewidywalność dla uczestników, a przede wszystkim dla stron postępowania. Chodzi zarówno o przewidywalność sposobu ujęcia legislacyjnego, jak i tę, która prowadzi do przekonania, że nawet w sytuacji braku przepisów szczegółowych praktyka organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości spowoduje, że wynikające ze standardów rzetelnego procesu gwarancje nie zostaną przekreślone¹⁷⁴.

Przyjąć trzeba, że proces ma być rzetelny nie tylko w stosunku do wybranej strony postępowania, ale do wszystkich podmiotów, które zaangażowane są w postępowanie. Rzetelny proces zapewnia możliwość ochrony interesów procesowych uczestników w ich granicach, z jednoczesnym poszanowaniem praw innych uczestników. Chodzi jednak o ochronę wyłącznie interesów prawnie uznanych i chronionych za pomocą metod prawnie dopuszczalnych i przewidzianych. Podjęte działania mają na celu realizację uprawnień, ale nie ich nadużycie¹⁷⁵. W związku z tym uczestnik postępowania nie ma możliwości żądania zapewnienia mu wszelkich środków albo działań, które z jego punktu widzenia są korzystne, lecz tylko takich, które dotyczą interesu prawnie uznanego, podlegającego ochronie, nie prowadzą do pozbawienia praw innych uczestników, służą jego ochronie za pomocą metod prawnie dopuszczalnych oraz w sposób zgodny z ich przeznaczeniem i istotą. Warto zwrócić uwagę na fakt, że rzetelny proces musi również uwzględniać zachowanie organów procesowych, bowiem stanowi ono korelat między działaniami stron i innych uczestników postępowania¹⁷⁶. Wskazuje się, że elementem prawa do rzetelnego procesu jest także fakt, że oskarżeni muszą mieć odpowiedni czas i środki na przygotowanie się do obrony i kontaktowania się z wybranym przez siebie obrońcą¹⁷⁷. Istotne jest, że zasada sprawiedliwego procesu wymaga, aby w odpowiednich

¹⁷³ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, s. 325-326.

¹⁷⁴ J. Agacka-Indecka, *Praktyczny wymiar prawa do rzetelnego procesu*, [w:] *Praworządność i jej gwarancje*, D. Kala (red.), Warszawa 2009, s. 177.

¹⁷⁵ P. Wiliński, *O koncepcji rzetelnego procesu karnego*, [w:] *Rzetelny proces karny. Materiały konferencji naukowej Trzebieiszowice 17-19 września 2009 r.*, J. Skorupka, W. Jasiński (red.), Warszawa 2010, s. 174-175.

¹⁷⁶ *Ibidem*, s. 175.

¹⁷⁷ J. Zhang, *Fair Trial Rights in ICCPR*, „Journal of Politics and Law” 2009, nr 4, s. 40-41.

przypadkach interesy obrony były zrównane z interesami świadków, czy też pokrzywdzonych wezwanych do składania zeznań¹⁷⁸. Zasada równości broni jest także istotnym elementem szerokiego pojęcia prawa do rzetelnego procesu, które bezpośrednio wchodzi w interakcję z zasadą kontrydiktoryjności zarówno w sprawach cywilnych, jak i karnych¹⁷⁹. Ponadto sprawiedliwy proces to taki, w którym wyrok wydawany jest dopiero po zbadaniu sprawy i przeprowadzeniu postępowania¹⁸⁰. Niezawisłość sędziowską można pojmować jako element „sprawiedliwego procesu”, podobnie jak prawo do obrony oraz domniemanie niewinności, które również są składnikami prawa do rzetelnego procesu karnego¹⁸¹.

Ocenie z punktu widzenia rzetelności ma podlegać konkretne postępowanie w sprawie, natomiast zastosowanie tego pojęcia w stosunku do norm prawnych może budzić zastrzeżenia. Prawo procesowe, czy też poszczególne przepisy mogą bowiem być niesłuszne, niesprawiedliwe albo krzywdzące. Jednak ustawodawca bardziej lub mniej świadomie i racjonalnie dąży do tego, aby w procesie realizować możliwie prawidłowo normy prawa materialnego. Ten fakt zakłada więc elementarną „uczciwość” modelu postępowania, który powinien prowadzić do sytuacji, kiedy tylko osoba faktycznie winna popełnienia przestępstwa podlega za nie karze¹⁸². Zakres pojęcia uczciwości (czy też rzetelności) procesu częściowo dubluje zakres zasad procesowych w ten sposób, że niekiedy proces uczciwy uważa się za proces zgodny z tymi zasadami. Nie można jednak poprzestać na przestrzeganiu wyłącznie zasad procesowych. Uczciwość procesowa może stanowić pomocniczą dyrektywę, która pozwala m.in. na rozstrzygnięcie w sytuacji, w której dojdzie do konfliktu między samymi zasadami procesowymi i trzeba będzie dać pierwszeństwo jednej z nich. Uczciwość procesowa nie zakłada generalnej oceny całego modelu postępowania karnego, a ogranicza się do analizy sposobu prowadzenia konkretnego procesu w ramach zakreślonych przepisami proceduralnymi¹⁸³. Prawo do rzetelnego procesu odnosi się do gwarancji proceduralnych *sensu stricto*, czyli równości broni, niezawisłości i bezstronności sądu oraz jawności i szybkości postępowania, a także

¹⁷⁸ T. Ward, S. Fouladvand, *Human Trafficking, Victims' Rights and Fair Trials*, „The Journal of Criminal Law” 2018, nr 82(2), s. 152.

¹⁷⁹ E. Toma, *The Principle of Equality of Arms – Part of the Right to a Fair Trial*, „Law Review” 2022, vol. XII, s. 3, zob. również O.M. Hanciu, *Reflections on the Right to a Fair Trial and Trust in Justice in the Light of the Jurisprudence of the European Court on Human Rights*, „LEX ET Scientia International Journal” 2018, nr 2, s. 178-180.

¹⁸⁰ R.D. Netherton, *Fair Trial in Traffic Court*, „Minnesota Law Review” 1957, nr 41, s. 579.

¹⁸¹ A. Badó, *Fair Trial and Judicial Independence...*, s. 10.

¹⁸² M. Barącz, *Pojęcie i cechy „uczciwego procesu karnego”*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 12, s. 75.

¹⁸³ *Ibidem*, s. 79.

praw materialnych, tj. prawa dostępu do sądu oraz prawa do wykonywania orzeczeń¹⁸⁴. Współcześnie prawo do rzetelnego procesu odnosi się więc do prawa do bycia wysłuchanym, prawa do obrony oraz prawa do rozpatrzenia sprawy przez niezawisły i bezstronny sąd¹⁸⁵.

W literaturze można spotkać się z szerokim ujęciem standardów rzetelnego procesu. Warto wskazać, że pojawił się postulat, aby do standardów uczciwego procesu zaliczać fakt, by rozstrzygnięcie zapadało w rozsądnym terminie, postępowanie odbywało się jawnie (zarówno w aspekcie zewnętrznym, jak i wewnętrznym), zasada domniemania niewinności była respektowana, a oskarżony miał prawo do obrony¹⁸⁶. Wskazywano także, że ze standardów uczciwego procesu wynikają również wymagania stawiane orzeczeniu sądowemu kończącemu postępowanie, sprowadzające się do tego, że podstawą decyzji powinny być wszystkie dowody przeprowadzone przed sądem, które podlegają swobodnej i bezstronnej ocenie, a sama decyzja winna mieć uzasadnienie¹⁸⁷.

W doktrynie można również spotkać się z wąskim ujęciem standardów rzetelnego procesu. Zgodnie z nim standardy rzetelnego procesu tożsame są z zasadą lojalności, która polega na tym, że organy obowiązane są do rzetelnego prowadzenia postępowania. Oznacza to, że muszą lojalnie informować uczestników postępowania o przysługujących im uprawnieniach i ciążących na nich obowiązkach, a także unikać przymusu, groźby bezprawnej i podstępu w stosunkach do oskarżonego jako strony i źródła dowodowego¹⁸⁸. Zgodnie z wąskim ujęciem standardy rzetelnego procesu są również identyfikowane z dyrektywą, na podstawie której uczestnicy procesu powinni wykonywać swoje uprawnienia i obowiązki procesowe w sposób uczciwy i bez naruszania powszechnie uznanych reguł moralnych, w szczególności z wyłączeniem podstępu oraz wykorzystywania cudzej nieświadomości lub przymusowego położenia¹⁸⁹.

W literaturze prezentowane jest również stanowisko, zgodnie z którym nie należy wyodrębniać standardów rzetelnego procesu, a jedynie winno się posługiwać pojęciem rzetelnego, czy uczciwego procesu¹⁹⁰. Pierwszy ze wskazanych poglądów wydaje się być

¹⁸⁴ E. Toma, *The Principle of Equality of Arms...*, s. 1, I. Langford, *Fair Trial: The History of an Idea*, „Journal of Human Rights” 2009, nr 8:1, s. 48.

¹⁸⁵ P. Robinson, *The Right to a Fair Trial in International Law, with Specific Reference to the Work of the ICTY*, „Berkeley Journal of International Law” 2009, vol. 3, s. 2.

¹⁸⁶ P. Hofmański, *Ochrona praw człowieka w prawie karnym procesowym...*, s. 39-50.

¹⁸⁷ P. Hofmański, *Konwencja Europejska...*, s. 238-239.

¹⁸⁸ R. Kmiecik, [w:] *Proces karny. Część ogólna*, R. Kmiecik, E. Skrętowicz (red.), Kraków 2006, s. 136.

¹⁸⁹ M. Cieślak, *Polska procedura...*, s. 367-368.

¹⁹⁰ M. Barącz, *Pojęcie i cechy „uczciwego procesu karnego”...*, s. 74-79; P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi*

słusznym, ze względu na fakt, że postępowanie karne jako całość, oparte jest na zasadach wynikających z przepisów prawa, m.in. kodeksu postępowania karnego, czy Konstytucji RP i to właśnie ono powinno spełniać standardy rzetelnego procesu, czyli gwarantować uczestnikom postępowania minimum uprawnień mających na celu poszanowanie ich godności oraz uczciwe traktowanie.

2.2 Rzetelny proces karny na podstawie przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego

Konstytucyjny standard prawa do sądu, oparty o treść przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, odgrywa coraz większą rolę w postępowaniu karnym. Jest to skutkiem bezpośredniego stosowania przez sądy powszechne Konstytucji RP, a także działalności Trybunału Konstytucyjnego, który w swoim orzecznictwie często odwołuje się do tego wzorca¹⁹¹. Uniwersalny standard ujęty w treści normy art. 45 ust. 1 Konstytucji RP określa procesową pozycję jednostki, której sprawa podlega rozpoznaniu przez sąd. Oparty jest on na zasadach powszechności, dostępności, równości oraz bezstronności¹⁹². Przepis art. 45 ust. 1 Konstytucji RP zasadniczo uwzględnia treść przepisów art. 6 ust. 1 EKPC oraz art. 14 MPPOiP. Klasa podmiotów, którym przysługuje prawo do sądu została określona możliwie jak najszerszej. Prawo do sądu posiada bowiem każdy. Ponadto nikomu nie można w zakresie dochodzenia naruszonych wolności lub praw zamknąć drogi sądowej. U podstaw takiego rozwiązania znajduje się zasada równości wobec prawa i zakaz dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny, które uregulowane zostały w przepisie art. 32 Konstytucji RP¹⁹³.

Trybunał Konstytucyjny wskazał, że w orzecznictwie konstytucyjnym zasadę sprawiedliwej oraz rzetelnej procedury zalicza się do „istoty” prawa do sądu, które bez zachowania standardów sprawiedliwości i rzetelności stałoby się prawem fasadowym. Nierzetelne ukształtowanie procedury sądowej może natomiast naruszać prawo do sądu. Same pojęcia „sprawiedliwej procedury” oraz „rzetelnej procedury” nie mają ścisłego znaczenia. Ustawodawca dysponuje znaczną swobodą regulacyjną w zakresie

Stachowiakowi, A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiwicz, P. Wiliński (red.), Warszawa 2008, s. 404-408; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 53-57.

¹⁹¹ P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011, s. 110.

¹⁹² Ibidem, s. 111.

¹⁹³ Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 11-12, s. 93-94.

kształtowania procedur sądowych z uwzględnieniem zróżnicowanych czynników, takich jak charakter przedmiotu postępowania, konfiguracja podmiotowa, a także znaczenie sprawy dla praw i interesów jednostki. Z zasady sprawiedliwej i rzetelnej procedury sądowej można jednak wywieść pewne dyrektywy ogólne, które ustawodawca musi uwzględnić¹⁹⁴.

Na konstytucyjne prawo do sądu składają się w szczególności: prawo do dostępu do sądu, czyli prawo uruchomienia procedury przed sądem – organem o określonej charakterystyce (niezależnym, bezstronnym i niezawisłym); prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności oraz prawo do wyroku sądowego, czyli prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd¹⁹⁵. Trybunał Konstytucyjny stanął na stanowisku, że celem istnienia prawa do sądu jest zapewnienie jednostce ochrony przed arbitralnością władzy¹⁹⁶. Ponadto wskazał, że przyjęcie dyrektyw wykładni celowościowej powoduje zapewnienie realizacji założeń wskazanych w treści przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Wykładnia celowościowa nakazuje więc przyjąć, że w regulacji art. 45 ust. 1 Konstytucji RP chodzi o stworzenie pewnych gwarancji istotnych z punktu widzenia człowieka i obywatela oraz innych podmiotów stosunków prawnych, które mogą korzystać z konstytucyjnych praw i wolności¹⁹⁷. W jednym z wyroków Trybunał Konstytucyjny powołując przepis art. 45 ust. 1 Konstytucji RP wprost wskazał, że z prawa do sądu wynikają zasady rzetelnego i sprawiedliwego procesu¹⁹⁸.

Mimo że w polskim ustawodawstwie brak jest pojęcia rzetelnego procesu, to jednak Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie utożsamia prawo do sądu właśnie z pojęciem rzetelnego, czy też uczciwego procesu. W tym miejscu należy wskazać na przykładowe rozstrzygnięcia Trybunału Konstytucyjnego, w których powołał się na pojęcie rzetelnego procesu. W jednym z wyroków Trybunału Konstytucyjnego¹⁹⁹ uznał, że w sytuacji naruszenia postulatów jasności i komunikatywności oraz braku właściwego określenia kompetencji organu konstytucyjnego, którego przepis (kontrolowany) dotyczy, ustawodawca narusza przepisy art. 2 (zasada demokratycznego państwa prawa) oraz art. 187 ust. 4 (w przedmiotowej sprawie chodziło o uznanie

¹⁹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 października 2015 r., sygn. akt K 5/14, Legalis nr 1348562.

¹⁹⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 czerwca 1998 r., sygn. akt K 28/97, Legalis nr 10441; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 czerwca 2002 r., sygn. akt SK 5/02, Legalis nr 54428.

¹⁹⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 maja 2003 r., sygn. akt SK 38/02, Legalis nr 56667.

¹⁹⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 października 2007 r., sygn. akt SK 7/06, Legalis nr 87676.

¹⁹⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 października 2013 r., sygn. akt K 30/11, Legalis nr 737173.

¹⁹⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 kwietnia 2008 r., sygn. akt K 40/07, Legalis nr 96599.

częściowej niekonstytucyjności przepisów o Krajowej Radzie Sądownictwa) Konstytucji RP w zakresie, w jakim zobowiązują one do stanowienia prawa w sposób staranny, a także rzetelny oraz umożliwiający jego właściwe zastosowanie²⁰⁰.

W innym wyroku Trybunał Konstytucyjny zastosował pojęcie rzetelnej procedury²⁰¹. W kontekście zasady *ne bis in idem* uznał, że stanowi ona jeden z elementów prawa do sądu i przejawia się w zapewnieniu rzetelnej oraz sprawiedliwej procedury sądowej. Zgodnie bowiem z treścią przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny oraz niezawisły sąd. Trybunał Konstytucyjny wskazał także, że ocena konstytucyjności przepisów powinna zostać przeprowadzona zarówno z punktu widzenia regulacji art. 2 Konstytucji RP, jak i zgodności z treścią przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP w aspekcie prawa do odpowiedniego, sprawiedliwego oraz rzetelnego ukształtowania procedury sądowej. Trybunał Konstytucyjny stanął ponadto na stanowisku, że wywodzące się z doktryny amerykańskiej pojęcie „fair trial”, czyli rzetelne postępowanie interpretowane jest przez doktrynę na gruncie polskich przepisów regulujących prawo do sądu. Polski odpowiednik tego pojęcia to prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy lub prawo do rzetelnego procesu sądowego bądź prawo do rzetelnego postępowania. Zgodnie z wymogami rzetelnego procesu uczestnicy postępowania muszą mieć realną możliwość przedstawienia swoich racji, a sąd ma obowiązek je rozważyć. Podstawą sądowego rozstrzygnięcia mogą być tylko takie okoliczności i dowody, do których mogli ustosunkować się uczestnicy postępowania²⁰². Również w innym wyroku Trybunał Konstytucyjny kolejny raz wskazał, że zgodnie z wymogami rzetelnego procesu uczestnicy postępowania muszą mieć realną możliwość przedstawienia swych racji, a sąd ma obowiązek je rozważyć²⁰³.

W jednym z wyroków Trybunał Konstytucyjny posłużył się pojęciem rzetelnego procesu w kontekście wzorców konstytucyjnych. Wskazał, że standardami są: standard zaufania do prawa (komponent zasady państwa prawa, wyrażonej w treści przepisu art. 2 Konstytucji RP) oraz standard wymagany dla procedur decydujących o dostępie do sądu

²⁰⁰ Ibidem.

²⁰¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 kwietnia 2008 r., sygn. akt P 26/06, Legalis nr 95905.

²⁰² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 maja 2002 r., sygn. akt 32/01, Legalis nr 54112.

²⁰³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 października 2006 r., sygn. akt SK 42/04, Legalis nr 77567.

oraz o rzetelności traktowania strony przez sąd (przepis art. 45 Konstytucji RP). Wzorce te pozostają ze sobą w związku²⁰⁴.

W jednym z wyroków Trybunał Konstytucyjny ponownie powiązał prawo do sprawiedliwej procedury sądowej ze standardami rzetelnego procesu. Wskazał w nim bowiem, że każde postępowanie przed sądem musi być ukształtowane zgodnie z zasadami sprawiedliwości. Sprawiedliwa procedura sądowa powinna zapewniać stronom uprawnienia procesowe, które będą stosowne do przedmiotu prowadzonego postępowania. Poza ogólną regulacją prawa do sądu Konstytucja RP nie normuje natomiast bardziej szczegółowych zasad prowadzenia postępowania sądowego. Nie oznacza to jednak, iż wskazane zasady szczegółowe nie mają waloru konstytucyjnego. Należy je bowiem wyprowadzać z ogólnej formuły prawa do sprawiedliwego, czyli rzetelnego postępowania, stanowiącej element prawa do sądu, wyrażonego w treści przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Przywołał również zasadę równości broni, która zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, stanowi zasadniczy instrument realizujący postulat równości stron procesowych i jest postrzegana oraz akceptowana jako element pojęcia rzetelnego procesu, czyli „fair trial”²⁰⁵.

Trybunał Konstytucyjny niejednokrotnie zwracał uwagę na fakt, że zasadę demokratycznego państwa prawnego, a zwłaszcza zasadę zaufania, należy uwzględniać poprzez rekonstrukcję wzorca sprawiedliwego, czyli rzetelnego postępowania sądowego. Konstytucyjne prawo do sądu oraz zasada państwa prawnego pozostają więc ze sobą w związku²⁰⁶. Prawo do sądu wynikające z treści przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP wymaga więc rzetelnej procedury wskazanej w regulacji art. 2 Konstytucji RP. Trybunał Konstytucyjny uznał, że zasada sprawiedliwości proceduralnej, czyli rzetelności proceduralnej dotyczy wszystkich etapów postępowania sądowego. Wynika ona nie tylko z przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, ale również z unormowania ujętego w treści art. 2 Konstytucji RP i jest „wartością samą w sobie”. Ponadto, w świetle przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP prawo do postępowania realizującego wymogi rzetelności i sprawiedliwości nie podlega ograniczeniom innym niż wskazane w treści regulacji art.

²⁰⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 marca 2005 r., sygn. akt SK 26/02, Legalis nr 67743.

²⁰⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 grudnia 2004 r., sygn. akt SK 29/04, Legalis nr 65874.

²⁰⁶ Zob. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 stycznia 2006 r., sygn. akt SK 30/05, Legalis nr 72310; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 lutego 2008 r., sygn. akt P 49/06, Legalis nr 93711; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lutego 2008 r., sygn. akt SK 89/06, Legalis nr 93712.

31 ust. 3²⁰⁷ Konstytucji RP²⁰⁸. Warto także podkreślić, że Trybunał Konstytucyjny wskazał, iż konstytucyjne prawo do sądu oraz zasada państwa prawnego pozostają ze sobą w związku. Wobec tego nierzetelne ukształtowanie procedury sądowej może naruszać prawo do sądu, a jednocześnie – z uwagi na to, że władza publiczna działa tu poprzez tworzenie prawa, oraz ze względu na skutek, jaki nierzetelność procedury wywołuje w społecznym odbiorze (naruszenie zaufania) – może naruszać art. 2 Konstytucji RP²⁰⁹.

W odniesieniu do postępowania karnego Trybunał Konstytucyjny wyraził zdanie, że regulacja postępowania karnego zgodnie z wymogami zawartymi w Konstytucji RP oraz w umowach międzynarodowych w poszczególnych krajach nie jest jednolita. Oczywiście niemożliwym byłoby sformułowanie w tekście Europejskiej Konwencji Praw Człowieka jednolitego oraz ponadczasowego standardu postępowania. W związku z tym treści przepisów art. 6 EKPC oraz art. 14 MPPOiP nie można rozpatrywać jako jednolitego wzorca procedury przed organami państwowymi dla wszystkich państw Europy. Jednak standardy rzetelnego postępowania umożliwiają wyśrodkowanie decyzji podejmowanych w sferze praw człowieka chronionych przez przepisy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, które uwzględniałyby zachowanie optimum pomiędzy wymogami sprawiedliwości i sprawności postępowania. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego ustalanie krajowych procedur postępowania w sprawach karnych należy do ustawodawcy i powinno ono również pozostawać w zgodności z międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka²¹⁰.

Każde postępowanie przed sądem musi być zawsze ukształtowane zgodnie z zasadami sprawiedliwości. Sprawiedliwa procedura sądowa powinna zapewniać stronom uprawnienia procesowe stosowne do przedmiotu prowadzonego postępowania. Poza ogólną regulacją prawa do sądu Konstytucja RP nie normuje natomiast bardziej szczegółowych zasad prowadzenia postępowania sądowego, jak np. zasady równości stron procesowych, czy też zasady wysłuchania przez sąd. Nie oznacza to jednak, że owe zasady szczegółowe nie mają waloru konstytucyjnego. Można, a nawet należy je

²⁰⁷ „Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.”

²⁰⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 lipca 2008 r., sygn. akt SK 40/07, Legalis nr 100244.

²⁰⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 grudnia 2010 r., sygn. akt P 11/09, Legalis nr 266510.

²¹⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lipca 2002 r., sygn. akt P 4/01, Legalis nr 54436.

wyprowadzać z ogólnej formuły prawa do sprawiedliwego, czyli rzetelnego postępowania, stanowiącej element prawa do sądu, wynikającego z treści przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP²¹¹.

W innym wyroku Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że w postępowaniu karnym, które nastawione jest na ochronę interesu publicznego, a pośrednio także interesu pokrzywdzonego akcentuje się element kary, zaś kompensacja znajduje się na drugim miejscu. Pokrzywdzony w postępowaniu karnym, poza chęcią uzyskania materialnej rekompensaty poniesionej szkody majątkowej lub niemajątkowej, poszukuje również zadośćuczynienia w znaczeniu niematerialnym. Istnienie tego typu interesów pokrzywdzonego ma charakter prawnie relewantny, co potwierdza system prawny zapewniający pokrzywdzonemu określony status procesowy w postępowaniu karnym. Brak możliwości realizacji wskazanych interesów pokrzywdzonego w konkretnym postępowaniu powinien w konsekwencji podlegać ocenie z punktu widzenia gwarancji wyrażanych w treści przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP²¹². W kwestii prawa do sądu Trybunał Konstytucyjny uznał, że jest ono jednym z podstawowych praw jednostki oraz jedną z fundamentalnych gwarancji praworządności. Przepis art. 45 ust. 1 Konstytucji RP uwzględnia treść unormowania art. 6 ust. 1 zd. 1 EKPC, które gwarantuje każdemu prawo do rzetelnego oraz publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły, bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Z punktu widzenia analizowanego zagadnienia, tj. prawa pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego istotny jest fakt, że Trybunał Konstytucyjny wskazał w tym wyroku, iż ujęcie prawa do sądu, które zostało przyjęte w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, w przypadku spraw karnych, gwarantuje ochronę praw oskarżonego, nie stanowi natomiast podstawy do powoływania się na to prawo przez pokrzywdzonego²¹³.

W jednym z wyroków Trybunał Konstytucyjny wskazał, że we wszystkich sferach obowiązuje zasada legalizmu, obowiązek działania w sposób sprawny i rzetelny oraz zapewniający wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli. W postępowaniu karnym zastosowanie mają ponadto gwarancje wynikające z zasady *lex retro non agit*, prawa do obrony i domniemania niewinności, a także prawa do

²¹¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 grudnia 2004 r., sygn. akt SK 29/04, Legalis nr 65874.

²¹² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 maja 2004 r., sygn. akt SK 38/03, Legalis nr 62950.

²¹³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2001 r., sygn. akt SK 10/00, Lex nr 46864.

sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd²¹⁴.

Trybunał Konstytucyjny powołując się w swoich orzeczeniach na pojęcie „rzetelnego procesu” wskazywał również na inne liczne zasady procesowe, które muszą być realizowane, aby dany proces uznać za rzetelny. Wśród nich wskazać można m.in.: sprawiedliwość i jawność postępowania²¹⁵, zapewnienie korzystania z gwarancji prawa do obrony²¹⁶, bezstronność sędziów²¹⁷, prawo strony do wysłuchania, prawo do informowania i ujawniania w sposób czytelny motywów rozstrzygnięcia, prawo do przewidywalności rozstrzygnięcia, sprawnego rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie oraz umożliwienia wszechstronnego zbadania okoliczności sprawy przez sąd²¹⁸.

W podsumowaniu tej części rozważań warto przywołać wyroki Trybunału Konstytucyjnego, które jasno wskazują na możliwość wyodrębnienia prawa do rzetelnego procesu w polskim ustawodawstwie. W jednym z nich Trybunał stwierdził, że istnieje „jądro znaczeniowe” konstytucyjnej zasady sprawiedliwej i rzetelnej procedury sądowej, obejmujące gwarancje, które powinny zostać zapewnione w ramach każdego postępowania sądowego niezależnie od jego charakteru i przedmiotu. Zasada sprawiedliwej oraz rzetelnej procedury sądowej wymaga zapewnienia w szczególności: prawa strony do wysłuchania, prawa do informowania i ujawniania w sposób czytelny motywów rozstrzygnięcia, prawa do przewidywalności rozstrzygnięcia, sprawnego rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie oraz umożliwienia wszechstronnego zbadania okoliczności sprawy przez sąd”. Chociaż te szczegółowe gwarancje nie są wprost wysłowione w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, nie znaczy to, że nie mają one bezpośredniego konstytucyjnego zakotwiczenia²¹⁹. W innych zaś wyrokach Trybunał Konstytucyjny wskazał, że z przepisu art. 45 ust. 1 wynika prawo do rzetelnej procedury sądowej²²⁰, a także stwierdził, iż Konstytucja RP wyznacza standardy sprawiedliwego i rzetelnego procesu karnego²²¹.

²¹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 czerwca 2019 r., sygn. akt SK 27/18, Lex nr 2684715.

²¹⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 października 2011 r., sygn. akt SK 39/09, Lex nr 992860; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 grudnia 2010 r., sygn. akt P 11/09, Legalis nr 266510.

²¹⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 października 2010 r., sygn. akt SK 26/08, Lex nr 621602.

²¹⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lipca 2011 r., sygn. akt SK 10/10, Lex nr 963709.

²¹⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 października 2015 r., sygn. akt K 5/14, Legalis nr 1348562; zob. również wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 stycznia 2006 r., sygn. akt SK 30/05, Legalis nr 72310.

²¹⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 stycznia 2019 r., sygn. akt SK 6/16, Lex nr 2611064.

²²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lipca 2021 r., sygn. akt SK 60/19, Lex nr 3199941.

²²¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 sierpnia 2020 r., sygn. akt K 46/15, Lex nr 3041916.

2.3 Rzetelny proces karny na podstawie przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Przepis art. 6 EKPC ustanawia ogólną gwarancję prawa do rzetelnego procesu sądowego, czyli sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy. Prawo do rzetelnego procesu sądowego jest gwarancją czysto proceduralną, ponieważ zadaniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jest ocena, czy w toku postępowania przed organami krajowymi doszło do naruszenia gwarancji konwencyjnych²²². Przepis art. 6 EKPC gwarantuje zawarte w nim prawa i wolności każdej osobie, a więc osobie fizycznej i prawnej, obywatelom danego państwa, cudzoziemcom i bezpaństwowcom²²³, nie gwarantuje natomiast co do zasady prawidłowych ustaleń faktycznych oraz należytego zastosowania prawa materialnego. Wynika to z faktu, iż rzetelność dotyczy procesu, a nie np. sprawiedliwego wyroku. Chodzi więc o osiągnięcie sprawiedliwości proceduralnej, a nie prawnomaterialnej. W związku z tym dyrektywa rzetelności postępowania jest wymogiem należytej staranności, nie zaś rezultatu²²⁴.

Przepis art. 6 EKPC dotyczy szeroko pojętego procesu sądowego (czyli zasad funkcjonowania sądownictwa oraz przebiegu postępowania²²⁵) i nie jest zawężony wyłącznie do spraw karnych. Jednak spośród uregulowanych w nim kwestii należy wskazać na dwie, które są charakterystyczne dla procesu karnego. Są nimi domniemanie niewinności oraz prawo oskarżonego do obrony²²⁶. Pojęcie rzetelnego procesu nie może być oczywiście budowane wyłącznie o wskazane wyżej aspekty ze względu na fakt, że regulują one przede wszystkim sytuację procesową oskarżonego, a dla zapewnienia rzetelnego przebiegu postępowania karnego konieczne jest także zabezpieczenie uprawnień innych stron i uczestników tego postępowania, w szczególności pokrzywdzonego²²⁷. Warto przy tym pamiętać, że gwarancje wynikające z przepisu art. 6 EKPC w głównej mierze zostały ukształtowane w oparciu o model anglosaski, a obecnie proces polski ewoluje ku procesowi anglosaskiemu, chociaż zachowuje

²²² J. Skorupka, *Prawnomiędzynarodowe i konstytucyjne podstawy jawności procesu karnego*, [w:] *Jawność procesu karnego*, J. Skorupka (red.), Warszawa 2012, s. 54.

²²³ Ibidem, s. 58.

²²⁴ A. Lach, *Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, Warszawa 2018, s. 16.

²²⁵ J. Skorupka, *Prawnomiędzynarodowe i konstytucyjne podstawy...*, s. 59.

²²⁶ A. Gerecka-Żołyńska, „Rzetelność” procesu karnego w świetle niektórych przepisów obowiązującego kodeksu postępowania karnego, [w:] *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi A. Tobisowi*, B. Janiszewski (red.), Poznań 2004, s. 73-74.

²²⁷ Ibidem, s. 74.

elementy procesu typu mieszanego²²⁸. Należy jednak zaznaczyć, że rzetelny proces karny nie musi być jednak czysto kontryktoryjny²²⁹.

Prawo jednostki do rzetelnego oraz publicznego²³⁰ procesu sądowego, w rozumieniu regulacji Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, które zajmuje ważne miejsce w społeczeństwie, ma bardzo duże znaczenie z punktu widzenia prawidłowego działania mechanizmów demokracji. W związku z tym nie może być wąsko interpretowane i strony muszą mieć możliwość dochodzenia swoich praw na drodze sądowej²³¹. Należy wskazać, że realizacja standardów rzetelnego procesu karnego wymaga również właściwego wyważenia proporcji pomiędzy usprawieniem i przyspieszeniem postępowania związanym z przeprowadzeniem go w rozsądnym terminie a zabezpieczeniem praw uczestników procesu, wśród których znaczącą pozycję we współczesnym świecie zajmuje także pokrzywdzony²³². Istotne jest również, że prowadzenie postępowania sądowego w myśl zasady rzetelnego procesu jest jedną z podstawowych zasad każdego demokratycznego społeczeństwa²³³.

Ochronę prawa do sądu i realizacji standardów rzetelnego procesu gwarantuje Europejski Trybunał Praw Człowieka, który zgodnie z treścią przepisu art. 19 EKPC utworzony został w celu zapewnienia przestrzegania zobowiązań wynikających z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz jej protokołów. Europejski Trybunał Praw Człowieka może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, które uważają, że stały się ofiarami naruszenia przez jedną ze stron Europejskiej Konwencji Praw Człowieka praw zawartych w tym akcie lub jego protokołach. Europejski Trybunał Praw Człowieka to międzynarodowy organ ochrony prawnej, który jest elementem kompletnego systemu ochrony prawnej Rady Europy²³⁴. Z treści przepisu art. 35 EKPC wynika, że Europejski Trybunał Praw Człowieka może rozpatrywać sprawę dopiero po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych,

²²⁸ P. Hofmański, *Gwarancje art. 5 i art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w znowelizowanym polskim procesie karnym*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, nr 1, s. 33.

²²⁹ A. Lach, *Zasada kontryktoryjności w postępowaniu sądowym de lege lata i de lege ferenda*, „Palestra” 2012, nr 5-6, s. 126-127.

²³⁰ Zob. A. Clooney, P. Webb, *The Right to a Fair Trial in International Law*, Oxford 2020, s. 153 i nast.

²³¹ M. Karpiuk, *Prawo do sądu (rzetelnego procesu sądowego) i jego ochrona w prawie krajowym i międzynarodowym*, [w:] *Ewolucja prawa polskiego w dobie globalizacji*, D. Tyrawa (red.), Lublin 2013, s. 23; zob. również wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 stycznia 2016 r., 57774/13, *Miracle Europe Kft v. Węgry*, Legalis nr 1441750.

²³² K. Łuczarska, A. Muszyńska, *Realizacja prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego a zasada szybkości postępowania*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 10, s. 35.

²³³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 grudnia 2013 r., 20688/04, *Stela Nikolova i Yordanka Vandova v. Bułgaria*, Legalis nr 1069154.

²³⁴ Zarządzenie Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2008 r., sygn. akt IV KK 74/08, Legalis nr 111945.

przewidzianych prawem wewnętrznym, zgodnie z powszechnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego oraz jeśli sprawa została wniesiona w ciągu czterech miesięcy od daty podjęcia ostatecznej decyzji. W sprawach na podstawie normy art. 6 EKPC Europejski Trybunał Praw Człowieka często bada indywidualne aspekty rzetelnego procesu sądowego, na które wskazuje skarżący, a naruszenie każdego poszczególnego uprawnienia może skutkować naruszeniem prawa do rzetelnego procesu sądowego. W wielu jednak przypadkach Trybunał bierze pod uwagę „postępowanie jako całość”, może zatem stwierdzić naruszenie przepisu art. 6 ust. 1 EKPC, jeżeli przedmiotowe postępowanie, rozpatrywane jako całość, nie spełnia wymogów rzetelnego procesu, nawet jeśli uchybienie formalne samo w sobie nie skłoniłoby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka do uznania postępowania za „nierzetelne”²³⁵. Dokonując więc oceny, Europejski Trybunał Praw Człowieka będzie miał na względzie postępowanie jako całość²³⁶, biorąc pod uwagę nie tylko prawo do obrony, ale także interes ogółu i ofiar w tym, aby przestępstwa były właściwie ścigane²³⁷. Aby ustalić czy cel wskazany w treści normy art. 6 EKPC, czyli prawo do rzetelnego procesu sądowego, został osiągnięty, należy wziąć pod uwagę wszystkie czynności procesowe dokonane w danej sprawie²³⁸.

W kontekście prawa do rzetelnego procesu należy przywołać poszczególne orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, z których można wywieść elementy składowe tego prawa. Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał, że zasada równości broni, która jest jednym z elementów szerszej koncepcji rzetelnego procesu sądowego, wymaga, aby każda ze stron miała daną rozsądną możliwość przedstawienia swojej sprawy na zasadach, które nie stawiają jej w znacznie bardziej niekorzystnej sytuacji niż jej przeciwnika procesowego. Ponadto, koncepcja rzetelnego procesu oznacza także co do zasady przyznanie stronom procesowym możliwości zapoznania się i ustosunkowania co do każdego dowodu lub twierdzenia przedstawionego przed sądem

²³⁵ Zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 lutego 2012 r., 42856/06, Kinsky v. Republika Czeska, Legalis nr 462700, wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 11 grudnia 2008 r., 6293/04, Mirilashvili v. Rosja, Legalis nr 138107, wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 stycznia 2016 r., 57774/13, Miracle Europe Kft v. Węgry, Legalis nr 1441750.

²³⁶ L. Hoyano, *What is Balanced on the Scales of Justice? In Search of the Essence of the Right to a Fair Trial*, „Criminal Law Review” 2014, January, s. 6.

²³⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 kwietnia 2012 r., 43609/07, Robert Fąfrowicz v. Polska, Legalis nr 463801.

²³⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 listopada 2018 r., 18297/13, D.L. v. Niemcy, Legalis nr 1846722; zob. również P. Mahoney, *Right to a Fair Trial in Criminal Matters under Article 6 E.C.H.R.*, „Judicial Studies Institute Journal” 2004, nr 4:2, s. 111.

nawet przez niezależnego członka krajowego wymiaru sprawiedliwości tak, aby móc wpłynąć na decyzję sądu²³⁹.

Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że zasada legalności procedury karnej jest zasadą ogólną prawa: *nullum iudicium sine lege*. Zasada ta wymaga takiego określenia przebiegu postępowania, aby zapewnić gwarancje rzetelnego procesu, z których wynika zasada równości broni. Ta natomiast stawia wymóg, aby każda ze stron miała rozsądną możliwość przedstawienia swojej sprawy w warunkach, które nie stawiają jej w istotnie niekorzystnej sytuacji w stosunku do strony przeciwnej. Określenie procedury ma przede wszystkim chronić osobę ściganą przed ryzykiem nadużycia władzy. Europejski Trybunał Praw Człowieka zauważył również, że regulacje Europejskiej Konwencji Praw Człowieka nie gwarantują prawa do przedstawienia przez sąd krajowy zagadnienia wstępnego innemu sądowi krajowemu lub międzynarodowemu. „Prawo do sądu”, którego prawo dostępu do sądu jest jednym z aspektów, nie jest absolutne, jest przedmiotem ograniczeń²⁴⁰, zwłaszcza w zakresie dostępności lub dopuszczalności środka odwoławczego, jako że z samej swej istoty wymaga uregulowania przez państwo cieszące się w tej mierze pewnym marginesem swobody²⁴¹.

Należy podkreślić znaczenie prawa dostępu do sądu, które odgrywa ogromną rolę w demokratycznym społeczeństwie. Pamiętać jednak trzeba, że prawo to nie jest bezwzględne, może być bowiem przedmiotem ograniczeń – są one dorozumiane, jako że prawo dostępu do sądu ze swej istoty wymaga uregulowania ze strony państwa. Ograniczenie dostępu do sądu nie będzie jednak zgodne z regulacją art. 6 ust. 1 EKPC, jeżeli nie będzie realizowało uzasadnionego prawnie celu i jeżeli nie znajdzie rozsądna relacja proporcjonalności pomiędzy stosowanymi środkami a celem, który ma zostać osiągnięty²⁴². Ograniczenie dostępu do sądu lub trybunału jest zatem zgodne z treścią regulacji art. 6 ust. 1 EKPC tylko w przypadkach, gdy służy realizacji uzasadnionego celu

²³⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 czerwca 2001 r., 39594/98, *Kress v. Francja*, Lex nr 76139.

²⁴⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 września 2021 r., 12210/14, *Paweł Dyluś v. Polska*, Legalis nr 2608128.

²⁴¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 czerwca 2000 r., 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96, 33210/96, *Coeme i inni v. Belgia*, [w:] M. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004*, Zakamycze 2005, s. 519.

²⁴² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 19 maja 2009 r., 18353/03, *Kulikowski v. Polska*, [w:] M. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2009*, Warszawa 2010, s. 165.

i gdy istnieje rozsądny związek proporcjonalności między zastosowanymi środkami a realizowanym celem²⁴³.

Warto wskazać, że z treści przepisu art. 6 ust. 1 EKPC nie wynika wprost prawo dostępu do sądów i trybunałów. Konstytuuje on inne prawa, ale pochodzące z tego samego źródła. Przepis art. 6 ust. 1 EKPC interpretowany jednak w kontekście całej Europejskiej Konwencji Praw Człowieka daje podstawę, aby sądzić, że prawo do sądu jest zawarte pośród praw gwarantowanych przez ten akt prawa międzynarodowego. Prawo dostępu do sądu stanowi element, który zawiera się w prawach konstytuowanych przez przepis art. 6 ust. 1 EKPC. Jest to interpretacja dokonana na podstawie dosłownego brzmienia zdania pierwszego treści unormowania art. 6 ust. 1 EKPC, z uwzględnieniem przedmiotu oraz celów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka jako traktatu prawotwórczego oraz podstawowych zasad prawa²⁴⁴.

Sposób, w jaki przepis art. 6 EKPC ma być stosowany w sądach apelacyjnych lub kasacyjnych, zależy od szczególnych cech przedmiotowego postępowania. Państwo, które powołuje do życia takie sądy, powinno zapewnić, aby osoby stosujące to prawo dysponowały przed tymi sądami podstawowymi gwarancjami rzetelnego procesu ujętymi w treści przepisu art. 6 EKPC. Ponadto, państwo, które wywiązuje się z tego obowiązku, musi również wykazać się starannością w zakresie zapewnienia tym osobom autentycznego i skutecznego wykonywania praw gwarantowanych na podstawie przepisu art. 6 EKPC²⁴⁵. Ważne jest to, że aby państwo mogło powoływać się na zarzut braku wyczerpania środków krajowych, musi wykazać, że dany środek był osiągalny, czyli skuteczny i dostępny w teorii i praktyce w danym okresie²⁴⁶. Ponadto w każdej sprawie musi być spełniony wymóg „dobra wymiaru sprawiedliwości”. Jest nim wymóg rzetelnego procesu przed sądami, który nakłada m.in. na władze państwowe obowiązek przyznania oskarżonemu realnej szansy bronięcia się przez cały proces. W kontekście natomiast postępowania kasacyjnego oznacza to, że władze muszą dać oskarżonemu możliwość wniesienia sprawy przed sąd kasacyjny w sposób konkretny i skuteczny²⁴⁷.

²⁴³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 września 2021 r., 12210/14, Paweł Dyluś v. Polska, Legalis nr 2608128.

²⁴⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lutego 1975 r., 4451/70, Golder v. Wielka Brytania, Lex nr 80789.

²⁴⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 marca 2007 r., 77765/01, Laskowska v. Polska, Lex nr 248617.

²⁴⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 października 2003 r., 22072/02, Małasiewicz v. Polska, Lex nr 81408.

²⁴⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 września 2011 r., 30358/04, Wersel v. Polska, Lex nr 898150; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 lipca 2002 r., 32911/96, Metfah i inni v. Francja, Lex nr 75488.

Gwarancja sprawiedliwego procesu jest jedną z podstawowych zasad każdego społeczeństwa demokratycznego (w rozumieniu przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka). Rzetelny, publiczny oraz niezwłoczny charakter postępowania sądowego zostaną pozbawione znaczenia, jeżeli postępowanie sądowe nie odbędzie się. Europejska Konwencja Praw Człowieka ma na celu zagwarantowanie nie praw, które są teoretyczne, ale praw, które są praktyczne i skuteczne²⁴⁸. Europejski Trybunał Praw Człowieka zwrócił uwagę, że w każdym systemie prawnym istnieją domniemania faktyczne lub prawne. Europejska Konwencja Praw Człowieka nie zakazuje ich istnienia, jednak nakazuje, aby państwa nie wychodziły poza pewne granice w tym zakresie. Sformułowanie „zgodnie z ustawą” nie może być interpretowane wyłącznie w odniesieniu do prawa krajowego, bowiem wówczas ustawodawstwo krajowe miałyby swobodę pozbawienia sądu jakiegokolwiek rzeczywistej kompetencji ocennej. Taka sytuacja nie byłaby jednak zgodna z przedmiotem i celem przepisu art. 6 EKPC, który chroniąc prawo do rzetelnego procesu wyraża podstawową zasadę rządów prawa²⁴⁹.

Kolejnym aspektem w kontekście prawa do rzetelnego procesu jest rozpoznanie sprawy w rozsądnym terminie. Norma art. 6 ust. 1 EKPC nakłada na państwa obowiązek zorganizowania swych systemów prawnych w taki sposób, by ich sądy mogły sprostać wymogom tego przepisu, włącznie z obowiązkiem rozstrzygania spraw w rozsądnym terminie²⁵⁰. Przepis art. 13 EKPC gwarantuje skuteczny środek odwoławczy do właściwego organu krajowego za zarzucane naruszenie wynikające z regulacji art. 6 ust. 1 EKPC wymogu rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie. Wymóg ten w równej mierze dotyczy zarówno postępowania cywilnego, jak i postępowania karnego²⁵¹. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że sformułowanie „rozsądny termin” użyte w treści przepisu art. 6 ust. 1 EKPC rozpoczyna swój bieg w momencie zaistnienia „oskarżenia” w autonomicznym i materialnym sensie tego słowa. Natomiast sposób, w jaki przepis art. 6 ust. 1 EKPC odnosi się do postępowania przygotowawczego w ramach postępowania karnego, uzależniony jest od cech specjalnych tego postępowania, a także od konkretnych okoliczności sprawy. Aby natomiast ustalić, czy cel ujęty w treści

²⁴⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 czerwca 1984 r., 7819/77, Campbell i Fell v. Wielka Brytania, Lex nr 80940.

²⁴⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 października 1988 r., 10519/83, Salabiaku v. Francja, Lex nr 81066.

²⁵⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lipca 2022 r., 48762/19, Janusz Bieliński v. Polska, Legalis nr 2712176.

²⁵¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 października 2003 r., 13557/02, D.M. v. Polska, Lex nr 81409.

przepisu art. 6 EKPC, czyli rzetelność procesu, został osiągnięty, należy wziąć pod uwagę całość postępowania, które zostało przeprowadzone w danej sprawie²⁵².

Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że wymagania dotyczące koncepcji rzetelnego procesu mogą różnić się w sprawach dotyczących praw i obowiązków o charakterze cywilnym od tych, które dotyczą oskarżenia w sprawie karnej. Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał, że brak jest szczegółowych przepisów odpowiadających regulacji art. 6 ust. 2 i 3 EKPC mających zastosowanie w sprawach karnych. W związku z tym państwa mają większą swobodę przy rozpatrywaniu spraw dotyczących cywilnych praw lub obowiązków niż w przypadku spraw karnych. Jednak pewne zasady związane z koncepcją rzetelnego procesu mają również zastosowanie w odniesieniu do spraw o charakterze cywilnym. Można tu wskazać potrzebę „równości broni” w ujęciu „sprawiedliwej równowagi”, która ma zasadniczo zastosowanie w równej mierze w sprawach cywilnych oraz w sprawach karnych²⁵³.

Na koniec warto zauważyć, że wszelkie wątpliwości dotyczące obowiązywania prawa do rzetelnego procesu sądowego należy tłumaczyć na rzecz tego uprawnienia. Celem regulacji Europejskiej Konwencji Praw Człowieka jest bowiem zapewnienie jak najszerzej ochrony jednostki, która powinna mieć zagwarantowane prawo do sądu. Dlatego też w sytuacji, gdy powstanie niejasność, należy stosować wykładnię rozszerzającą, a nie zwężającą, aby dążyć do możliwie jak najszerzej ochrony jednostki²⁵⁴. Rzetelnie przeprowadzone postępowanie karne, w sposób zgodny z zasadami określonymi w obowiązującym kodeksie postępowania karnego, winno doprowadzić do ustalenia prawdy obiektywnej oraz wydania sprawiedliwego wyroku²⁵⁵. We współczesnym orzecznictwie z punktu widzenia pojęcia rzetelnego procesu wskazać trzeba, że w prawie najważniejsze są: bezstronność²⁵⁶, niezawisłość oraz niezależność

²⁵² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 listopada 1993 r., 13972/88, Imbrioscia v. Szwajcaria, Lex nr 80549.

²⁵³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 października 1993 r., 14448/88, Dombo Behr B.V. v. Holandia, Lex nr 80558.

²⁵⁴ M. Karpiuk, *Prawo do sądu (rzetelnego procesu sądowego)...*, s. 22-23.

²⁵⁵ K. Olejnik, *Niezależność prokuratury a wiarygodność postępowania karnego – zagadnienia wybrane*, [w:] *System wymiaru sprawiedliwości a media*, C. Kulesza (red.), Białystok 2009, s. 41.

²⁵⁶ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 1 grudnia 2020 r., 88/05, Danilov v. Rosja, Lex nr 3087744.

sądów²⁵⁷, całkowita jawność²⁵⁸, domniemanie niewinności²⁵⁹. W świetle obowiązującego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka prawo do rzetelnego procesu wyznacza standard ochrony praw człowieka w całej Europie²⁶⁰.

Po przeanalizowaniu i wskazaniu powyżej niektórych orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka należy uznać, że jednostka pełni ważną rolę, szczególnie w demokratycznym państwie prawa i ma możliwość udziału w postępowaniu przed bezstronnym i niezależnym sądem. Postępowanie to winno opierać się na zasadach równości broni i jawności, a ponadto zakończyć się w rozsądnym terminie. Oczywiście należy pamiętać (co również w swoim orzecznictwie podkreślał Europejski Trybunał Praw Człowieka), że prawo do sądu, a także będące jego częścią prawo dostępu do sądu nie jest absolutne i poszczególne regulacje obowiązujące w państwach członkowskich mogą je ograniczać. W kontekście samego postępowania karnego Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał natomiast, że sądy rozpatrując takie sprawy mają mniejszą swobodę, aniżeli sądy rozpatrujące sprawy z zakresu praw i obowiązków o charakterze cywilnym.

2.4 Prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego

2.4.1 Prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego

Na gruncie prawa polskiego kluczowe znaczenie z punktu widzenia prawa pokrzywdzonego do rzetelnego procesu ma przepis art. 45 Konstytucji RP. Zgodnie z jego treścią „każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”. Redakcja tego przepisu różni się zasadniczo od regulacji zawartych m.in. w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, czy Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych. Oba te akty gwarantują bowiem prawo do rzetelnego procesu sądowego

²⁵⁷ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 8 listopada 2021 r., 49868/19, M. Dolińska-Ficek i A. Ozimek v. Polska, Legalis nr 2629705, wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 29 czerwca 2021 r., 26691/18, Broda i Bojara v. Polska, Legalis nr 2587430.

²⁵⁸ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 grudnia 2013 r., 20688/04, Stela Nikolova i Yordanka Vandova v. Bułgaria, Legalis nr 1069154.

²⁵⁹ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 stycznia 2018 r., 15374/11, Yaşar Güç v. Turcja, Legalis nr 1713239.

²⁶⁰ M. Matyja, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Obszary analizy europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, J. Jaskiernia (red.), Toruń 2012, s. 493.

przede wszystkim takiej osobie, przeciwko której zostało wszczęte postępowanie karne. W Konstytucji RP brak jest natomiast zróżnicowania podmiotów, które mogą skorzystać ze standardów sprawiedliwego postępowania²⁶¹. Przepisy Konstytucji RP nie ustanawiają jednocześnie żadnych szczególnych gwarancji praw pokrzywdzonego. Nie można jednak wnioskować z tego, że gwarancje konstytucyjne nie znajdują zastosowania do sytuacji faktycznej i prawnej pokrzywdzonego. Podmiot ten korzysta bowiem z pełnej ochrony konstytucyjnej. Należy wskazać, że minimum gwarancji praw pokrzywdzonego wyznaczają następujące zasady: zasada demokratycznego państwa prawnego, zasada równości, ochrona godności, prawo do sądu, jawność postępowania, prawo do odwołania oraz dwuinstancyjność postępowania sądowego²⁶².

Trybunał Konstytucyjny wskazał, że przepis art. 45 ust. 1 Konstytucji RP uwzględnia treść regulacji art. 6 ust. 1 zd. 1 EKPC, który gwarantuje każdemu „prawo do rzetelnego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej”²⁶³. W tym wyroku Trybunał Konstytucyjny odniósł się do kwestii złożenia przez pokrzywdzonego zażalenia na postanowienie prokuratora o odmowie wszczęcia postępowania lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego. Prawo pokrzywdzonego do złożenia takiego zażalenia i rozpoznanie go przez sąd prowadzi z jednej strony do „wymuszenia” dodatkowych czynności na prokuraturze, co skutkować może zmianą stanowiska prokuratury i wniesieniem aktu oskarżenia, a z drugiej strony stanowi „zaporę” przed kierowaniem do sądu pozbawionych podstaw prawnych subsydiarnych aktów oskarżenia. Instytucja subsydiarnego aktu oskarżenia daje zatem pokrzywdzonemu możliwość reprezentowania swojego „interesu prywatnego”, co istotne – w sprawach ściganych z oskarżenia publicznego, o ile zaistnieją przewidziane przepisami przesłanki. Organami powołanymi do ścigania przestępstw publicznoskargowych są bowiem organy prowadzące postępowanie przygotowawcze, w szczególności prokurator, Policja, inne organy, którym przysługują uprawnienia Policji, a oskarżycielem publicznym przed wszystkimi sądami jest w zasadzie prokurator²⁶⁴.

²⁶¹ W. Gliniecki, *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym w świetle zasady uczciwego procesu*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 7, s. 70.

²⁶² P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 227.

²⁶³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2001 r., sygn. akt SK 10/00, Lex nr 46864.

²⁶⁴ *Ibidem*.

Trybunał Konstytucyjny zauważył również, że w wypadku zakończenia postępowania karnego postanowieniem o umorzeniu z powodu niewykrycia sprawcy pokrzywdzony jest w trudnej sytuacji. Nie może on bowiem w takim wypadku realizować także swego własnego prawa do sądu w ramach postępowania cywilnego, ponieważ nie wie przeciwko komu skierować powództwo. Zrozumiałe jest więc jego zainteresowanie, aby „postępowanie w sprawie” doprowadziło do ujawnienia sprawcy przestępstwa. Z tych przyczyn pokrzywdzonemu służy prawo do złożenia środka odwoławczego w toczącym się postępowaniu przygotowawczym. Nie zmienia to jednak faktu, że postępowanie to nie jest realizacją jego własnego prawa do sądu. Pokrzywdzony realizuje przy pomocy tego postępowania swoje prawo do ochrony przed arbitralnością władzy w postępowaniu przygotowawczym. Brak wykrycia sprawcy przestępstwa godzi oczywiście w interesy pokrzywdzonego, jednak nie ogranicza jego własnego prawa do sądu, stwarzając przeszkody faktyczne (nie prawne) w zakresie jego realizacji²⁶⁵.

W innym wyroku Trybunał Konstytucyjny wskazał, że szerokie ujęcie pojęcia sprawy, o którym mowa w regulacji art. 45 Konstytucji RP, pozwala przyjąć, że zasadniczo ochroną prawa do sądu jest objęty pokrzywdzony przestępstwem. Jednakże wówczas, gdy występuje on w postępowaniu karnym, w ramach którego realizuje swe prawa, jego sytuacja kształtuje się inaczej, niż pozycja sprawcy przestępstwa. Nie można więc przyjąć, że standard prawa do sądu realizowanego w postępowaniu karnym jest identyczny dla sprawcy oraz dla pokrzywdzonego. Tak też sprawę ujmuje unormowania Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w przepisie art. 6. Podobnie jest w polskim systemie prawnym, gdzie wprowadzie przedmiotowo zakres prawa do sądu oparty jest o wyższy standard, lecz nie następuje tu zrównanie statusu pokrzywdzonego i sprawcy w ramach postępowania toczącego się przed sądem karnym. Prawo do sądu pokrzywdzonego nie wyczerpuje się w tym wypadku w ramach postępowania w sprawie karnej, może on bowiem realizować swoje prawo do sądu także w postępowaniu przed sądem cywilnym²⁶⁶.

W kolejnym wyroku Trybunał Konstytucyjny przyjął, że zamknięcie drogi wniesienia subsydiarnego aktu oskarżenia nie oznacza, że doszło do ograniczenia prawa do sądu, ponieważ z treści przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP nie wynika prawo pokrzywdzonego do wszczęcia postępowania karnego. Prawo do sądu gwarantuje ingerencję sądu w sytuacjach, w których pojawia się konieczność rozstrzygnięcia o

²⁶⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 maja 2003 r., sygn. akt SK 38/02, Legalis nr 56667.

²⁶⁶ Ibidem.

prawach danego podmiotu. Dlatego dopiero zakończenie postępowania przygotowawczego i wniesienie aktu oskarżenia konstytuuje sprawę w rozumieniu regulacji art. 45 ust. 1 Konstytucji. W świetle tego przepisu tylko wtedy, gdy istnieją podstawy do wszczęcia postępowania jurysdykcyjnego, pokrzywdzony będzie mógł realizować swoje prawo do sądu w procesie karnym²⁶⁷.

Należy wskazać, że z przepisów Konstytucji RP oraz kodeksu postępowania karnego wynikają uprawnienia dla każdej strony postępowania karnego (również pokrzywdzonego), które, jak stwierdził Trybunał Konstytucyjny stanowią odzwierciedlenie standardów rzetelnego procesu określonych przepisami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. W związku z tym pokrzywdzony może korzystać z poszczególnych praw w postępowaniu karnym. Ma bowiem prawo domagać się, aby postępowanie karne, w którym uczestniczy, prowadzone było w sposób sprawiedliwy i jawny, bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny oraz niezawisły sąd. Z uprawnień tych może skorzystać każdy pokrzywdzony – bez względu na fakt, czy jest osobą fizyczną, czy osobą prawną. W kategorii osób prawnych należy również uwzględnić zakład ubezpieczeń. Nie ma bowiem podstaw, aby ograniczać te standardy w stosunku do ubezpieczyciela, skoro w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego uznawany jest w określonych sytuacjach za pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., a jego sytuacja procesowa jest tożsama z sytuacją podmiotu bezpośrednio pokrzywdzonego przez przestępstwo.

2.4.2 Prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego a regulacje prawa unijnego

Przedstawiając kwestie związane z prawem pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego należy również wskazać na rozwiązania przyjęte na gruncie regulacji unijnych. Istnieją bowiem instrumenty wprost wyznaczające minimalne standardy i uprawnienia przysługujące pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym. Rozważania dotyczące prawa pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego w świetle regulacji Unii Europejskiej należy rozpocząć od przybliżenia przepisów dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy

²⁶⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 maja 2015 r., sygn. akt SK 1/14, Lex nr 1710108; zob. również wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 czerwca 2019 r., sygn. akt SK 27/18, Lex nr 2684715.

minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Celem tej dyrektywy jest zapewnienie, aby ofiary przestępstwa otrzymały odpowiednie informacje, wsparcie i ochronę oraz by mogły uczestniczyć w postępowaniu karnym. Państwa członkowskie zapewniają, by ofiary były uznawane i by traktowano je z szacunkiem, w sposób taktowny, zindywidualizowany, profesjonalny oraz niedyskryminacyjny we wszelkich kontaktach ze służbami wsparcia ofiar lub służbami świadczącymi usługi w zakresie sprawiedliwości naprawczej, lub właściwymi organami działającymi w ramach postępowania karnego²⁶⁸.

Prawa określone w tej dyrektywie stosuje się do ofiar w sposób niedyskryminacyjny, również niezależnie od ich prawa do pobytu w danym państwie członkowskim. Już z treści przepisu art. 2 wynika, że na gruncie dyrektywy pojęcie „ofiara” oznacza osobę fizyczną, która doznała szkody, w tym krzywdy, fizycznej, psychicznej, moralnej lub emocjonalnej lub straty majątkowej, bezpośrednio spowodowanej przestępstwem. Z definicji tej wynika, że krąg osób, które mogą być uznane za ofiarę na gruncie dyrektywy nie pokrywa się z pojęciem pokrzywdzonego ujętym w treści przepisu art. 49 k.p.k. i jest on zdecydowanie węższy. Ograniczenie do kwestii dotyczących pokrzywdzonych będących osobami fizycznymi związane jest z tym, że od początku na pierwszy plan wśród rzeczników praw ofiar wysuwał się cierpiący wskutek popełnionego przestępstwa człowiek. Doznaje on bowiem nie tylko bezpośrednich skutków przestępstwa, ale także tych dalszych, których źródłem jest bagatelizowanie jego przeżyć oraz niedostrzeganie potrzeb, w tym zwłaszcza potrzeby uznania i poszanowania przez przedstawicieli instytucji, z którymi styka się on po ujawnieniu przestępstwa (wiktyimizacja wtórna). Przyznanie ofiarom przestępstw będącym osobami fizycznymi określonych uprawnień ma więc na celu minimalizowanie ryzyka pojawienia się wyżej wskazanych niekorzystnych zjawisk²⁶⁹.

Podstawowym terminem nie tylko dyrektywy, ale również innych aktów prawa międzynarodowego poświęconych podobnym kwestiom, jest pojęcie „ofiara”. Na gruncie dyrektywy do tej kategorii zaliczane są dwie grupy osób: ofiary bezpośrednie, czyli osoby fizyczne, które doznały szkody oraz ofiary pośrednie, którymi są członkowie

²⁶⁸ Zob. szerzej L. Heffernan, *The Criminal Justice (Victims of Crime) Bill 2016: Special Measures for Victims who Give Evidence at Trial*, „Dublin University Law Journal” 2017, vol. 40:1, s. 37/41; L. Heffernan, *The Participation of Victims in the Trial Process*, „Northern Ireland Legal Quarterly” 2017, nr 4, s. 492.

²⁶⁹ E. Bieńkowska, *Pokrzywdzony w świetle najnowszych nowelizacji przepisów prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 3, s. 17-18.

rodziny ofiary, której śmierć była bezpośrednim skutkiem przestępstwa, jeżeli doznali oni szkody w wyniku śmierci tej osoby²⁷⁰. Dyrektywa, podobnie jak inne akty prawa międzynarodowego poświęcone wyżej omawianej problematyce, nie posługuje się terminologią polskiego prawa karnego procesowego, chociaż jej postanowienia dotyczą przede wszystkim postępowania karnego. Głównym pojęciem jest bowiem „ofiara” – termin podstawowy i wywodzący się z wiktymologii – dyscypliny, która na początku lat 70. XX w. ukazała konieczność dostrzegania negatywnych skutków przestępstw dla ofiar oraz zainicjowała działalność na rzecz przyznawania im praw umożliwiających przewyższanie określonych dolegliwości²⁷¹.

Dyrektywa gwarantuje ofiarom przestępstw szeroki wachlarz uprawnień, z których mogą one skorzystać w postępowaniu karnym. Państwa członkowskie zobowiązane są m.in. do zapewnienia, by ofiary były bez zbędnej zwłoki powiadamiane o przysługującym im prawie do otrzymania określonych informacji o postępowaniu karnym wszczętym na skutek zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa na szkodę ofiary oraz by na ich wniosek otrzymywały określone informacje (o decyzjach o zaprzestaniu prowadzenia lub zakończeniu dochodzenia lub o nieściganiu sprawcy oraz o dacie i miejscu rozprawy oraz o rodzaju zarzutów stawianych wobec sprawcy). Państwa członkowskie zapewniają także ofiarom możliwość bycia wysłuchanymi podczas postępowania karnego oraz przedstawiania przez nie dowodów.

Prawa, które zostały ujęte w dyrektywie są skonstruowane w ten sposób, że możliwe jest korzystanie z nich przez ofiary będące osobami fizycznymi. Można tutaj wskazać chociażby na wynikające z przepisu art. 3 prawo do rozumienia i bycia rozumianym, z którego wynika, że państwa członkowskie podejmują odpowiednie środki, aby pomóc ofiarom w rozumieniu i byciu rozumianym od momentu pierwszego kontaktu z właściwym organem i podczas jakichkolwiek dalszych niezbędnych kontaktów z nimi w ramach postępowania karnego, również w przypadku udzielania informacji przez te organy, a także zapewniają, by przekazywanie informacji ofiarom odbywało się z zastosowaniem prostego i przystępnego języka, ustnie lub pisemnie. Innym przykładem jest sytuacja, w której państwa członkowskie zobowiązane są zapewnić ofiarom, stosownie do ich potrzeb, bezpłatny dostęp do poufnych służb udzielających wsparcia ofiarom przed rozpoczęciem postępowania karnego, w jego

²⁷⁰ E. Bieńkowska, [w:] *System prawa karnego procesowego. T. VI...*, s. 291.

²⁷¹ E. Bieńkowska, *Ofiary przestępstw w postępowaniu karnym – nowe standardy Unii Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 4, s. 60.

trakcie i przez odpowiedni czas po jego zakończeniu (art. 8 ust. 1). Członkowie rodziny mają dostęp do służb udzielających wsparcia ofiarom stosownie do swych potrzeb oraz do stopnia szkody doznanej wskutek przestępstwa popełnionego na szkodę ofiary (art. 8 ust. 1). Państwa członkowskie zapewniają także, aby właściwe organy mogły przyjmować podczas postępowania karnego odpowiednie środki w celu ochrony prywatności, w tym ochrony cech osobowych ofiar uwzględnianych w indywidualnej ocenie oraz wizerunku ofiar i członków ich rodzin. Ponadto państwa członkowskie zapewniają, by właściwe organy mogły podejmować wszelkie zgodne z prawem środki w celu zapobieżenia publicznemu rozpowszechnianiu informacji, które mogłyby prowadzić do zidentyfikowania dziecka będącego ofiarą (art. 21 ust. 1).

Należy wskazać, że katalog uprawnień przysługujących ofiarom na podstawie przepisów dyrektywy 2012/29/UE pokrywa się z tym, który obecnie uregulowany jest w polskim porządku prawnym ze względu na wymóg dostosowania przepisów krajowych do regulacji unijnych. W polskim porządku prawnym implementację dyrektywy 2012/29/UE stanowi ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka. Beneficjentami tej ustawy są osoby pokrzywdzone oraz świadkowie, a także osoby im najbliższe, jeżeli w związku z toczącym się albo zakończonym postępowaniem karnym z udziałem pokrzywdzonego lub świadka albo postępowaniem karnym skarbowym z udziałem świadka istnieje zagrożenie dla życia lub zdrowia tych osób. Zakres podmiotowy został więc ograniczony do osób fizycznych, jak ma to miejsce w dyrektywie 2012/29/UE. Ograniczenie środków ochrony i pomocy do osób pokrzywdzonych będących osobami fizycznymi jest oczywiste, ponieważ tylko w ich przypadku może dojść do zagrożenia dla życia lub zdrowia²⁷².

Uprawnienia wskazane powyżej (wynikające zarówno z dyrektywy 2012/29/UE, jak i z ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka) będą mogły być wykorzystane wyłącznie przez ofiary będące osobami fizycznymi. Trudno bowiem wyobrazić sobie sytuację, w której zakład ubezpieczeń jako podmiot występujący w profesjonalnym obrocie prawnym mógłby skorzystać z prawa do unikania kontaktu ze sprawcą, czy prawa do ochrony prywatności. Z punktu widzenia przepisów uregulowanych w polskim porządku prawnym, zakład ubezpieczeń ma takie same uprawnienia jak inne podmioty będące ofiarami w rozumieniu dyrektywy 2012/29/UE, ponieważ na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego jest pokrzywdzonym tak

²⁷² E. Bienkowska, *Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10, s. 9-10.

jak osoba fizyczna, która bezpośrednio została pokrzywdzona przestępstwem. Zakład ubezpieczeń nie może być jednak uznany za ofiarę w myśl przepisów dyrektywy 2012/29/UE z dwóch powodów – po pierwsze nie spełnia wymogu bycia osobą fizyczną, a po drugie, zgodnie z treścią przepisu art. 49 § 3 k.p.k. zakład ubezpieczeń uznany jest za pokrzywdzonego przy pośrednim pokrzywdzeniu, dyrektywa natomiast wymaga, aby szkoda została spowodowana bezpośrednio przez przestępstwo.

Warto wskazać, że dyrektywa w przepisie art. 16 reguluje prawo ofiar do uzyskania w postępowaniu karnym decyzji o odszkodowaniu od sprawcy. Podkreśla ona wagę wydania decyzji w tym zakresie w rozsądnym terminie, a także wprowadzenia przez państwa członkowskie środków zachęcających sprawców do wywiązania się z obowiązku zrekompensowania ofiar. Zagwarantowanie ofiarom możliwości uzyskania decyzji o odszkodowaniu od sprawcy w postępowaniu karnym dotyczy głównie przypadków, w których nie przewidziano innych możliwości w tym zakresie, jednak ta regulacja odzwierciedla tendencję do łączenia w jednym orzeczeniu karnym rozstrzygnięcia zarówno o odpowiedzialności karnej, jak i cywilnej sprawców przestępstw²⁷³.

W kontekście analizowanej dyrektywy i wskazanego przepisu art. 16 należy przywołać wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej²⁷⁴, który co prawda został wydany, gdy jeszcze obowiązywała decyzja ramowa Rady z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, jednak i ona odnosiła się do pozycji ofiar w tym postępowaniu. Orzeczenie zostało wydane na podstawie następującego stanu faktycznego: w wyroku z dnia 4 maja 1999 r. wydanym w oparciu o ugodę zawartą przed prokuratorem, G. Dell'Orto oraz inni oskarżeni zostali skazani na karę pozbawienia wolności na okres 1 roku i 6 miesięcy oraz karę grzywny, przy czym wykonanie kary zostało zawieszona, w związku z popełnieniem przestępstwa podania nieprawdziwych informacji o spółce, m.in. w celu popełnienia kwalifikowanego przestępstwa sprzeniewierzenia oraz nielegalnego finansowania partii politycznych, ze szkodą dla SAIPEM s.p.a. W międzyczasie wyrok ten uprawomocnił się. Jeszcze na etapie postępowania przygotowawczego G. Dell'Orto dokonał przelewu kwoty 1 064 069,78 euro z zagranicznego konta bankowego do Włoch. Kwota ta zgodnie z informacjami przedstawionymi przez sąd odsyłający, została przez niego uprzednio przywłaszczona i w dalszym ciągu stanowiła własność SAIPEM s.p.a. Włoskie konto bankowe zostało

²⁷³ E. Bieńkowska, [w:] *System prawa karnego procesowego. T. VI...*, s. 300.

²⁷⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 28 czerwca 2007 r., C-467/05, Lex nr 287353.

zajęte celem zabezpieczenia. Wyrok nie zawierał żadnego rozstrzygnięcia w przedmiocie kwoty zajętej celem zabezpieczenia. Na wniosek SAIPEM s.p.a. postanowieniem z dnia 3 grudnia 1999 r. zarządzony został zwrot tej kwoty na rzecz spółki. W dniu 10 grudnia 1999 r. spółka podjęła tę kwotę i konto zostało zlikwidowane. W dniu 8 listopada 2001 r. Corte di Cassazione uchylił postanowienie dotyczące zwrotu kwoty, stwierdzając, że zwrot kwoty zajętej celem zabezpieczenia nie stanowił przedmiotu ugody zawartej przed prokuratorem i że w związku z tym zwrot nie mógł zostać zarządzony w postępowaniu karnym. Po tym jak wydane zostały kolejne orzeczenia częściowe, sąd odsyłający, działający w charakterze sądu egzekucyjnego, musiał rozstrzygnąć w przedmiocie dalszych środków dotyczących spornej kwoty.

Przed wydaniem orzeczenia sąd odsyłający przedłożył Trybunałowi Sprawiedliwości Unii Europejskiej dwa pytania prejudycjalne. Jedno z nich dotyczyło wyżej omawianego zagadnienia, tj. „czy zasady wyrażone w art. 2 i 9 decyzji ramowej 2001/220/WSiSW można stosować w ramach postępowania karnego w ogólności w stosunku do każdej osoby dotkniętej przestępstwem na podstawie przepisów art. 1 i nast. dyrektywy Rady 2004/80/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. odnoszącej się do kompensaty dla ofiar przestępstw lub innych przepisów prawa wspólnotowego?”. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej uznał, że decyzję ramową 2001/220 w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym należy interpretować w ten sposób, że w ramach postępowania karnego, pojęcie ofiary w rozumieniu tej decyzji ramowej nie obejmuje osób prawnych, które doznały szkody spowodowanej bezpośrednio przez działania lub zaniechania stanowiące naruszenie prawa karnego państwa członkowskiego. Wykładnia decyzji ramowej, zgodnie z którą jej regulacje dotyczyłyby również osób prawnych, które podnoszą poniesienie szkody spowodowanej bezpośrednio przez przestępstwo, byłaby niezgodna z samym brzmieniem przepisu art. 1 lit. a) tej decyzji ramowej²⁷⁵, który dotyczy jedynie osób fizycznych, które doznały szkody spowodowanej bezpośrednio przez działania lub zaniechania stanowiące naruszenie prawa karnego państwa członkowskiego. Do tego Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej przyjął, że żaden inny przepis decyzji ramowej nie zawierał wskazówki sugerującej, że na potrzeby stosowania tej decyzji prawodawca Unii Europejskiej zamierzał objąć pojęciem ofiary

²⁷⁵ Przepis ten brzmiał: „<<ofiara>> oznacza osobę fizyczną, która doznała szkody, włączając w to uszkodzenie ciała lub szkodę psychiczną, cierpienie emocjonalne lub stratę ekonomiczną, spowodowane bezpośrednio przez działania lub zaniechania stanowiące naruszenie prawa karnego Państwa Członkowskiego.”.

osoby prawne. Wręcz przeciwnie – część przepisów decyzji ramowej, w tym m.in. regulacje art. 2 ust. 1 i ust. 2²⁷⁶ oraz art. 8 ust. 1²⁷⁷, potwierdzają, że celem prawodawcy było objęcie zakresem znaczeniowym definicji wyłącznie osób fizycznych, które jako ofiary doznały szkody spowodowanej przez przestępstwo.

Decyzja ramowa dotyczyła jedynie osób fizycznych, które doznały szkody spowodowanej bezpośrednio przez działania lub zaniechania stanowiące naruszenie prawa karnego państwa członkowskiego. Nawet uwzględniając prawa podstawowe, prawodawca unijny może ograniczyć się do uregulowania jedynie sposobu traktowania osób fizycznych. Co prawda również osoby prawne mogą zostać pokrzywdzone w wyniku popełnienia przestępstwa, jednakże już sama definicja ofiary w art. 1 lit. a) decyzji ramowej 2001/220 ukazywała, że szkoda osoby fizycznej często nie wyczerpuje się w stratach ekonomicznych, lecz na skutek uszkodzenia ciała, szkody psychicznej oraz cierpienia emocjonalnego może osiągnąć zupełnie inny wymiar aniżeli w przypadku osoby prawnej.

Osoby fizyczne często wymagają w postępowaniu karnym ochrony na wyższym poziomie niż co do zasady reprezentowane przez profesjonalnych pełnomocników osoby prawne. Są to obiektywne względy, które uzasadniają uprzywilejowane traktowanie osób fizycznych, które padły ofiarą przestępstwa. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazał jednak, że decyzja ramowa nie stała na przeszkodzie temu, aby państwa członkowskie podjęły odpowiednie środki we własnym zakresie, o ile również osoby prawne wymagają ochrony w postępowaniu karnym. Należy stwierdzić, że decyzja ramowa 2001/220 – również po uwzględnieniu praw podstawowych – nie zawierała żadnej wskazówki uzasadniającej objęcie definicją ofiary także osób prawnych. Co prawda brzmienie regulacji dyrektywy Rady 2004/80/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. odnoszącej się do kompensaty dla ofiar przestępstw dopuszczało rozszerzenie zakresu znaczeniowego pojęcia ofiary na osoby fizyczne oraz osoby prawne, jednak za ograniczeniem go do osób fizycznych przemawiał, zdaniem Trybunału Sprawiedliwości

²⁷⁶ Art. 2 ust. 1 „Każde Państwo Członkowskie w swoim systemie prawa karnego zapewnia ofiarom rzeczywistą i odpowiednią rolę. Państwo kontynuuje wszelkie wysiłki zmierzające do zapewnienia, aby ofiary w trakcie postępowania traktowane były z należyтым poszanowaniem godności jednostki, a także uznaje prawa oraz uzasadnione interesy ofiar, w szczególności w ramach karnego.

ust. 2 Każde Państwo Członkowskie zapewnia szczególnie wrażliwym ofiarom szczególne traktowanie jak najlepiej odpowiadające ich sytuacji.”.

²⁷⁷ Art. 8 ust. 1 „Każde Państwo Członkowskie zapewnia odpowiedni poziom ochrony ofiarom oraz, gdzie właściwe, ich rodzinom lub osobom mającym pozycję zbliżoną do rodziny, w szczególności w odniesieniu do ich bezpieczeństwa i ochrony ich prywatności, w sytuacjach, gdzie właściwe władze uznają, że istnieje poważne ryzyko odwetu lub niezbity dowód poważnego zamiaru naruszenia ich prywatności.”.

Unii Europejskiej, szereg względów. W każdym jednak wypadku jego wykładnia nie mogła prowadzić do rozszerzenia zakresu znaczeniowego pojęcia ofiary w rozumieniu decyzji ramowej 2001/220 w porównaniu z brzmieniem zawartej w niej definicji. Przepis art. 17 dyrektywy Rady 2004/80/WE²⁷⁸ stwarzał jednak państwom członkowskim możliwość przyjęcia korzystniejszych przepisów krajowych. W związku z tym państwa członkowskie mogły traktować jako ofiary również osoby prawne. Nie wynikało z tego jednak, że były do tego zobowiązane. Konsekwencją obowiązującego stanu prawnego jest fakt, że żadna osoba prawna, w tym również omawiany zakład ubezpieczeń, nie może powoływać się bezpośrednio na regulacje wynikające z dyrektywy 2012/29/UE w sytuacji, w której normy prawa krajowego będą niezgodne z przepisami owej dyrektywy albo gdy ustawodawca polski nie przewidzi w porządku prawnym norm zgodnych z dyrektywą 2012/29/UE obejmujących swoim zakresem także osoby prawne.

Warto na koniec wskazać na wyrok Trybunału²⁷⁹, który odnosił się do postępowania DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH przeciwko Republice Federalnej Niemiec, w którym wskazane zostało, że zasadę skutecznej ochrony sądowej ustanowioną w przepisie art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej należy interpretować w ten sposób, iż nie jest wykluczone, by powoływały się na nią osoby prawne, oraz że pomoc przyznana na podstawie tej zasady może w szczególności obejmować zwolnienie z uiszczenia zaliczki na poczet kosztów postępowania lub reprezentacji przez adwokata. Trybunał w treści wyroku stwierdził, że o ile wyjaśnienia do Karty nie precyzują tej kwestii, użycie słowa „Person” [osoba] w niemieckiej wersji językowej regulacji art. 47, w odróżnieniu od słowa „Mensch” [człowiek] użytego w licznych innych postanowieniach, np. w normach art. 1, 2, 3, 6, 29, 34 i 35 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, może wskazywać, że osoby prawne nie są wyłączone z zakresu stosowania wyżej wskazanego przepisu art. 47. W angielskiej wersji tego aktu zostało użyte sformułowanie „Everyone”, zaś w polskiej wersji językowej – „Każdy”. Jak więc widać, w sytuacji, w której przepisy nie precyzują, że określona norma ma zastosowanie wyłącznie do osób fizycznych, uznać należy, że odnosi się ona zarówno do osób fizycznych, jak i osób prawnych.

²⁷⁸ „Niniejsza dyrektywa nie stanowi przeszkody dla Państw Członkowskich w takim zakresie, w jakim takie przepisy będą zgodne z niniejszą dyrektywą, do: a) wprowadzenia lub utrzymania przepisów korzystniejszych dla ofiar przestępstw lub wszelkich innych osób dotkniętych przestępstwami; b) wprowadzenia lub zachowania przepisów w celu kompensaty dla ofiar przestępstw popełnionych poza ich terytorium, lub dla wszelkich innych osób dotkniętych takimi przestępstwami, z zastrzeżeniem warunków, które Państwa Członkowskie mogą w tym celu określić.”.

²⁷⁹ Wyrok Trybunału (druga izba) z dnia 22 grudnia 2010 r., C-279/09, EU:C:2010:811.

2.4.3 Prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego w świetle przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

Prawo do rzetelnego procesu, które zostało zagwarantowane w regulacji art. 6 EKPC służy w pierwszej kolejności ochronie interesów oskarżonego w postępowaniu karnym. Przepis ten został skonstruowany w taki sposób, że zakresem jego uregulowania objęte są przede wszystkim osoby, przeciwko którym skierowane jest oskarżenie w sprawie karnej²⁸⁰, chociaż norma ta dotyczy także ochrony podmiotów przy rozstrzyganiu o ich prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym. W wymiarze unormowań konwencyjnych prawo do rzetelnego procesu skierowane jest zasadniczo w stosunku do podejrzanego, oskarżonego, co wynika z zakresu podmiotowego tego prawa, a także z prawa do sądu. W latach 70. pojawił się pogląd, że pokrzywdzony przestępstwem nie ma możliwości skorzystania z gwarancji dotyczących prawa do sądu karnego²⁸¹, ponieważ przysługują one oskarżonemu o dokonanie przestępstwa, a nie ofierze tego przestępstwa. W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w przeszłości ukształtowany był również pogląd, że regulacje Europejskiej Konwencji Praw Człowieka nie gwarantują prawa do domagania się ukarania winnego przestępstwa, bowiem konieczne jest także rozważenie motywacji skarżącego. Przepis art. 6 EKPC nie znajdował więc zastosowania, jeżeli jedynym celem pokrzywdzonego było doprowadzenie do skazania oskarżonego, a nie ochrona praw o charakterze cywilnym związanych z popełnionym przestępstwem²⁸². Należy jednak pamiętać, że obecnie zasada równości broni, która jest elementem szerszej koncepcji rzetelnego procesu karnego w rozumieniu przepisu art. 6 EKPC nakazuje przyznanie każdej ze stron rozsądnej możliwości przedstawienia swojej sprawy w taki sposób, aby nie pozostawała ona w niekorzystnym położeniu w stosunku do strony przeciwnej²⁸³. W tym kontekście warto wskazać chociażby na fakt, że sędzia Pettiti w jednym z wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka²⁸⁴ zgłosił zdanie

²⁸⁰ M. Wąsek-Wiaderek, *Prawo do rzetelnego procesu dla ofiar przestępstwa na gruncie art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka – rzeczywistość czy postulat?*, [w:] *Prawa człowieka w XXI w. – wyzwania dla ochrony prawnej. Ogólnopolska Konferencja Prawnicza Radziejowice, 21-22 czerwca 2004 r.*, C. Mik (red.), Toruń 2005, s. 145.

²⁸¹ Decyzja Komisji z dnia 16 maja 1985 r., 10877/84, *Wallen v. Szwecja*, [w:] *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Orzecznictwo. Tom I*, M. Nowicki, Kraków 2001, s. 28.

²⁸² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 września 2005 r., 19754/02, *Sigalas v. Grecja*, Lex nr 274585.

²⁸³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 kwietnia 2000 r., 27752/95, *Kuopila v. Finlandia*, Lex nr 76878.

²⁸⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 listopada 1993 r., 14032/88, *Poitrimol v. Francja*, Lex nr 1825900, zdanie odrębne sędziego Pettiti.

odrębne i wskazał, że zasada równości broni powinna być rozpatrywana nie tylko na płaszczyźnie relacji między oskarżonym a oskarżycielem, ale także między pokrzywdzonym i oskarżonym, a w sytuacji, w której strony cywilne w postępowaniu karnym lub ofiary są pozbawione równości broni, dochodzi do naruszenia ich praw. W tym przypadku większość składu orzekającego nie podzieliła jednak zdania sędziego Pettiti²⁸⁵.

Z treści przepisu art. 6 EKPC wynika, że regulacja ta przewiduje gwarancje dla każdego podczas rozstrzygania o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. W związku z tym pokrzywdzony będzie miał możliwość skorzystania z gwarancji wskazanych w treści tego przepisu w zakresie, w jakim będzie możliwe dowiedzenie, że jego pozycja procesowa będzie mogła być sklasyfikowana pod jednym ze wskazanych wyżej określeń²⁸⁶. Sytuacja pokrzywdzonego w postępowaniu karnym zostanie więc objęta gwarancjami ujętymi w treści przepisu art. 6 EKPC wyłącznie w sytuacji, w której będzie można stwierdzić, że jego uczestnictwo w postępowaniu związane jest z rozstrzygnięciem o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym²⁸⁷.

Brak ogólnej definicji pojęcia cywilnych praw i obowiązków w świetle przepisu art. 6 EKPC stwarza problem precyzyjnego wyznaczenia zakresu ochrony przysługującej pokrzywdzonemu na gruncie tej regulacji²⁸⁸. Europejski Trybunał Praw Człowieka dokonując wykładni przepisu art. 6 EKPC wskazał, że pojęcie „praw i obowiązków o charakterze cywilnym” ma w świetle tego przepisu znaczenie autonomiczne²⁸⁹. W związku z tym dla oceny charakteru danego uprawnienia podstawowe znaczenie będą miały treść oraz skutek tego prawa, a nie jego kwalifikacja prawna²⁹⁰. Europejski Trybunał Praw Człowieka przy ocenie charakteru danego uprawnienia bierze pod uwagę prawo państwa strony m.in. ze względu na fakt, że nie jest on uprawniony do tworzenia praw, które nie znajdują umocowania w danym prawie krajowym. Rolą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka nie jest bowiem zastąpienie swoimi poglądami prawa

²⁸⁵ Ibidem.

²⁸⁶ A. Mężykowska, *Ochrona pokrzywdzonych przestępstwem w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka – kilka refleksji w odniesieniu do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na gruncie art. 6 Konwencji*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2010, nr 3, s. 139.

²⁸⁷ Ibidem.

²⁸⁸ Ibidem, s. 152.

²⁸⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 czerwca 1978 r., 6232/73, König v. Niemcy, § 88-89, Lex nr 80802; P. Hofmański, *Prawo do rzetelnego procesu...*, s. 55.

²⁹⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 czerwca 1978 r., 6232/73, König v. Niemcy, § 89, Lex nr 80802.

obowiązującego w danym kraju, czy też poglądów formułowanych przez sądy krajowe²⁹¹. Przepis art. 6 EKPC może znaleźć zastosowanie w tych postępowaniach, w których rozstrzyga się o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym jedynie po spełnieniu trzech następujących przesłanek: prawo lub obowiązek muszą wywodzić się z prawa krajowego, istnieje spór, którego rezultat jest bezpośrednio rozstrzygający dla tego prawa lub obowiązku oraz prawo lub obowiązek mają charakter cywilnoprawny²⁹². Przepis art. 6 EKPC będzie miał zastosowanie nie tylko do postępowań, których głównym celem jest rozstrzygnięcie o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym. Może on być zastosowany jako wzorzec kontroli również do innego rodzaju postępowań, np. karnych, gdy będzie istniał określony w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka związek pomiędzy tym postępowaniem a rozstrzygnięciem o prawach o charakterze cywilnym²⁹³.

Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał ponadto, że przepis art. 6 EKPC obejmuje swym zakresem spory dotyczące praw i obowiązków o charakterze cywilnym, wynikających z prawa krajowego. Nie jest on natomiast źródłem materialnych uprawnień czy zobowiązań. Prawo dostępu do sądu nie ma charakteru absolutnego i może być ograniczone w uzasadnionych przypadkach, np. terminami przedawnienia roszczeń. Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, że punktem wyjścia w ustaleniu, czy istnieje „uprawnienie” w znaczeniu cywilnym musi być zawsze przepis prawa krajowego i jego wykładnia dokonana przez sądy krajowe. Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał, że przepis art. 6 EKPC gwarantuje prawo dostępu do sądów w sporach dotyczących praw i obowiązków o charakterze cywilnym wynikających z prawa krajowego²⁹⁴. Warunkiem zastosowania regulacji art. 6 EKPC jest więc ukształtowanie w danym porządku krajowym określonego prawa jednostki i powstanie następnie wokół takiego prawa sporu. Przepisy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka nie kreują natomiast żadnego katalogu „praw cywilnych”, które muszą być sądownie chronione w państwach członkowskich. Jednak jeżeli jakieś prawo zostanie ukształtowane w danym krajowym porządku prawnym, to Europejski Trybunał Praw Człowieka ocenia, czy jest ono prawem o charakterze „cywilnym”²⁹⁵.

²⁹¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 czerwca 2008 r., 43775/05, *Bata v. Czechy*, Lex nr 400171, zob. też A. Mężykowska, *Ochrona pokrzywdzonych przestępstwem...*, s. 141.

²⁹² A. Mężykowska, *Ochrona pokrzywdzonych przestępstwem...*, s. 140-141.

²⁹³ *Ibidem*, s. 142.

²⁹⁴ M. Górski, *Glosa do wyroku ETPC z dnia 3 listopada 2011 r.*, 34736/06, Lex 2011.

²⁹⁵ I. Kamiński, *Europejska Konwencja Praw Człowieka i prawo do niezależnego wymiaru sprawiedliwości*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2016, nr 9, s. 4-7.

Gwarancje dotyczące postępowań karnych w ujęciu przepisu art. 6 EKPC nie dotyczą wprost pokrzywdzonego. Jednak w określonym układzie procesowym wymóg ochrony interesów pokrzywdzonego może w istotny sposób wpłynąć na zakres uprawnień przysługujących oskarżonemu na gruncie przepisu art. 6 EKPC²⁹⁶. Pokrzywdzony ma bowiem prawo powoływania się na gwarancje rzetelnego procesu wynikające z treści przepisu art. 6 EKPC wtedy, gdy dojdzie do orzekania o jego „prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym” w rozumieniu treści tego przepisu²⁹⁷. W jednym z orzeczeń²⁹⁸ Europejski Trybunał Praw Człowieka postanowił ujednoczyć kryteria dopuszczalności stosowania standardów określonych w regulacji art. 6 ust. 1 EKPC w postępowaniu karnym wobec pokrzywdzonego, który występuje w roli strony cywilnej. Europejski Trybunał Praw Człowieka sformułował w nim trzy tezy dotyczące dopuszczalności powołania się przez stronę cywilną na gwarancje ujęte w treści przepisu art. 6 ust. 1 EKPC. Po pierwsze, wymóg istnienia „sporu” co do praw i obowiązków o charakterze cywilnym nie powinien być interpretowany w sposób nadmiernie rygorystyczny i formalistyczny. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że przez samo uzyskanie statusu strony cywilnej pokrzywdzeni wyrażają chęć uzyskania wyroku skazującego wobec oskarżonego oraz zabezpieczenia odszkodowania za szkodę, która jest wynikiem popełnionego czynu zabronionego²⁹⁹. Po drugie, od chwili przystąpienia do postępowania karnego w charakterze strony cywilnej wynik tego postępowania ma decydujące znaczenie dla rozstrzygnięcia o prawach i obowiązkach pokrzywdzonego o charakterze cywilnym. W związku z tym strona cywilna ma możliwość powołania się na treść przepisu art. 6 ust. 1 EKPC nawet w sytuacji, w której postępowanie karne toczyło się wyłącznie w fazie postępowania przygotowawczego i nie zakończyło się wniesieniem skargi do sądu. Możliwość powołania się pokrzywdzonego na regulację art. 6 ust. 1 EKPC nie wyklucza również faktu toczenia się równoległe z postępowaniem karnym postępowania cywilnego w przedmiocie roszczeń odszkodowawczych powiązanych z popełnionym przestępstwem³⁰⁰. Ostatnią tezę sformułowaną przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w tym orzeczeniu jest ta, w której sędziowie wskazali, że nawet, gdy w postępowaniu karnym nie zapadnie rozstrzygnięcie dotyczące roszczeń cywilnych

²⁹⁶ M. Wąsek-Wiaderek, *Prawo do rzetelnego procesu...*, s. 151.

²⁹⁷ *Ibidem*.

²⁹⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 lutego 2004 r., 47287/99, Perez v. Francja, Lex nr 103219.

²⁹⁹ M. Wąsek-Wiaderek, *Prawo do rzetelnego procesu...*, s. 154.

³⁰⁰ *Ibidem*.

pokrzywdzonego, to czynnikiem, który zadecyduje o dopuszczalności powołania się przez pokrzywdzonego na przepis art. 6 ust. 1 EKPC jest to, czy od momentu jego przystąpienia do postępowania w charakterze strony cywilnej do czasu zakończenia tego postępowania kwestia cywilna pozostaje w bliskim związku z postępowaniem karnym. Chodzi więc o to, aby wynik postępowania karnego wpływał na możliwość dochodzenia roszczeń cywilnych związanych z popełnieniem przestępstwa³⁰¹.

Powyższe orzeczenie zostało wydane uwzględniając francuski porządek prawny, gdzie istnieje strona cywilna w procesie karnym. Na gruncie polskiego porządku prawnego ten wyrok można odnieść natomiast do sytuacji, w której pokrzywdzony składa wniosek o naprawienie szkody, ponieważ związany jest on z dochodzeniem roszczeń cywilnoprawnych w postępowaniu karnym³⁰². Warto w tym miejscu zauważyć, że standardy rzetelnego procesu znajdują zastosowanie nie tylko w stosunku do pokrzywdzonego występującego w postępowaniu karnym w roli oskarżyciela posiłkowego zgłaszającego wniosek o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody, ale także pokrzywdzony występujący z wnioskiem o naprawienie szkody niebędący stroną w postępowaniu sądowym będzie korzystał ze standardów rzetelnego procesu ujętych w treści przepisu art. 6 EKPC³⁰³.

W kontekście prawa pokrzywdzonego do rzetelnego procesu na uwagę zasługuje również wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Calvelli i Ciglio v. Włochy*³⁰⁴. Skarżący przystąpili do postępowania karnego w charakterze strony cywilnej, a jednocześnie wnieśli do sądu cywilnego pozew o odszkodowanie za szkodę, która była wynikiem popełnionego przestępstwa. W trakcie tego drugiego postępowania została zawarta ugoda między pokrzywdzonymi a ubezpieczycielem oskarżonego w celu wypłacenia odszkodowania. Postępowanie karne po upływie sześciu lat od przystąpienia do niego pokrzywdzonych jako strony cywilnej, zakończyło się umorzeniem ze względu na przedawnienie karalności przestępstwa zarzucanego oskarżonemu. Skarżący zarzucili naruszenie przepisu art. 6 ust. 1 EKPC ze względu na zbyt długotrwałe rozpatrywanie ich praw i obowiązków o charakterze cywilnym. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że od momentu przystąpienia przez skarżących do postępowania karnego w charakterze strony cywilnej, aż do jego prawomocnego zakończenia, w postępowaniu miało miejsce

³⁰¹ *Ibidem*.

³⁰² *Ibidem*.

³⁰³ *Ibidem*.

³⁰⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2002 r., 32967/96, *Calvelli i Ciglio v. Włochy*, Lex nr 75676.

rozstrzyganie o „prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym” w rozumieniu regulacji art. 6 ust. 1 EKPC, ponieważ aspekt cywilny pozostawał w bliskim związku z aspektem karnym³⁰⁵. W innym wyroku, który dotyczył skargi na przewlekłość postępowania³⁰⁶, Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał, że istnienie sporu dotyczącego prawa cywilnego niekoniecznie jest uzależnione od tego, czy istnieje roszczenie majątkowe. Ważne jest bowiem, czy wynik postępowania jest rozstrzygający dla prawa cywilnego, o które chodzi. Tak też jest w sprawie, w której wynik postępowania z oskarżenia prywatnego jest uzależniony od oceny przedmiotu skargi skarżącego, że oskarżeni zaatakowali i naruszyli jego dobre imię³⁰⁷. Z tego wyroku wynika więc, że pokrzywdzony, który wnosi, a następnie popiera prywatny akt oskarżenia oraz dąży do wydania wyroku skazującego w stosunku do oskarżonego, a także ma na celu ochronę swojego dobrego imienia w postępowaniu karnym, a nie w postępowaniu cywilnym, ma prawo powoływania się na standardy rzetelnego procesu w kontekście ochrony „praw i obowiązków o charakterze cywilnym”. Należy więc stwierdzić, że w wyżej wskazanym zakresie przepis art. 6 EKPC gwarantuje prawo do rzetelnego procesu również pokrzywdzonym w postępowaniu karnym. Jest to możliwe m.in. dzięki ewolucji w kierunku korzystnej dla pokrzywdzonego rozszerzającej interpretacji pojęcia „praw i obowiązków o charakterze cywilnym”. W innej natomiast sprawie³⁰⁸, w której skarżąca domagała się zadośćuczynienia w wysokości 3 euro, przedmiotem zarzutów było naruszenie dobrego imienia skarżącej. Tak niska kwota rekompensaty pozostawała dla Europejskiego Trybunału Praw Człowieka bez znaczenia. Nie stwierdził on naruszenia prawa skarżącej do rzetelnego procesu z powodu niesporządzenia należytego uzasadnienia do decyzji o odmowie wniesienia kasacji przez prokuratora, jedynie wskazał, że doszło do przewlekłości postępowania karnego. Sam jednak fakt uznania przez Europejski Trybunał Praw Człowieka tego zarzutu za dopuszczalny świadczy, że pokrzywdzony, który domaga się w toku postępowania karnego rekompensaty za szkodę poniesioną w wyniku popełnienia czynu zabronionego, może kwestionować aspekty rzetelności postępowań karnych³⁰⁹.

³⁰⁵ Ibidem.

³⁰⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 września 2004 r., 10675/02, Kuśmierk v. Polska, Lex nr 122916.

³⁰⁷ Ibidem, § 49.

³⁰⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 20 marca 2009 r., 12686/03, Gorou v. Grecja, Hudoc.

³⁰⁹ M. Wąsek-Wiaderek, [w:] *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne. T. I cz. 2*, P. Hofmański (red.), Warszawa 2013, s. 84.

W obecnie obowiązującym porządku prawnym brak jest możliwości powoływania się przez pokrzywdzonego na prawo do rzetelnego procesu na podstawie przepisu art. 6 EKPC, jeżeli pokrzywdzony w postępowaniu karnym nie dochodzi swoich roszczeń cywilnoprawnych³¹⁰. Jeżeli jednak postępowanie karne nie będzie czyniło zadość standardom rzetelnego procesu wynikającym z treści przepisu art. 6 EKPC, pokrzywdzony nie będzie mógł w skardze do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka powoływać się na naruszenie regulacji art. 6 EKPC, jeżeli nie występował w postępowaniu karnym w związku z dochodzonymi przez siebie roszczeniami cywilnoprawnymi, bowiem tylko w takiej sytuacji przepis art. 6 EKPC gwarantuje pokrzywdzonemu prawo do rzetelnego procesu (w kontekście zakładu ubezpieczeń chodzi tylko o sprawy z oskarżenia publicznego – na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. zakład ubezpieczeń nie może być pokrzywdzonym w sprawach prywatnoskargowych). Obecnie więc pozycja prawna pokrzywdzonego w postępowaniu karnym może być uregulowana przez przepis art. 6 EKPC, ale tylko wtedy, gdy można ustalić, że udział podmiotu związany jest z jego ustaleniem praw i obowiązków o charakterze cywilnym. Tak jak zostało natomiast wcześniej wskazane, norma art. 6 EKPC nie ma natomiast zastosowania, jeżeli jedynym celem ofiary jest doprowadzenie do skazania oskarżonego³¹¹.

Należy jednak wskazać, że w stosunku do pokrzywdzonego Europejski Trybunał Praw Człowieka rozszerza bezpośrednio prawa ofiar poprzez rozwinięcie pojęcia obowiązków proceduralnych państw, głównie na podstawie przepisów art. 2 oraz 3 EKPC, co umożliwi rozszerzenie gwarancji przyznanych na mocy regulacji art. 6 EKPC ofiarom uczestniczącym w postępowaniu karnym³¹². W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka utworzona została koncepcja pozytywnych obowiązków państwa na podstawie ogólnej klauzuli ujętej w treści przepisu art. 1 EKPC, który nakłada na państwa obowiązek zapewnienia każdemu podmiotowi podlegającemu ich jurysdykcji praw i wolności określonych w rozdziale 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, a także zastosowaniu „wykładni nakierowanej na zapewnienie efektywności prawa konwencyjnego”³¹³. Na skutek konstrukcji pozytywnych obowiązków proceduralnych

³¹⁰ Zob. M. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017, s. 505.

³¹¹ A. Mężykowska, *Does the Victim of a Crime Have the Right to a Fair Trial? Remarks on the Protection of Crime Victims in the Light of the Guarantees in the European Convention on Human Rights*, „Polish Yearbook of International Law” 2011, XXXI, s. 290.

³¹² Ibidem, s. 287.

³¹³ M. Wąsek-Wiaderek, [w:] *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne. T. I cz. 2...*, s. 87.

Europejski Trybunał Praw Człowieka kwalifikował skargi pokrzywdzonych nie z przepisów art. 6, ale z regulacji art. 2, 3, 4 lub 8 EKPC i badał, czy postępowanie karne spełniało wymogi „skutecznego śledztwa”. W tym kontekście Europejski Trybunał Praw Człowieka badał wymogi w stosunku do pokrzywdzonych będących osobami fizycznymi, np. w sprawach o zgwałcenie³¹⁴, pobicie³¹⁵, czy handel ludźmi³¹⁶. Podobnie Europejski Trybunał Praw Człowieka w swoim orzecznictwie wymogi skutecznego postępowania, tj. niezależność organów prowadzących ściganie od organów „podejrzanych” o naruszenie, wymóg rzetelnego, skutecznego i sprawnego prowadzenia postępowania, wymóg poddania śledztwa pod kontrolę publiczną, wymóg wszczęcia postępowania karnego z urzędu oraz wymóg proporcjonalnej reakcji prawnokarnej³¹⁷ sformułował na podstawie skarg wnoszonych przez osoby fizyczne³¹⁸. Nie oznacza to jednak, że część z tez, które ustalił Europejski Trybunał Praw Człowieka w swoim orzecznictwie nie dotyczy także pokrzywdzonych będących osobami prawnymi, np. zapewnienie pokrzywdzonemu dostępu do dokumentów śledztwa³¹⁹, czy informowanie pokrzywdzonego o przebiegu postępowania³²⁰. Ponadto, należy mieć na względzie standard adekwatnego i skutecznego śledztwa. Wykonywanie zadań postępowania przygotowawczego przez organy ścigania, w tym przez organ prokuratorski, który jest organem kierowniczym tej fazy procesu, powinno być realizowane z uwzględnieniem potrzeb ochrony praworządności, praw obywateli, jak i interesu społecznego. Na zadania te należy spojrzeć przez pryzmat uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego³²¹. Prawo do skutecznego środka odwoławczego ma charakter proceduralny i niesamodzielny, co oznacza, że jego zastosowanie warunkowane jest zestawieniem z innymi normami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, zawartymi w

³¹⁴ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 4 grudnia 2003 r., 39272/98, M.C. v. Bułgaria, Lex nr 395202.

³¹⁵ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31 maja 2007 r., 40116/02, Secic v. Chorwacja, Lex nr 1422503.

³¹⁶ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 stycznia 2010 r., 25965/04, Rantsev v. Cypr i Rosja, Lex nr 2119535.

³¹⁷ M. Wąsek-Wiaderek, [w:] *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne. T. I cz. 2...*, s. 91.

³¹⁸ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 grudnia 2008 r., 77766/01, Dzieciak v. Polska, Lex nr 1972570; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 czerwca 2009 r., 33401/02, Opuz v. Turcja, Lex nr 1972570; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18 czerwca 2009 r., 2393/05, Magomadova v. Rosja, Lex nr 2042640; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 kwietnia 2007 r., 46702/99, Dzwonkowski v. Polska, Lex nr 1323823.

³¹⁹ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 marca 2002 r., 46477/99, Paul i Audrey Edwards v. Zjednoczone Królestwo, Lex nr 397862.

³²⁰ Zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 grudnia 2000 r., 22676/93, Gul v. Turcja, Lex nr 398493.

³²¹ M. Lewandowski, *Standard adekwatnego i skutecznego śledztwa w rozumieniu orzecznictwa strasburskiego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2012, nr 3, s. 140.

przepisach art. 2-12 EKPC oraz protokołach dodatkowych³²². Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, że w określonych sytuacjach, ze względu na okoliczności, zarzut braku odpowiedniego śledztwa powinien być rozważany z punktu widzenia przepisu art. 13 EKPC³²³. Norma art. 13 EKPC gwarantuje dostępność na poziomie krajowym środka w celu dochodzenia naruszenia praw i wolności gwarantowanych przez Europejską Konwencję Praw Człowieka, niezależnie od tego, w jakiej formie zagwarantowany jest on w krajowym porządku prawnym. Oznacza to, że każda osoba domagająca się w uzasadniony sposób uznania za pokrzywdzoną naruszeniem jej praw gwarantowanych przez regulacje Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, powinna mieć do dyspozycji środek odwoławczy umożliwiający rozpatrzenie jej sprawy (stwierdzenie, że doszło do naruszenia) i naprawienie szkody³²⁴.

Zgodnie z treścią normy art. 34 EKPC Europejski Trybunał Praw Człowieka może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez jedną ze stron praw zawartych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka lub w jej protokołach. Określenie „organizacje pozarządowe” we wcześniejszych wersjach projektu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka brzmiało „osoba prawna”, jednak nie ma wątpliwości, że intencją twórców było objęcie ochroną także osób prawnych, mimo ostatecznego użycia sformułowania „organizacje pozarządowe”³²⁵. Osoby prawne objęte są więc ochroną dotyczącą zarówno praw proceduralnych, jak i praw materialnych. Należy wśród nich wymienić: prawo do rzetelnego procesu sądowego (art. 6), zakaz karania bez podstawy prawnej (art. 7), zakaz nadużycia prawa (art. 17), prawo do skutecznego środka odwoławczego (art. 13), ochronę własności (art. 1 Protokołu nr 1), zakaz dyskryminacji (art. 14) oraz wolność zgromadzeń i stowarzyszania się (art. 11). Niektóre przepisy w sposób oczywisty nie mogą mieć zastosowania do korporacji, na przykład zakaz tortur (art. 3), czy też prawo do zawarcia małżeństwa (art. 12)³²⁶. Osoby prawne są natomiast objęte prawem do prywatności (art.

³²² Ibidem, s. 142.

³²³ Zob. orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 30 września 2004 r., 50222/99, *Krastanov v. Bułgaria*, § 60, HUDOC.

³²⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 8 lipca 1986 r., 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, *Lithgov i inn. V. Wielka Brytania*, [w:] „Państwo i Prawo” 1993, nr 5, s. 25.

³²⁵ M. Emberland, *The Human Rights of Companies*, Oxford 2006, s. 35; zob. również A. Dignam, *Companies and the Human Rights Act*, „The Comparative Law Yearbook of International Business” 1998, nr 26, s. 473.

³²⁶ B. Ziemblicki, *Ochrona praw człowieka w odniesieniu do spółek prawa handlowego przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka*, [w:] *Regionalne systemy ochrony praw człowieka w dobie kryzysu demokracji liberalnej. T. II*, J. Jaskiernia, K. Spryszak (red.), Toruń 2020, s. 245; zob. również W.H.A.M.

8), wolnością myśli (art. 9), swobodą wypowiedzi (art. 10) oraz prawem do słusznego zadośćuczynienia (art. 41)³²⁷. W jednej ze spraw, dotyczącej prawa do prywatności, francuskie władze bez nakazu sądowego dokonały przeszukania siedziby tej osoby prawnej. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał to za naruszenie normy art. 8 EKPC, mimo że artykuł ten stanowi o ochronie „mieszkania”³²⁸. W innym natomiast przypadku³²⁹ korporacja chciała uzyskać państwowe pozwolenie na odbiór sygnału z rosyjskiego satelity w celu prezentacji i promocji talerzy satelitarnych. Szwajcaria odmówiła. Autronic AG posiadał jednak legitymację i złożył skargę na podstawie przepisu art. 10 EKPC (swoboda wypowiedzi), którą Europejski Trybunał Praw Człowieka rozpatrzył.

Podkreślić należy, że rozszerzanie zakresu i treści pozytywnych obowiązków proceduralnych państwa może skutkować wyinterpretowaniem z materialnych postanowień Europejskiej Konwencji Praw Człowieka zasadniczo każdego uprawnienia procesowego pokrzywdzonego, jednak należy podzielić zdanie M. Wąsek-Wiaderek, że przepisy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka powinny przewidywać wprost odrębne prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu³³⁰.

W związku z obecnie obowiązującymi regulacjami prawnymi należy wysunąć postulat, aby w przepisach Europejskiej Konwencji Praw Człowieka zostało przewidziane odrębne prawo do rzetelnego procesu w stosunku do pokrzywdzonego³³¹, bez względu na to, czy w toku postępowania karnego będzie dochodził roszczeń cywilnoprawnych, czy też nie. Oczywistym jest, że szczególna ochrona oraz najwyższe standardy powinny dotyczyć oskarżonego ze względu na przedmiot procesu karnego, jednak nie można tych standardów pozbawiać pokrzywdzonego, który z mocy prawa jest stroną postępowania przygotowawczego (jak ma to miejsce w prawie polskim) oraz zajmuje szczególną pozycję w postępowaniu jurysdykcyjnym (nawet, jeżeli nie występuje w roli oskarżyciela posiłkowego, jego pozycja jest inna niż chociażby

van den Muijsenbergh, S. Rezai, *Corporations and the European Convention on Human Rights*, „Global Business&Development Law Journal” 2012, vol. 5, s. 49.

³²⁷ Decyzja z dnia 5 maja 1979 r., 7805/77, X. i Church v. Szwecja, [w:] „Decisions and Reports” 1979, t. 16, s. 68; zob. również B. Ziemblicki, *Ochrona praw człowieka w odniesieniu do spółek prawa handlowego...*, s. 245.

³²⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 16 kwietnia 2002 r., 37971/97, *Societe Colas Est v. Francja*, [w:] M. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004...*, s. 857.

³²⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 maja 1990 r., 12726/87, *Autronic AG v. Szwajcaria*, Lex nr 81104.

³³⁰ M. Wąsek-Wiaderek, [w:] *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne. T. I cz. 2...*, s. 93.

³³¹ *Ibidem*.

publiczności). Należy także opowiedzieć się za tym, aby standardy rzetelnego procesu, które wynikałyby z regulacji Europejskiej Konwencji Praw Człowieka były uniwersalne w tym znaczeniu, że znalazłyby pełne zastosowanie w stosunku do pokrzywdzonych będących zarówno osobami fizycznymi, jak i osobami prawnymi (przede wszystkim chodzi bowiem o sprawne i jawne rozpoznanie sprawy przez bezstronny sąd). Inne regulacje mogą uszczegóławiać i rozszerzać ten podstawowy katalog uprawnień w stosunku do określonych kategorii pokrzywdzonych. Wydaje się być oczywistym, że osoba fizyczna (często pojmowana również jako ofiara przestępstwa, to pojęcie pojawia się w aktach prawa międzynarodowego) może mieć mniejszą świadomość przysługujących jej praw, czy też może odczuwać psychiczne skutki wyrządzonego w stosunku do niej przestępstwa.

Odnosząc się w podsumowaniu do przeprowadzonych wyżej rozważań, w kontekście zakładu ubezpieczeń występującego w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. należy wskazać, że podmiot ten objęty jest prawem do rzetelnego, czy sprawiedliwego procesu na gruncie ustawodawstwa polskiego. Z treści regulacji art. 45 ust. 1 Konstytucji RP wynika prawo każdego podmiotu do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. W tym względzie nie zostały poczynione żadne ograniczenia podmiotowe, zatem zakład ubezpieczeń w sytuacji naprawienia szkody wyrządzonej przez przestępstwo albo zobowiązania do jej naprawienia ma prawo do rzetelnego procesu karnego. Jego sytuacja jako osoby prawnej wygląda inaczej w kontekście aktów prawa unijnego i międzynarodowego. Jak zostało już ustalone, dyrektywa 2012/29/UE obejmuje swoim zakresem wyłącznie ofiary będące osobami fizycznymi, zatem w przypadku nieprzestrzegania przez organy postępowania karnego przepisów obowiązujących w polskim porządku prawnym, ubezpieczyciel nie może w żaden sposób powoływać się na przeprowadzenie postępowania karnego w sposób niezgodny z regulacjami tego aktu unijnego. Zakład ubezpieczeń ma natomiast możliwość skierowania skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, bowiem osoby prawne posiadają takie uprawnienie. Z uwagi na fakt, że udział zakładu ubezpieczeń w procesie karnym związany będzie najczęściej z chęcią uzyskania kwoty w wysokości uprzednio wypłaconego pokrzywdzonemu przestępstwem odszkodowania i w konsekwencji złożeniem wniosku o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, to będzie mógł w owej skardze do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka powołać się wprost na przepis

art. 6 ust. 1 EKPC, ponieważ jego udział w postępowaniu karnym związany był z jego prawami o charakterze cywilnym (złożenie wniosku o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem). W pozostałych natomiast wypadkach, jeżeli doszłoby do przeprowadzenia postępowania karnego w sposób nierzetelny, a zakład ubezpieczeń nie złożył w owym procesie wniosku o naprawienie szkody, to w dalszym ciągu może wnieść skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, jednak jako jej podstawę powinien wskazać inne regulacje Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, które nie były przestrzegane w postępowaniu (m.in. zakaz karania bez podstawy prawnej (art. 7), zakaz nadużycia prawa (art. 17), prawo do skutecznego środka odwoławczego (art. 13), ochrona własności (art. 1 Protokołu nr 1), zakaz dyskryminacji (art. 14) oraz wolność zgromadzeń i stowarzyszania się (art. 11)), ponieważ przepis art. 6 ust. 1 EKPC gwarantuje pokrzywdzonemu prawo do rzetelnego procesu karnego tylko z związku z dochodzonymi roszczeniami cywilnoprawnymi w tym procesie.

Rozdział 3. Realizacja uprawnień przysługujących zakładowi ubezpieczeń jako pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.

3.1 Reprezentacja zakładu ubezpieczeń występującego w charakterze pokrzywdzonego w postępowaniu karnym

Podstawę do rozpoczęcia rozważań dotyczących reprezentacji zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym stanowi przepis art. 51 § 1 k.p.k. Zgodnie z jego treścią, za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonuje organ będący uprawnionym do działania w jego imieniu. Należy podzielić zdanie Sądu Najwyższego, który wskazał, że przepis art. 51 § 1 k.p.k. ma charakter blankietowy, który polega na tym, że w regulacji tej nie wymienia się różnych organów uprawnionych do podejmowania czynności procesowych w imieniu podmiotów pokrzywdzonych niebędących osobami fizycznymi. W odniesieniu więc do konkretnego pokrzywdzonego należy każdorazowo dokonać w tym zakresie ustalenia mającego podstawę w odpowiednich przepisach innych ustaw i ewentualnie w wynikających z nich regulacjach³³². Organ uprawniony do działania w imieniu pokrzywdzonego niebędącego osobą fizyczną powinien być statutowym lub ustawowym organem osoby prawnej³³³.

Obowiązkiem organu prowadzącego postępowanie jest czuwanie nad tym, aby pokrzywdzony był należycie reprezentowany. W wypadku wątpliwości niezbędne jest dokonanie odpowiednich ustaleń w tym zakresie poprzez analizę przepisów ustawowych właściwych dla danej osoby prawnej, instytucji, jednostki organizacyjnej, a także zapisów statutowych tych podmiotów. Aby działanie organu reprezentującego pokrzywdzonego niebędącego osobą fizyczną uznane zostało za skuteczne, musi mieścić się w granicach kompetencji tego organu oraz musi być podjęte (w sposób wyraźny lub dorozumiany) jako działanie tego organu³³⁴. Funkcję organów zarządzających wykonują osoby fizyczne i realizują w ten sposób przysługującą danemu podmiotowi zdolność prawną. Działanie osób fizycznych wchodzących w skład organów osoby prawnej uważa się również za działanie tej osoby prawnej³³⁵. Istotny jest fakt, że w sytuacji gdy ściganie przestępstwa popełnionego na szkodę osoby prawnej, w tym spółki akcyjnej, uzależnione

³³² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2014 r., sygn. akt IV KK 364/13, Legalis nr 1024789.

³³³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 11 kwietnia 2006 r., sygn. akt II AKa 101/06, Legalis nr 78757.

³³⁴ M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. T. I. Art. 1-449^{1o}*, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2020, s. 182.

³³⁵ S. Szolucha, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 191.

jest od złożenia wniosku o ściganie, uprawnionym do złożenia takiego wniosku jest ujawniony pokrzywdzony działający poprzez swoje organy statutowe³³⁶.

Jak zostało wskazane już wcześniej, zakład ubezpieczeń swoją działalność może wykonywać wyłącznie w formie spółki akcyjnej, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych albo spółki europejskiej określonej w Rozporządzeniu Rady (WE) nr 2157/2001 z dnia 8 października 2001 r. w sprawie statutu spółki europejskiej (SE). Warto wskazać, że do zakładów ubezpieczeń wykonujących działalność ubezpieczeniową w formie spółki europejskiej przepisy ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, które dotyczą wykonywania takiej działalności w formie spółki akcyjnej stosuje się odpowiednio, o ile przepisy wyżej wskazanej ustawy nie stanowią inaczej³³⁷. Poniższe rozważania zostaną poświęcone wyłącznie sytuacji, w której zakład ubezpieczeń wykonuje swoją działalność w formie spółki akcyjnej. Punktem wyjścia do ich podjęcia będą regulacje zawarte w kodeksie spółek handlowych.

Należy wskazać, że stosownie do treści przepisu art. 368 § 1 k.s.h. zarząd prowadzi sprawy spółki i reprezentuje spółkę. W kwestii zakresu reprezentacji spółki akcyjnej należy zwrócić uwagę na treść przepisu art. 372 k.s.h. Zgodnie z jego treścią prawo członka zarządu do reprezentowania spółki dotyczy wszystkich czynności sądowych i pozasądowych spółki. Członek zarządu bez żadnego dodatkowego umocowania może reprezentować więc spółkę w każdym postępowaniu – cywilnym, karnym, jak i administracyjnym oraz w jego toku dokonywać czynności procesowych za spółkę. Jedynym warunkiem formalnym do działania przed sądem jest przedstawienie odpisu z Krajowego Rejestru Sądowego, z którego będzie wynikać, iż podmiot ten w dacie dokonywania czynności był umocowany do reprezentowania danej spółki. Niezasadne byłoby ograniczanie tych czynności wyłącznie do postępowania sądowego. Członek zarządu jest więc również umocowany do działania za spółkę przed organami państwowymi, czy samorządu terytorialnego³³⁸.

Kolejną istotną regulacją jest przepis art. 373 k.s.h. Zgodnie z jego treścią, w sytuacji, w której zarząd jest wieloosobowy, sposób reprezentowania spółki określa statut. Jeżeli natomiast statut nie zawiera w tej kwestii żadnych postanowień, do składania oświadczeń w imieniu spółki wymagane jest współdziałanie dwóch członków zarządu albo jednego członka zarządu łącznie z prokurentem. Oświadczenia składane spółce oraz

³³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2014 r., sygn. akt II KK 200/13, Legalis nr 776806.

³³⁷ Art. 6 ust. 3 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej.

³³⁸ A. Kidyba, [w:] *System prawa handlowego. T. 2B*, S. Włodyka (red.), Warszawa 2007, s. 331.

doręczenia jej pism mogą być natomiast dokonywane wobec jednego członka zarządu lub prokurenta. Przepis art. 373 § 1 i § 2 k.s.h. nie wyklucza możliwości ustanowienia prokury oraz nie ogranicza praw prokurentów, które wynikają z przepisów o prokurze. Norma art. 373 § 1 k.s.h. nie dotyczy zakresu prawa reprezentacji, bowiem to z mocy regulacji art. 372 § 1 k.s.h. prawo to przysługuje każdemu członkowi zarządu. Nie oznacza to jednak, że w każdym przypadku może ono być samodzielnie przez niego realizowane. Niezależnie od zakresu podmiotowego prawa reprezentacji pozostaje sposób reprezentacji, a więc tryb realizacji przez członka zarządu prawa reprezentacji. Należy jednak zaakcentować, że prawo do reprezentowania spółki przez członka zarządu jest ograniczone, ponieważ nie może on przenieść swojego prawa na inną osobę, a także nie ma możliwości ustanowienia pełnomocnika o zakresie jednakowym jak członek zarządu³³⁹. Przepis art. 373 k.s.h. dotyczy właśnie sposobu reprezentacji spółki akcyjnej przez zarząd wieloosobowy³⁴⁰. Oznacza to więc, że w przypadku, gdy w spółce pozostał jeden członek zarządu, oświadczenia woli może składać samodzielnie³⁴¹.

Część rozważań warto poświęcić kwestii reprezentacji zakładu ubezpieczeń przez prokurenta. Materialnoprawne umocowanie w zakresie reprezentacji, poza członkami zarządu, może posiadać również prokurent. Instytucja prokury w polskim prawie uregulowana została w przepisach kodeksu cywilnego. Gdy chodzi o samo pojęcie prokury, to zgodnie z treścią normy art. 109¹ k.c. prokura jest pełnomocnictwem udzielonym przez przedsiębiorcę podlegającego obowiązkowi wpisu do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej (CEIDG) albo do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego (KRS), które obejmuje umocowanie do czynności sądowych i pozasądowych, jakie są związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa. Przy udzieleniu prokury obowiązuje forma pisemna pod rygorem nieważności. Prokurentem może być wyłącznie osoba fizyczna, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych. Prokura, zgodnie z treścią przepisu art. 109⁷ k.c., może być odwołana w każdym czasie. Wygasa także wskutek wykreślenia przedsiębiorcy z Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej albo z rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, a także w następujących przypadkach: ogłoszenie upadłości, otwarcie likwidacji, przekształcenie przedsiębiorcy oraz śmierć

³³⁹ T. Szczurowski, [w:] *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Z. Jara (red.), Warszawa 2020, s. 1668.

³⁴⁰ *Ibidem*.

³⁴¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 29 grudnia 2011 r., sygn. akt I SA/Po 717/11, Legalis nr 482271.

prokurenta. Prokura wygasa również wskutek ustanowienia kuratora, jeżeli osoba prawna nie może być reprezentowana lub prowadzić swoich spraw ze względu na brak organu albo brak w składzie organu uprawnionego do jej reprezentowania. Natomiast utrata przez przedsiębiorcę zdolności do czynności prawnych nie powoduje wygaśnięcia prokury.

Prokurent nie może być pełnomocnikiem procesowym spółki w postępowaniu karnym w myśl przepisów Rozdziału 9 kodeksu postępowania karnego, bowiem ustawodawca nie wymienił w nich prokurenta wśród podmiotów uprawnionych do bycia pełnomocnikiem procesowym. Pełnomocnikiem może być tylko adwokat albo radca prawny³⁴². Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, iż w myśl przepisu art. 51 § 1 k.p.k. za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu. Prokurent nie jest natomiast organem spółki kapitałowej, umocowania do jego działania nie należy więc szukać wprost w treści przepisów kodeksu postępowania karnego. Ze względów celowościowych należy jednak uznać za możliwe reprezentowanie pokrzywdzonej spółki kapitałowej w postępowaniu karnym przez prokurenta. Zaakceptowanie takiego stanu rzeczy wynika również z treści przepisu art. 109¹ k.c., bowiem prokurent ma być z założenia osobą, która w najpełniejszym stopniu może zastępować przedsiębiorcę w czynnościach związanych z prowadzeniem przez niego przedsiębiorstwa³⁴³. Zdaniem M. J. Naworskiego ze względu na specyfikę procedury karnej, cele procesu karnego oraz jego zasadniczy przedmiot, którym jest kwestia odpowiedzialności karnej oskarżonego, uzasadnione jest jednak wykluczenie dopuszczalności występowania prokurenta w postępowaniu karnym, a przepisy kodeksu postępowania karnego jako unormowania szczególne wyłączają możliwość stosowania ogólnych regulacji kodeksu cywilnego³⁴⁴.

Należy jednak uznać, że prokurent jest uprawniony do reprezentowania spółki w postępowaniu karnym, ponieważ przepisów kodeksu postępowania karnego w żaden sposób nie można traktować jako przepisów szczególnych w stosunku do przepisów kodeksu cywilnego, czy kodeksu postępowania cywilnego. Ponadto z treści przepisu art. 109¹ k.c. nie wynikają żadne ograniczenia do umocowania prokurenta do dokonywania czynności sądowych i pozasądowych. Zgodnie z regułą *lege non distinguente* nie można ograniczyć tej regulacji wyłącznie do określonych postępowań sądowych, skoro w jej

³⁴² Ibidem.

³⁴³ S. Pawelec, *Spółka kapitałowa jako pokrzywdzony...*, s. 123-124.

³⁴⁴ M. J. Naworski, *Prokurent w postępowaniu karnym*, „Glosa” 2006, nr 2, s. 80.

treści sam ustawodawca ich nie poczynił. Dlatego też możliwość reprezentowania spółki przez prokurenta dopuszczalna jest na takich samych podstawach w postępowaniu cywilnym, jak i w postępowaniu karnym. Za nietrafny należy uznać pogląd, że pominięcie prokurenta w przepisach art. 82-89 k.p.k. przesądza, że nie może on reprezentować pokrzywdzonego w postępowaniu karnym³⁴⁵. Należy bowiem stanąć na stanowisku, że skoro w przepisach kodeksu postępowania karnego ustawodawca nie zawarł żadnych ograniczeń dotyczących działania prokurenta w postępowaniu karnym, to zastosowanie znajdzie zasada ujęta w treści przepisu art. 109¹ k.c., czyli umocowanie prokurenta do podejmowania wszelkiego rodzaju czynności sądowych i pozasądowych, bez względu na rodzaj postępowania. Ponadto, prokura jest pełnomocnictwem szczególnego rodzaju, a wszelkie kwestie dotyczące pełnomocnictwa zostały uregulowane przepisami kodeksu cywilnego. Nie powinien więc dziwić fakt, że ustawodawca w przepisach kodeksu postępowania karnego nie zawarł już żadnych przepisów związanych z tym rodzajem reprezentowania spółki, chociaż należy zaznaczyć, że w tym akcie prawnym powinna jednak znaleźć się norma, z której wprost wynikałoby odesłanie do stosowania przepisów kodeksu cywilnego dotyczących prokury w postępowaniu karnym (niejednokrotnie bowiem takie odesłania w kontekście innych regulacji kodeksu cywilnego znalazły się w treści przepisów kodeksu postępowania karnego).

Poruszając kwestię reprezentacji spółki przez prokurenta, warto wskazać, że Sąd Najwyższy w przywołanym już wyżej postanowieniu³⁴⁶ uznał, że prokurent, który dysponuje najszerszym ustawowym pełnomocnictwem do działania w imieniu i na rzecz osoby prawnej (w postanowieniu posłużono się pojęciem przedsiębiorcy), umocowany do wszystkich czynności sądowych oraz pozasądowych związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa, jest organem uprawnionym do działania w imieniu pokrzywdzonego niebędącego osobą fizyczną. Prokurent nie może być jednak uznany za organ spółki prawa handlowego. Organ nie jest bowiem odrębnym od jednostki organizacyjnej podmiotem, ale jej częścią, a czynności dokonuje on „za” jednostkę organizacyjną, a nie „w jej imieniu”. Prokura natomiast jest pełnomocnictwem szczególnego rodzaju³⁴⁷. Należy jednocześnie zgodzić się z poglądem, że szeroki zakres prokury podobny jest do zakresu umocowania członków organu (zarządu spółki). Mając więc na względzie

³⁴⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2003 r., sygn. akt I KZP 28/03, Legalis nr 59872.

³⁴⁶ Ibidem.

³⁴⁷ M. J. Naworski, *Prokurent...*, s. 72-73.

szeroki i szczególny, ustawowo określony, zakres umocowania prokurenta, w tym przypadku konieczne jest odejście od literalnego brzmienia art. 51 § 1 k.p.k. i zastosowanie wykładni rozszerzającej tego przepisu³⁴⁸. W związku z tym wydaje się, że Sąd Najwyższy odnosząc w swoim postanowieniu pojęcie organu wobec prokurenta posłużył się wykładnią celowościową przepisu art. 51 § 1 k.p.k., ponieważ prokurent jako pełnomocnik działa w imieniu reprezentowanego podmiotu, podobnie jak czynią to organy tego podmiotu, mimo faktu, iż prokurent pozostaje poza strukturą organizacyjną spółki.

Warto na koniec tych rozważań wskazać, że istnieje możliwość reprezentacji spółki prawa handlowego przez pełnomocnika niebędącego prokurentem. W tym miejscu należy podzielić pogląd A. Grochowskiej-Wasilewskiej, zgodnie z którym jeżeli pokrzywdzony niebędący osobą fizyczną byłby reprezentowany w postępowaniu karnym przez podmiot, któremu udzielono pełnomocnictwa innego niż prokura, to wymagane byłoby w tej sytuacji udzielenie pełnomocnictwa procesowego zgodnie z przepisami Rozdziału 9 kodeksu postępowania karnego, a to może być udzielone wyłącznie adwokatowi lub radcy prawnemu³⁴⁹. Obecnie brak jest bowiem w przepisach kodeksu postępowania karnego regulacji analogicznych do przepisu art. 87 § 2 k.p.c., zgodnie z treścią którego pełnomocnikiem osoby prawnej może być również pracownik tej jednostki albo jej organu nadrzędnego. Umocowanie natomiast do działania w cudzym imieniu na podstawie tylko pełnomocnictwa cywilnego, poza prokurą, obejmuje jedynie czynności materialnoprawne, bez możliwości dokonywania czynności sądowych³⁵⁰.

3.2 Wykonywanie praw pokrzywdzonego przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu przygotowawczym

3.2.1 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa oraz do złożenia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego

Zakład ubezpieczeń ma możliwość zawiadomienia organów ścigania o popełnieniu przestępstwa. W takiej sytuacji, zakład ubezpieczeń oprócz faktu posiadania

³⁴⁸ A. Grochowska-Wasilewska, *Reprezentacja pokrzywdzonej spółki prawa handlowego przez pełnomocnika – uwagi na tle art. 51 § 1 k.p.k.*, „Przełęcz Prawa Handlowego” 2019, nr 2, s. 27.

³⁴⁹ Ibidem, s. 28.

³⁵⁰ Ibidem.

statusu pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, jest również zawiadamiającym, co wiąże się z dodatkowymi uprawnieniami, np. na podstawie przepisu art. 306 § 3 k.p.k. może złożyć zażalenie na bezczynność organu, gdy nie zostanie w ciągu 6 tygodni od złożenia zawiadomienia powiadomiony o wszczęciu albo o odmowie wszczęcia śledztwa. Należy jednak wskazać, że rzadko dojdzie do sytuacji, w której to zakład ubezpieczeń będzie dla organów ścigania pierwszym źródłem informacji na temat popełnionego przestępstwa (ze względu chociażby na fakt, że najczęściej zakład ubezpieczeń sam uzyskuje taką informację od ubezpieczonego). Zawiadamiającym w przeważającej mierze jest podmiot bezpośrednio pokrzywdzony przestępstwem albo świadek określonego zdarzenia.

W kontekście zagadnienia związanego z wszczęciem, odmową wszczęcia, czy umorzeniem postępowania przygotowawczego, trzeba zwrócić uwagę na sytuację, w której organy ścigania mogą przed wydaniem postanowienia o wszczęciu albo o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego przeprowadzić czynności sprawdzające. W takim wypadku hipotetycznie pokrzywdzony uzyskuje status prawny pokrzywdzonego i wciela się w ten podmiot praw. Musi jednak istnieć co najmniej przypuszczenie, że jest, może lub mógłby być pokrzywdzonym w znaczeniu materialnoprawnym, tj. pokrzywdzonym w rozumieniu przepisu art. 49 k.p.k., gdyby przestępstwo rzeczywiście zostało popełnione. Jest to zatem ten podmiot, którego organ powołany do ścigania przestępstw ujawnia i posiada przypuszczenie, że to on jest pokrzywdzonym³⁵¹. Takie podejście organów może jednak prowadzić do ograniczeń zakładu ubezpieczeń występującego w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. w postępowaniu karnym, ponieważ wydaje się, że powszechnie z pojęciem pokrzywdzonego utożsamiana jest bezpośrednia ofiara danego przestępstwa, a ponadto jak zostało wyżej wskazane, zakład ubezpieczeń nie jest pierwszym podmiotem, który uzyskuje wiedzę na temat popełnionego czynu, najczęściej nie będzie również obecny na miejscu zdarzenia bezpośrednio po jego zajściu. W związku z tym to od bezpośredniego pokrzywdzonego danym przestępstwem będzie najczęściej zależało jak szybko i czy w ogóle zakład ubezpieczeń uzyska informację o przestępstwie i będzie mógł realizować przysługujące mu w postępowaniu karnym uprawnienia. Warto jednak zwrócić uwagę na procedurę uruchomienia, przed wszczęciem postępowania karnego, postępowania sprawdzającego. Pokrzywdzony może być bowiem sam inicjatorem przeprowadzenia

³⁵¹ J. Łupiński, *Odmowa wszczęcia postępowania przygotowawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5, s. 137.

postępowania sprawdzającego i może wpływać na decyzję o wszczęciu postępowania karnego, składając uzupełniające zeznania lub oświadczenia. Fakt złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa przyznaje mu rolę pokrzywdzonego, który jest podmiotem zainteresowanym wynikiem czynności sprawdzających³⁵². W tym kontekście inicjatorem czynności sprawdzających mógłby być oczywiście zakład ubezpieczeń, jeżeli po otrzymaniu informacji o popełnionym przestępstwie złożyłby także zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa oraz wnioskujełby o przeprowadzenie czynności sprawdzających.

W związku z wszczęciem postępowania przygotowawczego warto także zastanowić się nad kwestią, czy pokrzywdzony przestępstwem powinien zawiadomić zakład ubezpieczeń o wszczęciu postępowania karnego. Wydaje się, że z punktu widzenia ubezpieczyciela wiedza ta byłaby przydatna, bowiem miałyby możliwość udziału w postępowaniu karnym od jego pierwszego etapu. Z drugiej jednak strony, ubezpieczony, aby zakład ubezpieczeń spełnił ciężące na nim świadczenie w wyniku zaistnienia wypadku ubezpieczeniowego (stanowiącego jednocześnie przestępstwo), obowiązany jest do zawiadomienia ubezpieczyciela o tym fakcie (szerzej kwestia zawiadomienia zakładu ubezpieczeń o wypadku ubezpieczeniowym zostanie poruszona w podrozdziale 4.1.2.1 – Naprawienie szkody przez zakład ubezpieczeń na podstawie zawartej z ubezpieczającym umowy ubezpieczenia). W ten sposób ubezpieczony spełnia warunek wypłaty świadczenia przez zakład ubezpieczeń. W żaden jednak sposób z umowy ubezpieczenia nie wynika dodatkowy obowiązek ubezpieczonego do zawiadomienia ubezpieczyciela o wszczęciu postępowania karnego. Należy również wskazać, że wypłaty odszkodowania w ogóle albo co najmniej obniżenia jego wysokości nie można byłoby uzależnić od faktu zawiadomienia zakładu ubezpieczeń przez ubezpieczonego o wszczęciu postępowania przygotowawczego. Trzeba mieć bowiem na względzie, że podstawowym celem zakładu ubezpieczeń jest uzyskanie kwoty w wysokości odpowiadającej wypłaconemu odszkodowaniu od sprawcy przestępstwa, a cel ten może zrealizować również na drodze postępowania cywilnego. Ponadto, wydaje się, że ujęcie obowiązku zawiadomienia zakładu ubezpieczeń o wszczęciu postępowania karnego przez ubezpieczonego byłoby sprzeczne z zawieraną przez te podmioty umową ubezpieczenia. Ma ona bowiem służyć wypłacie określonego świadczenia, a jedynym warunkiem jest zajście przewidzianego w umowie wypadku. Ubezpieczony nie może być

³⁵² K. Pawelec, *Zarys metodyki pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach przestępstw i wykroczeń drogowych*, Warszawa 2016, s. 243.

więc zobowiązany do zawiadomienia zakładu ubezpieczeń w przedmiocie wszczęcia postępowania karnego, ponieważ w żaden sposób kwestia ta nie jest regulowana umową ubezpieczenia, a umowa taka zawierana jest tylko i wyłącznie w celu posiadania przez ubezpieczonego gwarancji, że w sytuacji zaistnienia wypadku ubezpieczeniowego, otrzyma on świadczenie w wysokości odpowiadającej szkodzie powstałej wskutek tego wypadku. Gdyby nawet przewidzieć możliwość obniżenia kwoty odszkodowania w przypadku, gdy ubezpieczony nie zawiadomił ubezpieczyciela o wszczęciu postępowania karnego, to miałyby to wpływ na sytuację zakładu ubezpieczeń, ponieważ może on być pokrzywdzonym w postępowaniu karnym tylko do wysokości szkody, którą już pokrył lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Na koniec tych rozważań należy także wskazać, że w obecnie obowiązującym porządku prawnym, skoro zakład ubezpieczeń na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. jest pokrzywdzonym, to organy prowadzące postępowanie przygotowawcze obowiązane są do ustalenia osób pokrzywdzonych, stosownie do treści regulacji art. 297 § 1 pkt 4 k.p.k., w tym pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń. Warto chociażby w tym miejscu odnieść się do treści § 5 pkt 1 ppkt 2 lit. b wytycznych nr 2 Komendanta Głównego Policji z dnia 26 czerwca 2007 r. w sprawie zasad ewidencjonowania, wypełniania, oraz przechowywania notatników służbowych, z którego wynika, że policjant w notatniku służbowym, uzupełnia wpisy o informacje, w przypadku czynności wykonywanych na miejscu wypadku lub kolizji drogowej, o podmiotach ubezpieczonych, w tym o numerze polisy. Ponadto, „policjant patrolu skierowanego do obsługi wypadku drogowego jest obowiązany (...) sporządzić dokumentację z przeprowadzonych czynności, a w szczególności notatkę urzędową oraz kartę zdarzenia drogowego”³⁵³. W załączniku nr 1 zarządzenia nr 31 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 października 2015 r. w sprawie metod i form prowadzenia przez Policję statystyki zdarzeń drogowych ujęty został wzór karty zdarzenia drogowego, który uwzględnia informacje dotyczące nazwy zakładów ubezpieczeń świadczących ochronę ubezpieczeniową obejmującą konsekwencje zdarzeń drogowych z udziałem pojazdów biorących udział w zdarzeniu oraz numeru polisy. Wszystkie wyżej wymienione czynności prowadzą do wniosku, że w przypadku wypadku drogowego, funkcjonariusze Policji obowiązani są do ustalenia zakładów ubezpieczeń, a zatem potencjalnie pokrzywdzonych na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. w postępowaniu karnym. Oznacza to, że ubezpieczyciel w kontekście przestępstw wypadków drogowych,

³⁵³ § 31 pkt 5 lit. c zarządzenia nr 30 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 września 2017 r. w sprawie pełnienia służby na drogach.

powinien być ustalony przez organy postępowania karnego już podczas podejmowanych przez nie pierwszych czynności. Praktycznym i istotnym w tym kontekście rozwiązaniem dla organów procesowych może być możliwość sprawdzenia OC sprawcy wypadku na stronie internetowej Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego³⁵⁴. Zgodnie z informacją tam zawartą, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny udostępnia przez swoją stronę internetową informację o zawarciu umowy ubezpieczenia OC przez posiadacza danego pojazdu oraz nazwę zakładu ubezpieczeń, z którym ta umowa została zawarta, bez ujawniania danych osobowych posiadacza pojazdu.

Zgodnie z treścią przepisu art. 306 § 1 k.p.k. na postanowienie o odmowie wszczęcia albo o umorzeniu śledztwa zażalenie przysługuje m.in. pokrzywdzonemu. W związku z tym, że przepisy dotyczące śledztwa stosuje się odpowiednio do dochodzenia, wszelkie zasady odnoszą się również do tej formy postępowania przygotowawczego³⁵⁵. Pokrzywdzony jest tym, którego dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo (z wyjątkiem omawianego zakładu ubezpieczeń), ponadto z mocy prawa pokrzywdzony jest stroną postępowania przygotowawczego, w związku z czym może mieć interes, aby organy prowadziły postępowanie karne w danej sprawie. Mimo że zakład ubezpieczeń nie jest bezpośrednio pokrzywdzonym przestępstwem, to ustawodawca poprzez regulację ujętą w treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. nakazuje traktować go jak pokrzywdzonego. W ten sposób zakład ubezpieczeń może korzystać z tych samych uprawnień, z których korzysta pokrzywdzony ujęty w treści regulacji art. 49 § 1 k.p.k. Warto więc zaznaczyć, że mimo tego, że zakład ubezpieczeń nie jest bezpośrednio pokrzywdzonym przestępstwem, to będzie on stroną w postępowaniu przygotowawczym i w związku z tym legitymacją dla niego do złożenia zażalenia na postanowienie o umorzeniu postępowania przygotowawczego będzie przepis art. 306 § 1a pkt 1 k.p.k.

W ramach kontaktu z pokrzywdzonym, poprzedzającego decyzję co do zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, pełnomocnik powinien wskazać pokrzywdzonemu korzyści będące konsekwencją złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Chodzi m.in. o możliwości inicjowania kontroli działań podejmowanych przez organy ścigania karnego, np. w drodze wyżej już wskazanej skargi na bezczynność organu ścigania karnego (art. 306 § 3 k.p.k.), czy wniesienia zażalenia na postanowienie

³⁵⁴ https://www.ufg.pl/infoportal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page190.jspx?_afLoop=6629467514781376&_afWindowMode=0&_adf.ctrl-state=9ie9nxzah_55 [dostęp: 16.12.2022 r.].

³⁵⁵ E. Samborski, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011, s. 134.

o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego (art. 306 § 1 k.p.k.). Jeśli chodzi o drugą ze wskazanych decyzji, to pełnomocnik powinien zwrócić pokrzywdzonemu uwagę, że jej wydanie, otwierające drogę do wniesienia zażalenia, następuje co do zasady wtedy, gdy istnieje adresat tej decyzji, a jest to pewne w przypadku złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. W innych bowiem wypadkach pokrzywdzony nie może mieć pewności, że taka decyzja zapadnie, organ procesowy może poprzestać na sporządzeniu notatki służbowej, w której stwierdzi brak podstaw do wszczęcia postępowania przygotowawczego w konkretnej sprawie³⁵⁶. Wydaje się jednak, że takie działania będzie podejmował podmiot bezpośrednio pokrzywdzony przestępstwem, a zakład ubezpieczeń, jeżeli zdecyduje się na jakiegokolwiek działania i udział w postępowaniu karnym, to będą one dotyczyły późniejszych etapów tego postępowania. Wynika to bowiem z momentu, w którym zakład ubezpieczeń poweźmie w ogóle wiedzę na temat popełnionego przestępstwa. Źródłem tej informacji będzie najczęściej ubezpieczony (np. gdy doszło do kradzieży ubezpieczonego sprzętu w mieszkaniu ubezpieczonego, ten po złożeniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa organom ścigania, zawiadomi również o wypadku ubezpieczyciela, który będzie zobowiązany do przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego). Jak widać, powyższe uwagi będą miały najczęściej zastosowanie do pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., nie zaś do zakładu ubezpieczeń. Należy jednak podkreślić, że zakład ubezpieczeń chcąc brać udział w postępowaniu karnym od samego początku, powinien złożyć, obok innych podmiotów, zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, ponieważ wtedy będzie posiadał wiedzę o czynnościach podejmowanych przez organy w postępowaniu karnym, m.in. o ewentualnej odmowie wszczęcia tego postępowania.

3.2.2 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do uczestnictwa w czynnościach postępowania przygotowawczego

O szerokim działaniu zasady kontradiktoryjności w postępowaniu przygotowawczym można mówić w razie dopuszczenia podejrzanego i jego obrońcy oraz pokrzywdzonego i jego pełnomocnika do udziału we wszystkich czynnościach dowodowych³⁵⁷. Na podstawie przepisu art. 315 k.p.k. strony w postępowaniu

³⁵⁶ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych i karnych skarbowych*, Warszawa 2016, s. 83.

³⁵⁷ K. Witkowska, *Ogłędziny. Aspekty procesowe i kryminalistyczne*, Warszawa 2013, s. 262.

przygotowawczym mogą składać wnioski o dokonanie czynności śledztwa. Stronie (oraz jej obrońcy albo pełnomocnikowi), która złożyła wniosek, nie można odmówić wzięcia udziału w czynności, jeżeli tego zażąda. Uprawnienie wynikające z treści przepisu art. 315 § 1 k.p.k. przysługuje stronom, ich obrońcom oraz pełnomocnikom także w dochodzeniu, ponieważ na podstawie regulacji art. 325a § 2 k.p.k. przepisy dotyczące śledztwa stosuje się odpowiednio do dochodzenia, jeżeli przepisy rozdziału 36a kodeksu postępowania karnego nie stanowią inaczej. Zakres prawa do inicjowania czynności postępowania w dochodzeniu doznaje jednak istotnych ograniczeń, które wynikają oczywiście z przyjętego przez ustawodawcę modelu dochodzenia³⁵⁸.

Z brzmienia przepisu art. 315 k.p.k. wynika, że chodzi nie tylko o czynności dowodowe, ale o każdą czynność procesową, jaka może być dokonana w toku postępowania przygotowawczego (choć w postępowaniu przygotowawczym chodzi przede wszystkim o czynności dowodowe). Za takim rozumieniem pojęcia „czynności śledztwa” przemawia treść przepisów następujących po art. 315 § 1 k.p.k., w których ustawa zawiera takie sformułowania jak „wzięciu udziału w czynności”, czy też „dopuszczeniu do udziału w czynności”³⁵⁹. Ustawa nie określa, na czym ma polegać „udział w czynności”, ale należy jednoznacznie wskazać, że pojęcie to obejmuje zarówno bierne przysłuchiwanie się, jak i aktywne uczestnictwo, które połączone będzie z zadawaniem pytań i składaniem kolejnych wniosków przez strony postępowania oraz ich obrońców, czy pełnomocników³⁶⁰. Ważne jest również to, że zgodnie z treścią przepisu art. 157 § 3 k.p.k. stronie przysługuje prawo do sporządzenia odpisu protokołu czynności, w której strona uczestniczyła lub miała prawo uczestniczyć, a także dokumentu, który od niej pochodzi albo został sporządzony z jej udziałem. Ponadto, z regulacji art. 150 § 2 k.p.k. wynika, że osoba, która brała udział w czynności ma prawo zgłoszenia zarzutów co do treści protokołu. Zarzuty te muszą znaleźć się w takiej sytuacji w protokole wraz z oświadczeniem osoby wykonującej czynność protokołowaną.

Wniosek o dokonanie czynności śledztwa powinien przybrać formę pisemną. Nie ma jednak przeciwwskazań, aby został złożony np. do protokołu przesłuchania. Ważne jest, aby wskazano w nim precyzyjnie czynność lub czynności, jakie mają zostać przeprowadzone. Pisemny wniosek powinien spełniać wymogi formalne pisma

³⁵⁸ K. Dudka, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom X. Postępowanie przygotowawcze*, P. Hofmański, R.A. Stefański (red.), Warszawa 2016, s. 903.

³⁵⁹ W. Sych, *Wpływ pokrzywdzonego na tok postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 147.

³⁶⁰ *Ibidem*, s. 147-148.

procesowego wynikające z treści przepisu art. 119 § 1 k.p.k. W przypadku uchybień formalnych organ procesowy wezwie wnioskodawcę do usunięcia braków w terminie 7 dni pod rygorem uznania pisma za bezskuteczne, na podstawie przepisu art. 120 § 2 k.p.k.

Wniosek o przeprowadzenie czynności dowodowej strona oraz jej obrońca lub pełnomocnik mogą złożyć w każdej fazie postępowania przygotowawczego³⁶¹. Wnioski dowodowe mogą być więc składane do zakończenia postępowania przygotowawczego *sensu largo*, a więc aż do wydania merytorycznej decyzji kończącej postępowanie przygotowawcze, m.in. do momentu sporządzenia i przesłania aktu oskarżenia do sądu, złożenia do sądu wniosku o warunkowe umorzenie postępowania, wniosku o umorzenie postępowania przygotowawczego i zastosowanie środków zabezpieczających albo do czasu prawomocnego umorzenia postępowania³⁶². Ustawodawca wymaga od podmiotów wymienionych w treści przepisu art. 315 k.p.k. zgłoszenia żądania przeprowadzenia czynności i dopuszczenia do udziału w tej czynności. Żądanie dotyczyć powinno dopuszczenia do konkretnej czynności lub grupy czynności. Prawo uczestnictwa dotyczy tylko tej strony i jej obrońcy lub pełnomocnika, którzy zgłosili wniosek dowodowy. Inna strona może ograniczyć swoje żądanie jedynie do udziału w czynności zawnioskowanej przez inny podmiot. Wówczas jej wniosek będzie oceniany na podstawie przepisu art. 317 § 1 k.p.k.

Akceptacja wniosku o dokonanie czynności dowodowej aktualizuje prawo do udziału w niej. Wnioskowanie o dokonanie danej czynności dowodowej przez obie strony, tj. pokrzywdzonego i podejrzanego, aktualizuje prawo każdego z tych podmiotów do uczestnictwa w określonej czynności³⁶³. Przepis art. 315 k.p.k. należy rozumieć jako uprawniający do udziału jedynie te strony, na wniosek których czynność została zainicjowana, a jednocześnie do takiego ograniczenia czynności, jakie wynika z wniosku strony³⁶⁴. Z powyższego należy wnioskować więc, że na podstawie przepisu art. 315 k.p.k. strony (ich obrońcy lub pełnomocnicy) mogą wziąć udział w przeprowadzeniu czynności dowodowej, jeżeli spełnione będą poniższe warunki: zostanie złożony wniosek dowodowy, wniosek zostanie uwzględniony (zostanie wydana decyzja o dopuszczeniu wnioskowanego dowodu), strona (obrońca lub pełnomocnik) złoży żądanie udziału w

³⁶¹ A. Baj, *Udział stron postępowania przygotowawczego w czynnościach powtarzalnych*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 2, s. 116.

³⁶² W. Posnow, *Udział obrońcy w przygotowawczym stadium procesu – aspekty realizacji niektórych uprawnień*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa...*, s. 423–424.

³⁶³ *Ibidem*.

³⁶⁴ M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 1227.

czynności przeprowadzenia tego dowodu. Czynność dowodowa powinna zostać przeprowadzona dopiero wówczas, gdy strona uprawniona i jej przedstawiciel procesowy będą mieli możliwość wypowiedzenia się co do skorzystania z prawa do wzięcia w niej udziału, a więc po otrzymaniu zawiadomienia o dopuszczeniu określonego dowodu³⁶⁵. Naruszenie tego uprawnienia przez niepoinformowanie strony o terminie czynności bądź niedopuszczenie jej do udziału w czynności należy oceniać jako rażące naruszenie przez organy prowadzące postępowanie przygotowawcze obowiązków procesowych w rozumieniu przepisu art. 20 § 2 k.p.k.³⁶⁶.

Zgodnie z treścią regulacji art. 316 k.p.k., jeżeli nie będzie możliwości powtórzenia czynności śledztwa na rozprawie, podejrzanego, pokrzywdzonego i ich przedstawicieli ustawowych oraz obrońcę i pełnomocnika, jeżeli zostali ustanowieni w sprawie, należy dopuścić do udziału w czynności, chyba że zachodzi niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu. Niepowtarzalnymi czynnościami dowodowymi w ścisłym tego słowa znaczeniu są takie czynności, których w przyszłości nie będzie można w ogóle wykonać albo których ponowne wykonanie będzie bezcelowe z punktu widzenia odpowiedzialności karnej podejrzanego (później oskarżonego)³⁶⁷. Brak możliwości faktycznego powtórzenia czynności dowodowej na rozprawie głównej stanowi podstawowe kryterium przy ocenie czynności uznanych za niepowtarzalne. Należy jednak pamiętać, że organy nie mogą poprzestać na ocenie, czy daną czynność da się faktycznie przeprowadzić na rozprawie głównej. Trzeba bowiem również zbadać, czy w świetle obowiązujących przepisów, czynność ta rzeczywiście jest powtarzalna na rozprawie³⁶⁸. Za niepowtarzalne uważa się najczęściej następujące czynności: oględziny miejsca, rzeczy lub osoby, eksperyment procesowy, przeszukanie pomieszczeń i innych miejsc lub osoby, jej odzieży i podręcznych przedmiotów, konfrontację, okazanie rzeczy lub osoby, pobranie krwi, włosów i wydzielin organizmu³⁶⁹.

Osoby, które zostały dopuszczone do udziału w czynności niepowtarzalnej mogą aktywnie uczestniczyć w czynności, czyli składać wnioski i oświadczenia. Regulacja ujęta w treści przepisu art. 316 k.p.k. jest bowiem przejawem funkcjonowania w procesie

³⁶⁵ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2016, s. 73-74.

³⁶⁶ A. Cempura, A. Kasolik, *Metodyka sporządzania pism procesowych w sprawach karnych, cywilnych, gospodarczych i administracyjnych*, Warszawa 2020, s. 38.

³⁶⁷ K. Witkowska, *Kontradycyjność w postępowaniu przygotowawczym*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2010, nr 2, s. 41.

³⁶⁸ K. Dudka, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom X. Postępowanie przygotowawcze...*, s. 912-913.

³⁶⁹ Z. Brodzisz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 813.

karnym zasady kontradyktoryjności i jawności³⁷⁰. Organ procesowy, który prowadzi postępowanie przygotowawcze jest zobowiązany przeprowadzić czynności niepowtarzalne w sposób respektujący również zasady obowiązujące w postępowaniu przed sądem rozpoznającym sprawę³⁷¹. Z treści tego przepisu wynika obowiązek dopuszczenia do udziału we wskazanych czynnościach stron postępowania oraz ich przedstawicieli ustawowych, a także pełnomocnika i obrońcy. W związku z tym, na organach procesowych ciąży obowiązek powiadomienia tych podmiotów, jeżeli doszło do ich ustalenia w ramach danego postępowania przygotowawczego. Zawiadomienie takie może jednak zostać zaniechane na zasadach, które dotyczą odmowy dopuszczenia do udziału w czynności³⁷². W związku z tym organ procesowy zwolniony będzie z obowiązku zawiadomienia o terminie i miejscu czynności niepowtarzalnej dopiero wtedy, gdy nawet najprostszy sposób zawiadomienia będzie wiązał się ze zwłoką mogącą spowodować utratę lub zniekształcenie dowodu³⁷³. Niedopuszczenie do udziału w czynności niepowtarzalnej jest jednak wyjątkiem, a wniosek o dopuszczenie do udziału w tej czynności nie jest konieczny³⁷⁴. Zagwarantowanie stronom szerokiego dostępu do udziału w czynnościach niepowtarzalnych sprawia, że mamy do czynienia z pewnego rodzaju przejawami postępowania jurysdykcyjnego³⁷⁵.

Zakład ubezpieczeń nie jest osobą fizyczną, więc zgodnie z treścią przepisu art. 134 § 3 k.p.k. doręczenie pisma nastąpi w jego biurze – osobie tam zatrudnionej. Ze względu na to, że z reguły chodzi o czynności niecierpiące zwłoki (np. oględziny miejsca), powinno to jednak nastąpić telefonicznie. Zawiadomienie może przybrać również formę np. faxu, czy poczty elektronicznej³⁷⁶. Warto wskazać, że aktywność pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym może ułatwić gromadzenie materiałów dowodowych pod kątem nałożenia na podejrzanego obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem³⁷⁷. Naruszenie przepisu art. 316 k.p.k. może stanowić względną przyczynę odwoławczą określoną w regulacji art. 438 pkt 2 k.p.k. w

³⁷⁰ K. Zgryzek, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego*, P. Hofmański, P. Wiliński (red.), Warszawa 2014, s. 820.

³⁷¹ Z. Brodzisz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 813.

³⁷² M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 1231.

³⁷³ W. Grzeszczyk, *Postępowanie przygotowawcze w kodeksie postępowania karnego*, Kraków 1998, s. 88.

³⁷⁴ K. Witkowska, *Strony procesowe i ich reprezentanci w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 9, s. 116.

³⁷⁵ B. Gronowska, *Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym. Zagadnienia karnoprosowe i wiktymologiczne*, Toruń 1989, s. 82.

³⁷⁶ R.A. Stefański, *Metodyka pracy prokuratora w sprawach karnych*, Warszawa 2017, s. 269.

³⁷⁷ B. Bieńkowska, *Aktywność stron w postępowaniu przygotowawczym w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 3, s. 11.

sytuacji, gdy czynność nie będzie mogła być powtórzona z udziałem stron i jednocześnie zostanie wykazane, że to naruszenie mogło mieć wpływ na treść orzeczenia³⁷⁸.

Chociaż przepis art. 316 § 1 k.p.k. jako osoby uprawnione do wzięcia udziału w tego rodzaju czynnościach wymienia: podejrzanego, pokrzywdzonego, ich przedstawicieli ustawowych, obrońców i pełnomocników, jeżeli zostali ustanowieni w sprawie, to należy wskazać, że we wstępnych fazach postępowań przygotowawczych, może zdarzyć się (np. w wyniku wypadku drogowego), że nie będzie pewne, który z uczestników stanie się podejrzanym, a który pokrzywdzonym i obu należy dopuścić do udziału we wskazanych czynnościach, o czym powinni zostać pouczeni. Dopuszczając do udziału w czynnościach wszystkich ujawnionych uczestników zdarzenia możliwe będzie przede wszystkim polepszenie sprawności oraz rzetelności postępowania karnego. Pozwoli to również na precyzyjną i wcześniejszą identyfikację sprawcy oraz pokrzywdzonego, a tym samym uniknięcie błędów w zakresie ujawniania, zabezpieczania oraz interpretacji ujawnionych śladów, powiązania z konkretnym zdarzeniem i dokonania właściwej selekcji³⁷⁹. Niedopuszczenie żadnej z osób np. obecnych na miejscu zdarzenia powodowałoby, że co najmniej pokrzywdzony zostałby pozbawiony swoich uprawnień wynikających z treści przepisu art. 316 k.p.k., a przecież uzyskuje je z chwilą jego ujawnienia. Należy więc dopuścić wszystkie podmioty obecne na miejscu zdarzenia, ponieważ może okazać się, że żaden z nich nie jest sprawcą, a są pokrzywdzonymi³⁸⁰. Pokrzywdzony oraz jego pełnomocnik mogą np. w ramach oględzin miejsca popełnienia przestępstwa zwracać uwagę na ślady, ich rozłożenie, warunki przestrzenne i właściwości miejsca, które świadczą lub mogą świadczyć o określonym przebiegu zdarzenia (wersji zdarzenia), w związku z którym czynność ta jest przeprowadzana³⁸¹. Jak już zostało wcześniej wskazane pełnomocnik albo pracownik zakładu ubezpieczeń najczęściej nie będzie obecny na miejscu zdarzenia we wczesnych fazach postępowania przygotowawczego, w związku z czym wyżej opisany problem z punktu widzenia tego podmiotu ma marginalne znaczenie.

Zgodnie z treścią przepisu art. 318 k.p.k., jeżeli dopuszczony został dowód z opinii biegłych albo instytucji państwowej lub specjalistycznej, podejrzanemu i jego

³⁷⁸ A. Cempura, A. Kasolik, *Metodyka sporządzania pism procesowych w sprawach karnych...*, s. 39.

³⁷⁹ K. Pawelec, *Rozpytanie i wywiad podczas czynności niepowtarzalnych i ich dowodowe znaczenie w procesie karnym*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 6, s. 95, A. Taracha, *Glosa do postanowienia SN z dnia 2 lipca 2003 r., II KK 268/02*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006, nr 1, s. 160.

³⁸⁰ R.A. Stefański, *Metodyka pracy prokuratora...*, s. 266.

³⁸¹ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 122.

obrońcy, a także pokrzywdzonemu i jego pełnomocnikowi doręcza się postanowienie o dopuszczeniu tego dowodu oraz zezwala na wzięcie udziału w przesłuchaniu biegłych i zapoznawanie się z opinią, jeżeli została ona złożona na piśmie.

W orzecznictwie można spotkać się z poglądem, zgodnie z którym, mimo że z treści przepisu art. 318 k.p.k. wynika, że stronom zezwala się na wzięcie udziału w przesłuchaniu biegłych oraz na zapoznanie się z ich opinią, pod warunkiem, że została złożona na piśmie, to nie jest to jednoznaczne z tym, aby prowadzący postępowanie był zobowiązany do zawiadomienia stron o przesłuchaniu biegłych lub do doręczenia im odpisów opinii. Dopiero gdy strona zgłosi taką potrzebę, organ nie może jej odmówić. Aktywność stron w tym zakresie powinna natomiast polegać na wypowiedaniu się na temat opinii, składaniu wniosków o jej uzupełnienie lub wniosków o powołanie innych biegłych, gdy opinia jest niepełna lub niejasna, a także zgłaszaniu zastrzeżeń co do kwalifikacji biegłych lub ich bezstronności³⁸². Nie można jednak podzielić tego poglądu ze względu chociażby na treść regulacji art. 117 § 1 k.p.k., która wprost wskazuje na to, że uprawnionego do wzięcia udziału w czynności procesowej zawiadamia się o jej czasie i miejscu, chyba że ustawa stanowi inaczej. Z treści przepisu art. 318 k.p.k. nie wynikają odmienne uregulowania, co więcej z samej istoty tego unormowania wynikają obowiązki ciążące na organach postępowania przygotowawczego. Nie można więc zgodzić się ze zdaniem, że z przepisu art. 318 k.p.k. nie wynika, że prowadzący postępowanie jest obowiązany z urzędu zawiadomić strony o przesłuchaniu biegłych lub doręczyć im odpisy, a przepis wymaga od stron zgłoszenia takiej prośby³⁸³.

Doręczenie stronom postanowienia o powołaniu biegłego ma zapewnić wpływ stron postępowania przygotowawczego na zakres opinii, a także możliwość formułowania ewentualnych pytań szczegółowych już na etapie wydania decyzji o dopuszczeniu tego dowodu. Przepisy kodeksu postępowania karnego zapewniają stronom udział w czynności przesłuchania biegłych oraz prawo zapoznania się z opinią złożoną na piśmie. Wykonanie obowiązku dopuszczenia stron oraz ich obrońców albo pełnomocników do udziału w czynności jest uwarunkowane ich wcześniejszym powiadomieniem o terminie i miejscu jej dokonania³⁸⁴. Wobec powyższego obowiązki: doręczenia postanowienia o powołaniu biegłego, umożliwienia zapoznania się z opinią

³⁸² Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 listopada 2003 r., sygn. akt II AKz 947/03, Legalis nr 69855.

³⁸³ B. Skowron, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, K. Dudka (red.), Warszawa 2020, s. 676.

³⁸⁴ Z. Brodzisz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 815.

złożoną na piśmie oraz umożliwienia udziału w przesłuchaniu biegłego mają charakter bezwzględny w stosunku do stron i ich przedstawicieli, obrońców oraz pełnomocników³⁸⁵.

Doręczenie obrońcy i pełnomocnikowi odpisu postanowienia o powołaniu biegłego, niezwłocznie po jego wydaniu, umożliwia zapoznanie się z przedmiotem oraz zakresem ekspertyzy zleconej biegłemu, a także ze szczegółowymi pytaniami skierowanymi do biegłego, jeżeli takie zostały sformułowane. Możliwość ta ma istotne znaczenie przede wszystkim z punktu widzenia obrony podejrzanego³⁸⁶. Informacja o wydaniu postanowienia w przedmiocie powołania biegłego daje natomiast pokrzywdzonemu możliwość złożenia ewentualnego wniosku o zmianę postanowienia, rozszerzenie zakresu i przedmiotu badań określonych treścią postanowienia, uzupełnienie pytań skierowanych do biegłego, wniosku o wyłączenie biegłego, a także zwrócenie uwagi na dowody, które jeszcze nie zostały zebrane w postępowaniu, jednak są niezbędne do wydania opinii. Udział w przesłuchaniu biegłego umożliwia natomiast pokrzywdzonemu wyjaśnienie kwestii dla niego niezrozumiałych oraz uzupełnienie opinii przedstawionej na piśmie³⁸⁷.

W kontekście udziału zakładu ubezpieczeń w charakterze pokrzywdzonego w postępowaniu karnym uzyskanie opinii biegłego w postępowaniu przygotowawczym może mieć istotne znaczenie ze względu na fakt, iż ubezpieczyciel obowiązany jest do przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego oraz do wypłacenia określonej sumy będącej skutkiem likwidacji szkody. W związku z tym uzyskanie opinii biegłego może pomóc w wypełnieniu wyżej wskazanych obowiązków ciążących na zakładzie ubezpieczeń. Jako przykład można podać znaczenie dowodu z opinii biegłego z zakresu rekonstrukcji wypadków drogowych, ponieważ w tej sytuacji istotne z punktu widzenia zakładu ubezpieczeń będzie uzyskanie potwierdzenia, kto był sprawcą wypadku drogowego, co znajdzie swoje konsekwencje w ewentualnej konieczności wypłaty odszkodowania. W sprawach o zdarzenia drogowe pytania związane z wydaną przez biegłego opinią mogą być więc istotne dla ubezpieczyciela i wypełniania przez niego obowiązków³⁸⁸.

³⁸⁵ M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 1235.

³⁸⁶ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 129.

³⁸⁷ K. Dudka, *Skuteczność instrumentów ochrony praw pokrzywdzonego...*, s. 128-129.

³⁸⁸ K. Pawelec, *Zarys metodyki pracy obrońcy...*, s. 336.

Niewątpliwie udział zakładu ubezpieczeń w czynnościach postępowania przygotowawczego może przyczynić się do zabezpieczenia jego przyszłych roszczeń regresowych. Często bowiem w momencie, w którym dojdzie do zdarzenia, w wyniku którego ubezpieczony będzie mógł uzyskać odszkodowanie, nie będzie znany sprawca tego czynu (nawet w przypadku ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, gdy sprawcą zdarzenia jest ubezpieczony, w toku prowadzonego postępowania przygotowawczego mogą ujawnić się nowe fakty i dowody, które wskazywać będą, że sprawcą wypadku jest inny podmiot aniżeli pierwotnie zostało przyjęte). Udział więc w postępowaniu przygotowawczym, a także zaangażowanie zakładu ubezpieczeń w dokonywane na tym etapie czynności pozwolą mu na uzyskanie informacji na temat potencjalnego sprawcy przestępstwa. Ponadto, nie można wykluczyć, że w wyniku przeprowadzonych czynności postępowania przygotowawczego zostaną ujawnione nowe, nieznane wcześniej okoliczności określonego zdarzenia, które nie zostały ustalone uprzednio w toku postępowania likwidacyjnego. Wszystkie te kwestie prowadzą do wniosku, że udział zakładu ubezpieczeń w postępowaniu przygotowawczym może przyczynić się do lepszego zabezpieczenia jego przyszłych roszczeń regresowych. Nawet jeżeli bowiem zakład ubezpieczeń nie zdecyduje się na dochodzenie tych roszczeń w postępowaniu karnym, to dzięki udziałowi w nim może uzyskać informacje dotyczące sprawcy zdarzenia, przeciwko któremu skieruje następnie pozew w postępowaniu cywilnym.

3.2.3 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do przeglądania akt sprawy oraz sporządzania odpisów i kopii z akt sprawy

Dominujące oddziaływanie zasady śledczości w postępowaniu przygotowawczym powoduje, że pozostaje ono w zasadzie tajnym etapem procesu karnego. Na tym tle szczególnego znaczenia nabiera jednak sposób ukształtowania uprawnień stron, obrońców i pełnomocników w zakresie dostępu do akt postępowania przygotowawczego³⁸⁹. Na podstawie przepisu art. 156 § 5 k.p.k., jeżeli nie zachodzi potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania lub ochrony ważnego interesu państwa, w toku postępowania przygotowawczego stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym udostępnia się akta, umożliwia sporządzanie odpisów lub

³⁸⁹ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 114.

kopii, a także wydaje odpłatnie uwierzytelnione odpisy lub kopie. Istotne jest, że prawo to przysługuje stronom także po zakończeniu postępowania przygotowawczego. Ponadto, z chwilą powiadomienia podejrzanego lub obrońcy o terminie końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania przygotowawczego, pokrzywdzonemu, jego pełnomocnikowi lub przedstawicielowi ustawowemu nie można odmówić udostępnienia akt, umożliwienia sporządzania odpisów lub kopii oraz wydania odpisów lub kopii. W postępowaniu przygotowawczym udostępnia się więc akta, umożliwia wykonanie ich kopii, wydaje się kopie lub uwierzytelnione odpisy stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym wyłącznie za zgodą prowadzącego to postępowanie przygotowawcze. Jest to wyjątek od tajności postępowania przygotowawczego w kierunku jego jawności wewnętrznej³⁹⁰. Skorzystanie z tych uprawnień następuje w drodze zwrócenia się z odpowiednim wnioskiem do organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze, który wydaje zarządzenie w przedmiocie tego wniosku³⁹¹. Należy jednocześnie pamiętać, że kwestia dostępu do akt postępowania przygotowawczego jest przedmiotem odrębnego uregulowania w odniesieniu do odmowy wszczęcia postępowania przygotowawczego lub jego umorzenia. W takiej bowiem sytuacji prawo stron, obrońców i pełnomocników do przejrzania tych akt powstaje w rezultacie wydania przez organ procesowy postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego (art. 306 § 1b k.p.k.). Postanowienie takie podlega doręczeniu podejrzanemu i jego obrońcy (w sytuacji umorzenia postępowania przygotowawczego) oraz pokrzywdzonemu i jego pełnomocnikowi (art. 100 § 4 k.p.k. oraz art. 140 k.p.k.)³⁹².

W przypadku odmowy udostępnienia akt pokrzywdzonemu, jego uprawnieniem jest poinformowanie go przez prowadzącego postępowanie przygotowawcze o możliwości ich udostępnienia w późniejszym terminie. Obowiązek taki powstaje, jeśli o poinformowanie wniesie sam pokrzywdzony³⁹³. Ograniczenie dostępu stron procesowych i ich przedstawicieli w toku postępowania przygotowawczego do akt tego postępowania jest czasowe, tzn. ma związek z określonym etapem, na jakim postępowanie to się znajduje³⁹⁴. Trzeba przyjąć, że regułą powinno stanowić

³⁹⁰ K. Dudka, *Dostęp do akt postępowania przygotowawczego w świetle prawa do rzetelnego procesu karnego* [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa...*, s. 396.

³⁹¹ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 115.

³⁹² *Ibidem*, s. 119.

³⁹³ G. Krysztofiuk, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1-424*, D. Drajewicz (red.), Warszawa 2020, s. 665.

³⁹⁴ H. Paluszkiwicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, s. 313.

sformułowanie przez pełnomocnika wniosku o poinformowanie go o możliwości udostępnienia akt w późniejszym czasie we wskazanej sprawie, w każdym wypadku, w którym on sam i pokrzywdzony spotkali się wcześniej z odmową udostępnienia akt postępowania przygotowawczego³⁹⁵. Zakres czasowy obowiązywania przepisu art. 156 § 5 k.p.k. w kontekście odmowy udostępnienia akt związany jest z obowiązującą w treści art. 321 k.p.k. regulacją. Należy więc przyjąć, że od chwili zawiadomienia podejrzanego o możliwości przejrzenia akt (w ramach czynności końcowego zaznajomienia podejrzanego z materiałami postępowania przygotowawczego), prokurator traci możliwość ograniczenia dostępu do nich dla stron. W stosunku do pokrzywdzonego i jego pełnomocnika wynika to wprost z treści przepisu art. 156 § 5 k.p.k. Ustawodawca przewidział bowiem, że z chwilą powiadomienia podejrzanego lub obrońcy o terminie końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania przygotowawczego pokrzywdzonemu, jego pełnomocnikowi lub przedstawicielowi ustawowemu nie można odmówić udostępnienia akt, umożliwienia sporządzania odpisów lub kopii oraz wydania odpisów lub kopii³⁹⁶.

Prawo do sporządzania odpisów i kopii oraz wydania odpłatnie uwierzytelnionych odpisów lub kopii wymaga wydania zarządzenia przez prowadzącego postępowanie przygotowawcze (art. 156 § 5 k.p.k.). Bez konieczności uzyskania zezwolenia natomiast podejrzany i jego obrońca oraz pokrzywdzony i jego pełnomocnik mają prawo dostępu do protokołów czynności, w których uczestniczyli lub mogli uczestniczyć, jak również do dokumentów pochodzących od nich lub sporządzonych z ich udziałem (art. 157 § 3 k.p.k.). Dlatego też obrońca ma prawo do sporządzenia odpisów protokołów przesłuchania podejrzanego, prawo takie będzie miał także pełnomocnik pokrzywdzonego, jeżeli został dopuszczony do udziału w czynności przesłuchania podejrzanego (art. 317 § 1 k.p.k.). Pełnomocnik natomiast ma prawo do sporządzenia odpisów protokołów przesłuchania pokrzywdzonego w charakterze świadka, a obrońca tylko wówczas, gdy uzyskał zgodę na udział w tym przesłuchaniu (art. 317 § 1 k.p.k.)³⁹⁷. Także na podstawie przepisu art. 318 k.p.k. podmioty te są uprawnione do zapoznania się ze złożoną do akt sprawy pisemną opinią biegłego (biegłych) albo instytucji naukowej lub specjalistycznej. Ponadto w razie odmowy wszczęcia postępowania przygotowawczego pokrzywdzony i pełnomocnik mają prawo do przejrzenia akt

³⁹⁵ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 116.

³⁹⁶ M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 634-635.

³⁹⁷ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika...*, s. 100.

sprawy³⁹⁸. Pełnomocnik może także żądać wydania odpłatnie uwierzytelnionych odpisów i kopii z akt sprawy (art. 156 § 5 k.p.k.). Decyzja odmowna co do uzyskania odpisów i kopii nie podlega zaskarżeniu, gdyż zażalenie przysługuje tylko na odmowę udostępnienia akt (art. 159 k.p.k.)³⁹⁹.

Ze względu na fakt, że zakład ubezpieczeń jest stroną w postępowaniu przygotowawczym z mocy prawa (jedynym warunkiem jest to, aby pokrył albo zobowiązany był do pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo), ma on możliwość przeglądania akt z tego etapu postępowania karnego. Zakład ubezpieczeń może chcieć skorzystać z tego uprawnienia z różnych względów, np. w celu zapoznania się z protokołami z czynności przeprowadzonych bez jego udziału, w których miał prawo uczestniczyć. Należy wskazać, że zakład ubezpieczeń powinien być zainteresowany możliwością przeglądania akt sprawy przynajmniej na tym etapie postępowania karnego, bowiem to uprawnienie przysługuje mu z samego faktu bycia pokrzywdzonym, który jest stroną w postępowaniu przygotowawczym. Ustawodawca nie tworzy więc po stronie zakładu ubezpieczeń żadnych dodatkowych obowiązków w celu skorzystania z tego prawa. Realizacja natomiast tego uprawnienia umożliwi zakładowi ubezpieczeń pełniejsze zabezpieczenie jego przyszłych roszczeń regresowych w postępowaniu karnym albo w postępowaniu cywilnym.

3.2.4 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do złożenia wniosków o uzupełnienie dochodzenia lub śledztwa

Zasada kontradiktoryjności mająca zastosowanie w polskim postępowaniu karnym spełnia wymóg rzetelnego procesu, który pojmowany jest jako zespół obowiązków, które powinny być przestrzegane przez organy procesowe, a także zespół uprawnień przysługujących poszczególnym uczestnikom postępowania. Jednym z istotnych elementów mających wpływ na możliwość realizacji tej zasady jest zespół norm określających zakres uprawnień pokrzywdzonego przestępstwem⁴⁰⁰.

Zgodnie z treścią przepisu art. 321 § 5 k.p.k. w terminie trzech dni od daty zaznajomienia podejrzanego z materiałami postępowania, strony mogą składać wnioski

³⁹⁸ Ibidem, s. 94.

³⁹⁹ Ibidem, s. 100-101.

⁴⁰⁰ K. Kochel, *Pozycja oraz uprawnienia pokrzywdzonego w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym*, P. Wiliński (red.), Warszawa 2013, s. 578.

o uzupełnienie śledztwa. W wyniku nowelizacji z 2015 r. pokrzywdzony oraz jego pełnomocnik uzyskali uprawnienie do końcowego zapoznania się z materiałami postępowania. Zapoznanie to miało charakter względnie obligatoryjny, ponieważ uzależnione było od wniosku pokrzywdzonego lub jego pełnomocnika (nie było dopuszczalne wyznaczenie końcowego zapoznania się z materiałami postępowania z urzędu)⁴⁰¹. Wówczas tę regulację uzasadniano koniecznością urealnienia wpływu pokrzywdzonego na zakres przekazywanego do sądu materiału dowodowego⁴⁰². W związku z tym rozwiązanie to wzmacniało znaczenie końcowego zapoznania się z materiałami postępowania przez strony, a także wpływało na pełniejszą realizację zasady kontradiktoryjności⁴⁰³. Warto jednak dodać, że mimo faktu, iż pokrzywdzony w obecnie obowiązującym stanie prawnym nie został wymieniony wprost w treści przepisu art. 321 § 1 k.p.k. jako podmiot uprawniony do udziału w czynności końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania, to jednak skoro w regulacji art. 321 § 5 k.p.k. mowa jest o stronach, mogących składać wnioski o uzupełnienie śledztwa, należy przyjąć, że prawo takie przysługuje także pokrzywdzonemu. Nie oznacza to jednak w żaden sposób automatycznego obowiązku organu procesowego informowania go o terminach prowadzenia czynności związanych z zamknięciem postępowania przygotowawczego. Pouczenie w tym zakresie nie zostało również zawarte w treści przepisu art. 300 § 2 k.p.k. W konsekwencji pokrzywdzonego i jego pełnomocnika, jeżeli tylko się stawią, należy zawsze dopuścić na ich wniosek do czynności końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania, co oznacza przeprowadzenie tej czynności z ich udziałem przez umożliwienie przejrzenia akt i zaznajomienie z materiałami sprawy przez prowadzącego postępowanie⁴⁰⁴.

W tym kontekście należy pamiętać o regulacji art. 156 § 5 k.p.k., z której jasno wynika, że z chwilą powiadomienia podejrzanego lub obrońcy o terminie końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania przygotowawczego pokrzywdzonemu, jego pełnomocnikowi lub przedstawicielowi ustawowemu nie można odmówić udostępnienia akt, umożliwienia sporządzania odpisów lub kopii oraz wydania odpisów lub kopii.

⁴⁰¹ D. Drajewicz, *Pokrzywdzony w znowelizowanym Kodeksie postępowania karnego*, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 18, s. 968.

⁴⁰² M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 1238.

⁴⁰³ A. Grochowska, Ł. Malinowski, *Prawo stron do informacji w postępowaniu karnym w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z dnia 27 września 2013 r. oraz z dnia 28 listopada 2014 r.*, [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, B. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka (red.), Warszawa 2015, s. 132.

⁴⁰⁴ Z. Brodzisz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 817-818.

Należy jednak wysunąć postulat, aby powrócić do brzmienia przepisu art. 321 k.p.k. na podstawie nowelizacji, która obowiązywała w okresie od 1 lipca 2015 r. do 15 kwietnia 2016 r., w zakresie, w jakim regulacja ta umożliwiała końcowe zaznajomienie (wówczas „końcowe zapoznanie się”) z materiałami postępowania przygotowawczego także pokrzywdzonemu. Nie ma żadnych przeszkód do przyznania takiego uprawnienia pokrzywdzonemu, szczególnie biorąc pod uwagę treść obowiązującego przepisu art. 156 § 5 k.p.k. Wydaje się jednak, że uwzględnienie osoby pokrzywdzonego w treści regulacji art. 321 k.p.k. wzmocniałoby jego pozycję w postępowaniu karnym, zwłaszcza, że na etapie postępowania przygotowawczego jest jedną ze stron z mocy prawa. Ponadto, możliwość zaznajomienia z materiałami postępowania obejmuje swoim zakresem cały materiał dowodowy zebrany w postępowaniu, a czas na zapoznanie z nim jest wyznaczany adekwatnie do wagi i obszerności akt sprawy, a także stosownie do indywidualnych zdolności percepcyjnych osoby wnioskującej o końcowe zaznajomienie z materiałami postępowania⁴⁰⁵. Możliwość dokładnego zaznajomienia ze wszystkimi materiałami zebranymi w toku postępowania przygotowawczego może przyczynić się również do pełniejszej realizacji prawa określonego w regulacji art. 321 § 5 k.p.k., tj. możliwości składania wniosków o uzupełnienie śledztwa. Na koniec tych rozważań warto zaznaczyć, że uwzględnienie w treści przepisu art. 321 § 1 k.p.k. wyłącznie podejrzanego prowadzi do osłabienia, przynajmniej na gruncie przepisów prawa karnego procesowego, pozycji pokrzywdzonego, który jest podmiotem równym podejrzanemu na etapie postępowania przygotowawczego.

Ponownie trzeba zaakcentować, że przepis art. 321 § 1 k.p.k. skierowany jest wprost jedynie do podejrzanego, a nie dotyczy pokrzywdzonego. W treści normy art. 321 § 5 k.p.k. ustawodawca posługuje się natomiast pojęciem strony. To określenie w piśmiennictwie nie było pojmowane jednakowo. Bez względu na to jednak, czy przepis art. 321 § 5 k.p.k. stanowiłby podstawę również dla pokrzywdzonego do składania wniosków o uzupełnienie śledztwa, czy też nie, to pokrzywdzony na zasadach ogólnych może składać wnioski dowodowe w każdym czasie postępowania przygotowawczego. Obecnie jednak uznać należy, że uprawnienie ujęte w treści regulacji art. 321 § 5 k.p.k. przysługuje nie tylko podejrzanemu i jego obrońcy, ale również pokrzywdzonemu i jego pełnomocnikowi⁴⁰⁶. Nie można natomiast zaprzeczyć temu, że obecna redakcja przepisu

⁴⁰⁵ K. Boratyńska, P. Czarnecki, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 816.

⁴⁰⁶ Tak np. B. Skowron, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, s. 681, E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Uprawnienia pokrzywdzonego przestępstwem*, Warszawa 2014, s. 34; zdanie odmiennie zaprezentował np.

art. 321 § 5 k.p.k. wywołuje wrażenie niekonsekwencji ustawodawcy, ponieważ tylko podejrzanemu i jego obrońcy przyznano wprost prawo do końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania i do przejrzenia akt sprawy, natomiast prawo do składania wniosków zostało przyznane już obu stronom⁴⁰⁷. Ponownie należy zaakcentować, że rozwiązanie takie może prowadzić do wniosku, że pozycja pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym jest osłabiona w wyniku obowiązywania tej regulacji⁴⁰⁸. Jak zostało już wcześniej wskazane, obecna sytuacja powoduje nierówność stron w postępowaniu przygotowawczym, a brak równości stron procesowych podważa realność szans na uaktywnienie stron procesowych w końcowym stadium postępowania przygotowawczego⁴⁰⁹. Należy więc zwrócić uwagę na fakt, że realizacja uprawnienia określonego w treści przepisu art. 321 § 5 k.p.k. przez pokrzywdzonego i jego pełnomocnika może w praktyce napotykać na trudności ze względu na fakt, że nie jest on zaznajamiany z materiałami postępowania przygotowawczego, a także nie jest zawiadamiany o dacie tej czynności, z którą jednak związany jest bieg terminu do złożenia wniosku o uzupełnienie śledztwa, czy dochodzenia. Jest ona zatem zasadniczo uzależniona od tego, czy pokrzywdzony lub jego pełnomocnik uzyskają we własnym zakresie informację o terminie końcowego zaznajomienia podejrzanego z materiałami postępowania przygotowawczego. Podjęcie starań zmierzających do ustalenia tego terminu powinno nastąpić przede wszystkim z udziałem pełnomocnika pokrzywdzonego (w przypadku zakładu ubezpieczeń będącego pokrzywdzonym niewątpliwie starania te podejmowane będą przez pełnomocnika)⁴¹⁰. Brak obowiązku informowania pokrzywdzonego o możliwości końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania utrudnia więc pokrzywdzonemu skorzystanie z prawa wynikającego z treści przepisu art. 321 § 5 k.p.k.⁴¹¹.

Należy zaznaczyć, że wniosek o uzupełnienie postępowania przygotowawczego nie wiąże organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze, może on go więc nie uwzględnić. Taki wniosek podlega analogicznym regułom, jak i inne wnioski dowodowe.

W. Grzeszczyk, który wskazał, że termin „strony” należy odnieść wyłącznie do „stron” uczestniczących w końcowym zaznajomieniu, a więc tylko do podejrzanych, W. Grzeszczyk, *Zamknięcie śledztwa i dochodzenia*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 11, s. 147.

⁴⁰⁷ K. Kochel, *Pozycja oraz uprawnienia pokrzywdzonego...*, s. 589; zob. również W. Jasiński, *Ewolucja modelu postępowania przygotowawczego w aspekcie sytuacji procesowej podejrzanego i pokrzywdzonego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2005, nr 17, s. 115.

⁴⁰⁸ W. Sych, *Wpływ pokrzywdzonego na tok postępowania przygotowawczego...*, s. 188-189.

⁴⁰⁹ R.A. Stefański, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom X. Postępowanie przygotowawcze...*, s. 1045.

⁴¹⁰ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 133.

⁴¹¹ K. Kochel, *Pozycja oraz uprawnienia pokrzywdzonego...*, s. 589.

Oznacza to, że do jego oddalenia może dojść wyłącznie na podstawie okoliczności przewidzianych w treści przepisu art. 170 § 1 pkt 1-6 k.p.k. Wnioskujący o przeprowadzenie określonej czynności dowodowej zachowuje prawo do wzięcia w niej udziału, ponieważ odpowiednie zastosowanie znajdzie tutaj regulacja art. 315 § 2 k.p.k.⁴¹². Trzydniowy termin wskazany w treści przepisu art. 321 § 5 k.p.k. ma charakter instrukcyjny. Termin ten można określić również mianem porządkowego. Jeżeli wniosek okaże się być zasadny, to mimo złożenia go po terminie, powinien być przez organ uwzględniony⁴¹³. Wniosek ten może być także złożony przed skierowaniem przez uprawnionego oskarżyciela publicznego skargi do sądu⁴¹⁴.

W kontekście udziału zakładu ubezpieczeń w postępowaniu przygotowawczym należy zauważyć, że udział tego podmiotu w postępowaniu karnym może być motywowany zdobyciem dodatkowych dowodów mających znaczenie w prowadzonym postępowaniu likwidacyjnym, chociaż podkreślić należy, że ubezpieczyciel nie może wyłącznie oczekiwać na wyniki postępowania karnego i jest obowiązany podejmować czynności mające na celu ustalenie jego odpowiedzialności i w konsekwencji konieczności wypłaty odszkodowania. Zadaniem zakładu ubezpieczeń jest bowiem ustalenie przebiegu określonego zdarzenia, wysokości szkody oraz wypłata ubezpieczonemu odszkodowania. Wydaje się więc, że zakład ubezpieczeń może być zaangażowany w przebieg postępowania przygotowawczego poprzez składanie określonych wniosków dowodowych. Oczywiście nie wyklucza to możliwości składania przez zakład ubezpieczeń wniosków o uzupełnienie śledztwa, czy dochodzenia, jeśli stwierdzi, iż taka potrzeba zachodzi. Może również dojść do sytuacji, w której w wyniku przeprowadzonego postępowania likwidacyjnego zakład ubezpieczeń wykryje nowe okoliczności, które będą istotne z punktu widzenia trwającego postępowania przygotowawczego (kiedy to właśnie dojdzie już do końcowego zaznajomienia podejrzanego z materiałami postępowania) i niewątpliwie aktywny udział zakładu ubezpieczeń będzie miał pozytywny wpływ na toczące się postępowanie karne poprzez składanie przez ten podmiot wniosków dowodowych, aby przeprowadzić określone

⁴¹² P. Sowiński, *Od „zapoznania się” do „zaznajomienia z materiałami postępowania przygotowawczego”*. Uwagi na tle ponownie znowelizowanego art. 321 k.p.k., [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, T. Grzegorzczyk, R. Olszewski (red.), Warszawa 2017, s. 384.

⁴¹³ R.A. Stefański, *Końcowe zapoznanie z materiałami postępowania przygotowawczego w świetle noweli z dnia 27 września 2013 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 1-2, s. 108.

⁴¹⁴ S. Stachowiak, *Zamknięcie śledztwa lub dochodzenia po nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 2, s. 20.

czynności mające na celu wykazanie nowych, nieznanych na wcześniejszym etapie postępowania karnego okoliczności.

3.2.5 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do złożenia wniosku o skierowanie sprawy do postępowania mediacyjnego

Mediacja jest próbą doprowadzenia do ugodowego załatwienia sprawy, satysfakcjonującego obie strony konfliktu, w drodze negocjacji prowadzonych przy udziale trzeciej osoby, czyli mediatora, który czuwa nad przebiegiem negocjacji, łagodzi powstające napięcia oraz pomaga w wypracowaniu porozumienia⁴¹⁵. Sprawa może być skierowana do mediacji zawsze wtedy, gdy istnieje szansa na pojednanie między pokrzywdzonym a oskarżonym oraz ewentualnie zawarcie porozumienia w kwestii naprawienia szkód wyrządzonych przestępstwem, a zarazem miałyby to wpływ na treść orzeczenia kończącego sprawę, względnie również na przyspieszenie jego wydania⁴¹⁶. Mediacja ma na celu doprowadzenie do pojednania sprawcy z pokrzywdzonym, w tym m.in. zawarcie ugody co do sposobu naprawienia szkody. Celem postępowania mediacyjnego jest zażegnanie konfliktu pomiędzy tymi osobami zarówno w wymiarze osobistym, jak i majątkowym. Pozytywny wynik mediacji jest podstawą do potraktowania sprawcy w sposób szczególny przy prawnokarnej ocenie jego czynu⁴¹⁷.

Na podstawie przepisu art. 23a k.p.k. w postępowaniu przygotowawczym prokurator lub inny organ prowadzący postępowanie może, z inicjatywy lub za zgodą oskarżonego i pokrzywdzonego, skierować sprawę do instytucji lub osoby do tego uprawnionej w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego między pokrzywdzonym i oskarżonym. Ważne jest, że zgodę na mediację można cofnąć aż do zakończenia postępowania mediacyjnego, a o tym uprawnieniu organ kierujący sprawę do mediacji albo mediator mają obowiązek pouczyć oskarżonego i pokrzywdzonego podczas odbierania od nich zgody na udział w postępowaniu mediacyjnym. Dzięki wykorzystaniu instytucji mediacji w postępowaniu karnym można stworzyć przestrzeń służącą wyrażeniu i szerokiej realizacji woli stron. To co nie może znaleźć się w wyroku sądu karnego, może znaleźć wyraz w porozumieniu będącym zwięźczeniem

⁴¹⁵ A. Tombek-Knigawka, W. Kotowski, *Dlaczego kieruję sprawy do postępowania mediacyjnego?*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 3, s. 120.

⁴¹⁶ C. Kulesza, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, s. 92.

⁴¹⁷ E. Samborski, *Dochodzenie roszczeń cywilnych w procesie karnym*, Warszawa 2004, s. 17-18.

przeprowadzonego postępowania mediacyjnego. Czasem jednak wola jednej ze stron jest nie do pogodzenia z wolą lub możliwościami drugiej, a założeniem mediacji jest rozwiązanie przynoszące satysfakcję zarówno pokrzywdzonemu, jak i sprawcy przestępstwa⁴¹⁸.

Dzięki temu, że przepis art. 23a k.p.k. gwarantuje pokrzywdzonemu nie tylko dobrowolność, ale również możliwość wycofania zgody na udział w mediacji, a także bezstronność i poufność postępowania mediacyjnego, pokrzywdzony ma swobodę w podjęciu decyzji co do udziału w mediacji, której wyniki mogą mieć istotny wpływ na losy postępowania karnego⁴¹⁹. Warto jednak wskazać, że zdaniem L. Mazowieckiej mimo przeprowadzanych już nowelizacji kodeksu postępowania karnego i samego przepisu art. 23a k.p.k., nie wzięto pod uwagę konieczności przemodelowania mediacji w taki sposób, aby czyniła ona zadość interesom i potrzebom ofiary, zwłaszcza w odniesieniu do naprawienia jej szkód wyrządzonych przestępstwem oraz zapobieżenia pojawieniu się dalszych, a instytucja ta nadal służy sprawcy przestępstwa⁴²⁰. Trzeba jednak zauważyć, że samo posłużenie się pojęciem „ofiara” sugeruje jednak, że refleksja ta dotyczy pokrzywdzonych będących osobami fizycznymi. W stosunku do zakładu ubezpieczeń ten argument nie będzie miał zastosowania w pełnej mierze, bowiem jego interesem może okazać się wyłącznie chęć uzyskania od sprawcy przestępstwa kwoty, która została już wypłacona ubezpieczonemu.

W sytuacji, w której wniosek pochodzi tylko od jednego z uprawnionych, drugi musi wyrazić na niego zgodę. Należy przyjąć, że musi być to zgoda wyrażona wprost, niewystarczające będzie zaniechanie ustosunkowania się do wniosku drugiej strony. Aby urealnić występowanie z inicjatywą przez strony postępowania, ustawodawca nałożył na organy procesowe obowiązek pouczenia o celach mediacji, jej poufnym charakterze, a w szczególności o bezwzględny zakazie przesłuchiwanie mediatora co do faktów, o których dowiedział się on od stron podczas mediacji⁴²¹. Uwzględnienie specyfiki mediacji prowadzi do wniosku, że wspólna inicjatywa stron w zakresie skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego powinna stanowić w istocie przejaw woli samego

⁴¹⁸ D. Bek, A. Jaworska-Wieloch, O. Sitarz, *Kształtowanie środków penalnych a prawo pokrzywdzonego i sprawcy do samostanowienia*, Warszawa 2019, s. 208.

⁴¹⁹ D. Drajewicz, *Pokrzywdzony w znolizowanym Kodeksie...*, s. 961.

⁴²⁰ L. Mazowiecka, *Szanse na mediację w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10, s. 93-94.

⁴²¹ M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 178.

oskarżonego⁴²² i pokrzywdzonego. W związku z tym rolą obrońcy i pełnomocnika powinno być w zasadzie przekazanie woli stron, które reprezentują, co do skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego, co może nastąpić w drodze przygotowanego dla oskarżonego lub w imieniu pokrzywdzonego pisemnego oświadczenia wyrażającego wolę mediacji. Natomiast inicjatywa samego obrońcy albo pełnomocnika w zakresie dotyczącym przekazania sprawy do postępowania mediacyjnego może znaleźć przejaw w postaci złożenia wniosku w tym względzie do organu procesowego na podstawie przepisu art. 9 § 2 k.p.k. i dostarczenia w ten sposób impulsu do skierowania przez ten organ sprawy na drogę mediacji z urzędu⁴²³. Oczywiście podkreślić należy, że w sytuacji, gdy w postępowaniu karnym występuje pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., a obok niego zakład ubezpieczeń biorący udział w procesie na podstawie normy art. 49 § 3 k.p.k., to oba te podmioty muszą wyrazić zgodę na przeprowadzenie mediacji, ponieważ takie postępowanie przeprowadzone bez zgody i woli stron nie daje szansy na jego powodzenie i pozytywne zakończenie. Podobnie wygląda kwestia podpisania ugody, która zostanie zawarta w wyniku przeprowadzonego postępowania mediacyjnego. Przepis art. 23a § 6 k.p.k. wymaga, aby do sprawozdania z wyników tego postępowania załączyć ugodę podpisaną przez oskarżonego, pokrzywdzonego i mediatora, jeżeli została zawarta. W związku z tym, w treści ugody konieczne będzie wskazanie wszystkich pokrzywdzonych, którzy wzięli udział w postępowaniu mediacyjnym (w analizowanej sytuacji pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k. oraz zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony w świetle normy art. 49 § 3 k.p.k.) oraz wszelkich ustaleń poczynionych między oskarżonym a każdym z podmiotów pokrzywdzonych przestępstwem. Zarówno pokrzywdzony na gruncie regulacji art. 49 § 1 k.p.k., jak i ubezpieczyciel biorący udział w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. w sytuacji pojednania z oskarżonym powinni złożyć podpisy na takiej ugodzie.

Postępowanie mediacyjne polega na dobrowolnym i poufnym porozumiewaniu się stron będących w konflikcie w obecności bezstronnej i neutralnej osoby trzeciej, czyli mediatora. Ma na celu doprowadzenie do ugody, która będzie satysfakcjonowała zarówno jedną, jak i drugą stronę⁴²⁴. Mediacja ma służyć wyrażeniu przez pokrzywdzonego przestępstwem swoich odczuć i oczekiwań wobec sprawcy, a sprawcy wytłumaczenie się

⁴²² W rozważaniach dotyczących skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego pojęcie „oskarżony” stosowane jest w szerokim ujęciu i swoim zakresem obejmuje także podejrzanego.

⁴²³ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 141.

⁴²⁴ J. Wałuk, *Mediacja – instytucja dla pokrzywdzonego*, [w:] *Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, T. Cielecki (red.), Legionowo 2002, s. 69.

z motywów swojego postępowania. Mediacja ma być tą drogą, która nastawiona jest nie tyle na wymianę informacji o faktach, ale o odczuciach, jakie wywołały one w stronach konfliktu⁴²⁵. Istotne jest, że nadrzędnym celem mediacji jest pojednanie (nie każda ugoda kończy się pojednaniem, jednak w rezultacie jej zawarcia i realizacji warunków może dojść w przyszłości do pojednania stron). Pojednanie to nie tylko zgoda na warunki, które będą satysfakcjonować obie strony, ale również w pełni przebaczenie temu, kto wyrządził szkodę lub poważną krzywdę⁴²⁶. Przeprowadzenie postępowania mediacyjnego może wpłynąć na polepszenie pozycji pokrzywdzonego w postępowaniu karnym ze względu na fakt, że może być on wtedy podmiotem w konflikcie i mieć wpływ na rzeczywiste uczestniczenie w procesie orzekania o karze. Godząc się bowiem na porozumienie ze sprawcą przestępstwa i zawarcie ugody pozasądowej, może ją uzależnić od spełnienia przez sprawcę określonych warunków, w tym zadośćuczynienia za doznane krzywdy i poniesione szkody⁴²⁷.

W obecnym brzemieniu przepisu art. 23a k.p.k. zakład ubezpieczeń występujący w roli pokrzywdzonego na podstawie normy art. 49 § 3 k.p.k. jest uprawniony zarówno do zainicjowania postępowania mediacyjnego, jak i wyrażenia zgody na skierowanie sprawy do takiego postępowania. Ustawodawca w tym zakresie nie ograniczył praw ubezpieczyciela w stosunku do pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k. Nie ma również żadnych podstaw do ograniczania zakładu ubezpieczeń w możliwościach korzystania z dobrodziejstw postępowania mediacyjnego, szczególnie, że na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego jego pozycja jest równa ze statusem podmiotu bezpośrednio pokrzywdzonego przestępstwem. Ponadto, przepisy kodeksu postępowania karnego nie wprowadzają ograniczeń przedmiotowych w oparciu o typy czynów zabronionych, nie ma także żadnych sformułowanych przesłanek odnoszących się do warunków przedmiotowych czynu, czy osoby sprawcy, które można byłoby uznać za kryteria kwalifikowania spraw do postępowania mediacyjnego⁴²⁸, zakres postępowania mediacyjnego może więc obejmować te sprawy, w których pokrzywdzonym jest zakład ubezpieczeń na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Ustawodawca wprowadzając przepisy regulujące postępowanie mediacyjne miał na celu przekazywanie do mediacji

⁴²⁵ D. Szumiło-Kulczycka, [w:] *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne. T. I cz. 2...*, s. 380-381.

⁴²⁶ J. Waluk, *Mediacja – instytucja dla pokrzywdzonego...*, s. 70.

⁴²⁷ K. Zawistowski, *Mediacja w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 11, s. 101.

⁴²⁸ J. Karaźniewicz, *Mediacja jako przejaw konsensualizmu w postępowaniu karnym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 10, s. 88.

tych wszystkich spraw, w których ewentualne porozumienie między oskarżonym a pokrzywdzonym może mieć znaczenie dla sposobu rozstrzygnięcia sprawy⁴²⁹. Aspektem, które mógłby skłonić zakład ubezpieczeń do udziału w postępowaniu mediacyjnym jest możliwość porozumienia z oskarżonym w zakresie obowiązku naprawienia szkody. Mogą zdarzyć się również takie sytuacje, w których także podmiot bezpośrednio pokrzywdzony przestępstwem będzie zainteresowany, podobnie jak zakład ubezpieczeń, wyłącznie kompensacją, a sam oskarżony również wyrazi wolę porozumienia z pokrzywdzonymi. W takim przypadku przeprowadzenie postępowania mediacyjnego będzie z pewnością niosło za sobą korzyści nie tylko dla pokrzywdzonego i oskarżonego, ale również dla wymiaru sprawiedliwości poprzez sprawniejsze zakończenie postępowania karnego. Należy także zwrócić uwagę na fakt, że mimo tego, iż niewielki odsetek spraw kierowany jest do postępowania mediacyjnego, to od początku obowiązywania kodeksu postępowania karnego z 1997 r. widoczny jest znaczny wzrost liczby takich postępowań. W pierwszych miesiącach stosowania tej regulacji, tj. od 1.09. do 31.12.1998 r. prowadzonych było łącznie tylko 10 postępowań mediacyjnych w sprawach karnych. Już w następnym roku było ich 366 i do 2006 r. liczba takich postępowań stale rosła, osiągając w 2006 r. najwyższy jak do tej pory wynik – 5052 spraw. Następnie liczba mediacji w sprawach karnych stopniowo zmniejszała się do 3254 mediacji w 2011 i 2012 r., aby w okresie od 2013 r. do 2018 r. z pewnymi wahaniami w górę (w 2015 i 2017 r.) ustabilizować się na względnie podobnym poziomie – średnio 3864 mediacji rocznie⁴³⁰. W latach 2017 oraz 2018 najczęściej do postępowania mediacyjnego trafiło spraw o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, przeciwko życiu i zdrowiu oraz przeciwko mieniu⁴³¹. Jak więc widać do postępowań mediacyjnych kierowane są sprawy, w których ważny jest element kompensacji (wskazane wyżej przestępstwa przeciwko mieniu), co z punktu widzenia zakładu ubezpieczeń biorącego udział w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego jest istotne, bowiem jego podstawowym celem jest uzyskanie określonej kwoty od sprawcy czynu, którą wcześniej wypłacił pokrzywdzonemu w ramach pokrycia szkody wyrządzonej przez przestępstwo. Podsumowując powyższe rozważania wskazać należy, że zakład ubezpieczeń, podobnie jak pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., ma możliwość udziału w

⁴²⁹ K. Lewczuk, *Rola sądu w konsensualnym zakończeniu procesu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 4, s. 141.

⁴³⁰ E. Zielińska, J. Klimczak, *Zakres stosowania mediacji w sprawach karnych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2020, s. 25-26.

⁴³¹ Ibidem, s. 31.

postępowaniu mediacyjnym, a samo skierowanie sprawy do takiego postępowania może nieść za sobą pozytywne skutki dla pokrzywdzonego i oskarżonego oraz jednocześnie skutkować sprawnym zakończeniem postępowania karnego. Należy jednak wskazać, że w raporcie znalazła się informacja, iż w większości kierowanych do mediacji spraw występował tylko jeden oskarżony i jedna osoba pokrzywdzona⁴³², co wskazuje, że rzadkością były sytuacje, w których w postępowaniu mediacyjnym mogli brać udział zarówno pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., jak i zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony na gruncie normy art. 49 § 3 k.p.k.

Pozostając w obrębie zagadnień związanych z porozumieniem między oskarżonym a pokrzywdzonym warto zwrócić uwagę na fakt, iż kwestia pojednania pokrzywdzonego ze sprawcą jest jedną przesłanką, przy zaistnieniu której sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa (art. 60 § 2 pkt 1 k.k.). Pojednanie należy rozumieć jako doprowadzenie osób poróżnionych do zgody, pogodzenie ich. Pojednanie to z jednej strony akt swoistej skruchy wyrażonej przez sprawcę wobec pokrzywdzonego, a z drugiej – zobowiązane się przez sprawcę do dokonania na rzecz pokrzywdzonego czynności, które miałyby rekompensować wyrządzoną krzywdę lub szkodę⁴³³. Przyjąć należy, że gdy doszło do popełnienia przestępstwa przeciwko mieniu, to kwestia zastosowania przez sąd nadzwyczajnego złagodzenia kary będzie najczęściej wiązała się z rekompensatą przez sprawcę wyrządzonej szkody. Dotyczyć to będzie w tym samym wymiarze zarówno pokrzywdzonego na gruncie normy art. 49 § 1 k.p.k., jak i zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego na podstawie regulacji art. 49 § 3 k.p.k. W kontekście przestępstw przeciwko mieniu najczęściej będzie chodziło o naprawienie szkody przez sprawcę, pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k. nie poniesie w tym kontekście żadnej krzywdy (z wyłączeniem sytuacji, w których mienie będzie miało dla pokrzywdzonego np. wartość sentymentalną), dlatego też następuje tutaj zrównanie sytuacji podmiotu bezpośrednio pokrzywdzonego przestępstwem oraz ubezpieczyciela, który wypłacił pokrzywdzonemu odszkodowanie. Inaczej sytuacja kształtuje się w przypadku ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. W takim bowiem wypadku ubezpieczycielowi zależy jedynie na uzyskaniu kwoty w wysokości wypłaconego uprzednio odszkodowania, natomiast pokrzywdzony w wyniku popełnienia

⁴³² Ibidem, s. 9.

⁴³³ A. Pilch, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015*, W. Wróbel (red.), Kraków 2015, s. 334.

przestępstwa ponosi nie tylko szkody materialne, ale najczęściej również doznaje uszczerbku na zdrowiu, a jest on związany ze sferą niematerialną i wyrządzeniem krzywdy. Należy uznać, że w postępowaniu o czyn z art. 173 albo art. 177 k.k. pojęcie „pojednania” będzie odnosiło się wyłącznie do porozumienia się i zażegnania konfliktu między sprawcą przestępstwa a pokrzywdzonym w świetle przepisu art. 49 § 1 k.p.k. Do zakładu ubezpieczeń znajdzie zastosowanie natomiast wskazana w treści normy art. 60 § 2 k.k. przesłanka „szkoda została naprawiona albo pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody” albo „ze względu na postawę sprawcy, zwłaszcza gdy czynił starania o naprawienie szkody lub o jej zapobieżenie”, ponieważ do ubezpieczyciela nie ma zastosowania aspekt rekompensaty krzywdy. W takiej sytuacji może zdarzyć się więc tak, że w sprawie wystąpi kilka okoliczności o charakterze łagodzącym, które rozważane osobno nie stanowiłyby dostatecznej podstawy do nadzwyczajnego złagodzenia kary, natomiast wzięte pod uwagę łącznie wpływają na przeświadczenie, że nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa⁴³⁴. Za taką interpretacją przepisu art. 60 § 2 k.k. przemawia także fakt, że w regulacji tej wyliczenie ma charakter przykładowy, a wypadków uzasadniających skorzystanie przez sąd z instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary może być zdecydowanie więcej. Na koniec tych rozważań warto wskazać, że w przypadku zakładu ubezpieczeń biorącego udział w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., który jest osobą prawną, pojednać się ze sprawcą będą mogły organy uprawnione do działania w jego imieniu (art. 51 § 1 k.p.k.), a także prokurent (jak zostało już wcześniej uzasadnione, należy opowiedzieć się za rozszerzającą wykładnią normy art. 51 § 1 k.p.k. i objęciem jej zakresem także prokurenta)⁴³⁵.

⁴³⁴ Z. Cwiągalski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna. T. I*, A. Zoll (red.), Warszawa 2012, s. 829.

⁴³⁵ Warto wskazać jednocześnie na uchwałę Sądu Najwyższego, w której wskazane zostało, iż do pojednania małoletniego pokrzywdzonego z jego rodzicem w trybie przepisu art. 66 § 3 k.k. uprawniony jest kurator wyznaczony przez sąd opiekuńczy do reprezentowania małoletniego (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2012 r., sygn. akt I KZP 9/12, Legalis nr 482550). Skoro więc na podstawie przepisu art. 51 § 2 k.p.k. kurator, który jako przedstawiciel ustawowy pokrzywdzonego wykonuje jego prawa, może pojednać się ze sprawcą czynu, to należy przyjąć, że w obrębie tego samego przepisu, w świetle normy art. 51 § 1 k.p.k. uprawnionym do pojednania za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, jest organ uprawniony do działania w jego imieniu.

3.3 Wykonywanie praw pokrzywdzonego przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu sądowym

3.3.1 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do udziału w posiedzeniach wyrokowych

Zgodnie z treścią przepisu art. 341 § 1 k.p.k. w posiedzeniu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania ma prawo wziąć udział pokrzywdzony, ale jego udział jest obowiązkowy, gdy prezes sądu lub sąd tak zarządzi. Z punktu widzenia pokrzywdzonego istotne jest, że jeśli sąd uzna za celowe ze względu na możliwość porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, może odroczyć posiedzenie i wyznaczyć stronom odpowiedni termin. Sąd orzekając o warunkowym umorzeniu postępowania bierze wtedy pod uwagę wyniki porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym w tym przedmiocie. Ważne jest, że brak sprzeciwu ze strony oskarżonego warunkowemu umorzeniu postępowania, przy jednoczesnym kategorycznym braku zgody na nałożenie obowiązku naprawienia szkody, należy identyfikować z niewyrażeniem zgody na warunkowe umorzenie postępowania w ogóle. W takiej sytuacji, sąd powinien skierować sprawę do rozpoznania na rozprawie albo dostrzegając możliwość na porozumienie odroczyć posiedzenie, wyznaczając stronom odpowiedni termin na dokonanie uzgodnień⁴³⁶.

Porozumienie między oskarżonym a pokrzywdzonym będzie istotne z punktu widzenia przepisu art. 53 § 3 k.k., z którego jasno wynika, że sąd wymierzając karę uwzględnia m.in. staranie oskarżonego o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości. Przepis ten stanowi również, że wymierzając karę sąd bierze pod uwagę zachowanie pokrzywdzonego, ale w sytuacji, w której mamy do czynienia z pokrzywdzonym na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., a obok niego z zakładem ubezpieczeń jako pokrzywdzonym w myśl regulacji art. 49 § 3 k.p.k., trudno odnieść ten element do zakładu ubezpieczeń. Należy jednocześnie zaakcentować, że na podstawie przepisu art. 341 § 3 k.p.k. brak zgody pokrzywdzonego nie uniemożliwia wydania przez sąd wyroku warunkowo umarzającego postępowanie na posiedzeniu⁴³⁷. Jednak sąd, dostrzegając szansę na porozumienie między oskarżonym i pokrzywdzonym, ze względu na kompensacyjny charakter tego porozumienia, nie

⁴³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 września 2007 r., sygn. akt WA 33/07, Legalis nr 118440.

⁴³⁷ T. Wolfowicz, *Status pokrzywdzonego w sprawach o wypadki drogowe. Uwagi krytyczne*, „Palestra” 2002, nr 9-10, s. 30.

powinien czynić żadnych przeszkód w jego zawarciu. Jeżeli bowiem uzna, że osiągnięcie porozumienia wymaga dłuższego czasu, to może on, a wręcz powinien z własnej inicjatywy odroczyć posiedzenie, wyznaczając odpowiedni termin na poczynienie stosownych uzgodnień. Jeżeli zaś pokrzywdzony i oskarżony wystąpią ze wspólnym wnioskiem o wyznaczenie odpowiedniego terminu na dokonanie uzgodnień, sąd obowiązkowo zarządza stosowną przerwę lub odracza posiedzenie⁴³⁸.

W przypadku posiedzenia w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania warto zaznaczyć, że o ile sąd zobowiązany jest na zgodny wniosek stron zarządzić przerwę lub odroczyć posiedzenie, o tyle w sytuacji porozumienia pomiędzy pokrzywdzonym a oskarżonym w kwestii naprawienia szkody nie jest zobowiązany ani do warunkowego umorzenia postępowania, ani do identycznego ukształtowania orzeczenia w zakresie obowiązku naprawienia szkody⁴³⁹. W praktyce jednak możliwość warunkowego umorzenia postępowania zostaje często uzależniona od porozumienia oskarżonego z pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę⁴⁴⁰.

Pokrzywdzony ma także prawo wziąć udział w posiedzeniu w przedmiocie wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy. Udział pokrzywdzonego jest natomiast obowiązkowy, gdy prezes sądu lub sąd tak zarządzi. Co więcej, uwzględnienie tego wniosku jest możliwe tylko wówczas, gdy nie sprzeciwi się temu pokrzywdzony, należycie powiadomiony o terminie posiedzenia. Zawiadamiając pokrzywdzonego o posiedzeniu poucza się go o możliwości zakończenia postępowania bez przeprowadzenia rozprawy. Oczywiście, jeżeli został złożony wniosek, o którym mowa w regulacji art. 335 § 1 k.p.k. albo akt oskarżenia zawiera wniosek z przepisu art. 335 § 2 k.p.k., jego odpis doręcza się ujawnionemu pokrzywdzonemu. Sąd może również uzależnić uwzględnienie tego wniosku od naprawienia szkody w całości albo w części lub od zadośćuczynienia pokrzywdzonemu za doznaną krzywdę. Odpowiednie zastosowanie w tym kontekście ma przepis art. 341 § 3 k.p.k., zgodnie z którym gdy istnieje możliwość porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, sąd może odroczyć posiedzenie, wyznaczając stronom odpowiedni termin. Warto jednak wskazać, że w sytuacji, w której pokrzywdzony nie wystąpił z wnioskiem o naprawienie

⁴³⁸ I. Dziugiel, *Rozwiązania o charakterze kompensacyjnym w polskiej procedurze karnej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2, s. 109.

⁴³⁹ T. Kozioł, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 2009, s. 163.

⁴⁴⁰ A. Komar-Nalepa, M. Kozłowska, *Prawo oskarżonego do obrony w postępowaniu o warunkowe umorzenie*, [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego...*, s. 253.

szkody wyrządzonej przestępstwem, to sąd może mimo wszystko uzależnić uwzględnienie wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy od naprawienia szkody w całości lub w części albo zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (w ramach uprawnienia wskazania zmian we wniosku na podstawie przepisu art. 343 § 3 k.p.k.)⁴⁴¹.

W kontekście możliwości sprzeciwienia się pokrzywdzonego uwzględnieniu przez sąd wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy istotne jest, że brak powiadomienia pokrzywdzonego przestępstwem o terminie posiedzenia, na którym wydano wyrok zgodnie ze złożonym wnioskiem stanowi pozbawienie pokrzywdzonego prawa do udziału w posiedzeniu, wypowiedzenia się co do tego wniosku, w tym ewentualnego wyrażenia sprzeciwu. Dochodzi w ten sposób do rażącego naruszenia jego uprawnień i uchybienie to (brak zawiadomienia pokrzywdzonego o terminie posiedzenia) może stanowić podstawę do zainicjowania postępowania odwoławczego⁴⁴².

Ze względu na fakt, że udział pokrzywdzonego w posiedzeniu sądu nie jest zasadniczo obowiązkowy, brak sprzeciwu może być także dorozumiany, przez nieusprawiedliwione niestawiennictwo pokrzywdzonego na posiedzeniu. Warunkiem jest jednak wówczas uprzednie należyte powiadomienie go o terminie posiedzenia⁴⁴³. Pokrzywdzony może oczywiście na piśmie lub ustnie do protokołu posiedzenia wyrokowego zgłosić swój sprzeciw, ale możliwości uwzględnienia przez sąd wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy nie blokuje milczenie pokrzywdzonego, tj. dorozumiany brak sprzeciwu, polegający na niezłożeniu żadnego oświadczenia w tym przedmiocie lub wynikający z nieusprawiedliwionego niestawiennictwa na posiedzeniu sądu (gdy pokrzywdzony został prawidłowo o nim powiadomiony)⁴⁴⁴. Warto jednak również zaznaczyć, że jeśli oskarżony nie chce naprawić szkody, to nie można wtedy mówić o spełnieniu przesłanki, że „cele postępowania zostaną osiągnięte mimo nieprzeprowadzenia rozprawy”. W związku z tym, w takiej sytuacji sąd nie powinien uwzględniać wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy⁴⁴⁵.

Pokrzywdzony, dysponując prawem do wniesienia sprzeciwu, może uzależnić skorzystanie z tego uprawnienia od dokonania wskazanych przez siebie zmian we

⁴⁴¹ E. Bieñkowska, L. Mazowiecka, *Uprawnienia pokrzywdzonego przestępstwem...*, s. 40.

⁴⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2019 r., sygn. akt III KK 185/18, Legalis nr 1954393.

⁴⁴³ Z. Brodzisz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 932.

⁴⁴⁴ R. Koper, *Dwa tryby skazania bez rozprawy w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 10, s. 40.

⁴⁴⁵ K. Kurowska, *Konsensualne sposoby zakończenia postępowania karnego a sytuacja procesowa pokrzywdzonego*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 4, s. 26.

wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy. Sprzeciw może zostać złożony po wniesieniu przez prokuratora wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy, z reguły do czasu wydania wyroku. Po wydaniu wyroku wniesienie sprzeciwu staje się bowiem bezprzedmiotowe. Wówczas pokrzywdzony, gdy uzyskał status oskarżyciela posiłkowego, może wnieść apelację, jednak z ograniczeniem zarzutów odwoławczych do obrazy prawa materialnego i procesowego oraz bezwzględnych przyczyn odwoławczych (wynika to z treści przepisu art. 447 § 5 k.p.k.)⁴⁴⁶. Sprzeciw, jak zostało już wskazane wyżej, może zostać złożony na piśmie lub ustnie do protokołu posiedzenia wyrokowego. W imieniu pokrzywdzonego sprzeciw może wnieść również pełnomocnik. Ustawa nie wymaga spełnienia szczególnych warunków co do treści sprzeciwu. Wystarczy więc oświadczenie o niewyrażeniu zgody na uwzględnienie wniosku⁴⁴⁷.

Następnym posiedzeniem, w którym ma prawo wziąć udział pokrzywdzony, jest posiedzenie w przedmiocie wniosku oskarżonego o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego. Na podstawie przepisu art. 338a k.p.k. oskarżony, któremu zarzucono przestępstwo zagrożone karą nieprzekraczającą 15 lat pozbawienia wolności, może przed doręczeniem mu zawiadomienia o terminie rozprawy złożyć wniosek o wydanie wyroku skazującego i wymierzenie mu określonej kary lub środka karnego, orzeczenie przepadku lub środka kompensacyjnego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego. W wypadku złożenia tego wniosku, o terminie posiedzenia należy zawiadomić strony i pokrzywdzonego wraz z przesłaniem mu odpisu tego wniosku. W związku z tym, że w stosunku do tego posiedzenia stosuje się odpowiednio regulacje dotyczące posiedzenia w przedmiocie wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy, podczas posiedzenia, o którym mowa jest w przepisie art. 343a k.p.k., uwzględnienie wniosku oskarżonego będzie możliwe tylko wówczas, gdy nie sprzeciwi się temu pokrzywdzony należycie powiadomiony o terminie posiedzenia. Sprzeciw pokrzywdzonego stanowi więc bezwzględnie wiążącą negatywną przesłankę

⁴⁴⁶ Należy zaznaczyć, że w literaturze oraz orzecznictwie wykształcił się także pogląd, zgodnie z którym ograniczenie wynikające z treści art. 447 § 5 k.p.k. dotyczy jedynie stron postępowania, które zawarły porozumienie, czyli oskarżyciela i oskarżonego. Przepis art. 447 § 5 k.p.k. nie może więc mieć zastosowania w odniesieniu do tych uczestników postępowania, którzy nie byli stroną konsensusu ani też nie mogli mieć jakiegokolwiek wpływu na jego treść, czyli np. pokrzywdzonego – zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 2016 r., sygn. akt SNO 39/16, Lex nr 2152405; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2017 r., sygn. akt SDI 68/17, Lex nr 2395405; B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II. Art. 425-673*, D. Świecki (red.), Warszawa 2022, s. 350.

⁴⁴⁷ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika...*, s. 149.

tego wniosku⁴⁴⁸. Zakres tej regulacji jest szeroki, obejmuje bowiem wszystkie przestępstwa zagrożone karą nieprzekraczającą 15 lat pozbawienia wolności. Wprowadzenie jednak przez ustawodawcę przesłanek negatywnych, uniemożliwiających zastosowanie tej instytucji, tj. sprzeciwu prokuratora oraz pokrzywdzonego należycie powiadomionego o terminie posiedzenia, znacząco zwiększa zakres prawa do ich samostanowienia przy stosowaniu regulacji art. 338a k.p.k.⁴⁴⁹. Czynności podjęte przez pełnomocnika, stanowiące wyraz jego woli, wywołują oczywiście taki sam skutek, jakby ich dokonał podmiot reprezentowany, pod warunkiem, że czynności te mieszczą się w zakresie umocowania⁴⁵⁰.

W kontekście wszystkich wyżej omówionych posiedzeń należy zaznaczyć, że w sytuacjach, w których pełnomocnik działa w imieniu pokrzywdzonego, który nie posiada statusu strony, podstawę działania pełnomocnika na posiedzeniach wyrokowych stanowi przepis art. 87 § 2 k.p.k. W takich wypadkach nie korzysta on w postępowaniu karnym z uprawnień przysługujących stronom procesowym i ich pełnomocnikom, co w istotny sposób osłabia jego pozycję procesową. Jedyne tytułem przykładu można wskazać, że nie jest on zawiadamiany o terminie tych posiedzeń, ponieważ w takim wypadku nie znajduje zastosowania przepis art. 140 k.p.k. W interesie pokrzywdzonego pozostaje więc złożenie tak wcześnie, jak to możliwe, oświadczenia, że chce brać udział w postępowaniu karnym w charakterze oskarżyciela posiłkowego, stawia to bowiem w zupełnie innej sytuacji jego pełnomocnika, otwierając przed nim możliwość korzystania z uprawnień przysługujących stronie procesowej⁴⁵¹. Jeżeli pokrzywdzony nie będzie jednak chciał skorzystać z możliwości występowania w postępowaniu sądowym w charakterze oskarżyciela posiłkowego, to jego obowiązkiem będzie zawiadamianie pełnomocnika m.in. o terminach posiedzeń wyrokowych.

Zakład ubezpieczeń będący pokrzywdzonym w rozumieniu przepisu art. 49 § 3 k.p.k. jest uprawniony do udziału w wyżej wskazanych posiedzeniach wyrokowych. Pojawia się jednak pytanie, czy zakład ubezpieczeń będzie chciał zaangażować się w udział w ten etap postępowania karnego. Niewątpliwie należy wskazać na korzyści płynące z odbycia się jednego z posiedzeń wyrokowych – możliwość sprawnego

⁴⁴⁸ M. Królikowski, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 898.

⁴⁴⁹ D. Bek, A. Jaworska-Wieloch, O. Sitarz, *Kształtowanie środków penalnych...*, s. 214.

⁴⁵⁰ J. Zagrodnik, *Rola pełnomocnika pokrzywdzonego w toku wstępnego badania sprawy w konsensualnym modelu postępowania sądowego*, „Radca Prawny” 2015, nr 4, s. 134-158.

⁴⁵¹ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 187.

przeprowadzenia i zakończenia postępowania karnego oraz, co istotne z punktu widzenia pokrzywdzonego, możliwość porozumienia z oskarżonym m.in. w kwestii naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem. Może to wpłynąć na fakt, że zakład ubezpieczeń będzie chciał zaangażować się w udział w postępowaniu karnym. Wydaje się bowiem, że skoro zakład ubezpieczeń na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego staje się pokrzywdzonym w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia, to jego podstawowym celem będzie uzyskanie określonej kwoty od sprawcy przestępstwa stanowiącej równowartość wypłaconego ubezpieczonemu odszkodowania. Natomiast zakończenie postępowania karnego w wyniku przeprowadzenia jednego z posiedzeń wyrokowych z pewnością umożliwia zakładowi ubezpieczeń osiągnięcie wyżej wskazanego celu w rozsądnym terminie, bez konieczności inicjowania dodatkowo postępowania cywilnego.

W kwestii możliwości udziału pokrzywdzonego w posiedzeniach w przedmiocie wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy albo wniosku o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego należy zastanowić się także, czy uprawnienie do sprzeciwienia się tym wnioskom obejmuje oraz czy powinno obejmować wyłącznie pokrzywdzonego przestępstwem na podstawie przepisu art. 49 § 1 albo § 2 k.p.k., czy dotyczy również zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w świetle przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Ustawodawca w treści regulacji art. 343 k.p.k. oraz art. 343a k.p.k. nie wyłączył żadnych podmiotów będących w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania karnego pokrzywdzonymi w postępowaniu karnym. Należy więc uznać, że zakład ubezpieczeń, który będzie brał udział w posiedzeniu sądu, ma możliwość sprzeciwienia się wyżej wymienionym wnioskom.

Ustawodawca nie rozstrzyga jednak, jaką decyzję w przedmiocie wniosku powinien podjąć sąd, gdy bezpośrednio pokrzywdzony przestępstwem oraz zakład ubezpieczeń będą prezentowały odmienne interesy w postępowaniu karnym. Jak zostało już wskazane we wcześniejszych rozważaniach, podstawowym celem ubezpieczyciela jest uzyskanie kwoty w wysokości odszkodowania wypłaconego pokrzywdzonemu przestępstwem, natomiast bezpośrednio pokrzywdzony może spotkać się także np. z naruszeniem zdrowia. W związku z tym podmiot bezpośrednio pokrzywdzony przestępstwem może optować za wydaniem wyroku skazującego po przeprowadzeniu rozprawy głównej, w przeciwieństwie do zakładu ubezpieczeń, któremu będzie zależało na jak najszybszym uzyskaniu określonej kwoty od sprawcy przestępstwa. Oczywiście, podkreślając fakt, że zakład ubezpieczeń jest podmiotem równym pokrzywdzonemu na

podstawie przepisu art. 49 § 1 albo 2 k.p.k., to ma możliwość sprzeciwienia się wyżej wskazanym wnioskom. Jeżeli natomiast pokrzywdzony przestępstwem oraz ubezpieczyciel w tym zakresie prezentowałby inne interesy (jeden sprzeciwia się wnioskowi, drugi nie), to sąd nie może takiego wniosku uwzględnić.

Obowiązujące obecnie normy należy uznać za właściwe i mimo faktu różnic między pokrzywdzonymi na podstawie przepisów art. 49 § 1 k.p.k. oraz art. 49 § 3 k.p.k. zakład ubezpieczeń powinien posiadać uprawnienie do udziału w posiedzeniach wyrokowych, w tym do sprzeciwienia się wnioskom, o których jest mowa w normach art. 335 k.p.k. oraz art. 338a k.p.k. Omawiane regulacje stanowią wyraz konsensualnej formy zakończenia postępowania karnego, a zatem są to porozumienia karnoprocesowe jako układy polegające na działaniu dwóch uczestników procesu karnego w granicach swoich uprawnień, którzy czynią sobie wzajemne ustępstwa co do toku postępowania lub rozstrzygnięcia merytorycznego⁴⁵². Ten sposób zakończenia postępowania karnego charakteryzują realne korzyści dla interesów zarówno pokrzywdzonego, jak i oskarżonego w postaci uniknięcia długotrwałego postępowania jurysdykcyjnego, a także większe prawdopodobieństwo wykonania kary, w tym w części dotyczącej naprawienia szkody albo zadośćuczynienia. Należy mieć na względzie, że zakład ubezpieczeń będzie brał udział w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. tylko w takich sprawach, w których doszło do wypłaty odszkodowania podmiotowi bezpośrednio pokrzywdzonemu przestępstwem. Zarówno więc pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., jak i zakład ubezpieczeń pokrzywdzony na gruncie normy art. 49 § 3 k.p.k. będą przede wszystkim zainteresowani otrzymaniem zwrotu utraconych korzyści finansowych. Podmiot bezpośrednio pokrzywdzony przestępstwem taką możliwość uzyska w wyniku przeprowadzenia przez zakład ubezpieczeń postępowania likwidacyjnego oraz poprzez wypłacone przez ubezpieczyciela odszkodowanie zaspokoi swoje roszczenia i z dużym prawdopodobieństwem nie będzie wykazywał już chęci podejmowania działań w postępowaniu karnym (chodzi tu bowiem przede wszystkim o takie przestępstwa, w których pokrzywdzony na podstawie regulacji art. 49 § 1 k.p.k. nie odczuwa psychicznych cierpień i nie kieruje nim chęć „zemsty” na oskarżonym poprzez długotrwały proces karny i wymierzenie sprawcy jak najwyższej kary, a jedynie potrzeba uzyskania utraconych pieniędzy, czy mienia). W związku z tym rzadko wydarzy się

⁴⁵² A. Świątłowski, *Koncepcja porozumień karnoprocesowych*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 2, s. 55.

sytuacja, w której w trakcie toczącego się postępowania karnego i posiedzeń wyrokowych, pokrzywdzeni będą prezentowali odmienne stanowiska, z uwagi na fakt, że podmiot bezpośrednio pokrzywdzony przestępstwem otrzymał już odszkodowanie za to, co utracił w wyniku popełnienia przestępstwa.

Kolejnym argumentem natury praktycznej przemawiającym za tym, że zakład ubezpieczeń powinien mieć możliwość sprzeciwienia się wnioskowi o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy albo wnioskowi o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego jest fakt, że w wyniku zakończenia postępowania karnego na jednym z posiedzeń wyrokowych, proces ten jest ekonomiczny, nie trwa nadmiernie długo, a sam ubezpieczyciel nie musi wstępować na ścieżkę postępowania cywilnego w celu dochodzenia przysługujących mu roszczeń regresowych. Niewątpliwie więc posiadanie przez zakład ubezpieczeń prawa do sprzeciwienia się wnioskowi z art. 335 k.p.k. oraz art. 338a k.p.k., a ponadto możliwość udziału w posiedzeniach wyrokowych, może ułatwić oraz usprawnić uzyskanie przez ubezpieczyciela przysługujących mu roszczeń regresowych. Na koniec tych rozważań warto jedynie wskazać, że mimo faktu, że zakład ubezpieczeń nie jest bezpośrednio pokrzywdzonym przez przestępstwo, to w sytuacji, w której doszło do wypłaty przez niego odszkodowania w wyniku popełnienia przestępstwa, jego sytuacja zrównuje się niejako z pozycją podmiotu bezpośrednio pokrzywdzonego przez przestępstwo, ponieważ doszło do złamania obowiązujących przepisów oraz popełnienia przestępstwa i w ten sposób ubezpieczyciel musiał wypłacić określoną sumę pieniędzy, co skutkuje powstaniem straty po jego stronie spowodowanej bezprawnym działaniem sprawcy czynu karalnego. Sam ustawodawca w takich właśnie przypadkach przyznał zakładowi ubezpieczeń status pokrzywdzonego na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego, mimo braku spełnienia przesłanki bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia jego dobra prawnego przez przestępstwo. Należy więc jednoznacznie opowiedzieć się za tym, aby zakład ubezpieczeń w sytuacji wystąpienia sytuacji pokrycia lub zobowiązania do pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo mógł uczestniczyć w posiedzeniach wyrokowych z pełnym prawem do sprzeciwienia się wnioskowi o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy albo wnioskowi o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego.

3.3.2 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do udziału w rozprawie głównej

Na podstawie przepisu art. 384 § 2 k.p.k. pokrzywdzony może wziąć udział w rozprawie, jeżeli się na niej stawi, a także pozostać na sali, chociażby składał zeznania jako świadek. W takiej jednak sytuacji sąd obowiązany jest przesłuchać go w pierwszej kolejności. Oczywiście, gwarancję realizacji tego uprawnienia zapewnia przepis art. 350 § 4 k.p.k., zgodnie z którym o terminie i miejscu rozprawy głównej zawiadamia się pokrzywdzonego. Odpowiednia informacja procesowa przekazana uczestnikom postępowania karnego jest główną i jednocześnie konieczną przesłanką, gwarantującą realizację ich uprawnień, w tym ich ewentualną aktywność w postępowaniu karnym⁴⁵³. Na skutek faktu, że pokrzywdzony ma prawo do wzięcia udziału w rozprawie głównej, staje się on uczestnikiem postępowania (co odróżnia go od publiczności). Oznacza to, że może wziąć udział także w rozprawie, której jawność została wyłączona⁴⁵⁴.

Udział pokrzywdzonego w rozprawie głównej z racji pokrzywdzenia przestępstwem, jeżeli nie działa on w charakterze strony procesowej, opiera się właśnie na jego stawiennictwie na rozprawie głównej. Możliwość udziału pokrzywdzonego w rozprawie głównej, także wtedy, gdy nie jest on stroną procesową, jest jednym z ustawowych środków gwarantujących realizację dyrektywy ogólnej wyrażonej w treści przepisu art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k., czyli uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego. Jest on bowiem pełnoprawnym podmiotem postępowania karnego, w toku którego zapewnia mu się prawo osobistej ochrony jego procesowych interesów i osobistego uczestniczenia w sprawie, która jego dotyczy, nawet wtedy, gdy nie zgłasza chęci aktywnego w niej udziału w charakterze strony. W sytuacji, o której mowa w regulacji art. 384 § 2 k.p.k., pokrzywdzony ma zagwarantowaną możliwość uczestniczenia w rozprawie z racji samego pokrzywdzenia⁴⁵⁵.

Stawiennictwo pokrzywdzonego niebędącego stroną na rozprawie głównej umożliwia realizację również innych przysługujących mu uprawnień. Istotne jest, że zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył pokrzywdzonemu szkodę wyrządzoną przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia, należy, zgodnie z treścią

⁴⁵³ B. Gronowska, *Pokrzywdzony przestępstwem i jego rola procesowa w przygotowawczym postępowaniu karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, nr 4, s. 143.

⁴⁵⁴ A. Ziębiński, *Prawo pokrzywdzonego do wzięcia udziału w rozprawie*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 21, s. 1068.

⁴⁵⁵ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 1044.

przepisu art. 49 § 3 k.p.k., uważać za pokrzywdzonego, z wszelkimi tego konsekwencjami w sferze pouczeń oraz gwarancjami związanymi z prawem do udziału w rozprawie⁴⁵⁶. Prawo pokrzywdzonego do wzięcia udziału w rozprawie może stać się oczywiście jego obowiązkiem, jeżeli sąd uzna to za celowe (w myśl przepisu art. 384 § 3 k.p.k.), a zatem wówczas, gdy może mieć to znaczenie dla wyjaśnienia sprawy i prawidłowego wyrokowania⁴⁵⁷.

W sytuacji, w której pokrzywdzony chciałby pozostać na sali, a będzie składał zeznania jako świadek, sąd obowiązany jest przesłuchać go w pierwszej kolejności. Przypadek ten będzie jednak dotyczył najczęściej innych niż zakład ubezpieczeń kategorii pokrzywdzonych, tj. osób fizycznych oraz ewentualnie instytucji państwowych i samorządowych, które w związku ze swoją działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, czyli sytuacji, w której pokrzywdzony był świadkiem naocznym zdarzenia, a oskarżeni kwestionują swoje sprawstwo lub inni świadkowie przedstawiają jego przebieg odmiennie, niż uczynił to w swoich zeznaniach pokrzywdzony. Może wtedy wystąpić konieczność przeprowadzenia konfrontacji lub uzupełniającego przesłuchania pokrzywdzonego⁴⁵⁸.

Mimo faktu, że obecność pokrzywdzonego na rozprawie głównej jest jego uprawnieniem, zobowiązanie pokrzywdzonego do obecności na rozprawie lub jej części przez sąd może być uzasadnione celowością w postępowaniu karnym. Zobowiązanie to musi mieć więc uzasadnienie merytoryczne i być podyktowane istotnymi względami dowodowymi. Ponownie należy wskazać, że ta sytuacja będzie odnosiła się do przypadków, gdy obecność pokrzywdzonego może przyczynić się do wszechstronnego wyjaśnienia wszystkich okoliczności sprawy. Obecność pokrzywdzonego wskazana byłaby również w związku z ewentualnym porozumieniem się z oskarżonym w kwestiach sposobu naprawienia szkody lub pojednania z oskarżonym, a także w związku z potrzebą obserwacji postawy oskarżonego wobec pokrzywdzonego, co może pozostać nie bez znaczenia dla końcowych ocen dokonywanych przez sąd⁴⁵⁹.

Skutki niestawiennictwa pokrzywdzonego na rozprawie głównej reguluje przepis art. 117 § 2 k.p.k., na podstawie którego czynności nie przeprowadza się, jeżeli osoba

⁴⁵⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2017 r., sygn. akt II KK 312/17, Legalis nr 1714879.

⁴⁵⁷ A. Ziębiński, *Prawo pokrzywdzonego...*, s. 1069.

⁴⁵⁸ K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 1543.

⁴⁵⁹ J. Kosonoga, *System środków dyscyplinujących uczestników postępowania karnego*, Warszawa 2014, s. 457.

uprawniona nie stawiała się, a brak jest dowodu, że została o niej powiadomiona, a także jeżeli zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że niestawiennictwo wynikało z powodu przeszkód żywiołowych lub innych wyjątkowych przyczyn, a także wtedy, gdy osoba ta usprawiedliwiła należycie niestawiennictwo i wnosi o nieprzeprowadzenie czynności bez jej obecności, chyba że ustawa stanowi inaczej. Udział pokrzywdzonego w rozprawie jest zasadniczo uczestnictwem o charakterze biernym i ogranicza się do przebywania na sali rozpraw. Wyjątkiem jest jednak np. możliwość skorzystania przez niego z uprawnienia przewidzianego w regulacji art. 387 § 2 k.p.k.⁴⁶⁰.

Z punktu widzenia zakładu ubezpieczeń wydaje się, że więcej korzyści przyniesie mu udział w rozprawie głównej w charakterze oskarżyciela posiłkowego, a nie tylko pokrzywdzonego niebędącego stroną na tym etapie postępowania karnego. Oczywiście jak zostało wyżej zauważone, sama pozycja pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym jest inna niż tylko publiczności, pokrzywdzony posiada uprawnienia na tym etapie postępowania karnego z samego faktu pokrzywdzenia. Jednak należy zauważyć, że zadaniem zakładu ubezpieczeń jest przede wszystkim przeprowadzenie postępowania likwidacyjnego oraz wypłata odszkodowania ubezpieczonemu. Trzeba pamiętać, że w postępowaniu sądowym pokrzywdzony będzie miał np. możliwość wglądu do akt postępowania, ale na wniosek, nie zaś jak oskarżyciel posiłkowy z mocy prawa. W takiej sytuacji ograniczenia uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym nie będą miały jednak wpływu na działania zakładu ubezpieczeń, skoro może skorzystać z niektórych uprawnień nie będąc jednocześnie oskarżycielem posiłkowym, więc udział zakładu ubezpieczeń w rozprawie głównej może okazać się bezprzedmiotowy.

Ponadto należy pamiętać, że czas trwania postępowania przygotowawczego poprzedzającego postępowanie sądowe niejednokrotnie przekroczy czas, w którym zakład ubezpieczeń już przeprowadzi postępowanie likwidacyjne i wypłaci ubezpieczonemu odszkodowanie. Samo uczestnictwo w rozprawie głównej może okazać się również nieekonomiczne dla zakładu ubezpieczeń. Najczęściej bowiem, nawet organ uprawniony do działania w imieniu zakładu ubezpieczeń nie będzie brał udziału w postępowaniu, a na sali rozpraw obecny będzie jedynie pełnomocnik. Wiąże się to oczywiście z poniesieniem kosztów przez zakład ubezpieczeń, a jednocześnie niekoniecznie przyniesie wymierne korzyści zakładowi ubezpieczeń poprzez bierne

⁴⁶⁰ W. Jasiński, *Jawność wewnętrzna postępowania sądowego*, [w:] *Jawność procesu karnego...*, s. 252.

uczestnictwo pełnomocnika w rozprawie głównej. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że występując w charakterze oskarżyciela posiłkowego zakład ubezpieczeń będzie miał szerszy zakres uprawnień, które zostaną wskazane w następnym podrozdziale. Na uwagę zasługuje tu m. in. możliwość wniesienia apelacji od każdego wyroku wydanego w postępowaniu przed sądem I instancji, a nie tylko od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydanego na posiedzeniu, jak ma to miejsce w przypadku pokrzywdzonego niewystępującego w wyżej wskazanym charakterze.

3.3.3 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do sprzeciwienia się wnioskowi o dobrowolne poddanie się karze

Oskarżony ma prawo złożyć w toku rozprawy głównej wniosek o dobrowolne poddanie się karze. Sąd może natomiast uwzględnić ten wniosek tylko wtedy, gdy nie sprzeciwi się temu prokurator, a także pokrzywdzony, który będzie mógł skorzystać ze swojego uprawnienia jedynie wówczas, gdy zostanie pouczony o możliwości zgłoszenia przez oskarżonego takiego wniosku oraz o prawie złożenia ewentualnego sprzeciwu przez tego pokrzywdzonego⁴⁶¹. Stwierdzenie więc braku sprzeciwu ze strony pokrzywdzonego wymaga nie tylko zawiadomienia go o terminie rozprawy, lecz również stosownego pouczenia, i dopiero skuteczne doręczenie zawiadomienia z tego rodzaju pouczeniem, nawet w wypadku niestawiennictwa pokrzywdzonego na rozprawę, pozwala (jeżeli pokrzywdzony nie nadesłał sprzeciwu na piśmie) niestawiennictwo to odczytać jako brak sprzeciwu. Jeżeli zaś pokrzywdzony stawi się na rozprawę, to tym bardziej ze strony sądu zaistnieje konieczność pouczenia pokrzywdzonego o możliwości zgłoszenia sprzeciwu na rozprawie, w toku której oskarżony złożył wniosek uregulowany w przepisie art. 387 § 1 k.p.k. Nie jest przy tym konieczna werbalna deklaracja pokrzywdzonego, że nie skorzysta z możliwości sprzeciwu, oczywiście pod warunkiem, że najpóźniej po złożeniu przez oskarżonego wniosku o takim uprawnieniu został pouczony przez sąd i jednocześnie nie oświadczył, że zgłasza sprzeciw⁴⁶².

Pokrzywdzony może sprzeciwić się uwzględnieniu wniosku zarówno osobiście, jak też poprzez swojego procesowego pełnomocnika, o ile został on umocowany do

⁴⁶¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 kwietnia 2014 r., sygn. akt III KK 478/13, Legalis nr 998595.

⁴⁶² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 2011 r., sygn. akt III KK 424/10, Legalis nr 432361.

wyrażenia stanowiska w tej kwestii. Wola pokrzywdzonego musi wynikać jednoznacznie z treści upoważnienia udzielonego przez pokrzywdzonego swojemu pełnomocnikowi⁴⁶³.

Pokrzywdzony jest uprawniony do złożenia sprzeciwu z racji swojego pokrzywdzenia, przysługuje mu ono zatem niezależnie od tego, czy występuje on przed sądem w charakterze strony (oskarżyciela posiłkowego), czy też nie. Instrumentem o charakterze gwarancyjnym urealnającym uprawnienie pokrzywdzonego do sprzeciwienia się uwzględnieniu wniosku o dobrowolne poddanie się karze jest wcześniej wskazany obowiązek zawiadomienia go o terminie rozprawy oraz pouczenia o możliwości zgłoszenia przez oskarżonego tego wniosku⁴⁶⁴. Warto wskazać, że skoro pokrzywdzony ma prawo sprzeciwić się uwzględnieniu wniosku oskarżonego, to na zasadzie wnioskowania a *maiori ad minus* może on również złożyć oświadczenie, że złożenie sprzeciwu lub odstąpienie od jego złożenia uzależnia od dokonania we wniosku wskazanej przez siebie zmiany (lub zmian). Wydaje się także, że z pytaniem w kwestii sprzeciwu przewodniczący składu orzekającego powinien zwracać się do prokuratora i obecnego na rozprawie pokrzywdzonego przed wskazaniem ewentualnych własnych warunków co do zmian w treści wniosku uzależniających jego uwzględnienie⁴⁶⁵.

Złożenie sprzeciwu przez jeden z podmiotów wymienionych w treści przepisu art. 387 § 2 k.p.k. uniemożliwia uwzględnienie wniosku o dobrowolne poddanie się karze. Użyte tu określenie „brak sprzeciwu” oznacza, że nie jest wymagane złożenie oświadczenia o niewnoszeniu sprzeciwu. Także brak reakcji ze strony tych podmiotów w kwestii sprzeciwu oznacza brak sprzeciwu, wymaga on bowiem wyraźnego oświadczenia w formie pisemnej lub ustnej do protokołu. Natomiast nie ma znaczenia treść sprzeciwu. Nie jest też wymagane jego uzasadnienie. Termin zgłoszenia sprzeciwu upływa z chwilą uwzględnienia przez sąd wniosku oskarżonego, co następuje w momencie wydania wyroku⁴⁶⁶.

Pokrzywdzony musi być należycie powiadomiony przez sąd o terminie rozprawy oraz pouczony o możliwości złożenia przez oskarżonego wniosku, o którym mowa w § 1 art. 387 k.p.k., co powinno nastąpić wraz z przesłaniem mu zawiadomienia o terminie rozprawy⁴⁶⁷. Niestawiennictwo pokrzywdzonego na rozprawę bez usprawiedliwienia

⁴⁶³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 2002 r., sygn. akt II KKN 371/00, Legalis nr 54755.

⁴⁶⁴ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 1060.

⁴⁶⁵ *Ibidem*.

⁴⁶⁶ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 1569.

⁴⁶⁷ Z. Kwiatkowski, *Wniosek oskarżonego o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego na rozprawie w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Verba volant, scripta manent...*, s. 269.

oznacza jego rezygnację z możliwości skorzystania z tego uprawnienia. Jeśli natomiast na rozprawę stawiał się jego pełnomocnik, to od niego sąd powinien odebrać oświadczenie w przedmiocie wniosku oskarżonego. Zarówno sąd, jak i oskarżyciel publiczny oraz pokrzywdzony mogą domagać się modyfikacji treści wniosku w kierunku przez siebie wskazanym jako warunku niesprzeciwienia się wnioskowi. Wówczas przedstawiona przez oskarżonego propozycja co do oczekiwanego rozstrzygnięcia sprawy może być przedmiotem dalszych negocjacji. Jeżeli oskarżony akceptuje konieczność dokonania zmian, to powinien zmodyfikować wniosek⁴⁶⁸.

Przed podjęciem decyzji o uwzględnieniu wniosku oskarżonego sąd może, jeżeli uzna to za celowe ze względu na możliwość porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, odroczyć rozprawę, wyznaczając stronom odpowiedni termin. Wniosek w tym przedmiocie mogą złożyć oskarżony i pokrzywdzony, a sąd, w zależności od potrzeby, zarządza przerwę albo rozprawę odracza⁴⁶⁹. Przewodniczący może zarządzić przerwę w tym celu, jeżeli czas ten będzie wystarczający dla osiągnięcia porozumienia. Pomimo, że ustawodawca w treści przepisu art. 341 § 3 zd. 1 k.p.k. stanowi o odroczeniu rozprawy, zgodnie z wykładnią *a maiore ad minus* należy dopuścić także możliwość zarządzenia przerwy w rozprawie. Decyzja sądu jest w tym wypadku uznaniowa i podejmowana z urzędu⁴⁷⁰. Interesy pokrzywdzonego koncentrują się przede wszystkim na uzyskaniu satysfakcjonującego rozstrzygnięcia – zarówno w zakresie reakcji karnej wobec sprawcy, jak również w odniesieniu do istniejących roszczeń cywilnych za wyrządzone przestępstwem szkody. Pokrzywdzony oczekuje wyroku, który ma odzwierciedlać jego subiektywne poczucie sprawiedliwości⁴⁷¹. Przepis art. 387 k.p.k. stanowi, że sąd może uzależnić uwzględnienie wniosku oskarżonego od dokonania w nim wskazanej przez siebie zmiany. Zazwyczaj sądy wykorzystują go, aby wprowadzić do porozumienia takie zmiany, które umożliwiają jego zatwierdzenie, m.in. po to, aby lepiej zostały uwzględnione interesy pokrzywdzonego⁴⁷².

⁴⁶⁸ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika...*, s. 256.

⁴⁶⁹ E. Samborski, *Zarys metodyki pracy sędziego...*, s. 377.

⁴⁷⁰ A. Ważny, *Modyfikacja uzgodnień przed sądem w trybie dobrowolnego poddania się karze*, „Prokurator” 2004, nr 1, s. 106.

⁴⁷¹ A. Drozd, *Realizacja interesów pokrzywdzonego w trybach konsensualnych*, [w:] *Z problematyki funkcji procesu karnego*, T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski (red.), Warszawa 2013, s. 632.

⁴⁷² J. Duży, *Porozumienia procesowe określone w art. 335 i 387 k.p.k. a przyszłość wymiaru sprawiedliwości*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 10, s. 91.

W przypadku uprawnienia zakładu ubezpieczeń do sprzeciwienia się wnioskowi o dobrowolne poddanie się karze, aktualne pozostają rozważania podjęte w podrozdziale 3.3.1 (Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do udziału w posiedzeniach wyrokowych). W związku z faktem, że zakład ubezpieczeń posiada tożsame uprawnienia jak pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., sąd jest obowiązany pouczyć ubezpieczyciela o przysługującym mu uprawnieniu i możliwości sprzeciwienia się wnioskowi oskarżonego o dobrowolne poddanie się karze. Należy podkreślić, że ubezpieczyciel zajmuje tę samą pozycję, jaką posiada pokrzywdzony na podstawie normy art. 49 § 1 k.p.k., więc sąd w sytuacji złożenia przez oskarżonego wniosku z art. 387 k.p.k. będzie obowiązany wziąć pod uwagę stanowisko nie tylko podmiotu bezpośrednio pokrzywdzonego przestępstwem, ale również zakładu ubezpieczeń. W przypadku odmiennych postaw tych podmiotów wobec wniosku o dobrowolne poddanie się karze, czyli gdy co najmniej jeden z nich skorzysta z przysługującego mu prawa do sprzeciwienia się takiemu wnioskowi, sąd nie będzie mógł uwzględnić wniosku złożonego przez oskarżonego. Podobnie jak zostało to wskazane w kwestii możliwości udziału zakładu ubezpieczeń w posiedzeniach wyrokowych i skorzystania z prawa do sprzeciwienia się takiej formie zakończenia postępowania karnego, tak również należy opowiedzieć się za tym, aby zakład ubezpieczeń w sytuacji pokrycia lub zobowiązania do pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo mógł sprzeciwić się wnioskowi oskarżonego o dobrowolne poddanie się karze na takich samych zasadach jak pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k.

W tej konsensualnej formie zakończenia postępowania karnego również można dopatrzeć się możliwości zakładu ubezpieczeń do uzyskania roszczeń cywilnych w sposób ekonomiczny, bowiem dojdzie do szybszego zakończenia postępowania karnego w wyniku złożenia przez oskarżonego wyżej wskazanego wniosku (istota polega na tym, że poprzez zastosowanie instytucji uregulowanej w przepisie art. 387 k.p.k. nie przeprowadza się postępowania dowodowego), a ponadto zakład ubezpieczeń nie poniesie kosztów związanych z uczestnictwem w postępowaniu karnym, w przeciwieństwie do dochodzenia roszczeń regresowych w postępowaniu cywilnym (kiedy opłacie podlega m.in. wniesienie samego pozwu). Warto również zaznaczyć, że realizacja tego uprawnienia przez pokrzywdzonego nie wymaga złożenia przez niego oświadczenia, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu sądowym, a nadto sąd z urzędu będzie zobowiązany do poinformowania pokrzywdzonego o terminie rozprawy oraz o możliwości złożenia przez oskarżonego

wniosku uregulowanego w treści przepisu art. 387 k.p.k. Można więc stwierdzić, że ten sposób zakończenia postępowania karnego może być korzystny dla zakładu ubezpieczeń w celu uzyskania przez niego roszczeń regresowych w postępowaniu karnym, bez konieczności inicjowania postępowania cywilnego.

3.3.4 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do wniesienia apelacji od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu

Zgodnie z treścią przepisu art. 444 § 1 k.p.k. pokrzywdzonemu, który nie występował w postępowaniu przed sądem I instancji w charakterze oskarżyciela posiłkowego, przysługuje prawo do wniesienia apelacji od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu. Posiedzenie w tym przedmiocie zostało już przeanalizowane we wcześniejszej części pracy. Warto wskazać, że status strony w postępowaniu odwoławczym powinien być przedmiotem kontroli nie tylko na etapie wnoszenia skargi etapowej, ale również, gdy taki środek został już przyjęty. Przewidziane bowiem w treści przepisu art. 430 § 1 k.p.k. upoważnienie sądu do pozostawienia bez rozpoznania przyjętego środka odwoławczego oznacza konieczność ponownego zbadania warunków jego skutecznego wniesienia. W rzeczywistości jest to kontrola zarządzenia prezesa sądu pierwszej instancji o przyjęciu takiego środka, która zastępuje brak możliwości zaskarżenia tego zarządzenia. Z kolei zakres kontroli dopuszczalności wniesienia środka odwoławczego (uprawnień podmiotu wnoszącego apelację), nie może być ograniczony wyłącznie do formalnego potwierdzenia poprzednio uzyskanego statusu strony, w toku zakończonego (przed sądem pierwszej instancji) postępowania karnego, ale powinien także obejmować istnienie materialnej podstawy pokrzywdzenia przestępstwem⁴⁷³. W związku z wyżej wskazanym uprawnieniem pokrzywdzonego trzeba przyjąć, że chociaż przepis art. 450 § 1 k.p.k. nakazuje o terminie rozprawy apelacyjnej zawiadomić strony i ich przedstawicieli procesowych, to w wypadku zaskarżenia wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu należy doręczyć takie zawiadomienie również pokrzywdzonemu i jego pełnomocnikowi. Należy uznać, że powinni oni mieć prawo do udziału w rozprawie apelacyjnej, skoro mają uprawnienie do wniesienia apelacji⁴⁷⁴.

⁴⁷³ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 kwietnia 2019 r., sygn. akt II AKa 242/18, Legalis nr 2198101.

⁴⁷⁴ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika...*, s. 156.

Z punktu widzenia zakładu ubezpieczeń istotne jest wskazanie, że na podstawie przepisu art. 422 § 1 k.p.k. w terminie zawitym 7 dni od daty ogłoszenia wyroku strony, a także pokrzywdzony w przypadku wyroku warunkowo umarzającego postępowanie (w tej sytuacji zakład ubezpieczeń będący pokrzywdzonym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.), wydany na posiedzeniu, mają możliwość złożenia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku. Warunkiem wniesienia apelacji jest uprzednie złożenie na piśmie do sądu, który wydał zaskarżony wyrok, wyżej wskazanego wniosku. Musi on odpowiadać ogólnym wymogom pisma procesowego (art. 119 k.p.k.) oraz wymogom określonym przez ustawodawcę w treści przepisu art. 422 § 2 k.p.k. Wniosek ten powinien być złożony w terminie 7 dni od daty ogłoszenia wyroku. Istotne jest, że złożenie wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydany na posiedzeniu nie osobiście przez pokrzywdzonego, lecz przez pełnomocnika (tak jak miałyby to najczęściej miejsce w przypadku zakładu ubezpieczeń), otwiera termin do wniesienia apelacji zarówno przedstawicielowi procesowemu, jak i pokrzywdzonemu. Ważne jest również, że złożenie wniosku przez pokrzywdzonego w przypadku wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydany na posiedzeniu uprawnia jednocześnie pełnomocnika do wniesienia apelacji w terminie biegnącym dla strony. Z kwestii praktycznych warto wskazać, że w sytuacji złożenia tego wniosku przez pokrzywdzonego i jego przedstawiciela procesowego, gdy wyrok z uzasadnieniem zostanie doręczony tym podmiotom w różnym czasie, termin do wniesienia apelacji będzie biegł zarówno dla pokrzywdzonego, jak i dla pełnomocnika od daty późniejszego doręczenia⁴⁷⁵.

Nie można wykluczyć cofnięcia wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku złożonego przez pełnomocnika pokrzywdzonego. Z praktycznego punktu widzenia można wyobrazić sobie takie oświadczenie pełnomocnika, jeżeli podmiot reprezentowany wyrazi wolę cofnięcia wniosku⁴⁷⁶. Gdy cofnięcie wniosku nastąpiło przed upływem siedmiodniowego terminu przewidzianego na złożenie wniosku, to uprawomocnienie się wyroku nastąpi dopiero z upływem tego terminu, gdy zaś cofnięcie

⁴⁷⁵ D. Świecki, *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*, Warszawa 2018, s. 42-43; zob. również uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 1980 r., sygn. akt VI KZP 8/80, Legalis nr 22004; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 stycznia 2016 r., sygn. akt II AKz 724/15, Lex nr 2023132; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2015 r., sygn. akt III KK 8/15, Legalis nr 1522545.

⁴⁷⁶ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 268.

wniosku nastąpiło po upływie tego terminu, wyrok stanie się prawomocny z dniem cofnięcia wniosku⁴⁷⁷. Ponieważ cofnięcie wniosku o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku na piśmie przez pełnomocnika nie wymaga zatwierdzenia przez mocodawcę, pełnomocnik powinien domagać się od klienta pisemnego oświadczenia woli o cofnięciu wniosku. W przypadku braku takiego potwierdzenia woli reprezentowanego podmiotu, pełnomocnik byłby narażony na zarzut, że wskutek niedopełnienia przez niego czynności złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku na piśmie podmiot reprezentowany utracił uprawnienie do wniesienia apelacji⁴⁷⁸.

3.4 Wykonywanie przez zakład ubezpieczeń uprawnień przysługujących oskarżycielowi posiłkowemu w postępowaniu sądowym

W obecnie obowiązujących przepisach kodeksu postępowania karnego oskarżycielem posiłkowym jest pokrzywdzony, który działa jako strona obok oskarżyciela publicznego – oskarżyciel posiłkowy uboczny albo zamiast niego – oskarżyciel posiłkowy subsydiarny w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego⁴⁷⁹. Warto w tym miejscu krótko wymienić warunki, które muszą zostać spełnione, aby zakład ubezpieczeń będący pokrzywdzonym w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. mógł wstąpić w rolę oskarżyciela posiłkowego na etapie postępowania sądowego.

W przypadku oskarżyciela posiłkowego ubocznego należy wskazać, że jeżeli akt oskarżenia został wniesiony przez oskarżyciela publicznego, to pokrzywdzony może aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej złożyć oświadczenie, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego nie pozbawia uprawnień oskarżyciela posiłkowego. Pokrzywdzony, który nie korzystał uprzednio z uprawnień oskarżyciela posiłkowego, może w terminie 14 dni od powiadomienia go o cofnięciu przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia oświadczyć, że przystępuje do postępowania jako oskarżyciel posiłkowy.

⁴⁷⁷ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika...*, s. 312.

⁴⁷⁸ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 269.

⁴⁷⁹ K. Kremens, [w:] *Proces karny*, J. Skorupka (red.), Warszawa 2017, s. 308.

Oświadczenie pokrzywdzonego, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego musi być złożone wobec organu prowadzącego postępowanie sądowe⁴⁸⁰.

Status oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego może zostać natomiast przyznany pokrzywdzonemu, który spełni przesłanki wskazane w treści przepisu art. 330 k.p.k. Na wniesienie subsydiarnego aktu oskarżenia ustawodawca przewidział miesięczny termin prekluzyjny. Do sprawy, która została wszczęta na podstawie aktu oskarżenia wniesionego przez oskarżyciela posiłkowego, w każdym czasie może wstąpić prokurator. Staje się wtedy oskarżycielem publicznym i postępowanie toczy się z oskarżenia publicznego. Natomiast pokrzywdzony, który wniósł akt oskarżenia, korzysta z uprawnień przysługujących oskarżycielowi posiłkowemu ubocznemu. Cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego jest dopuszczalne wyłącznie za zgodą pokrzywdzonego, który wniósł akt oskarżenia. Istotny jest fakt, że subsydiarny akt oskarżenia musi być sporządzony przez profesjonalnego reprezentanta procesowego (przymus adwokacko-radcowski).

3.4.1 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do przeglądania akt sprawy oraz sporządzania odpisów i kopii z akt sprawy

Zgodnie z treścią przepisu art. 53 k.p.k. w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego. W związku z tym, jeżeli pokrzywdzony w postępowaniu sądowym, które toczy się z oskarżenia publicznego, nie zgłosi swojego udziału w charakterze oskarżyciela posiłkowego, nie uzyska on wtedy statusu strony tego postępowania⁴⁸¹. Jednak, jeżeli pokrzywdzony zgłosi swój udział i stanie się stroną na tym etapie postępowaniu karnego, wtedy też, na podstawie regulacji art. 156 § 1 k.p.k. uzyska prawo do przeglądania akt sprawy. Zgodnie bowiem z treścią tego przepisu stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym udostępnia się akta sprawy sądowej oraz daje możliwość sporządzenia z nich odpisów lub kopii. Warunkiem aktywnego udziału pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym w charakterze strony będzie więc wstąpienie w prawa oskarżyciela posiłkowego. Ustawodawca nie wprowadza zarazem barier, które uniemożliwiałyby

⁴⁸⁰ Zob. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 22 listopada 2017 r., sygn. akt II Aka 58/17, Legalis nr 1747112.

⁴⁸¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 września 2013 r., sygn. akt III KZ 51/13, Legalis nr 733403.

nabycie uprawnień strony. Skoro więc pokrzywdzony nie decyduje się na taki krok, to należy przyjąć, że rezygnuje on z aktywnego udziału w postępowaniu karnym. Co do zasady nie będzie miał zatem potrzeby przeglądania akt sprawy⁴⁸².

W odniesieniu do postępowania sądowego zasadą jest pełna jawność akt tego postępowania. W związku z rolą stron postępowania wydaje się to być rozwiązaniem całkowicie uzasadnionym. Trudno bowiem wyobrazić sobie, że strona, a szczególnie oskarżony, nie miałoby dostępu do zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego⁴⁸³. W zakresie postępowania sądowego ustawodawca zdecydował się na zapewnienie stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym dostępu do akt z możliwością wykonywania z nich odpisów. Prawo do przeglądania akt sądowych nie może zostać ograniczone, chociaż mogą być ustalone specjalne warunki ich przeglądania, ponieważ jeżeli zachodzi niebezpieczeństwo ujawnienia informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”, przeglądanie akt, sporządzanie odpisów i kopii odbywa się z zachowaniem rygorów określonych przez prezesa sądu lub sąd. Ponadto uwierzytelnionych odpisów i kopii nie wydaje się, chyba że ustawa stanowi inaczej⁴⁸⁴.

Udostępnienie akt i zawartych w nich dokumentów w celu przejrzania lub samodzielnego utrwalenia ich obrazu, a także wydanie przedmiotów lub dokumentów złożonych w sprawie albo wydanie dokumentów na podstawie akt stronie może nastąpić po wykazaniu przez nich tożsamości, a co do innych osób – po wykazaniu ponadto istnienia uprawnienia wynikającego z przepisów prawa. Przeglądanie akt sprawy oraz samodzielne utrwalanie ich obrazu odbywa się w obecności pracownika sądowego⁴⁸⁵. Wskazanie w treści przepisu art. 156 § 1 k.p.k., że umożliwia się dokonywanie kopiowania akt, powoduje, że zgoda na przeglądanie akt w tym trybie jest zgodą na dokonywanie samodzielnego kopiowania akt, z tym zastrzeżeniem, że kopiowanie to nie może odbywać się poza miejscem wyznaczonym przez sąd i nie oznacza prawa do dysponowania aktami przez stronę, a jedynie użycie takich środków kopiowania, które nie mogą spowodować zniszczenia akt i nie wymagają samodzielnego dysponowania aktami, np. istnieje możliwość wykonywania zdjęć akt⁴⁸⁶. Zgodnie z treścią § 130 ust. 1 Regulaminu urzędowania sądów powszechnych niedopuszczalne jest natomiast

⁴⁸² W. Jasiński, *Jawność wewnętrzna postępowania sądowego...*, s. 294.

⁴⁸³ W. Jasiński, *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Warszawa 2009, s. 442.

⁴⁸⁴ M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 630.

⁴⁸⁵ Art. 129 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych.

⁴⁸⁶ M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 632.

samodzielne kopiowanie zapisu dźwięku albo obrazu, jednak na podstawie przepisu art. 147 § 4 k.p.k. strona, obrońca, pełnomocnik i przedstawiciel ustawowy mają prawo otrzymać odpłatnie jedną kopię zapisu obrazu lub dźwięku. Nie dotyczy to jednak przebiegu rozprawy lub innej czynności odbywającej się z wyłączeniem jawności albo czynności w postępowaniu przygotowawczym. Z ważnych przyczyn, uzasadnionych ochroną interesu prywatnego osób biorących udział w rozprawie, prezes sądu może nie wyrazić zgody na sporządzenie dla stron, obrońców, pełnomocników i przedstawicieli ustawowych kopii zapisu obrazu z rozprawy.

Na podstawie przepisu art. 156 § 2 k.p.k. istnieje możliwość uzyskania odpłatnej kopii dokumentów z akt sprawy. Kopie takie wydaje się na wniosek stron, obrońców, pełnomocników i przedstawicieli ustawowych. Kopie sporządzane w takich wypadkach przez pracownika sądu mogą być wykonane zarówno w postaci odbitki kserograficznej, jak i np. w postaci elektronicznej uzyskanej w drodze zeskanowania dokumentu. Ważne jest, że nie ma możliwości odmówienia wydania odpłatnych kopii dokumentów w stosunku do żadnego z wyżej wskazanych podmiotów⁴⁸⁷. Prezes sądu lub referendarz sądowy mogą również zarządzić wydanie odpłatnie uwierzytelnionych odpisów z akt sprawy w razie uzasadnionej potrzeby. Biorąc pod uwagę, że na podstawie treści przepisu art. 156 § 3 k.p.k. zarządzenie wydania z urzędu odpłatnie uwierzytelnionych odpisów z akt sprawy jest uzależnione od istnienia uzasadnionej potrzeby, należy stwierdzić, że w sytuacji, gdy obrońca, czy pełnomocnik zwracają się z wnioskiem o wydanie odpłatnie uwierzytelnionych odpisów z akt sprawy (na podstawie regulacji art. 9 § 2 k.p.k.), obowiązani są oni wykazać taką potrzebę, np. w drodze podniesienia, że jest ona podyktowana koniecznością zabezpieczenia interesów procesowych reprezentowanego przez nich podmiotu w związku z jego udziałem w innym postępowaniu. Uwierzytelnienie odpisu polega na jego opatrzeniu potwierdzeniem zgodności z oryginałem przez sekretarza sądu⁴⁸⁸. Oczywiście, w sytuacji, gdy czynność może być przeprowadzona wyłącznie z urzędu (tak jak na podstawie przepisu art. 156 § 3 k.p.k.), organ procesowy nie ma obowiązku ustosunkowania się do wniosku, stanowi on bowiem wyłącznie impuls do działania z urzędu. Dotyczy to zarówno oceny prawnej dopuszczalności wniosku, jak i jego merytorycznej zasadności. Organ procesowy może

⁴⁸⁷ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 199-200.

⁴⁸⁸ *Ibidem*.

więc przeprowadzić czynność procesową albo tego nie czynić, bez potrzeby wydawania jakiegokolwiek decyzji procesowej⁴⁸⁹.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że zakład ubezpieczeń, jeżeli nie będzie brał udziału w postępowaniu sądowym w charakterze oskarżyciela posiłkowego, mimo wszystko będzie miał możliwość skorzystania z akt postępowania sądowego. Zgodnie bowiem z treścią przepisu art. 156 § 1 k.p.k. akta te mogą być za zgodą prezesa sądu udostępnione również innym osobom niż strony, obrońcy, pełnomocnicy i przedstawiciele ustawowi. W związku z tym chęć złożenia przez zakład ubezpieczeń oświadczenia, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego może zależeć od tego, czy zakład ubezpieczeń będzie wiązał z postępowaniem karnym np. możliwość uzyskania roszczeń regresowych od sprawcy przestępstwa i tym samym zdecyduje się na aktywny udział w tym postępowaniu, czy też wstąpi w tym celu na drogę postępowania cywilnego. Jeżeli ubezpieczyciel zdecyduje się na dochodzenie swoich roszczeń w postępowaniu karnym, to z pewnością będzie musiał wiedzieć, w jaki sposób toczy się postępowanie sądowe, a w tym celu konieczne może okazać się skorzystanie z możliwości przeglądania akt tej sprawy w sytuacji, gdy np. pełnomocnik nie mógł być obecny na rozprawie. W innych natomiast przypadkach, w szczególności, gdy zakład ubezpieczeń złoży pozew w postępowaniu cywilnym w celu uzyskania przysługujących mu wobec sprawcy przestępstwa roszczeń, uprawnienie do przeglądania akt w postępowaniu karnym może mieć dla tego podmiotu marginalne znaczenie. Warto jednocześnie wskazać na treść przepisu art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, który stanowi, że sąd, prokuratura, Policja oraz inne organy i instytucje, na wniosek zakładu ubezpieczeń, w zakresie zadań przez niego wykonywanych i w celu ich wykonania, w związku z wypadkiem lub zdarzeniem losowym będącym podstawą ustalania odpowiedzialności, udzielają informacji o stanie sprawy oraz udostępniają zebrane materiały, jeżeli są one niezbędne do ustalenia okoliczności tych wypadków i zdarzeń losowych oraz wysokości odszkodowania lub świadczenia. Przywołana regulacja stanowi odrębną od przepisu art. 156 § 1 k.p.k. podstawę do złożenia wniosku przez zakład ubezpieczeń w celu przeglądania akt sprawy w postępowaniu karnym, różny jest bowiem zakres obu norm. Przepis art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej jest przepisem, który przyznaje każdemu zakładowi ubezpieczeń możliwość przeglądania akt postępowania karnego,

⁴⁸⁹ P. Hofmański, S. Zabłocki, *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011, s. 103.

jeśli tylko informacje z nich uzyskane dotyczą zadań wykonywanych przez zakład ubezpieczeń i mają służyć ich wykonaniu. Z treści tej regulacji nie wynika zakres informacji, które mogą być udostępniane zakładom ubezpieczeń przez organy prowadzące postępowanie karne. Zgodzić się więc należy z poglądem, że brzmienie przepisu art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej nie wyklucza udostępnienia całości akt sprawy, z tym zastrzeżeniem, że ciężar wykazania niezbędności zapoznania się z całością akt w celu ustalenia okoliczności zdarzenia oraz wysokości odszkodowania w ramach realizacji działalności ubezpieczeniowej, spoczywać będzie na zakładzie ubezpieczeń. Uzasadnienie żądania ubezpieczyciela winno więc dotyczyć konkretnych dokumentów, które mogą, lecz nie muszą obejmować całość akt sprawy⁴⁹⁰. Wskazane wyżej regulacje art. 156 § 1 k.p.k. oraz art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej nie pozostają ze sobą w żadnych wzajemnych relacjach, odnoszą się bowiem do różnych przypadków (podkreślić trzeba, że norma art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej służy zakładowi ubezpieczeń do ustalenia sytuacji poszkodowanego w wyniku zaistniałego wypadku ubezpieczeniowego, czyli realizacji jego obowiązków w ramach likwidacji szkody, zaś regulacja art. 156 § 1 k.p.k. związana jest z pozycją zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym i nie musi służyć realizacji obowiązków ubezpieczyciela, jest to bowiem jego uprawnienie do przeglądania akt postępowania karnego). Przepis art. 156 § 1 k.p.k. daje podstawy zakładowi ubezpieczeń do przeglądania akt sprawy sądowej w postępowaniu karnym w całości (zarówno w sytuacji, gdy występuje w charakterze oskarżyciela posiłkowego, jak również za zgodą prezesa sądu, gdy jest wyłącznie pokrzywdzonym na tym etapie postępowania sądowego, jeżeli względy techniczne nie stoją temu na przeszkodzie), natomiast norma art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej uzależnia zakres udzielanych informacji oraz udostępnianych materiałów przez organy postępowania karnego od tego, czy będą one służyć realizacji przez zakład ubezpieczeń zadań, w związku z wypadkiem lub zdarzeniem losowym będącym podstawą ustalenia odpowiedzialności ubezpieczyciela i konieczności wypłaty odszkodowania. Druga ze wskazanych regulacji może więc stanowić podstawę do udostępnienia zakładowi ubezpieczeń akt postępowania sądowego zarówno w całości, jak i wyłącznie w określonej części ograniczonej do

⁴⁹⁰ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 116-117.

zakresu zadań, które realizuje zakład ubezpieczeń⁴⁹¹. Decyzję w tym względzie podejmie organ postępowania karnego na podstawie złożonego przez zakład ubezpieczeń wniosku w oparciu o przepis art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej.

3.4.2 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do zgłaszania wniosków dowodowych na rozprawie głównej

Zgodnie z treścią przepisu art. 349 § 4 k.p.k. strony i inne osoby, których udział w posiedzeniu wstępnym jest obowiązkowy, a także pozostałe strony i pokrzywdzony mogą przedstawić stanowisko w przedmiocie planowania i organizacji rozprawy głównej. Stanowisko to może obejmować oświadczenia o proponowanych terminach rozprawy i okresach występowania obiektywnych przeszkód uniemożliwiających udział w rozprawie, wnioski o przeprowadzenie dowodów bezpośrednio lub poprzez ich odczytanie, a także o ich przeprowadzenie w określonej kolejności, wnioski o sprowadzenie dowodu rzeczowego na rozprawę lub uzyskanie przez sąd określonego dokumentu urzędowego mającego znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, wnioski o zezwolenie na udział w rozprawie na odległość z wykorzystaniem urządzeń umożliwiających jednoczesny i bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku, a także inne oświadczenia i wnioski dotyczące okoliczności istotnych dla sprawnego i prawidłowego przeprowadzenia przewodu sądowego. Stanowisko może też obejmować wnioski dowodowe, jak również odniesienie się do wniosków dowodowych złożonych przez inną stronę. Wskazanie proponowanych terminów rozprawy dotyczyć ma w szczególności przedstawienia okresów, które nie kolidują z innymi obowiązkami uczestników postępowania, co pozwolić ma na wyznaczenie na posiedzeniu przygotowawczym konkretnych terminów rozprawy z dużym wyprzedzeniem, w sposób umożliwiający zarówno maksymalną jej koncentrację, jak i uwzględniający słuszne interesy stron w tym zakresie⁴⁹².

Wyliczenie kwestii, w których obrońca i pełnomocnik mają zająć stanowisko w związku z organizacją rozprawy głównej, nie ma charakteru zamkniętego. Możliwość

⁴⁹¹ Również A. Grochowska-Wasilewska wskazuje, że „z uwagi na odmienny zakres przepisów art. 156 KPK oraz art. 42 ust. 1 DziałUbezpReasU nie zachodzi między nimi stosunek *lex specialis – lex generalis*”. Zob. A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 117.

⁴⁹² M. Klejnowska, *Posiedzenie przygotowawcze sądu karnego przed rozprawą*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 7-8, s. 31.

przedstawienia stanowiska w tych kwestiach może przynosić korzyści obrońcy i pełnomocnikowi w zakresie organizacji i planowania własnej działalności w płaszczyźnie zawodowej. Obrońca i pełnomocnik, którzy nie przedstawią swojego stanowiska w sprawie organizacji rozprawy, narażają się na zarzut rażącego naruszenia obowiązków procesowych, a w związku z tym na negatywne konsekwencje przewidziane w treści przepisu art. 20 k.p.k. Mając to na uwadze, trzeba zaznaczyć, że nawet brak inicjatywy dowodowej, uwag, czy propozycji co do organizacji rozprawy jest wyrazem stanowiska obrońcy i pełnomocnika w kwestii organizacji rozprawy i wymaga przedstawienia odpowiedzi na wezwanie prezesa sądu⁴⁹³.

Z treści przepisu art. 368 § 1 k.p.k. można wywieść prawo do składania wniosków dowodowych przez strony. Z normy tej wynika bowiem, że o przychylnym załatwieniu wniosku dowodowego strony, któremu inna strona nie sprzeciwiła się, rozstrzyga ostatecznie przewodniczący składu orzekającego. W innych natomiast wypadkach sąd wydaje postanowienie. Od stanowiska stron i ich przedstawicieli procesowych w tej kwestii zależy więc forma decyzji o dopuszczeniu wnioskowanego dowodu oraz właściwość organu do jej podjęcia. Jeżeli bowiem żadna ze stron i ich przedstawiciele procesowi nie sprzeciwiają się wnioskowi (oświadczenie o pozostawieniu tej kwestii do uznania sądu oznacza również brak sprzeciwu), to o dopuszczeniu dowodu rozstrzyga przewodniczący składu orzekającego w formie zarządzenia, które nie wymaga uzasadnienia. Natomiast gdy którakolwiek ze stron lub ich przedstawiciel procesowy wniosą o oddalenie wniosku dowodowego (sprzeciwia się wnioskowi), to o dopuszczeniu dowodu orzeka sąd w formie postanowienia⁴⁹⁴. Warto zwrócić uwagę na § 2 przepisu art. 368 k.p.k., z którego wynika, że jeżeli zostaną spełnione następujące przesłanki: wniosek dowodowy został już wcześniej oddalony, ponowny wniosek dotyczy dopuszczenia tego samego dowodu oraz wniosek został oparty na tych samych podstawach faktycznych co wcześniejszy wniosek, w takiej sytuacji wniosku nie rozpoznaje się.

Zgodnie z treścią przepisu art. 168 k.p.k. we wniosku należy podać znaczenie dowodu oraz okoliczności, które mają być udowodnione. Można w nim również zawrzeć informacje dotyczące sposobu przeprowadzenia dowodu. Na podstawie normy art. 167 k.p.k. dowody mogą być przeprowadzane na wniosek stron. Wnioski te mogą składać również reprezentanci procesowi, czyli m.in. pełnomocnicy. Wniosek dowodowy może być składany w toku całego postępowania karnego, zarówno w postępowaniu

⁴⁹³ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 207.

⁴⁹⁴ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika...*, s. 232.

przygotowawczym, jak i w postępowaniu sądowym, nie wyłączając postępowania odwoławczego. Wniosek może zostać złożony również w toku postępowania incydentalnego. Może on być złożony ustnie do protokołu albo na piśmie. W przypadku natomiast wniesienia wniosku za pośrednictwem telefaksu lub poczty elektronicznej w aktach powinien znaleźć się dowód doręczenia w postaci potwierdzenia transmisji danych (zgodnie z treścią przepisu art. 132 § 3 k.p.k.). W razie zaistnienia wątpliwości co do treści wniosku lub autorstwa wnioskodawcy organ procesowy może podjąć czynności wyjaśniające w postaci np. zażądania pisemnego potwierdzenia złożenia wniosku⁴⁹⁵. Istotne jest, że sąd rozpoznający sprawę nie jest zobowiązany do przeprowadzenia wszystkich zgłoszonych przez strony dowodów. Powinien przeprowadzić jedynie te, które mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Wniosek dowodowy dotyczący kwestii tylko hipotetycznej, abstrakcyjnej, niepotwierdzonej jakkolwiek okolicznością powinien zostać natomiast oceniony jako niemający istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy⁴⁹⁶. Wnioski dowodowe muszą być więc powiązane z okolicznościami, które mają być udowodnione lub prowadzić do wykrycia właściwego dowodu, a także muszą mieć znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, być dopuszczalne, dać się przeprowadzić i nadawać się do wykazania danej okoliczności. Same ogólne zasady procesowe nie przesądzają jeszcze o tym, że każdy wniosek dowodowy złożony przez strony powinien podlegać uwzględnieniu. Decyzję w tej materii podejmuje zawsze organ procesowy kierując się dyrektywami określonymi przez ustawodawcę w Dziale V kodeksu postępowania karnego⁴⁹⁷.

Składający wniosek dowodowy obowiązany jest do precyzyjnego wskazania okoliczności, które mają być udowodnione. W przeciwnym razie przepis art. 170 k.p.k. nie miałby podstaw do jego stosowania, a organy procesowe zmuszone byłyby dopuszczać całkowicie nieokreślone wnioski dowodowe, wychodząc z założenia, że być może treść przeprowadzonych dowodów będzie mogła mieć jakieś znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy⁴⁹⁸. Warto zaznaczyć, że sam brak wypełnienia przesłanki w postaci sformułowania tezy dowodowej sprawia, iż wniosek taki nie stanowi w ogóle wniosku dowodowego. Można więc uznać taki wniosek za niedopuszczalny wyłącznie

⁴⁹⁵ D. Gruszecka, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 371.

⁴⁹⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 2018 r., sygn. akt V KK 133/18, Legalis nr 1828454.

⁴⁹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2018 r., sygn. akt V KK 466/17, Legalis nr 1823995.

⁴⁹⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2017 r., sygn. akt V KK 152/17, Legalis nr 1682110.

na podstawie przepisu art. 169 § 1 k.p.k. W przypadku gdy we wniosku dowodowym nie wskazano okoliczności, które mają być udowodnione, a mimo wezwania nie usunięto tego braku w określonym terminie, wniosek taki – jako niespełniający wymogu formalnego przewidzianego w treści normy art. 169 § 1 k.p.k. i niedający podstaw do nadania mu biegu – należy pozostawić bez rozpoznania, nie zaś oddalić na jednej z podstaw wymienionych w przepisie art. 170 § 1 k.p.k.⁴⁹⁹.

Biorąc pod uwagę fakt, że zakład ubezpieczeń jest podmiotem profesjonalnym i jest obowiązany do przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego, z punktu widzenia organów prowadzących postępowanie karne dla osiągnięcia jego celów wskazanych w treści przepisu art. 2 § 1 k.p.k. korzystne może być składanie wniosków dowodowych przez wyżej wskazany podmiot. Ze względu na przeprowadzone postępowanie likwidacyjne zakład ubezpieczeń będzie posiadał wiedzę na temat okoliczności, które istotne będą w toczącym się postępowaniu karnym w celu pociągnięcia sprawcy czynu do odpowiedzialności karnej. W postępowaniu likwidacyjnym dochodzi bowiem do ustalenia m.in. okoliczności faktycznych konkretnego zdarzenia. Głównym celem zakładu ubezpieczeń jest jednak uzyskanie kwoty w wysokości wypłaconej pokrzywdzonemu na podstawie przysługujących mu roszczeń regresowych, a w związku z tym, że może dochodzić ich również w postępowaniu cywilnym, wydaje się, że jego aktywność w aspekcie składania wniosków dowodowych w postępowaniu karnym może kreować się na stosunkowo niskim poziomie, jeżeli zdecyduje się na skierowanie przeciwko sprawcy określonego zdarzenia pozwu w postępowaniu cywilnym. W takiej sytuacji bezprzedmiotowe będzie dla zakładu ubezpieczeń angażowanie się w postępowanie karne.

3.4.3 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do wypowiedzi oraz do zadawania pytań przesłuchiwanym świadkom

W treści przepisu art. 367 k.p.k. ustawodawca ujął prawo stron do wypowiedzi. Przewodniczący umożliwia stronom wypowiedzenie się co do każdej kwestii, która podlega rozstrzygnięciu. Ponadto, jeżeli w jakiegokolwiek kwestii jedna ze stron zabiera głos, prawo głosu przysługuje również innym stronom. Przepis ten stanowi przejaw zasady ustności rozprawy, ale przede wszystkim jest odzwierciedleniem zasady

⁴⁹⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2017 r., sygn. akt V KK 296/17, Legalis nr 1706002.

kontradyktoryjności procesu, ponieważ umożliwia stronom toczenie sporu przed sądem poprzez przedstawienie swoich stanowisk i ich obronę. Warto jednak pamiętać, że możliwość zabrania głosu co do każdej kwestii podlegającej rozstrzygnięciu nie może oznaczać nieograniczonego prawa strony do wypowiedzi na tematy, które nie są związane z omawianą na rozprawie kwestią⁵⁰⁰. W związku z tym przewodniczącemu składu orzekającego przysługuje prawo do ingerencji w swobodę wypowiedzi stron, aby mieściły się one w obszarze poruszanej kwestii, co będzie skutkowało zapewnieniem prawidłowego przebiegu postępowania i zakończeniem go w rozsądnym terminie⁵⁰¹.

Możliwość zabrania głosu co do każdej kwestii oznacza wszystkie kwestie faktyczne i prawne, jeżeli są one tylko przedmiotem rozstrzygnięcia i podnoszone są przez strony albo rozpatrywane są przez sąd z urzędu⁵⁰². Kolejność wypowiedziania ustala przewodniczący składu orzekającego mając na względzie czuwanie nad prawidłowym przebiegiem rozprawy (zgodnie z dyspozycją ujętą w treści przepisu art. 366 § 1 k.p.k.). Podobnie jak przy głosach końcowych, przedstawiciele procesowi powinni wypowiadać się przed stronami⁵⁰³. Zawsze jednak oskarżonemu i jego obrońcy przysługuje głos ostatni. Warto wskazać, że pokrzywdzony, który nie będzie występował w charakterze oskarżyciela posiłkowego na rozprawie głównej, zgodnie z treścią regulacji art. 367 § 1 k.p.k., gwarantującą wyłącznie stronom prawo zabierania głosu w kwestiach podlegających rozstrzygnięciu, będzie uprawniony jedynie do: wypowiedzenia się w kwestii zamiaru wstąpienia w rolę oskarżyciela posiłkowego, zajęcia stanowiska co do uwzględnienia przez sąd wniosku o wydanie wyroku w trybie przepisu art. 387 k.p.k., złożenia zeznań (co do zasady, jeśli występuje równocześnie w charakterze świadka) albo zgłoszenia wniosku o naprawienie szkody na podstawie normy art. 49a k.p.k.⁵⁰⁴. Te uprawnienia będą więc przysługiwały zakładowi ubezpieczeń działającemu na etapie postępowania sądowego wyłącznie w roli pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.

Z powyższego wynika, że jeżeli celem zakładu ubezpieczeń będzie chęć aktywnego udziału w toczącym się postępowaniu karnym i wpływu na jego wynik końcowy, a nie wyłącznie złożenie wniosku o naprawienie szkody na podstawie przepisu

⁵⁰⁰ K. Wytrykowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1-424...*, s. 1726-1727.

⁵⁰¹ C. Kulesza, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, s. 813.

⁵⁰² D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 1458.

⁵⁰³ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika...*, s. 208.

⁵⁰⁴ A. Orzechowska, *Udział pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym wszczętym z oskarżenia publicznego*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 4, s. 53-67.

art. 49a k.p.k., to z pewnością wstąpi w rolę oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu sądowym. Pamiętać jednak należy, że prawo do wypowiedzi stron jest jedynie ich uprawnieniem, a nie obowiązkiem. Oznacza to, że zakład ubezpieczeń może wstąpić w rolę oskarżyciela posiłkowego chociażby, aby mieć wgląd do akt sprawy jako strona postępowania karnego (bez konieczności uzyskania zgody prezesa sądu w tym zakresie), ale ze względu na czasochłonność oraz koszty trwającego postępowania karnego (chodzi przede wszystkim o koszty związane z reprezentowaniem zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym przez pełnomocnika) nie będzie uczestniczył w ogóle w rozprawie, ograniczając się wyłącznie do ewentualnego złożenia wniosku o naprawienie szkody, czy późniejszej apelacji od wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji.

Kolejnym uprawnieniem jest możliwość zadawania przez strony pytań przesłuchiwanym w toku rozprawy świadkom. Oskarżyciel posiłkowy zadaje pytania po oskarżycielu publicznym. W sytuacji natomiast, w której świadek zostałby dopuszczony na wniosek oskarżyciela posiłkowego, wtedy on jako pierwszy zadawałby pytania. Czynność związana z pytaniami stron rozpoczyna właściwą kontradiktoryjność w przeprowadzeniu tego dowodu, bowiem pouczenia, etap swobodnej wypowiedzi świadka odbywa się bez ingerencji stron, a pytania stron pojawiają się już po tej czynności na wezwanie przewodniczącego⁵⁰⁵.

Ze względu na fakt, że zakład ubezpieczeń będzie już najczęściej po zakończeniu postępowania likwidacyjnego, przeprowadzane w postępowaniu karnym dowody nie będą miały wpływu np. na wysokość ustalonej w postępowaniu likwidacyjnym szkody, co jest najważniejszą kwestią z punktu widzenia zakładu ubezpieczeń. Jeżeli więc zakład ubezpieczeń złoży wniosek o naprawienie szkody w trybie regulacji art. 49a k.k. i z całokształtu okoliczności ujawnionych w toku rozprawy głównej będzie istniała podstawa do wydania wyroku skazującego, to kolejny raz można wskazać, że dwa ważne aspekty, czyli czasochłonność postępowania karnego oraz koszty poniesione w związku z ustanowieniem pełnomocnika z pewnością zaważą na tym, że zakład ubezpieczeń nie będzie uczestniczył w rozprawie głównej, a tym samym nie będzie realizował wyżej wskazanych uprawnień.

⁵⁰⁵ H. Skwarczyński, *Praktyczne aspekty kontradiktoryjności w nowej formule po reformie procedury karnej ustawą z 27.9.2013 r. i 20.2.2015 r.*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 8, s. 433.

3.4.4 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do wygłoszenia mowy końcowej

Głosy stron i przedstawiciela społecznego na rozprawie głównej można określić jako ich końcowe wypowiedzi, których adresatem jest przede wszystkim sąd, ale też pozostałe strony, jak również publiczność, a celami tej instytucji są zaprezentowanie przez strony i ich przedstawicieli procesowych, a także przez przedstawiciela społecznego analizy i oceny dowodów oraz prezentacja własnej argumentacji prawnej i wniosków co do rozstrzygnięcia w przedmiocie procesu⁵⁰⁶. Na podstawie przepisu art. 406 k.p.k. po zamknięciu przewodu sądowego przewodniczący udziela głosu stronom, ich przedstawicielom oraz przedstawicielowi społecznemu. Oskarżyciel posiłkowy zabiera głos jako drugi, zaraz po oskarżycielu publicznym. Należy jednak pamiętać, że przedstawiciel procesowy oskarżyciela posiłkowego zabiera głos bezpośrednio przed nim. Podkreślenia wymaga fakt, że po zamknięciu przewodu sądowego realizacja uprawnienia stron procesowych oraz przedstawiciela społecznego do zabrania głosu należy do przewodniczącego, kierującego rozprawą przed sądem pierwszej instancji i ewentualne uchybienie polegające na zaniechaniu udzielenia stronom, czy przedstawicielowi społecznemu tego głosu, nie może być uznane za rażące naruszenie prawa procesowego przez sąd odwoławczy⁵⁰⁷, stanowić może jedynie uchybienie obrazy przepisów postępowania, jeśli mogła mieć ona wpływ na treść orzeczenia.

Głosy końcowe, obok wniosków co do przyszłego rozstrzygnięcia, koncentrują się wokół podsumowania rezultatów zakończonego przewodu sądowego, które powinno ułatwić sądowi podjęcie właściwego orzeczenia w sprawie⁵⁰⁸. Każda z zabierających głos stron, jak również jej przedstawiciel, mają prawo do całkowicie swobodnej wypowiedzi, w dowolnej formie treściowej, wybranym przez siebie sposobie oraz porządku argumentowania własnych racji. Nie jest dopuszczalne przerywanie wypowiedzi osoby przemawiającej przez kogokolwiek, o ile wypowiedź i jej forma nie zakłócają kultury i powagi na sali rozpraw i nie wykraczają poza zakres procesowych uprawnień osoby przemawiającej⁵⁰⁹. W głosach końcowych strony prezentują swoje stanowisko w kwestii oceny przeprowadzonych dowodów i składają propozycje konkretnego rozstrzygnięcia sprawy, a w przypadku oskarżyciela publicznego także konkretne i pełne wnioski o

⁵⁰⁶ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 1713.

⁵⁰⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 2003 r., sygn. akt III KK 486/02, Legalis nr 98201.

⁵⁰⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2017 r., sygn. akt SNO 57/16, Legalis nr 1549987.

⁵⁰⁹ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 1144.

zastosowanie kar, środków karnych czy środków kompensacyjnych. Dlatego też wnioski końcowe z przemówień końcowych powinny być z dużą dokładnością odnotowane w protokole rozprawy⁵¹⁰.

W odniesieniu do wyżej omawianego uprawnienia oskarżyciela posiłkowego, warto zaznaczyć, że głosy uczestników postępowania na rozprawie apelacyjnej, podobnie jak na rozprawie głównej, stanowią końcowe wypowiedzi, których adresatem jest głównie sąd odwoławczy, ale są też nim inni uczestnicy postępowania oraz publiczność, zaś ich celem jest zaprezentowanie stanowiska, które dotyczy zaskarżonego wyroku przez popieranie własnej apelacji lub ustosunkowanie się do apelacji skarżącego i sformułowanie wniosku co do rodzaju rozstrzygnięcia sądu odwoławczego⁵¹¹. W postępowaniu odwoławczym jednak obowiązuje inna kolejność udzielania głosów uczestnikom tego postępowania, bowiem zgodnie z dyspozycją normy art. 453 § 3 k.p.k. przewodniczący udziela głosu uczestnikom postępowania w kolejności przez siebie ustalonej, przy czym najpierw udziela głosu skarżącemu. Przysługujące stronom, a także ich obrońcom i pełnomocnikom, prawo do zabrania głosu w fazie przemówień końcowych będzie mogło być jednak realizowane, co do zasady, jedynie w granicach kontroli odwoławczej wynikających z wniesionej apelacji. Oznacza to, że kwestie podnoszone w przemówieniu obrońcy i pełnomocnika muszą mieścić się w zakresie zaskarżenia. Jednocześnie obrońca i pełnomocnik powinni skoncentrować swoje wystąpienie na odniesieniu się do zarzutów odwoławczych, jeżeli wyznaczają one w konkretnym wypadku granice kontroli odwoławczej. Podniesienie, czy też odnoszenie się do innych zarzutów będzie bowiem bezprzedmiotowe i oznaczałoby wyjście poza zakres przysługującego im uprawnienia do zabrania głosu⁵¹².

Udzielenie głosu stronom i ich przedstawicielom w fazie głosów końcowych ma charakter obligatoryjny. Nie oznacza to jednak obowiązku zabrania głosu⁵¹³. Przemówienie końcowe powinno być na tyle obszerne, na ile jest to konieczne ze względu na wagę, czy zawilość sprawy, ale zarazem zwięzłe na tyle, na ile to możliwe dla przekonania o swoich racjach. Przemówienie obrońcy i pełnomocnika powinno być starannie przygotowane. Akcenty w przemówieniu powinny być tak rozłożone, aby na pierwszym planie była argumentacja przemawiająca na korzyść reprezentowanej strony

⁵¹⁰ C. Kulesza, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, s. 890.

⁵¹¹ D. Świecki, *Konstrukcja apelacji...*, s. 279.

⁵¹² J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika...*, s. 265-266.

⁵¹³ *Ibidem*.

procesowej⁵¹⁴. W związku z tym, że przemówienie w ramach głosów końcowych jest jedynie uprawnieniem, a nie obowiązkiem stron i ich przedstawicieli procesowych, nie można wykluczyć, że na tym etapie postępowania karnego zakład ubezpieczeń nie będzie wykazywał już inicjatywy i pozostanie podmiotem całkowicie biernym. Sytuacja będzie kształtowała się natomiast inaczej, gdy zakład ubezpieczeń w wyniku przysługujących mu uprawnień zdecyduje się na złożenie w postępowaniu karnym wniosku o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem. W takim bowiem przypadku aktywność zakładu ubezpieczeń występującego w roli oskarżyciela posiłkowego będzie pożądana, w celu chociażby przedstawienia wniosków co do rozstrzygnięcia w przedmiocie procesu i tym samym potwierdzenia wcześniej składanych wniosków w toku rozprawy głównej.

3.4.5 Uprawnienie zakładu ubezpieczeń do wniesienia apelacji od wyroku wydanego w postępowaniu przed sądem I instancji

Wskazując na uprawnienie zakładu ubezpieczeń występującego w charakterze oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu sądowym do wniesienia apelacji od wyroku wydanego przez sąd I instancji, należy podkreślić, że kwestie związane z tym zagadnieniem nie różnią się zasadniczo od sytuacji, w których zakład ubezpieczeń nie występuje w charakterze oskarżyciela posiłkowego i ma możliwość wniesienia apelacji od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie, który został wydany na posiedzeniu. W związku z powyższym, w kontekście tego fragmentu pracy za aktualne należy uznać rozważania podjęte w podrozdziale 3.3.4 (Upewnienie zakładu ubezpieczeń do wniesienia apelacji od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu).

W tej części pracy warto jednak wskazać, że uprawnienia oskarżyciela posiłkowego w zakresie zaskarżania orzeczeń sądowych umożliwiają mu samodzielne oddziaływanie na przebieg oraz wynik postępowania karnego⁵¹⁵. Możliwość zaskarżania wyroku przez oskarżyciela posiłkowego należy rozpatrywać na tle kryterium jakim jest *gravamen*. O tym, czy dany podmiot ma możliwość zaskarżenia pewnej decyzji, rozstrzyga relacja między treścią tej decyzji a sferą praw i interesów tego podmiotu. Chodzi więc o to, czy i na ile zaskarżona decyzja jest krzywdząca dla wnoszącego środek odwoławczy, czyli czy doszło do naruszenia jakiegokolwiek prawnie chronionego dobra

⁵¹⁴ Ibidem.

⁵¹⁵ R. Kmiecik, *Oskarżyciel posiłkowy w procesie karnym*, Warszawa 1977, s. 113.

uczestnika postępowania na skutek wydania przez organ procesowy decyzji o określonej treści⁵¹⁶. Dobro to powszechnie rozumiane jest jako interes prawny, który może być zarówno prawem wyraźnie przyznanym temu podmiotowi w określonym akcie normatywnym, jak również pewnym interesem tego podmiotu, który zasługuje na społeczną aprobatę. Chodzi więc o konkretne pokrzywdzenie i uciążliwość⁵¹⁷.

W pierwszej kolejności należy wskazać na ogólny przepis dotyczący postępowania odwoławczego – regulację art. 425 § 3 k.p.k. Zgodnie z jego treścią odwołujący się może skarżyć jedynie rozstrzygnięcia lub ustalenia naruszające jego prawa lub szkodzące jego interesom. Wymóg ten nie dotyczy jednak oskarżyciela publicznego. Należy wskazać, że interes prawny w zaskarżaniu odnosi się do danego odwołującego się podmiotu. Może on więc zaskarżyć te rozstrzygnięcia lub ustalenia, które jego dotyczą, bowiem to ze skarżonego rozstrzygnięcia lub ustalenia ma bezpośrednio wynikać niekorzystny dla skarżącego skutek, aby można było mówić o istnieniu po jego stronie *gravamen* w zaskarżeniu⁵¹⁸. Interes prawny, jako warunek uznania danego podmiotu za uprawniony do wniesienia określonego środka zaskarżenia (w tym przypadku apelacji), należy zawsze wiązać z określonym rozstrzygnięciem⁵¹⁹. Istotą *gravamen* jest domniemanie, że zaskarżone rozstrzygnięcie jest niekorzystne dla skarżącego, a punkt ciężkości spoczywa na subiektywnym, ale uzasadnionym przekonaniu skarżącego⁵²⁰. Wskazać należy, iż *gravamen* może być oceniany nie tylko pod kątem całego środka odwoławczego, ale i podnoszonych w nim poszczególnych zarzutów⁵²¹.

W kwestii zaskarżania orzeczeń przez oskarżyciela posiłkowego Sąd Najwyższy wskazał, że może on podejmować jedynie czynności procesowe na niekorzyść oskarżonego⁵²². Oskarżyciel posiłkowy nie posiada legitymacji do zaskarżania orzeczeń na korzyść oskarżonego, bowiem nie będzie realizował wtedy funkcji ścigania, a tym samym nie posiada *gravamen* tam, gdzie rozstrzygnięcie jest sprzeczne z interesem ścigania. Taka szczególna pozycja w procesie jest przypisana wyłącznie prokuratorowi

⁵¹⁶ M. Płachta, *Gravamen w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1979, nr 3, s. 69.

⁵¹⁷ M. Syta, *Gravamen jako przesłanka zażalenia w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 4, s. 37.

⁵¹⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 28 grudnia 2015 r., sygn. akt II AKa 156/15, Legalis nr 1714436.

⁵¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12 marca 2014 r., sygn. akt II AKz 115/14, Legalis nr 1045032.

⁵²⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 30 maja 2014 r., sygn. akt II AKa 129/14, Legalis nr 1066954.

⁵²¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 2011 r., sygn. akt I KZP 2/11, Legalis nr 319206.

⁵²² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2008 r., sygn. akt II KZ 20/08, Legalis nr 121856.

jako reprezentantowi interesu publicznego⁵²³. Oskarżyciel posiłkowy natomiast, chociaż w postępowaniu karnym pełni samodzielną rolę, to reprezentuje jednak swój własny interes prawny. Z samej istoty interesu prawnego tej strony postępowania (jako strony oskarżającej) wynika, że oskarżyciel posiłkowy może podejmować czynności procesowe tylko na niekorzyść oskarżonego. Tak więc, jak oskarżony – z braku *gravamen* – nie może zaskarżyć orzeczenia na swą niekorzyść, tak i oskarżyciel posiłkowy nie ma uprawnienia do zaskarżenia rozstrzygnięcia na korzyść oskarżonego⁵²⁴. Brak jest możliwości wniesienia przez pokrzywdzonego środka odwoławczego na korzyść oskarżonego, bowiem jedynie oskarżyciela publicznego wiąże zasada obiektywizmu⁵²⁵.

Sąd Najwyższy stwierdził, że o dopuszczalności zaskarżenia rozstrzygnięcia decyduje relacja między treścią tego rozstrzygnięcia a sferą praw i interesów skarżącego podmiotu. *Gravamen* zatem to konkretne pokrzywdzenie, czy uciążliwość dotycząca skarżącego, wynikająca ze skarżonego rozstrzygnięcia. Subiektywne przeświadczenie skarżącego nie może natomiast stanowić wystarczającej przesłanki dla ustalenia istnienia *gravamen*. Konieczne jest stwierdzenie istnienia rzeczywistej lub przynajmniej hipotetycznej uciążliwości rozstrzygnięcia dla skarżącego. Ograniczenie to nie dotyczy jedynie oskarżyciela publicznego, co jasno wynika ze zdania drugiego przepisu art. 425 § 3 k.p.k.⁵²⁶. Dokonując więc ustaleń co do istnienia *gravamen*, zaskarżone rozstrzygnięcie oceniać należy przez pryzmat praw i interesów wyznaczonych przez procesowy status skarżącego, a w szczególności przez wykonywaną przez niego funkcję, np. ścigania lub obrony. Zgodnie z treścią przepisu art. 53 k.p.k., pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego. Oskarżyciel posiłkowy pełni w procesie rolę samodzielną i nawet działając obok prokuratora, w ramach zakreślonych oskarżeniem publicznym, reprezentuje swój interes prawny. Z samej istoty interesu prawnego tej strony postępowania (jako skarżącej) wynika, że oskarżyciel posiłkowy może podejmować czynności procesowe tylko na niekorzyść oskarżonego⁵²⁷. Należy podzielić pogląd wyrażony przez A. Grochowską-Wasilewską, zgodnie z którym oskarżyciel publiczny, wnosząc środek odwoławczy na korzyść oskarżonego, działa jako rzecznik interesu

⁵²³ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 549.

⁵²⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2008 r., sygn. akt II KZ 20/08, Legalis nr 121856; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2008 r., sygn. akt I KZP 21/08, Legalis nr 107309.

⁵²⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 2015 r., sygn. akt III KK 19/15, Legalis nr 1242227.

⁵²⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2003 r., sygn. akt V KK 240/03, Legalis nr 61191.

⁵²⁷ Ibidem.

społecznego i reprezentuje interesy całego społeczeństwa. Jest zainteresowany tym, aby doszło do ustalenia prawdy materialnej w postępowaniu karnym i wydania prawidłowego orzeczenia. Zakład ubezpieczeń natomiast chroni w postępowaniu karnym własne interesy. O ile więc rodzaj działalności zakładów ubezpieczeń może uzasadniać dopuszczenie ich do udziału w postępowaniu karnym, to nie przemawia to za odstąpieniem od przyjętej reguły powiązania *gravamen* z przyznaniem przez ustawodawcę statusem strony postępowania⁵²⁸.

Istotne jest, że przy określaniu przedmiotowego zakresu zaskarżenia decydujące znaczenie ma przepis art. 447 § 1 – § 3 k.p.k. Norma ta zawiera bowiem ustawową wykładnię zakresu zaskarżenia, o którym jest mowa w regulacji art. 425 § 2 k.p.k. (orzeczenie może być zaskarżone w całości albo w części, można zaskarżyć także brak określonego zaskarżenia, a także samo uzasadnienie orzeczenia)⁵²⁹. W związku z tym, jeżeli zakład ubezpieczeń skieruje apelację co do winy oskarżonego, uznana zostanie za zwróconą przeciwko całości wyroku, co do kary – za zwróconą przeciwko całości rozstrzygnięcia o karze i środkach karnych, zaś apelację co do środka karnego, środka kompensacyjnego albo przepadku uważa się za zwróconą odpowiednio przeciwko całości rozstrzygnięcia o środkach karnych albo o środkach kompensacyjnych albo o przepadku. Można jednak postawić pytanie, czy zakład ubezpieczeń z uwagi na cel jego udziału w postępowaniu karnym (przede wszystkim realizacja roszczeń regresowych, które przysługują mu w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia) powinien posiadać możliwość zaskarżania wyroku sądu I instancji w pełnym zakresie. Należy wskazać, że z punktu widzenia zakładu ubezpieczeń nieistotne mogą być kwestie w zakresie rozstrzygnięć o karze, czy zastosowanych środkach karnych albo o przepadku, nie przekładają się one bowiem bezpośrednio na obowiązek pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo albo zobowiązania do jej pokrycia. Zakład ubezpieczeń zainteresowany będzie przede wszystkim zaskarżaniem orzeczeń w zakresie rozstrzygnięć o środkach kompensacyjnych, a niektórych przypadkach wyroków uniewinniających oskarżonego (gdy zakład ubezpieczeń w wyniku przeprowadzonego postępowania likwidacyjnego wypłacił już pokrzywdzonemu odszkodowanie). Ponadto, w sytuacji, gdy zakładowi ubezpieczeń przysługują roszczenia regresowe o charakterze

⁵²⁸ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 176.

⁵²⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 17 kwietnia 2013 r., sygn. akt II AKa 53/13, Legalis nr 733790.

nietypowym, może nie wykazywać inicjatywy w postępowaniu karnym z uwagi na fakt, że oskarżony jest jednocześnie stroną umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych zawartą z zakładem ubezpieczeń. Dodatkowo wskazać trzeba, że przy tego typu regresie ubezpieczyciela, brak jest obecnie regulacji w przepisach kodeksu postępowania karnego, na podstawie której zakład ubezpieczeń mógłby dochodzić owych roszczeń regresowych o charakterze nietypowym w procesie karnym. Powyższe rozważania prowadzą więc do wniosku, że zakład ubezpieczeń, jeżeli zdecyduje się na wniesienie apelacji od orzeczenia sądu I instancji, to ograniczy się do zaskarżenia rozstrzygnięć o środkach kompensacyjnych. Jednak na omawiane uprawnienie przysługujące ubezpieczycielowi trzeba spojrzeć szerzej. Należy pamiętać, że prawo to ma swoje źródło w Konstytucji RP, bowiem w przepisie art. 78 mowa jest o tym, że każda ze stron ma prawo do zaskarżania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, a wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżania określa ustawa. Niewątpliwie, zakład ubezpieczeń, który bierze udział w postępowaniu karnym na podstawie regulacji art. 49 § 3 k.p.k., a ponadto wstępuje w rolę oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu sądowym, jest stroną tego postępowania. Kolejną kwestią jest fakt, że tak jak zostało wskazane w rozdziale pierwszym, ustawodawca nakazuje traktowanie zakładu ubezpieczeń, o którym jest mowa w przepisie art. 49 § 3 k.p.k., na równi z podmiotem określonym w normie art. 49 § 1 k.p.k., czyli bezpośrednio pokrzywdzonym przestępstwem. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest to, że ustawodawca nie ograniczył w żadnym względzie zakładu ubezpieczeń w możliwościach korzystania z omawianego uprawnienia, które przysługuje mu jako pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym. Na podstawie przepisu art. 425 § 1 k.p.k. od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji przysługuje środek odwoławczy stronom oraz innym osobom wskazanym w przepisach ustawy. Na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego nie ma jednak żadnych ograniczeń stron w zakresie wnoszenia apelacji od wyroku wydanego przez sąd I instancji. W związku z tym, mimo faktu, że zakład ubezpieczeń nie jest podmiotem bezpośrednio pokrzywdzonym przestępstwem, a ponadto może być zainteresowany udziałem w postępowaniu karnym wyłącznie z uwagi na przysługujące mu roszczenia regresowe, nie można ograniczyć przysługującego mu prawa do zaskarżania orzeczenia wydanego przez sąd I instancji tylko do określonych rozstrzygnięć w nim zawartych. Byłoby to nieuzasadnione działanie, ponieważ zasadą, w dodatku o wymiarze konstytucyjnym, jest prawo do zaskarżania orzeczeń, a wyjątkiem są jego ograniczenia. Udział zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym nie jest natomiast na gruncie

przepisów kodeksu postępowania karnego w żadnym wypadku wyjątkiem, skoro sam ustawodawca przyznał mu tę samą pozycję, którą posiada pokrzywdzony na podstawie regulacji art. 49 § 1 k.p.k.

3.5 Realizacja uprawnień pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym po procesie transformacji spółki

W związku z faktem, że zakład ubezpieczeń swoją działalność prowadzi w formie spółki akcyjnej, należy przeanalizować wpływ transformacji spółki na realizację uprawnień przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym. Kwestię przekształcenia spółek prawa handlowego regulują przepisy art. 551-584 k.s.h. Na potrzeby niniejszych rozważań wystarczające będzie przywołanie tylko najważniejszych z nich, odzwierciedlających istotę przekształcenia spółek. Spółka jawna, spółka partnerska, spółka komandytowa, spółka komandytowo-akcyjna, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, spółka akcyjna (spółka przekształcana) może być przekształcona w inną spółkę handlową (spółkę przekształconą). Spółka przekształcana staje się spółką przekształconą z chwilą wpisu spółki przekształconej do rejestru (dzień przekształcenia). Jednocześnie sąd rejestrowy z urzędu wykreśla spółkę przekształcaną. Istotny jest fakt, że zgodnie z treścią przepisu art. 553 k.s.h. spółce przekształconej przysługują wszystkie prawa i obowiązki spółki przekształcanej. Spółka przekształcona pozostaje podmiotem w szczególności zezwoleń, koncesji oraz ulg, które zostały przyznane spółce przed jej przekształceniem, chyba że ustawa lub decyzja o udzieleniu zezwolenia, koncesji albo ulgi stanowi inaczej, a wspólnicy spółki przekształcanej uczestniczący w przekształceniu stają się z dniem przekształcenia wspólnikami spółki przekształconej. Przekształcenie podmiotowe spółki handlowej stanowi kontynuację dotychczasowej spółki, tylko w nowej formie prawnej, co oznacza, że jest to nadal ta sama, choć nie taka sama spółka. Staje się ona jako spółka przekształcona podmiotem wszystkich praw i obowiązków spółki przekształcanej, o charakterze cywilnoprawnym i organizacyjnym (art. 551 § 1 i art. 553 k.s.h.). W wypadku przekształcenia nie ma sukcesora (jak w przypadku nabycia spadku) i przeniesienia praw na inną osobę. Wynika to ze zmiany organizacyjno-prawnej struktury spółki przy zachowaniu tożsamości podmiotu i jest to neutralne dla praw i obowiązków, których podmiotem spółka ta cały czas pozostaje⁵³⁰. Należy jednak

⁵³⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2017 r., sygn. akt IV CSK 603/16, Legalis nr 1695369.

jednoznacznie wskazać, że powyższa sytuacja (przekształcenia spółki przekształcanej w spółkę przekształconą) nie będzie dotyczyła zakładu ubezpieczeń uczestniczącego w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Zostało bowiem już wcześniej wskazane, że zakład ubezpieczeń swoją działalność może wykonywać wyłącznie w formie spółki akcyjnej, gdy chodzi o formę spółek prawa handlowego, w związku z tym nie może zostać przekształconą w inną formę spółki prawa handlowego.

Kolejna możliwość, czyli łączenie spółek może dotyczyć już zakładu ubezpieczeń uczestniczącego w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Gdy chodzi o możliwość łączenia spółek, to na podstawie regulacji art. 492 § 1 k.s.h. może dojść do tego na dwa sposoby:

- 1) przez przeniesienie całego majątku spółki (przejmowanej) na inną spółkę (przejmującą) za udziały lub akcje, które spółka przejmująca wydaje wspólnikom spółki przejmowanej (łączenie się przez przejęcie);
- 2) przez zawiązanie spółki kapitałowej, na którą przechodzi majątek wszystkich łączących się spółek za udziały lub akcje nowej spółki (łączenie się przez zawiązanie nowej spółki).

Istotne są skutki połączenia spółek. Spółka przejmująca albo spółka nowo zawiązana wstępuje z dniem połączenia we wszystkie prawa i obowiązki spółki przejmowanej albo spółek łączących się przez zawiązanie nowej spółki. Na spółkę przejmującą albo spółkę nowo zawiązaną przechodzą z dniem połączenia w szczególności zezwolenia, koncesje oraz ulgi, które zostały przyznane spółce przejmowanej albo którejkolwiek ze spółek łączących się przez zawiązanie nowej spółki, chyba że ustawa lub decyzja o udzieleniu zezwolenia, koncesji lub ulgi stanowi inaczej. Na podstawie przepisu art. 494 k.s.h. z dniem połączenia wspólnicy spółki przejmowanej lub spółek łączących się przez zawiązanie nowej spółki stają się wspólnikami spółki przejmującej bądź spółki nowo zawiązanej. Ustawodawca w przepisach kodeksu postępowania karnego nie przewidział norm odnoszących się do sytuacji, w których pokrzywdzonym będzie nowy podmiot powstały po połączeniu spółek⁵³¹. Należy więc uznać, że skutki łączenia spółek są na gruncie postępowania karnego takie, że nowa

⁵³¹ W orzecznictwie natomiast pojawia się kwestia następstw prawnych w prawie administracyjnym. Zob. np. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 27 kwietnia 2017 r., sygn. akt VI SA/Wa 2302/16, Legalis nr 1630933; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 maja 2017 r., sygn. akt II GSK 2568/15, Legalis nr 1636596; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 24 maja 2017 r., sygn. akt VI SA/Wa 2581/16, Legalis nr 1631071.

spółka jest tym samym dysponentem dobra prawnego, co spółki podlegające połączeniu⁵³². Jeżeli więc doszłoby do połączenia dwóch albo więcej zakładów ubezpieczeń działających w formie spółki akcyjnej, gdzie jedna ze spółek była pokrzywdzonym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. w postępowaniu karnym, to spółka powstała w wyniku procesu łączenia spółek będzie mogła brać udział w postępowaniu karnym na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. do wysokości szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo, którą zakład ubezpieczeń pokrył lub jest zobowiązany do jej pokrycia. W tym miejscu można wskazać także na inną sytuację, w której co najmniej dwie ze spółek akcyjnych podlegających łączeniu w inną spółkę, występowały uprzednio w charakterze pokrzywdzonego na podstawie regulacji art. 49 § 3 k.p.k. w tym samym procesie karnym. W takim przypadku skutek połączenia spółek, nowy podmiot będzie mógł brać udział w postępowaniu karnym do wysokości kwoty stanowiącej sumę środków, które zostały (lub miały być w przyszłości) wypłacone przez wcześniej istniejące zakłady ubezpieczeń pokrzywdzonemu w wyniku szkody, która została wyrządzona mu przez przestępstwo. Natomiast w przypadku, gdy przed procesem łączenia spółek, każda z nich występowała w różnych postępowaniach karnych w roli pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., to po połączeniu nowa spółka będzie miała legitymację do występowania we wszystkich tych postępowaniach karnych na gruncie normy art. 49 § 3 k.p.k., jednak tylko w zakresie, w jakim pierwotnie istniejące zakłady ubezpieczeń pokryły szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub były zobowiązane do jej pokrycia w poszczególnych procesach karnych.

Ostatnią sytuacją jest ta, w której dojdzie do podziału spółek. Podziałowi podlegają wyłącznie spółki kapitałowe, które można podzielić na dwie albo więcej spółek kapitałowych. Na podstawie przepisu art. 529 k.s.h. podział spółek może być dokonany:

- 1) przez przeniesienie całego majątku spółki dzielonej na inne spółki za udziały lub akcje spółki przejmującej, które obejmują wspólnicy spółki dzielonej (podział przez przejęcie);
- 2) przez zawiązanie nowych spółek, na które przechodzi cały majątek spółki dzielonej za udziały lub akcje nowych spółek (podział przez zawiązanie nowych spółek);
- 3) przez przeniesienie całego majątku spółki dzielonej na istniejącą i na nowo zawiązaną spółkę lub spółki (podział przez przejęcie i zawiązanie nowej spółki);

⁵³² Por. S. Pawelec, *Spółka kapitałowa jako pokrzywdzony...*, s. 148-151.

- 4) przez przeniesienie części majątku spółki dzielonej na istniejącą spółkę lub na spółkę nowo zawiązaną (podział przez wydzielenie).

Skutkiem podziału spółek prawa handlowego jest fakt, że spółki przejmujące lub spółki nowo zawiązane powstałe w związku z podziałem wstępują z dniem podziału bądź z dniem wydzielenia w prawa i obowiązki spółki dzielonej, określone w planie podziału. Na podstawie normy art. 531 k.s.h. na spółkę przejmującą lub spółkę nowo zawiązaną powstałą w związku z podziałem przechodzą z dniem podziału bądź z dniem wydzielenia w szczególności zezwolenia, koncesje oraz ulgi, pozostające w związku z przydzielonymi jej w planie podziału składnikami majątku spółki dzielonej, a które zostały przyznane spółce dzielonej, chyba że ustawa lub decyzja o udzieleniu zezwolenia, koncesji lub ulgi stanowi inaczej. Natomiast do składników majątku spółki dzielonej nieprzypisanych w planie podziału określonej spółce przejmującej lub spółce nowo zawiązanej stosuje się odpowiednio przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych. W kwestii następstw procesowych w sytuacji podziału spółek prawa handlowego w orzecznictwie sądy odnosiły się do takich przypadków, ale w sferze postępowania cywilnego⁵³³, brak jest natomiast orzeczeń odnoszących się do postępowania karnego. Należy uznać, że w sytuacji podziału spółek jako zasadę traktować trzeba możliwość wstąpienia w rolę pojedynczej pokrzywdzonej spółki więcej niż jednego następcy. Może to nastąpić ze względu na fakt, iż we wcześniej sporządzonym planie podziału naruszone lub zagrożone przestępstwem dobra prawne przypadły kilku spółkom łącznie⁵³⁴. Odnosząc tę zasadę do zakładu ubezpieczeń, w stosunku do którego doszło do podziału, wskazać należy, że w takiej sytuacji, gdy pierwotna spółka akcyjna występowała w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., po podziale tej spółki każdy z powstałych podmiotów, jeśli tylko przewiduje to plan podziału, może w dalszym ciągu brać udział w procesie karnym. Trzeba przy tym zaakcentować, że nowe spółki akcyjne będą uprawnione do udziału w postępowaniu karnym na gruncie normy art. 49 § 3 k.p.k. nie w całym zakresie, w jakim pierwotny zakład ubezpieczeń pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub był zobowiązany do jej pokrycia w poszczególnych procesach karnych, a jedynie w takiej części, jaka została przewidziana w planie podziału. Oczywiście w praktyce mogłaby wystąpić także taka sytuacja, na

⁵³³ Zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2016 r., sygn. akt V CSK 344/15, Legalis nr 1433077; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2016 r., sygn. akt V CSK 524/15, Legalis nr 1450602; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2019 r., sygn. akt III CZP 97/18, Legalis nr 1892863.

⁵³⁴ S. Pawelec, *Spółka kapitałowa jako pokrzywdzony...*, s. 157.

podstawie której tylko niektóre albo wyłącznie jedna z powstałych po podziale spółek, będą mogły występować w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Wszystko to będzie zależało od rozwiązań przyjętych w planie podziału. W tym miejscu należy jeszcze wskazać na występowanie większej liczby pokrzywdzonych w postępowaniu karnym. Gdyby pokrzywdzone spółki chciały brać udział w postępowaniu sądowym, sąd mógłby zastosować przepis art. 56 § 1 k.p.k., zgodnie z którym sąd może ograniczyć liczbę oskarżycieli posiłkowych występujących w sprawie, jeżeli jest to konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Sąd orzeka, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, gdy bierze w nim już udział określona przez sąd liczba oskarżycieli.

Wskazać należy, że w każdej z trzech sytuacji – połączenia albo podziału spółek prawa handlowego – ustawodawca nie uregulował tych przypadków w kontekście udziału zakładu ubezpieczeń jako spółki akcyjnej w charakterze pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Mimo jednak braku przepisów odnoszących się do takich sytuacji, trzeba uznać, że w momencie połączenia albo podziału zakładów ubezpieczeń, gdy nowy podmiot staje się dysponentem dobra prawnego zagrożonego lub naruszonego wskutek popełnionego przestępstwa, zostaje on jednocześnie pokrzywdzonym w myśl przepisów kodeksu postępowania karnego.

Na zakończenie tych rozważań warto zwrócić uwagę na praktyczny wymiar analizowanego wyżej zagadnienia. W tej kwestii wskazać należy na zakłady ubezpieczeń działu II, czyli zajmujące się ubezpieczeniami osobowymi oraz ubezpieczeniami majątkowymi. W przypadku bowiem ubezpieczeń działu I, tj. ubezpieczeń na życie, chodzi o zabezpieczenie osób na wypadek śmierci albo pogorszenia zdrowia z powodu chorób, czy nieszczęśliwych wypadków. W takich sytuacjach nie powstaje przesłanka wskazana w treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k., czyli pokrycie przez zakład ubezpieczeń szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub zobowiązanie do jej pokrycia. W celu ukazania praktycznego wymiaru procesu transformacji zakładów ubezpieczeń należy odwołać się do informacji widniejących na stronie internetowej Komisji Nadzoru Finansowego. Ujęte są tam komunikaty dotyczące zakładów ubezpieczeń, które kończą lub zakończyły działalność. Na podstawie informacji znajdujących się na tej stronie (stan na dzień 27 stycznia 2023 r.) od 1992 r. doszło do 14 połączeń zakładów ubezpieczeń, nie zostały natomiast zarejestrowane żadne podziały tych podmiotów. Pierwsze połączenie spółek miało miejsce 29 czerwca 1999 r., zakład ubezpieczeń AGF Ubezpieczenia S.A. zakończył swoją działalność i połączył się z TU

Allianz Polska S.A., natomiast ostatnia taka transformacja nastąpiła 1 lipca 2022 r. Spółka Aviva TU Ogólnych S.A. połączyła się z TUiR Allianz S.A.⁵³⁵. W planie połączenia Towarzystwa Funduszy Inwestycyjnych Allianz Polska S.A. z Aviva Investors Poland Towarzystwo Funduszy Inwestycyjnych S.A. wskazano, że „Allianz TFI przejmie w ramach sukcesji uniwersalnej, wszystkie prawa i obowiązki Aviva TFI, a tym samym wszystkie aktywa i pasywa Aviva TFI zostaną przeniesione na Allianz TFI”⁵³⁶. Na podstawie przytoczonych danych pochodzących ze strony Komisji Nadzoru Finansowego można potwierdzić, że zagadnienie transformacji spółek jest nie tylko zagadnieniem teoretycznym, ale takie sytuacje występują również w praktyce, chociaż w przypadku zakładów ubezpieczeń ograniczały się one dotychczas tylko do połączeń spółek.

⁵³⁵

https://www.knf.gov.pl/podmioty/Podmioty_ryнку_ubezpieczeniowego/Dzial_II_pozostale_ubezpieczeni_a_osobowe_i_majatkowe_zaklady_ubezpieczen_ktore_koncza_lub_zakonczyly_dzialalnosc [dostęp: 06.02.2023 r.].

⁵³⁶ <https://www.allianz.pl/content/dam/onemarketing/cee/azpl/dokumenty/o-allianz/tfi/plan-polaczenia-tfi-allianz-19-01-2022.pdf> [dostęp: 06.02.2023 r.].

Rozdział 4. Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.

4.1 Możliwość dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym

4.1.1 Obowiązek naprawienia szkody w polskim postępowaniu karnym

4.1.1.1 Funkcja kompensacyjna prawa karnego

Współcześnie mamy do czynienia z publicznym pojęciem przestępstwa, dla którego racją jest naruszenie abstrakcyjnego porządku prawnego⁵³⁷. Koresponduje to z funkcjami kary, wśród których należy wskazać:

- funkcję sprawiedliwościową, która polega na realizacji idei sprawiedliwości; wypełnienie tej funkcji następuje jednak nie poprzez zaspokojenie społecznego poczucia sprawiedliwości, ale w wyniku spełnienia kryteriów formalnych, określonych przez przepisy prawa, do których należą m.in. współmierność kary do stopnia winy sprawcy, czy społecznej szkodliwości czynu;
- funkcję szczególnoprewencyjno-wychowawczą, która ma na celu zapobieganie powrotowi sprawcy do przestępstwa (prewencja szczególna) oraz kształtowanie u sprawcy postawy poszanowania dla wartości stanowiących fundament porządku społecznego i prawnego (funkcja wychowawcza);
- funkcję ogólnoprewencyjną, która polega na kształtowaniu świadomości prawnej społeczeństwa (pozytywna prewencja ogólna)⁵³⁸.

Pomimo wskazanego wyżej publicznego pojmowania pojęcia „przestępstwo” do funkcji kary można zaliczyć jeszcze jedną – funkcję kompensacyjną, polegającą na naprawieniu szkody pokrzywdzonemu⁵³⁹. Warto wskazać, że kompensacja stanowi nie tylko funkcję, ale i cel współczesnego prawa karnego w państwie demokratycznym⁵⁴⁰.

Przestępstwo jest faktem szkodliwym dla społeczeństwa, jednak jest to zjawisko, które skupia w sobie zainteresowanie zarówno prawa karnego, jak i prawa cywilnego. Naruszenie przez przestępstwo interesów społecznych następuje najczęściej w wyniku

⁵³⁷ W. Zalewski, *Historyczne przekształcenia idei kompensacji w ramach odpowiedzialności karnej*, „Palestra” 2002, nr 3-4, s. 53.

⁵³⁸ R. Giętkowski, *Hierarchia funkcji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i jej znaczenie w praktyce*, „Palestra” 2003, nr 11-12, s. 128-129.

⁵³⁹ *Ibidem*.

⁵⁴⁰ P. Petasz, *Obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem jako metoda realizacji celu kompensacyjnego prawa karnego*, [w:] *Konsensualizm i kompensacja a podstawy odpowiedzialności karnej*, I. Sepioło-Jankowska (red.), Warszawa 2016, s. 80.

naruszenia odpowiednich interesów indywidualnych⁵⁴¹, tzn. interesów poszczególnych osób fizycznych lub prawnych albo instytucji państwowych, samorządowych oraz innych jednostek organizacyjnych, którym odrębne przepisy przyznają zdolność prawną w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.p.k. Kwestia wynagrodzenia szkody wyrządzonej przestępstwem należy przede wszystkim do tej części prawa cywilnego, która dotyczy odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone. Nie jest to jednak zagadnienie obojętne z punktu widzenia prawa karnego⁵⁴². Jak zostało już wyżej wskazane jako jedną z funkcji kary należy uznać kompensację. Samo pojęcie kompensacji należy do dziedziny prawa cywilnego i oznacza umorzenie wzajemnych zobowiązań stron danej czynności prawnej poprzez zaliczenie jednego z nich na poczet drugiego⁵⁴³. Termin „kompensacja” uzyskał jednak z czasem szersze znaczenie. Pod tym pojęciem należy obecnie rozumieć także działania związane z czynnością rekompensowania, rozumianą jako wyrównanie szkód i krzywd wywołanych bezprawnym zachowaniem innego podmiotu⁵⁴⁴. Uznanie funkcji kompensacyjnej w prawie karnym powoduje niewątpliwie zbliżenie obu dziedzin prawa, tj. prawa cywilnego oraz prawa karnego. Należy oczywiście zaznaczyć, że w przypadku funkcji kompensacyjnej kary mowa jest przede wszystkim o wynagrodzeniu szkody wyrządzonej czynem przestępnym całemu społeczeństwu. Jednak powiązanie owego interesu z interesem indywidualnym prowadzi do rozwiązań, które starają się uwzględnić je oba, co sprzyja wzajemnemu zbliżaniu prawa karnego oraz prawa cywilnego w zakresie reakcji na czyny przestępne⁵⁴⁵.

Należy wskazać, że obecnie rozwiązanie konfliktu na linii sprawca-pokrzywdzony, który stanowi następstwo popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego na szkodę pokrzywdzonego oraz zadośćuczynienie pokrzywdzonemu krzywdy doznanej tym czynem zabronionym stanowią niezwykle ważne cele prawa karnego⁵⁴⁶. Łagodzenie albo rozwiązanie istniejącego konfliktu między wyżej wskazanymi podmiotami wymaga zastosowania odpowiednich mechanizmów, czyli naprawienia przez sprawcę szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu albo przyczynienie się przez sprawcę czynu

⁵⁴¹ M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, s. 390-392.

⁵⁴² M. Cieślak, A. Murzynowski, *Wynagrodzenie szkody osobie pokrzywdzonej przestępstwem – jego znaczenie w sferze prawa karnego*, „Studia Prawnicze” 1974, nr 2, s. 47.

⁵⁴³ M. Pyziak-Szafnicka, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna. Tom 6*, A. Olejniczak (red.), Warszawa 2018, s. 1484.

⁵⁴⁴ E. Hryniewicz-Lach, *Kompensacja szkód i krzywd w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 3, s. 68.

⁵⁴⁵ M. Cieślak, A. Murzynowski, *Wynagrodzenie szkody osobie pokrzywdzonej...*, s. 49.

⁵⁴⁶ K. Witkowska-Rozpara, *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, [w:] *Konsensualizm i kompensacja...*, s. 52.

zabronionego w istotny sposób do zapobieżenia szkodzie lub zminimalizowania negatywnych skutków tego czynu zabronionego⁵⁴⁷. Oczywiście kompensacja występuje zarówno w ujęciu indywidualnym, gdy przynajmniej w pewnej części zostanie zrekompensowane odczucie krzywdy powstałe u pokrzywdzonego przestępstwem, ale również w ujęciu generalnym, czyli w odniesieniu do całego społeczeństwa, które zostało dotknięte faktem popełnienia przestępstwa. Bez reakcji na przestępstwo w postaci sprawiedliwej odpłaty nie będzie jednak możliwe osiągnięcie indywidualnego oraz społecznego poczucia sprawiedliwości⁵⁴⁸.

Na koniec tych rozważań warto zauważyć, że niektóre systemy prawne charakteryzują się dwutorowością odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przestępstwem⁵⁴⁹. Oznacza to, że zarówno prawo cywilne, jak i prawo karne posiadają środki, które będą stanowiły reakcję na wyrządzoną przestępstwem szkodę lub krzywdę. Jednak to pokrzywdzony będący beneficjentem uprawnień do dochodzenia roszczeń wynikających z popełnionego przestępstwa ma możliwość wyboru, czy owych roszczeń będzie dochodził na drodze postępowania karnego, czy postępowania cywilnego⁵⁵⁰. Oczywiście obie drogi dochodzenia roszczeń różnią się od siebie. W postępowaniu karnym pokrzywdzony, zgodnie z treścią przepisu art. 49a k.p.k., może złożyć wniosek o naprawienie szkody do momentu zamknięcia przewodu sądowego na rozprawie głównej. Termin ten ma charakter prekluzyjny, a więc jest nieprzekraczalny i nieprzywralalny⁵⁵¹. Wniosek złożony w postępowaniu karnym nie podlega opłacie. Pokrzywdzony, który zdecyduje się na złożenie wniosku o naprawienie szkody w postępowaniu karnym nie staje się w związku z dokonaną czynnością stroną postępowania jurysdykcyjnego, ponieważ na tym etapie stronami są oskarżony i oskarżyciel (wyjątek stanowi sytuacja, gdy mamy do czynienia z oskarżycielem prywatnym albo oskarżycielem posiłkowym). Gdy chodzi natomiast o postępowanie cywilne, to termin do wniesienia powództwa nie jest ograniczony. Co prawda, zgodnie z treścią przepisu art. 442¹ k.c. roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem trzech lat od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się albo przy zachowaniu należytej staranności mógł się

⁵⁴⁷ Ibidem.

⁵⁴⁸ E. Hryniewicz-Lach, *Kompensacja szkód...*, s. 72.

⁵⁴⁹ Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody*, Katowice 1984, s. 7.

⁵⁵⁰ J. Fibinger, *Uprawnienie pokrzywdzonego do dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych wynikających z przestępstwa w postępowaniu karnym*, [w:] *Ochrona prawna pokrzywdzonego*, T. Kaczmarek, M. Filipowska-Tuthill, J. Żylińska (red.), Wrocław 2017, s. 329.

⁵⁵¹ K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 330.

dowiedzieć o szkodzie oraz o osobie obowiązanej do jej naprawienia, jednak termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę. Jeżeli natomiast szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Należy przy tym jednak pamiętać, że przedawnienie może być uwzględnione jedynie wobec zgłoszenia zarzutu w tym zakresie⁵⁵². W przeciwieństwie do wniosku o naprawienie szkody złożonym w postępowaniu karnym, powód w postępowaniu cywilnym będzie obowiązany do uiszczenia odpowiedniej opłaty od pozwu. Kwestie te uregulowane są w ustawie o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Pokrzywdzony przestępstwem, który zdecyduje się dochodzić swoich roszczeń w postępowaniu cywilnym, staje się stroną tego postępowania i jako stronie przysługują mu wszystkie uprawnienia, ale ciążą również obowiązki, jakie są z tym faktem związane. Tak jak zostało wyżej wskazane, decyzja w kwestii sposobu dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych należy do pokrzywdzonego. Jednak wydaje się, że w opinii publicznej lepszym sposobem dochodzenia owych roszczeń jest postępowanie cywilne⁵⁵³. Ponadto, w postępowaniu karnym nie można domagać się naprawienia każdej szkody, a tylko takiej, która jest następstwem przypisanego w wyroku przestępstwa⁵⁵⁴. Funkcja kompensacyjna nie jest również jedyną, którą do zrealizowania ma prawo karne, a sam sąd w postępowaniu karnym będzie w pierwszym rzędzie badał, czy doszło do popełnienia zarzucanego aktem oskarżenia przestępstwa, a dopiero później wymierzy karę oraz inne środki reakcji karnoprawnej⁵⁵⁵. Mimo tego, należy pamiętać, że ustawodawca nie pozbawił pokrzywdzonego możliwości dochodzenia roszczeń w postępowaniu karnym, co jednocześnie stanowi realizację funkcji kompensacyjnej prawa karnego. Warto podzielić zdanie wyrażone przez A. Grochowską-Wasilewską, że korzystanie przez zakłady ubezpieczeń, które pokryły szkodę wyrządzoną przez przestępstwo, z uprawnienia do dochodzenia roszczeń regresowych w postępowaniu karnym może mieć wpływ na poprawę efektywności systemu sądowego poprzez zmniejszenie ogólnej liczby prowadzonych przez sądy postępowań. Jeżeli bowiem zakład ubezpieczeń uzyska mocą wyroku karnego zwrot

⁵⁵² J. Fibinger, *Uprawienie pokrzywdzonego...*, s. 329.

⁵⁵³ M. Lipczyńska, *Oskarżenie prywatne*, Warszawa 1977, s. 224.

⁵⁵⁴ J. Fibinger, *Uprawienie pokrzywdzonego...*, s. 331.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, s. 331-332.

całości wypłaconej na rzecz pokrzywdzonego kwoty odszkodowania lub zadośćuczynienia, nie będzie musiał wchodzić na drogę postępowania cywilnego celem dochodzenia roszczeń regresowych przeciwko sprawcy przestępstwa⁵⁵⁶.

4.1.1.2 Charakter obowiązku naprawienia szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k.

W czasie, gdy zaczęto eksponować wychowawczą funkcję prawa karnego, skupiono się na osobie przestępcy. Jednocześnie coraz częściej wskazywano, że pokrzywdzony wskutek przestępstwa powinien także otrzymać rekompensatę za poniesioną szkodę. Wymagał tego nie tylko wzgląd na samego pokrzywdzonego, ale również ogólnoprewencyjne zadanie orzeczenia karnego⁵⁵⁷. Pojawienie się obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w katalogu środków karnych było wyrazem dokonującej się ekspozycji funkcji kompensacyjnej. Można było zaobserwować proces polegający na regresji tradycyjnych środków reakcji na przestępstwo, które zastępowane były przez alternatywne, wywodzące się często z prawa cywilnego, instrumenty ukierunkowane na naprawienie szkody lub zadośćuczynienie ofierze przestępstwa⁵⁵⁸. Początkowo uczynienie z obowiązku naprawienia szkody samodzielnej sankcji karnej wywoływało zastrzeżenia, które związane były z funkcjami publicznymi kary, a zwłaszcza z funkcją przywrócenia naruszonego porządku prawnego oraz celami ogóln- i szczególnie- prewencyjnymi⁵⁵⁹. Natomiast obowiązek naprawienia szkody orzekany w ramach środków probacyjnych miał już w polskim ustawodawstwie stosunkowo długą tradycję. Dotyczyło to w szczególności nakładania obowiązku naprawienia szkody przy orzeczeniu warunkowego zawieszenia wykonania kary⁵⁶⁰. Ustawodawca zdecydował się również wprowadzić w kodeksie karnym z 1997 r. obowiązek naprawienia szkody pokrzywdzonemu jako jeden ze środków karnych przewidzianych w ówczesnym przepisie art. 39 k.k. Tym samym zrealizowany został postulat uwzględnienia kompensacyjnego celu prawa karnego⁵⁶¹.

⁵⁵⁶ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 35.

⁵⁵⁷ W. Daszkiewicz, *Naprawienie szkody w prawie karnym*, Warszawa 1972, s. 7-8.

⁵⁵⁸ Ibidem.

⁵⁵⁹ A. Marek, *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Mariana Cieślaka*, S. Waltoś (red.), Kraków 1993, s. 208.

⁵⁶⁰ W. Daszkiewicz, *Odwołanie warunkowego zawieszenia wykonania kary z powodu niewykonania obowiązku naprawienia szkody*, „Nowe Prawo” 1974, nr 10, s. 1253.

⁵⁶¹ D. Szeleszczuk, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Warszawa 2021, s. 526.

Przed wejściem w życie nowelizacji z dnia 1 lipca 2015 r. istniała w doktrynie dyskusja na temat tego, czy obowiązek naprawienia szkody realizuje w pierwszej kolejności funkcję kompensacyjną, czy też funkcje penalne, tj. sprawiedliwościową oraz prewencyjną. Zagadnienie to związane było z pytaniem, w jakiej mierze środek ten zakorzeniony był w prawie cywilnym, a w jakim stopniu była to instytucja podporządkowana zasadom prawa karnego i dyrektywom wymiaru kary⁵⁶². W uzasadnieniu rządowego projektu kodeksu karnego z 1997 r. stwierdzono, że obowiązek naprawienia szkody w całości lub w części traktowany jest jako część orzeczenia w sprawie karnej⁵⁶³. Ponadto, na podstawie regulacji art. 56 k.k. zasady wymiaru kary miały odpowiednie zastosowanie do orzekania środków karnych. Sąd określając rozmiary obowiązku naprawienia szkody musiał wziąć pod uwagę, zgodnie z treścią przepisu art. 53 k.k., stopień społecznej szkodliwości czynu oraz cele zapobiegawcze i wychowawcze, które powinny być osiągnięte w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. Sąd uwzględniał w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego. Konieczność brania pod uwagę przez sąd tych okoliczności typowa była dla odpowiedzialności karnej, natomiast nieznaną była odpowiedzialności cywilnej⁵⁶⁴. Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody różnił się także od zasądzenia odszkodowania na drodze postępowania cywilnego tym, że zgodnie z przepisami kodeksu karnego można było zobowiązać sprawcę do naprawienia szkody w całości lub tylko w części, natomiast przy cywilnoprawnym obowiązku odszkodowawczym obowiązywała (i w dalszym ciągu obowiązuje) zasada pełnego odszkodowania⁵⁶⁵.

⁵⁶² E. Bieńkowska, *W kierunku lepszej realizacji funkcji kompensacyjnej przez polskie prawo karne – propozycje zmian*, [w:] *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian*, Z. Cwiąkański, G. Artymiuk (red.), Warszawa 2010, s. 19.

⁵⁶³ *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 147.

⁵⁶⁴ M. Łukaszewicz, A. Ostapa, *Obowiązek naprawienia szkody – wybrane zagadnienia*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 9, s. 56.

⁵⁶⁵ K. Maksymowicz, *Kilka uwag o obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2001, T. VIII, s. 111.

W jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy wskazał, że z samej istoty środka karnego przewidzianego w przepisach art. 39 pkt 5 k.k. oraz art. 46 § 1 k.k. wynika jego prawnokarny, represyjny charakter, dopiero bowiem w drugim rzędzie realizuje on funkcję kompensacyjną⁵⁶⁶. W innych orzeczeniach sądy również wskazywały, iż obowiązek naprawienia szkody jest środkiem karnym⁵⁶⁷. W literaturze obowiązek naprawienia szkody także był charakteryzowany jako środek karny. Wskazywano, że charakter prawny obowiązku naprawienia szkody, który wówczas określony był w przepisie art. 39 pkt 5 k.k., wynikał jednoznacznie z jego usytuowania w kodeksie karnym⁵⁶⁸. Pojawił się jednak pogląd, zgodnie z którym umiejscowienie obowiązku naprawienia szkody w katalogu środków karnych nie powinno być uważane za przesądzające o prawnokarnym charakterze tego środka⁵⁶⁹. W literaturze wyrażano również zdanie, że oznaczenie obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego w ogóle nie pozbawiło cywilnoprawnego charakteru tego środka⁵⁷⁰. Nie można jednak podzielić tego poglądu ze względu na fakt, że oprócz funkcji kompensacyjnej środek ten spełniał również inne funkcje, które charakterystyczne były dla orzekanych w postępowaniu karnym kar. Ponadto obowiązek naprawienia szkody uwzględniony był w treści przepisu art. 39 k.k., który zawierał katalog środków karnych, a sama norma art. 46 § 1 k.k. zamieszczona była w rozdziale V kodeksu karnego zatytułowanym „Środki karne”. Te kwestie przesądzały o tym, że obowiązek naprawienia szkody był środkiem karnym⁵⁷¹. Mimo że szkoda oraz jej naprawienie należała i należy przede wszystkim do sfery prawa cywilnego, to zdaniem Z. Gostyńskiego szkoda jako ewentualne następstwo czynu karalnego stanowi zjawisko niepożądane nie tylko z punktu widzenia osoby pokrzywdzonej przestępstwem, ale również jest niekorzystna dla całego społeczeństwa.

⁵⁶⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2009 r., sygn. akt V KK 124/09, Legalis nr 274079.

⁵⁶⁷ Zob. m.in. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 lutego 2011 r., sygn. akt III KK 243/10, Legalis nr 354214; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 marca 2011 r., sygn. akt II AKa 42/11, Legalis nr 340362; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 76/13, Legalis nr 742837; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 28 stycznia 2014 r., sygn. akt II AKa 1/14, Legalis nr 1241693; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 13 lutego 2014 r., sygn. akt II AKa 8/14, Legalis nr 863118.

⁵⁶⁸ M. Łukaszewicz, A. Ostapa, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 55.

⁵⁶⁹ A. Pilch, *Charakter obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 k.k. a problemy praktyki orzeczniczej*, [w:] *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody...*, s. 124.

⁵⁷⁰ M. Szewczyk, *Miejsce środków karnych w systemie karnoprawnej reakcji na popełnienie przestępstwa*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla. T. 2*, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), Warszawa 2012, s. 1026-1027; M. Lubelski, W. Lubelski, *Konsekwencje cywilnoprawnego charakteru obowiązku naprawienia szkody w świetle rozstrzygnięć prawa karnego materialnego (uwagi de lege ferenda)*, [w:] *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody...*, s. 396-397.

⁵⁷¹ R.A. Stefański, *Kompensacyjna rola środka karnego obowiązku naprawienia szkody*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2, s. 132.

W związku z tym problem wynagrodzenia owej szkody wyrządzonej przestępstwem wzbudza także zainteresowanie państwa, które wyraża interesy społeczeństwa⁵⁷². Obowiązek naprawienia szkody zaliczano do katalogu środków karnych stanowiących jedną z zasadniczych form reakcji państwa na fakt popełnienia przestępstwa i wywołanej nim szkody. Oczywiście zwracano również uwagę na to, że obowiązek naprawienia szkody należał do specyficznych środków karnych, którego podstawowym celem było jednak uwzględnienie interesów podmiotu pokrzywdzonego przestępstwem. W ten sposób możliwa była kompensata szkody wynikającej z przestępstwa⁵⁷³.

W wyniku nowelizacji kodeksu karnego z dnia 1 lipca 2015 r. obowiązek naprawienia szkody uzyskał bardziej cywilnoprawny, aniżeli karnoprawny charakter. Mimo że środek ten obecnie dalej umiejscowiony jest w treści przepisu art. 46 § 1 k.k., to przeniesiony został z katalogu środków karnych do katalogu środków kompensacyjnych. Ponadto, z treści normy art. 46 § 1 k.k. wynika obowiązek stosowania przez sąd przepisów prawa cywilnego, wyłączone zostało natomiast stosowanie dyrektyw wymiaru kary przy orzekaniu obowiązku naprawienia szkody⁵⁷⁴. W wyniku odesłania przez ustawodawcę do przepisów prawa cywilnego w zakresie orzekania obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wyeliminowano z przepisów kodeksu postępowania karnego instytucję powództwa adhezyjnego. Obecnie więc norma art. 46 § 1 k.k. jest jedyną instytucją, na podstawie której pokrzywdzony może dochodzić przed sądem karnym roszczeń cywilnoprawnych wynikających z popełnienia na jego szkodę przestępstwa⁵⁷⁵. Cywilnoprawny charakter obowiązku naprawienia szkody powoduje, że należy stosować do niego wszelkie, wynikające z przepisów prawa cywilnego, rygory, w tym m.in. dotyczące naliczania odsetek za opóźnienie z zapłatą zasądzonej kwoty⁵⁷⁶. Ze względu na ten fakt, obowiązek naprawienia szkody ma charakter złożony, ponieważ kompensacyjna rola, którą spełnia, zbliża prawo karne oraz prawo cywilne. Funkcję kompensacyjną obowiązku naprawienia szkody wzmocnił również przepis art. 107 § 2 k.p.k., zgodnie z treścią którego orzeczenia nakładające obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę

⁵⁷² Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 7.

⁵⁷³ J. Lachowski, T. Oczkowski, *Obowiązek naprawienia szkody jako środek karny*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 9, s. 42-43.

⁵⁷⁴ A. Zientara, *Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę po nowelizacji Kodeksu karnego z 2015 r.*, [w:] *Z problematyki wiktymologii...*, s. 136.

⁵⁷⁵ M. Iwański, M. Jakubowski, K. Pałka, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015...*, s. 180.

⁵⁷⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 15 stycznia 2019 r., sygn. akt II AKa 418/18, Legalis nr 1887194.

orzeczone na rzecz pokrzywdzonego uważa się za orzeczenia co do roszczeń majątkowych, jeżeli nadają się do egzekucji w myśl przepisów kodeksu postępowania cywilnego. Założeniem projektodawców nowelizacji kodeksu karnego, która zaczęła obowiązywać 1 lipca 2015 r. było uznanie obowiązku naprawienia szkody za środek kompensacyjny, a nie środek karny. W związku z tym wprowadzenie takich rozwiązań można potraktować jako przejaw zamiaru identyfikowania obowiązku naprawienia szkody nie jako środka karnoprawnego, ale jako środka cywilnego, który orzekany jest w procesie karnym. Wyraźne odesłanie do przepisów prawa cywilnego przemawia za uznaniem obowiązku naprawienia szkody za środek o cywilnoprawnym charakterze⁵⁷⁷. Ponadto samo umiejscowienie obowiązku naprawienia szkody w katalogu środków kompensacyjnych wskazuje na cywilnoprawny charakter tej instytucji⁵⁷⁸.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego zaakcentowano kompensacyjną funkcję obowiązku naprawienia szkody. Wskazano, że nie ma on charakteru represji i zmierza jedynie do wyrównania straty, która wynikła z przestępstwa i odnosi się tylko do szkody realnie wyrządzonej, a więc takiej, której nie naprawiono⁵⁷⁹. Obowiązki, o którym orzeka sąd karny na podstawie przepisu art. 46 § 1 k.k., należy przypisywać funkcję kompensacyjną, bowiem głównym celem tego środka jest naprawienie wyrządzonej przestępstwem szkody, a nie ukaranie lub resocjalizacja sprawcy. Sądy w postępowaniu karnym orzekają o nim stosownie do przesłanek określonych w prawie cywilnym, a zatem po stwierdzeniu, że w dacie orzekania istnieje wymagająca naprawienia szkoda w rozumieniu normy art. 361 k.c.⁵⁸⁰. W literaturze funkcjonuje także pogląd, zgodnie z którym środek kompensacyjny w postaci obowiązku naprawienia szkody realizuje również funkcję wychowawczą, a poza tym wywiera wpływ w sferze sprawiedliwościowej. Ponadto spełnia on funkcję prewencyjną. Jest ona realizowana w stosunku do całego społeczeństwa oraz w stosunku do indywidualnego sprawcy przestępstwa⁵⁸¹. Mimo zmiany charakteru obowiązku naprawienia szkody należy podzielić ten pogląd. Ponadto aktualny pozostaje argument funkcjonujący jeszcze w poprzednim stanie prawnym, że obowiązek naprawienia szkody nie jest (a także nie był)

⁵⁷⁷ P. Gensikowski, *Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w świetle projektów nowelizacji kodeksu karnego*, [w:] *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 r.: wybrane zagadnienia*, D. Kala, I. Zgoliński (red.), Warszawa 2017, s. 69-70.

⁵⁷⁸ M. Iwański, M. Jakubowski, K. Pałka, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015...*, s. 181.

⁵⁷⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2015 r., sygn. akt II KK 171/15, Legalis nr 1281610.

⁵⁸⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2019 r., sygn. akt IV CSK 597/17, Legalis nr 1877725.

⁵⁸¹ M. Rogalski, *Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę*, [w:] *Środki karne po nowelizacji w 2015 r.*, R.A. Stefański (red.), Warszawa 2016, s. 407-408.

karą, a jedynie środkiem kompensacyjnym (wcześniej karnym), w związku z tym jego funkcje nie pokrywają się w całości z funkcjami kary⁵⁸².

W ustawie z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁵⁸³ przewidziany został przepis art. 244c k.k., zgodnie z treścią którego „kto uchyła się od wykonania orzeczonego przez sąd na rzecz pokrzywdzonego lub osoby dla niego najbliższej, za przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo nawiązki, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Karze nie podlega natomiast sprawca, który wykonał w całości orzeczone wobec niego środki kompensacyjne nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze pokrzywdzonego. W uzasadnieniu projektu tej ustawy wskazano, że wprowadzenie tego typu czynu zabronionego nie jest podyktowane głównie względami represyjnymi, ale ma na celu przede wszystkim skuteczne skłonienie sprawców do kompensacji w ramach sprawiedliwości naprawczej⁵⁸⁴. Projektodawcy podkreślili, że jest to środek reakcji karnej na czyn przestępny, którego celem jest zabezpieczenie majątkowych interesów pokrzywdzonego w związku z popełnionym na jego szkodę przestępstwem. Wskazali, że aktualnie ustawodawca kryminalizuje niewykonanie przez skazanego innych rozstrzygnięć odnoszących się do jego relacji z osobą pokrzywdzonego, takich jak: okresowe opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, zakaz kontaktowania się z pokrzywdzonym czy zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego. Jednocześnie niewykonanie tych środków karnych może być ocenione na płaszczyźnie prawnokarnych konsekwencji popełnienia czynu zabronionego, w związku z którym zostały orzeczone (np. zarządzenie wykonania warunkowo zawieszanej kary pozbawienia wolności – art. 75 § 2 k.k.). Analogiczna sytuacja występuje w odniesieniu do środka kompensacyjnego, który w tożsamym, a

⁵⁸² J. Kowalska, D. Skrzyńska, *Obowiązek naprawienia szkody jako środek karny*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2001, nr 1, s. 42.

⁵⁸³ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2022 r., poz. 2600. Zgodnie z treścią przepisu art. 33 tego aktu ustawa (z pewnymi wyjątkami) wchodzi w życie po upływie 3 miesięcy od dnia ogłoszenia, tj. dnia 14 marca 2023 r. (ustawa została ogłoszona 13 grudnia 2022 r.). W dniu 9 grudnia 2022 r. został złożony rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw. Po III czytaniu na posiedzeniu Sejmu w dniu 26 stycznia 2023 r. w ustawie tej został przewidziany przepis art. 5, zgodnie z treścią którego: „W ustawie z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 2600) art. 33 otrzymuje brzmienie: 1) art. 1 pkt 14, 67 lit. c, pkt 68 lit. c oraz art. 9 pkt 11 i 12, które wchodzi w życie z dniem 14 marca 2024 r.; 2) art. 10 pkt 1–6, 12, 13 i 17, które wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2026 r.”.

⁵⁸⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 lutego 2022 r., Druk nr 2024, s. 80.

nawet większym stopniu (*pro futuro*), oddziałuje na sytuację faktyczną i prawną pokrzywdzonego w aspekcie realizacji przez oskarżonego swoich obowiązków, nałożonych prawomocnym wyrokiem. Nie ma zatem powodu, aby niewykonywanie środka kompensacyjnego podlegało słabszej ochronie prawnokarnej, niż ma to miejsce w odniesieniu do środków karnych orzeczonych w stosunku do sprawcy, a których treścią jest obowiązek określonego zachowania w stosunku do pokrzywdzonego⁵⁸⁵. Przepis art. 244c k.k. ma za zadanie wzmocnić kompensacyjną funkcję prawa karnego, stanowiąc instrument przymuszenia sprawcy do zrealizowania ciężącego na nim obowiązku wykonania środka kompensacyjnego w sytuacji, gdy sprawca obiektywnie jest w stanie wypełnić orzeczone obowiązki naprawcze. Wprowadzenie tego wystętku podyktowane jest bardziej realizacją kompensacyjnej funkcji prawa karnego i postulatów sprawiedliwości naprawczej aniżeli względami represyjnymi, o czym świadczy także forma czynnego żalu ujęta w treści normy art. 244c § 2 k.k.⁵⁸⁶. Omówiona regulacja ma więc za zadanie podkreślać kompensacyjny charakter obowiązku naprawienia szkody.

Na koniec tych rozważań należy także zwrócić uwagę na subsydiarny charakter obowiązku naprawienia szkody. Zgodnie z treścią przepisu art. 415 § 1 k.p.k. nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie orzeka się, jeśli roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie już orzeczono. Oznacza to, że sąd nie może orzec obowiązku naprawienia szkody lub nawiązki, jeżeli roszczenia mające być podstawą tego orzeczenia zostały już zaspokojone w innym postępowaniu, w tym w postępowaniu cywilnym lub też postępowanie o jego zaspokojenie jest w toku⁵⁸⁷. Ostatnią z istotnych poczynionych zmian było uchylenie przepisu art. 415 § 4 i 5 k.p.k. w wyniku nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r. W związku z tym wyeliminowano procesową możliwość orzekania odszkodowania z urzędu przez sąd karny. Ograniczyło to istniejącą w polskim prawie karnym mnogość podstaw prawnych, na gruncie których sąd mógł orzec obowiązek kompensacji szkód będących skutkiem przestępstwa⁵⁸⁸.

⁵⁸⁵ Ibidem, s. 79-80.

⁵⁸⁶ K. Urbanowicz, *Kompensacyjna forma prawa karnego*, Poznań 2020, s. 162.

⁵⁸⁷ K. Szczucki, *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1-52*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), Warszawa 2016, s. 772.

⁵⁸⁸ A. Marek, T. Oczkowski, [w:] *System prawa karnego. Kary i inne środki reakcji karnej. Tom 6*, M. Melezini (red.), Warszawa 2016, s. 865-866.

4.1.1.3 Przesłanki orzekania obowiązku naprawienia szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k.

4.1.1.3.1 Związek przyczynowy między przestępstwem a szkodą

Powiązanie kauzalne, które łączy zdarzenie szkodzące oraz naruszenie sfery dóbr poszkodowanego zachodzi między zjawiskami w otaczającej nas rzeczywistości. Jest ono poznawalne, chociaż nie w każdym przypadku ludzkie poznanie na danym etapie osiąga poziom pozwalający na prawidłową ocenę. Natomiast na etapie oceny skutków naruszenia w sferze dóbr poszkodowanego konieczne jest zastosowanie ocen wartościujących, które zależą od warunków panujących w danym otoczeniu społecznym. Związku między naruszeniem i szkodą nie można uznać za obiektywny w sposób, który umożliwiłaby jego ustalenie w oderwaniu od indywidualnej sytuacji poszkodowanego. Natomiast ocena ta jest obiektywna w tym znaczeniu, że pomija subiektywne wyobrażenia poszkodowanego w rozmiarach dotyczącego go uszczerbku, opierając się na powszechnie przyjętych w społeczeństwie kryteriach⁵⁸⁹.

Zgodnie z treścią normy art. 361 § 1 k.c. zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynika. Przepis ten odnosi się do jednej z koniecznych przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej, jaką jest związek przyczynowy. Środek kompensacyjny uregulowany w treści przepisu art. 46 k.k. ma charakter cywilnoprawny, dlatego też należy omówić związek przyczynowy między przestępstwem a powstałą szkodą. Bez spełnienia bowiem warunku, że między określonym zdarzeniem a powstałą szkodą istnieje związek przyczynowy, na gruncie prawa cywilnego roszczenie odszkodowawcze nie powstanie⁵⁹⁰. Również sąd w postępowaniu karnym nie będzie miał możliwości w takiej sytuacji orzec o obowiązku naprawienia szkody, jest to bowiem jedna z przesłanek, która musi być spełniona, aby ten środek kompensacyjny został nałożony na sprawcę przestępstwa. W związku z tym normę zawartą w przepisie art. 361 § 1 k.c. należy także stosować w przypadkach uregulowanych innymi aktami prawnymi, z których wynika obowiązek naprawienia szkody. Wątpliwości nie budzi więc fakt, że w odniesieniu do obowiązku naprawienia szkody konieczne będzie skorzystanie z konstrukcji adekwatnego związku przyczynowego. Dzięki niemu możliwe jest udzielenie

⁵⁸⁹ M. Kaliński, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań...*, Warszawa 2018, s. 125.

⁵⁹⁰ K. Zagrobelny, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Warszawa 2021, s. 750.

odpowiedzi na pytanie, czy sąd w postępowaniu karnym będzie mógł orzec o obowiązku naprawienia szkody⁵⁹¹.

Przepisy kodeksu cywilnego zawierają określenie „normalne następstwa” dla oznaczenia tych skutków zdarzenia, których odzwierciedlenie w stanie dóbr poszkodowanego powinno zostać zrekompensowane. Za normalne następstwa danej przyczyny uznaje się takie, których prawdopodobieństwo powstania każdorazowo zwiększa się poprzez zaistnienie przyczyny. Zwiększenie tego prawdopodobieństwa oceniane jest na podstawie zestawienia konkretnej sytuacji z sytuacjami pod istotnymi względami podobnymi do badanej⁵⁹². Ocena, czy skutek jest normalny, powinna być oparta na całokształcie okoliczności sprawy oraz wynikać z zasad doświadczenia życiowego i zasad wiedzy naukowej, specjalnej⁵⁹³. Zdarzenie uznane za przyczynę musi być warunkiem ogólnie sprzyjającym pojawieniu się skutku. Teoria adekwatności będzie natomiast eliminowała odpowiedzialność za następstwa nienormalne. Decydujące znaczenie ma tutaj przerwanie związku przyczynowego⁵⁹⁴. Teoria adekwatności nie nadaje się także do oceny rozmiarów szkody. Są one bowiem oceniane za pomocą testu *conditio sine qua non*. Nie jest dopuszczalne dokonywanie generalizacji, ponieważ rozmiar uszczerbku stanowi wynik porównania aktualnego stanu dóbr indywidualnego poszkodowanego ze stanem, jaki istniałby, gdyby nie doszło do tego naruszenia⁵⁹⁵.

Oceny normalności następstw można dokonać na podstawie trzech modeli:

- 1) subiektywnego,
- 2) zobiektywizowanego (mieszanego),
- 3) obiektywnego⁵⁹⁶.

Gdy chodzi o pierwszy z modeli, to sięga on do kryterium przewidywalności z punktu widzenia sprawcy danego zdarzenia. Nie jest on doskonały ze względu na fakt, że zaciera granice pomiędzy winą a związkiem przyczynowym, a ponadto nie nadaje się do zastosowania w przypadkach odpowiedzialności typu gwarancyjnego⁵⁹⁷, która występuje, gdy podmiot odpowiedzialny za naprawienie szkody nie jest jej sprawcą. Drugi model stanowi pewnego rodzaju modyfikację pierwszego, jednak w kierunku

⁵⁹¹ Ibidem.

⁵⁹² A. Koch, *Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 132.

⁵⁹³ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 1956 r., sygn. akt 3 CR 515/56, Legalis nr 179308.

⁵⁹⁴ M. Kaliński, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań...*, s. 132.

⁵⁹⁵ J. Jastrzębski, *Glosa do wyr. SN z 11.10.2001 r., II CKN 578/99*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2003, nr 4, s. 50.

⁵⁹⁶ M. Kaliński, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań...*, s. 134.

⁵⁹⁷ Ibidem, s. 135.

obiektywnym. O przyczynowości będzie decydować nie świadomość sprawcy, ale ocena przeciętnego obserwatora⁵⁹⁸. Ta teoria także nie jest pozbawiona wad, bowiem nie wskazuje, czy przewidywanie należy odnieść do całego uszczerbku, czy też tylko do pierwszego skutku zdarzenia szkodzącego w sferze interesów poszkodowanego. W stosunku do tego modelu aktualne pozostają również zarzuty stawiane teorii subiektywnej. Zgodnie z trzecim, modelem obiektywnym, ocena normalności następstw następuje z punktu widzenia sądu, który posiada doświadczenie życiowe, a ponadto dysponuje materiałem procesowym, a jeśli to potrzebne, także opiniami biegłych. Stanowi to tzw. obiektywną prognozę następczą⁵⁹⁹. Dla sądu miarodajny jest stan wiedzy z chwili orzekania, dokonuje więc oceny *ex post*. O modelu obiektywnym wypowiedział się również w orzecznictwie Sąd Najwyższy, który wskazał, że przy ocenie, czy istnieje normalny związek przyczynowy pomiędzy dwoma faktami obojętna jest kwestia, czy skutek można było przewidzieć. Do uznania normalności związku przyczynowego nie wystarczy okoliczność, że drugi fakt nie nastąpiłby, jeśli pierwszego by nie było. Jeżeli drugi fakt był normalnym według zasad nauki, czy doświadczenia życiowego skutkiem faktu trzeciego, będącego ludzkim działaniem lub siłą wyższą, a ten trzeci fakt jest w stosunku do faktu pierwszego przypadkiem, to zachodzi normalny związek przyczynowy pomiędzy faktem trzecim i drugim, ale nie pomiędzy pierwszym i drugim⁶⁰⁰. Sąd Najwyższy zwrócił również uwagę, że normalny związek przyczynowy jest obiektywnym faktem. Uznanie związku przyczynowego pomiędzy dwoma faktami jest stwierdzeniem, że według praw przyrody, poznanych empirycznie, drugi fakt jest skutkiem pierwszego. Nie jest istotne, by skutek następował zawsze. Natomiast przy ocenie, czy istnieje normalny związek przyczynowy pomiędzy dwoma faktami obojętna jest kwestia, czy skutek można było przewidzieć. Możliwość przewidywania skutku może być jedynie elementem winy. Jeżeli sprawca nie przewidywał skutku, to może nie ponosić odpowiedzialności pomimo istnienia związku przyczynowego⁶⁰¹. Sąd Najwyższy wskazał także, że zawarte w przepisie art. 361 § 1 k.c. unormowanie opiera się na założeniach teorii przyczynowości adekwatnej. Oznacza to więc, że związek przyczynowy zachodzi tylko wtedy, gdy zależność między badanym zdarzeniem a szkodą

⁵⁹⁸ Ibidem.

⁵⁹⁹ Ibidem.

⁶⁰⁰ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 1952 r., sygn. akt C 584/52, Legalis nr 877856; zob. również K. Krupa-Lipińska, *Związek przyczynowy jako przesłanka odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych*, Warszawa 2020, s. 111.

⁶⁰¹ Ibidem.

odpowiada kryterium „normalności następstw”. Chodzi o powiązania normalne, czyli typowe lub oczekiwane w zwykłej kolejności rzeczy, niebędące rezultatem zupełnie wyjątkowego zbiegu okoliczności. Dla oceny istnienia normalnego związku przyczynowego nie ma znaczenia, czy dane zdarzenie może być przewidziane przez sprawcę, ponieważ przewidywalność jest kategorią winy, nie zaś związku przyczynowego, który jest okolicznością obiektywną⁶⁰². Warto również wskazać, że w konkretnych okolicznościach nawet wysoce prawdopodobny skutek nie musi wystąpić, będzie jednak normalnym następstwem, jeżeli zaistnieje⁶⁰³. Normalnymi następstwami zdarzenia, z którego wynikła szkoda, są następstwa, jakie tego rodzaju zdarzenie jest w ogóle w stanie wywołać w zwyczajnym biegu rzeczy, a nie tylko na skutek szczególnego zbiegu okoliczności. W granicach normalnego, zwykłego przebiegu zdarzeń odpowiedzialność za szkodę może powodować nie tylko przyczyna bezpośrednio ją wywołująca, lecz także dalsza, pośrednia. O kwalifikacji następstw jako normalnych decyduje zaś oparta na obiektywnych okolicznościach ocena przy pomocy doświadczenia życiowego i aktualnych wskazań wiedzy⁶⁰⁴.

Przepis art. 361 § 2 k.c. stanowi wyraz teorii adekwatnego związku przyczynowego. Konstrukcja ta jest również określana jako normalny albo odpowiedni związek przyczynowy. Teoria adekwatnego związku przyczynowego opiera się na wartościowaniu związku przyczynowego według testu *conditio sine qua non*⁶⁰⁵. Jest ona odzwierciedleniem rozsądnego ograniczenia odpowiedzialności w stosunku do teorii warunkowości. Teoria ta proponowana w zamian za teorię adekwatności oparta miała być na koncepcji istotnych i nieistotnych związków przyczynowych⁶⁰⁶. Miała ona na celu eliminację określenia „adekwatny związek przyczynowy” ze względu na jego obce pochodzenie. Nie uzyskała jednak szerszego odbioru wśród przedstawicieli nauki prawa cywilnego⁶⁰⁷.

Z teorią adekwatnego związku przyczynowego związana jest konieczność ustalenia i określenia stopnia podwyższenia realizacji skutku w razie wystąpienia przyczyny. Zagadnienie to będzie determinować odpowiedź na pytanie, czy skutek

⁶⁰² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1998 r., sygn. akt I CKU 111/97, Legalis nr 345494.

⁶⁰³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 25 listopada 2015 r., sygn. akt I ACa 382/15, Lex nr 1934378.

⁶⁰⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 18 września 2015 r., sygn. akt I ACa 362/15, Lex nr 1842746.

⁶⁰⁵ M. Kaliński, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań...*, s. 132.

⁶⁰⁶ S. Dalka, *Problem związku przyczynowego w prawie cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego” 1976, nr 3, s. 108.

⁶⁰⁷ *Ibidem*.

stanowi adekwatne następstwo zdarzenia. Każdorazowo należy dokonać porównania prawdopodobieństwa wystąpienia skutku w sytuacji braku wystąpienia zdarzenia uznawanego za potencjalną przyczynę oraz w przypadku jego realizacji. Według jednego z poglądów skutek, który jest rzadko spotykany nie może być uznany za normalne następstwo⁶⁰⁸. Zgodnie natomiast z drugim stanowiskiem, nawet rzadko występujący skutek może być uznany za normalne następstwo, o ile prawdopodobieństwo jego wystąpienia każdorazowo zwiększa się w razie wystąpienia przyczyny w porównaniu z jej brakiem⁶⁰⁹. Należy uznać, że drugi z zaprezentowanych poglądów jest słuszny. Kryterium rzadkości nie może bowiem stanowić podstawy dla uznania danego następstwa za normalne lub nie. W różnych sytuacjach dane następstwo może okazać się „normalnym”, mimo że skutek występuje w rzeczywistości rzadko. Będzie to zależało od wyżej opisanego prawdopodobieństwa wystąpienia skutku w konkretnym przypadku.

Kwestią, na którą trzeba zwrócić uwagę omawiając zagadnienie związku przyczynowego jest fakt, że zgodnie z treścią przepisu art. 361 § 1 k.c. zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. W regulacji tej nie zostało wskazane natomiast, że mają być to bezpośrednie następstwa zdarzenia szkodzącego. W związku z tym pośredni charakter związku przyczynowego nie będzie przekreślał jego normalności. Sąd Najwyższy wskazał, że istnienie związku przyczynowego jako zjawiska obiektywnego determinowane jest określonymi okolicznościami faktycznymi konkretnej sprawy i dlatego istnienie związku przyczynowego bada się w okolicznościach faktycznych danej sprawy⁶¹⁰. W pierwszej kolejności należy przy pomocy testu *conditio sine qua non* zbadać, czy pomiędzy określonymi elementami sytuacji faktycznej w ogóle zachodzi jakakolwiek obiektywna zależność, a zatem, czy badany skutek stanowi obiektywne następstwo zdarzenia, które wskazano jako jego przyczynę. Jeśli odpowiedź jest negatywna, to znaczy jeśli badany skutek nastąpiłby również, mimo nieobecności tej „przyczyny”, należy stwierdzić, że nie występuje żaden obiektywny związek przyczynowy i nie ma potrzeby dalszego badania, czy występuje związek przyczynowy „adekwatny” w rozumieniu przepisu art. 361 § 1 k.c.⁶¹¹. Konieczność badania

⁶⁰⁸ A. Śmieja, *Związek przyczynowy i zasady współzycia społecznego w świetle art. 419 k.c.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1990, nr 1152, s. 334.

⁶⁰⁹ A. Szewc, *Naruszenie własności przemysłowej*, Warszawa 2003, s. 199.

⁶¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 2002 r., sygn. akt IV CKN 826/00, Legalis nr 278060, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 2005 r., sygn. akt III CK 298/05, Legalis nr 429292.

⁶¹¹ K. Krupa-Lipińska, *Związek przyczynowy jako przesłanka...*, s. 124.

„normalności” związku przyczynowego, a więc przesłanek odpowiedzialności ujętych w regulacji art. 361 § 1 k.c., występuje tylko wówczas, gdy między badanymi zjawiskami w ogóle istnieje obiektywny związek przyczynowy. Te same zasady należy odnieść do badania tzw. pośredniego związku przyczynowego. Także w sytuacji, gdy pewne zdarzenie stworzyło warunki powstania innych zdarzeń, z których dopiero ostatnie stało się bezpośrednią przyczyną szkody, odpowiedzialność cywilną może determinować jedynie taki związek wielocłonowy, w którym pomiędzy poszczególnymi ogniwami zachodzi zależność przyczynowa, we wskazanym wyżej rozumieniu i każde ogniwo tego związku z osobna podlega ocenie z punktu widzenia kauzalności⁶¹². Liczba przyczyn pośrednich nie będzie zatem przesądzała samodzielnie o tym, że związek przyczynowy nie ma charakteru normalnego. Chociaż kryterium bezpośredniości nie zostało zaaprobowane na gruncie przepisu art. 361 § 1 k.c., to może ono mieć jednak charakter pomocniczy przy stosowaniu tej regulacji. Bezpośrednie następstwa danego zdarzenia zawsze będą miały bowiem charakter normalny⁶¹³. Sąd Najwyższy wskazał również, że w przypadku badania istnienia adekwatnego związku przyczynowego między stanem identyfikowanym jako szkoda a zdarzeniem, które ją miało spowodować przybierającym postać zaniechania, przeprowadzenie testu *conditio sine qua non* polega na ocenie, czy według zasad wiedzy i doświadczenia życiowego i z jak dużym prawdopodobieństwem ukształtowałyby się stosunki faktyczne, gdyby zaniechane działanie zostało podjęte⁶¹⁴. Podkreślić należy, że mówiąc o pewności wyniku testu *conditio sine qua non*, nie oznacza to całkowitej pewności w znaczeniu empirycznym, ponieważ zasadniczo nie może ona być nigdy uzyskana, chodzi tu o pewność w znaczeniu procesowym, tj. wykazaną z odpowiednim stopniem prawdopodobieństwa, na podstawie którego sąd dochodzi do przekonania o istnieniu powiązania przyczynowego⁶¹⁵.

Przepis art. 361 § 1 k.c. zawiera określenie „normalne następstwa” i odnosi je do zdarzenia szkodzącego. Użycie przez ustawodawcę słowa „tylko” oznacza, że celem tej normy jest ograniczenie zakresu odpowiedzialności. Związek przyczynowy wyznacza granice odpowiedzialności odszkodowawczej w ten sposób, że zobowiązany ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa swego postępowania lub zdarzeń, z którymi ustawa wiąże jego obowiązek odszkodowawczy. W związku z tym skutki

⁶¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 2002 r., sygn. akt IV CKN 826/00, Legalis nr 278060, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 2005 r., sygn. akt III CK 298/05, Legalis nr 429292.

⁶¹³ M. Kaliński, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań...*, s. 138.

⁶¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2019 r., sygn. akt IV CSK 594/17, Legalis nr 1878764.

⁶¹⁵ K. Krupa-Lipińska, *Związek przyczynowy jako przesłanka...*, s. 129.

pozostające poza granicami związku przyczynowego nie będą objęte tym obowiązkiem⁶¹⁶. Taki sposób koresponduje z przyjętym rozwiązaniem, zgodnie z którym co do zasady i w granicach wyznaczonych przez adekwatny związek przyczynowy naprawienie szkody obejmuje pełną kompensację doznanego przez poszkodowanego uszczerbku⁶¹⁷.

4.1.1.3.2 Istnienie szkody w chwili orzekania jako warunek dopuszczalności nałożenia obowiązku jej naprawienia

Pojęcie szkody pojawia się w nawiązaniu do tematyki odpowiedzialności odszkodowawczej. Termin ten przeniknął także do prawa karnego, bowiem szkoda stanowi przesłankę w przypadku prawnokarnego obowiązku naprawienia szkody. W związku z tym należy poczynić pewne ustalenia, które dotyczyć będą tego pojęcia. Pomimo że termin ten występuje w różnych gałęziach prawa, nie powstała jeszcze jego legalna definicja⁶¹⁸.

Należy wskazać, że zakres znaczeniowy pojęcia „szkoda” na gruncie prawa karnego i prawa cywilnego jest różny. Jednak ze względu na kompensacyjny charakter obowiązku naprawienia szkody prawo karne upodabnia się do prawa cywilnego. Słusznym więc wydaje się sięgnięcie do dorobku doktryny nie tylko prawa karnego, ale również prawa cywilnego, w celu zdefiniowania pojęcia szkody⁶¹⁹. Należy zaznaczyć, że prawo karne wiąże obowiązek odszkodowawczy jedynie z popełnieniem przestępstwa, podczas gdy szkoda w prawie cywilnym może wynikać z czynu niedozwolonego (odpowiedzialność deliktowa), zarówno takiego, który na gruncie prawa karnego kwalifikuje się jako przestępstwo, jak również takiego, który nie ma cech przestępstwa, albo z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (odpowiedzialność kontraktowa)⁶²⁰.

Pojęcie szkody nie jest rozumiane jednoznacznie, jednak wszystkie jego ujęcia utożsamiają szkodę z pewnego rodzaju uszczerbkiem, ubytkiem albo też stratą w

⁶¹⁶ A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, s. 15-16.

⁶¹⁷ Z. Banaszczyk, [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1-449^{1o}...*, s. 1240.

⁶¹⁸ J. Machlańska, *Szkoda jako przesłanka obowiązku jej naprawienia*, [w:] *Nowelizacja części ogólnej kodeksu karnego – nieunikniona konieczność czy pozorna potrzeba?*, E. Grzęda, J. Machlańska (red.), Kraków 2013, s. 113.

⁶¹⁹ K. Szczucki, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, s. 775.

⁶²⁰ Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 101-102.

dziedzinie dóbr prawnych. Za miernik tego uszczerbku uznaje się różnicę między stanem dóbr prawnych istniejącym po powstaniu szkody, a hipotetycznym stanem tych dóbr w sytuacji, gdyby nie nastąpiło zdarzenie powodujące ową szkodę. To określenie szkody odpowiada teorii różnicy⁶²¹. Pojęcie szkody na gruncie prawa cywilnego uzupełnianie jest często dwoma zastrzeżeniami. Chodzi o „uszczerbek, który dotyka osobę bez prawnego uzasadnienia” oraz „uszczerbek, który nastąpił wbrew woli uprawnionego⁶²². Uszczerbek ten może być uszczerbkiem w majątku, np. w postaci kosztów/wydatków leczenia, które ponoszone są z inicjatywy pokrzywdzonego (poszkodowanego na gruncie prawa cywilnego), uszczerbkiem psychicznym, czy uszczerbkiem w majątku wynikającym z naruszenia prawa własności i innych praw majątkowych. Gdy chodzi o pierwsze zastrzeżenie, to należy zaznaczyć, że w przypadku szkody, która powstała w wyniku popełnionego przestępstwa, uszczerbek zawsze dotknie poszkodowanego (pokrzywdzonego) „bez prawnego uzasadnienia”, bowiem bezprawność jest warunkiem odpowiedzialności karnej, a czyn pozbawiony tej cechy nie stanowi przestępstwa. Gdy chodzi natomiast o drugie zastrzeżenie, to przy założeniu, że owym uprawnionym jest sam pokrzywdzony przestępstwem, to w tym przypadku również na gruncie prawa karnego to zastrzeżenie okazuje się zbędne, chociaż należy wskazać, że niektóre typy przestępstw charakteryzują się zgodą pokrzywdzonego na działanie sprawcy, np. przepisy art. 150 k.k. („kto zabija człowieka na jego żądanie i pod wpływem współczucia dla niego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”) oraz art. 152 k.k. („kto za zgodą kobiety przerywa jej ciążę z naruszeniem przepisów ustawy, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”). Zgoda jednak nie wyłącza przestępności danego czynu, nie ma także wpływu na karnoprosesową ocenę wynikłej szkody. Z punktu widzenia prawa karnego istotny jest bowiem fakt, że szkoda wynikła z popełnionego przestępstwa⁶²³.

Należy poczynić uwagę, że w treści przepisu art. 46 k.k. ustawodawca wskazał, że chodzi o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem. Zgodnie z regulacją art. 115 § 1 k.k. czynem zabronionym jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej. Pojęcie szkody wyrządzonej przestępstwem będzie ograniczać się jedynie do

⁶²¹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 1957 r., sygn. akt 2 CR 304/57, Legalis nr 610401.

⁶²² M. Sośniak, *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Kraków 1959, s. 57; A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 36-37.

⁶²³ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Zakamycze 1999, s. 63-64.

skutków naruszenia dobra prawnego, które ujęte zostało w znamionach danego typu czynu zabronionego. Ponadto nie można zobowiązać samego sądu w postępowaniu karnym do prowadzenia postępowania dowodowego poza granicami aktu oskarżenia w celu ustalenia pełnego zakresu szkody lub krzywdy ponad to, co zostało wskazane przez oskarżyciela we wniesionej przez niego skardze⁶²⁴.

Jednym z warunków orzeczenia przez sąd w postępowaniu karnym obowiązku naprawienia szkody przez sprawcę przestępstwa jest istnienie szkody w chwili orzekania. Środek ten ma bowiem na celu przywrócenie stanu sprzed popełnienia przestępstwa lub też zrekompensowania szkód, które stanowią dalsze konsekwencje popełnionego czynu niedozwolonego. Środek przewidziany w treści przepisu art. 46 k.k. związany jest zawsze z wielkością istniejącej, a nie naprawionej szkody⁶²⁵. Brak tej zasady prowadziłby bowiem do bezpodstawnego wzbogacenia pokrzywdzonego, gdy szkoda została przez oskarżonego częściowo naprawiona⁶²⁶. Zdarzyć się może sytuacja, w której szkoda wyrządzona przestępstwem zostanie zrekompensowana wskutek czynności podjętych przez organy procesowe w toku prowadzonego postępowania karnego, np. poprzez odebranie sprawcy przedmiotu wykonawczego przestępstwa⁶²⁷. W tej sytuacji nałożenie na sprawcę przestępstwa obowiązku naprawienia szkody jest wyłączone, jeśli oczywiście daną rzecz odzyskano w stanie nie pogorszonym oraz wydano ją pokrzywdzonemu przestępstwem. Wydanie więc skradzionego przedmiotu pokrzywdzonemu będzie wykluczało istnienie rzeczywistej straty po jego stronie. Pomimo że przedmiot zostanie uzyskany przez organy i nie będzie w nim samodzielniego działania sprawcy, to jednak także w ten sposób dochodzi do przywrócenia stanu sprzed popełnienia przestępstwa⁶²⁸.

Sąd w postępowaniu karnym powinien uwzględniać jedynie takie skutki naruszenia dobra prawnego, które ujęte zostały w znamionach typu czynu zabronionego. Należy jednocześnie wskazać na przepis art. 361 § 2 k.c., zgodnie z treścią którego naprawienie szkody, w przypadku braku odmiennego przepisu ustawy lub postanowienia ustawy, obejmuje straty, które poszkodowany poniósł (*damnum emergens*), a także korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby mu owej szkody nie wyrządzono (*lucrum cessans*). Straty i utracone korzyści rozgraniczane są w oparciu o kryterium czasowe ich

⁶²⁴ Ibidem, s. 190.

⁶²⁵ A. Guzik, *Wpływ warunków materialnych sprawy na nakładanie obowiązku naprawienia szkody*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2, s. 99.

⁶²⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2005 r., sygn. akt V KK 355/04, Legalis nr 71092.

⁶²⁷ L. Tyszkiewicz, *O przypadku przedmiotów pochodzących z przestępstwa, zwrocie ich pokrzywdzonemu i odszkodowaniu*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 12, s. 10-11.

⁶²⁸ A. Marek, T. Oczkowski, [w:] *System prawa karnego...*, s. 879.

wystąpienia. Strata jest to zmniejszenie wartości majątku poszkodowanego, które nastąpiło do chwili zakończenia oddziaływania czynnika szkodzącego, natomiast utracone korzyści są to zyski, jakie poszkodowany mógłby osiągnąć w przyszłości, gdyby oddziaływanie owego czynnika szkodzącego nie miało miejsca. Zarówno strata, jak i utrata korzyści, polegać mogą na zmniejszeniu aktywów lub powiększeniu pasywów⁶²⁹. Strata (*damnum emergens*), jako postać szkody majątkowej, polega na rzeczywistym zmniejszeniu wartości majątku poszkodowanego, rozumianej najczęściej (ale nie zawsze) jako zmniejszenie poziomu aktywów, czyli utracie określonego, materialnie uchwytanego składnika tego majątku, niezależnie od jego aktualnej produktywności, rozumianej jako zdolność do przynoszenia korzyści. Szkada w postaci utraconych korzyści (*lucrum cessans*) polega natomiast na braku spodziewanego powiększenia majątku poszkodowanego, spowodowanego zdarzeniem szkodzącym. Jako przykłady można wskazać: nieuzyskanie zarobku, nieosiągnięcie dochodów z działalności gospodarczej, utrata pożytków rzeczy lub prawa⁶³⁰. Ważne jest, że szkoda w postaci utraconych korzyści nie może być całkowicie hipotetyczna, ale musi być wykazana przez poszkodowanego z tak dużym prawdopodobieństwem, że w świetle doświadczenia życiowego uzasadnia przyjęcie, iż utrata spodziewanych korzyści rzeczywiście nastąpiła. Podkreślenia wymaga fakt, że od szkody w postaci *lucrum cessans* należy odróżnić pojęcie szkody ewentualnej, przez którą rozumie się „utrata szansy uzyskania pewnej korzyści majątkowej”. Różnica wyraża się w tym, że w wypadku *lucrum cessans* hipoteza utraty korzyści graniczy z pewnością, a w wypadku szkody ewentualnej prawdopodobieństwo utraty korzyści jest zdecydowanie mniejsze. Przyjmuje się, że szkoda ewentualna nie podlega naprawieniu⁶³¹. Na gruncie poprzednio obowiązującego stanu prawnego przeważał pogląd, zgodnie z którym obowiązek naprawienia szkody mógł obejmować zarówno *damnum emergens*, jak i *lucrum cessans*⁶³². Rozwiązanie takie przyjmowane było ze względu na mieszany charakter obowiązku naprawienia szkody w

⁶²⁹ P. Sobolewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, K. Osajda (red.), Warszawa 2018, s. 860.

⁶³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 6 marca 2019 r., sygn. akt I AGa 165/18, Legalis nr 1954424.

⁶³¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 26 kwietnia 2017 r., sygn. akt I ACa 831/16, Legalis nr 1657738.

⁶³² Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym...*, s. 78-83; S. Szyrmer, *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, nr 1, s. 80; M. Bączyk, B. Janiszewska, *Obowiązkowe ubezpieczenie komunikacyjne a prawno-karny obowiązek naprawienia szkody*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 10, s. 90; A. Guzik, *Wpływ warunków materialnych...*, s. 132; B. Janiszewski, *Kompensacja szkód jako zadanie prawa karnego*, [w:] *Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, Z. Ofiarski (red.), Szczecin 2004, s. 322.

postępowaniu karnym i w zakresie, w jakim środek ten nie był regulowany przepisami prawa karnego, podlegał interpretacji w świetle prawa cywilnego. Stąd też konieczne było odwołanie się do treści przepisu art. 361 § 2 k.c. Obecnie, jeżeli przyjąć założenie, że obowiązek naprawienia szkody jest środkiem kompensacyjnym i został nadany mu wyłącznie cywilnoprawny charakter⁶³³ problem ten nie występuje. Wynagrodzenie utraconych korzyści może jednak początkowo rodzić trudności na etapie ustalenia, czy utracona korzyść mogłaby powiększyć stan pozycji czynnych majątku poszkodowanego, a następnie na etapie ustalania rozmiarów utraconych korzyści. Jeżeli wziąć jeszcze pod uwagę jeden z celów postępowania karnego, jakim jest pociągnięcie sprawcy przestępstwa do odpowiedzialności karnej przy jednoczesnym zachowaniu gwarancji proceduralnej, do której należy szybkość postępowania, należałoby stwierdzić, że utracone korzyści powinny podlegać naprawieniu w postępowaniu karnym zasadniczo w sytuacji, w której zostały one objęte znamionami przestępstwa. W pozostałych natomiast sytuacjach konieczność przeprowadzenia uzupełniającego postępowania dowodowego będzie uzasadniała nieuwzględnianie przez sąd w postępowaniu karnym orzekania o utraconych korzyściach⁶³⁴.

Omawiając kwestie dotyczące pojęcia szkody, należy odpowiedzieć na pytanie, czy termin ten należy ograniczać wyłącznie do uszczerbku o charakterze majątkowym, czy obejmuje także uszczerbek o charakterze niemajątkowym. Ustawodawca nie posługuje się ogólnym pojęciem szkody niemajątkowej, ale krzywdy, która rozumiana jest jako uszczerbek w dobrach osobistych, której zakres jest węższy od pojęcia szkody niemajątkowej. W literaturze pojawił się pogląd wskazujący, że szkodą (w przeciwieństwie do krzywdy) jest jedynie uszczerbek, jakiego doznał poszkodowany w swych dobrach majątkowych⁶³⁵. Należy jednak uznać, że w pojęciu szkody mieści się również uszczerbek o charakterze niemajątkowym⁶³⁶. Pomimo posłużenia się przez ustawodawcę odmiennymi terminami dla rozróżnienia uszczerbków majątkowych od niemajątkowych, to pod ogólnym pojęciem szkody należy rozumieć wszelkie prawnie relewantne uszczerbki, te zarówno o majątkowym, jak i niemajątkowym charakterze. Oczywiście dochodzenie roszczeń o zadośćuczynienie za doznaną krzywdę wykazuje znaczące odrębności, jednak należy uznać, że w ujęciu każdego przepisu posługującego

⁶³³ A. Marek, T. Oczkowski, [w:] *System prawa karnego...*, s. 881.

⁶³⁴ M. Iwański, M. Jakubowski, K. Pałka, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015...*, s. 191.

⁶³⁵ W. Warkała, *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa 1972, s. 125-126.

⁶³⁶ K. Zagrobelny, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz...*, s. 756.

się terminem szkoda, będzie ona obejmować również krzywdę jako uszczerbek o charakterze niemajątkowym, o ile normalnym skutkiem zdarzenia, z jakim ustawa wiąże odpowiedzialność odszkodowawczą, jest powstanie takiego umniejszenia oraz gdy zdarzenie przybierze postać czynu niedozwolonego⁶³⁷. Szkoda majątkowa stanowi uszczerbek w dobrach i interesach o wartości majątkowej, które dają się wyrazić w pieniądzu, natomiast szkoda niemajątkowa stanowi następstwo naruszenia wartości niemajątkowych, które dotyczą przeżyć człowieka, obejmują cierpienia fizyczne i psychiczne⁶³⁸. Oczywiście, w kontekście zakładu ubezpieczeń występującego w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego, powyższe rozważania nie mają wpływu na dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych, ponieważ w przypadku tego podmiotu pojęcie szkody zawsze będzie ograniczało się wyłącznie do uszczerbku o charakterze majątkowym.

4.1.1.3.3 Wniosek pokrzywdzonego o naprawienie szkody w postępowaniu karnym

Złożenie wniosku o naprawienie szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k. zobowiązuje sąd do wydania orzeczenia w tym przedmiocie. Nie można bowiem odmówić nałożenia obowiązku naprawienia szkody, w przypadku gdy udowodniono winę oskarżonego, konkretną szkodę, a pokrzywdzony złożył wniosek o takie orzeczenie. Obowiązek naprawienia szkody dotyczy wyłącznie szkody, której nie naprawiono, a wyrokujący sąd musi uwzględnić rozmiary pokrytej już szkody⁶³⁹.

Zgodnie z treścią przepisu art. 46 k.k. warunkiem orzeczenia obowiązku naprawienia szkody jest wniosek pokrzywdzonego (na podstawie regulacji art. 49 k.p.k. oraz art. 51 k.p.k.) lub osoby uprawnionej (art. 52 § 1 k.p.k.). Pokrzywdzony, który złoży taki wniosek nie staje się automatycznie stroną w postępowaniu karnym, natomiast do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej może złożyć oświadczenie, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego⁶⁴⁰. Jak zostało już wskazane w początkowych rozważaniach, definicja pokrzywdzonego ma częściowo charakter

⁶³⁷ J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975, s. 35.

⁶³⁸ A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, s. 25.

⁶³⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 października 2015 r., sygn. akt II AKa 209/15, Legalis nr 1445601; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 21 grudnia 2016 r., sygn. akt II AKa 172/16, Legalis nr 1564312.

⁶⁴⁰ M. Szewczyk, M. Jakubowski, M. Iwański, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, s. 895.

materialny. Oznacza to, że naruszone lub zagrożone przestępstwem dobro prawne pokrzywdzonego musi podlegać ochronie przez przepisy prawa karnego materialnego, a nie ochronie cywilnoprawnej, czy też administracyjnoprawnej⁶⁴¹. Pokrzywdzonym nie będzie więc podmiot, którego dobro prawne zostało zagrożone lub naruszone, kiedy pozostaje ono poza zakresem ustawowych znamion zarzucanego sprawcy przestępstwa⁶⁴². O przyznaniu więc danemu podmiotowi statusu pokrzywdzonego decyduje zespół znamion typu czynu zabronionego, z uwzględnieniem konstrukcji zbiegu przepisów, jak również czynów współukaranych uprzednich i następczych, chociażby naruszenie lub zagrożenie dobra prawnego nie wynikało bezpośrednio z opisu czynu i jego kwalifikacji⁶⁴³.

W kwestii pojęcia pokrzywdzonego, należy pamiętać, że zgodnie z treścią przepisu art. 49 § 3 k.p.k. za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. W literaturze pojawił się pogląd, zgodnie z którym zakład ubezpieczeń nie może złożyć wniosku o naprawienie szkody na podstawie normy art. 46 § 1 k.k.⁶⁴⁴. Zdaniem S. Szyrmera z treści przepisu art. 46 § 1 k.k. wynika, że obowiązek naprawienia szkody może być orzeczony w wypadku skazania za przestępstwo, które spowodowało wyrządzenie szkody. W związku z tym musi istnieć bezpośredni związek między przestępczym działaniem a naruszeniem dóbr pokrzywdzonego. W przypadku natomiast pokrycia szkody przez zakład ubezpieczeń bezpośrednią podstawą świadczenia ubezpieczyciela jest umowa ubezpieczeniowa zawarta przez zakład w ramach jego działalności gospodarczej⁶⁴⁵. Nie można jednak zgodzić się z tym poglądem. Zakład ubezpieczeń z powodu braku bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia przestępstwem dobra prawnego nie jest pokrzywdzonym na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., ale norma art. 49 § 3 k.p.k. daje podstawy do uznania ubezpieczyciela za pokrzywdzonego ze względu na fakt pośredniego pokrzywdzenia. W literaturze również wskazuje się, że do kręgu podmiotów uzyskujących prawa pokrzywdzonego należy zaliczyć zakład ubezpieczeń i jest on uprawniony do złożenia wniosku o orzeczenie obowiązku

⁶⁴¹ Ibidem, s. 899.

⁶⁴² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 września 1999 r., sygn. akt I KZP 26/99, Legalis nr 44490.

⁶⁴³ Ibidem.

⁶⁴⁴ S. Szyrmer, *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem...*, s. 74.

⁶⁴⁵ Ibidem.

naprawienia szkody z tego tytułu, że jest pokrzywdzonym w rozumieniu przepisu art. 46 § 1 k.k.⁶⁴⁶.

Wniosek o naprawienie szkody nie musi spełniać żadnych szczególnych warunków formalnych. Dla swojej skuteczności winien spełniać wymagania wynikające z treści przepisu art. 119 k.p.k. W związku z tym pismo takie będzie musiało zawierać oznaczenie organu, do którego zostało skierowane oraz sprawy, której dotyczy, oznaczenie oraz adres podmiotu wnoszącego pismo, treść wniosku lub oświadczenia (w miarę potrzeby z uzasadnieniem), a także datę i podpis składającego pismo. Jeżeli dojdzie do sytuacji, w której pismo nie będzie odpowiadało wymogom formalnym, a brak będzie tego rodzaju, że pismo nie będzie mogło otrzymać biegu, to zgodnie z treścią normy art. 120 k.p.k. wzywa się osobę, od której pismo pochodzi, do usunięcia takiego braku w terminie 7 dni. W przypadku nieusunięcia braku w terminie, pismo uznaje się za bezskuteczne, o czym należy pouczyć przy doręczeniu wezwania. Nieusunięcie braku formalnego spowoduje, że nie będzie możliwe orzeczenie obowiązku naprawienia szkody ze względu na fakt niespełnienia jednego z warunków⁶⁴⁷. Uznanie wniosku za bezskuteczny sprawia, że nie wywołuje on skutków prawnych, które ustawa wiąże z jego wniesieniem. Wniosek taki nie rodzi żadnych skutków prawnych, tak jakby nie został złożony⁶⁴⁸. Pokrzywdzony może złożyć wniosek osobiście albo może uczynić to jego pełnomocnik. Natomiast w przypadku pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, zgodnie z treścią przepisu art. 51 § 1 k.p.k., czynności procesowych (w tej sytuacji złożenie wniosku o naprawienie szkody) dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu. Sąd rozpoznając wniosek o naprawienie szkody powinien kierować się przede wszystkim jego treścią, stosownie do treści przepisu art. 118 k.p.k. Ustawodawca w regulacjach art. 46 § 1 k.k. oraz art. 49a k.p.k. nie określił formy wniosku. Zgodnie więc z treścią przepisu art. 116 k.p.k. złożenie wniosku o naprawienie szkody możliwe jest zarówno w formie pisemnej, jak i ustnej. Podmiot, który wnosi o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody zobowiązany jest do wskazania zakresu szkody lub krzywdy, której naprawienia się domaga, czyli określenia, czy żąda jej kompensaty w całości, czy też w części⁶⁴⁹. Nie ma przeszkód, aby wniosek, który został złożony już na etapie

⁶⁴⁶ T. Grzegorzczak, *Zobowiązanie sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody lub uiszczenia nawiązki w trybie art. 46 k.k.*, „Przegląd Sądowy” 2009, nr 1, s. 52; A. Marek, T. Oczkowski, [w:] *System prawa karnego...*, s. 870; R.A. Stefański, *Procesowe aspekty środka karnego obowiązku naprawienia szkody*, [w:] *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody...*, s. 238.

⁶⁴⁷ R.A. Stefański, *Procesowe aspekty środka...*, s. 228.

⁶⁴⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2005 r., sygn. akt V KZ 27/05, Legalis nr 70475.

⁶⁴⁹ M. Iwański, M. Jakubowski, K. Pałka, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015...*, s. 184.

postępowania przygotowawczego został następnie uzupełniony poprzez wskazanie nowych okoliczności i środków dowodowych świadczących o wysokości szkody bądź rozmiarach doznanej krzywdy⁶⁵⁰.

Zgodnie z treścią przepisu art. 49a k.p.k. złożenie wniosku może nastąpić do zamknięcia przewodu sądowego na rozprawie głównej. Termin ten ma charakter prekluzyjny, a więc jest nieprzekraczalny i nieprzywracalny⁶⁵¹. Przekroczenie tego terminu nie daje pokrzywdzonemu legitymacji do ubiegania się o zasądzenie odszkodowania, o jakim jest mowa w normie art. 46 § 1 k.k., pomimo że zostały spełnione przesłanki materialnoprawne⁶⁵². Złożenie wniosku po terminie będzie więc skutkowało odmową jego przyjęcia. Ze względu na brak regulacji, która wskazywałaby w jakiej formie powinna nastąpić ta decyzja, należy wskazać, że sąd powinien w tym zakresie wydać postanowienie, na które, na podstawie przepisu art. 459 k.p.k., nie przysługuje zażalenie⁶⁵³. Norma art. 49a k.p.k. określa wyłącznie końcowy termin, w którym powinno nastąpić złożenie wniosku o naprawienie szkody. Brak jest natomiast regulacji, która wskazywałaby na początkowy termin, w którym można dokonać tej czynności. Należy więc przyjąć, że wniosek ten można złożyć już w postępowaniu przygotowawczym od momentu jego wszczęcia.

4.1.1.3.4 Skazanie sprawcy jako przesłanka orzeczenia obowiązku naprawienia szkody

W obecnym brzmieniu przepisu art. 46 k.k. chodzi o skazanie sprawcy za przestępstwo, z którego owa szkoda lub krzywda wynika⁶⁵⁴. Zakres możliwych do skompensowania szkód wyznaczony będzie przez krąg znamion typu czynu zabronionego, które zostały zarzucone oskarżonemu w skardze uprawnionego oskarżyciela. Wynika to z zasady skargowości uregulowanej w normie art. 14 k.p.k., zgodnie z treścią której sąd karny nie może rozstrzygać w zakresie szerszym niż wynika to ze skargi uprawnionego oskarżyciela. Przepis dotyczący obowiązku naprawienia szkody nie zawiera w tym względzie żadnych wyjątków, które uprawniałyby sąd w

⁶⁵⁰ M. Szewczyk, M. Jakubowski, M. Iwański, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, s. 896.

⁶⁵¹ K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424...*, s. 330.

⁶⁵² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 28 grudnia 2012 r., sygn. akt II AKa 240/12, Legalis nr 680270.

⁶⁵³ S. Szolucha, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, s. 188.

⁶⁵⁴ A. Muszyńska, *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010, s. 75.

postępowaniu karnym do kompensowania szkód lub krzywd, które nie mieszczą się w zakresie znamion przestępstwa, za które następuje skazanie⁶⁵⁵. Do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k. nie wystarczy więc skazanie za jakiegokolwiek przestępstwo, sąd może orzec o obowiązku naprawienia szkody na rzecz pokrzywdzonego jedynie w przypadku skazania za przestępstwo popełnione na jego szkodę⁶⁵⁶.

Jednym z podstawowych warunków umożliwiających orzeczenie obowiązku naprawienia szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k. jest wydanie wyroku skazującego. W pierwszej kolejności sąd musi więc stwierdzić popełnienie przez sprawcę przestępstwa oraz przypisać mu winę. Dopiero konsekwencją skazania może być nałożenie na sprawcę obowiązku naprawienia szkody. Wyrokiem skazującym w świetle przepisu art. 413 § 2 k.p.k. jest wyrok, w którym następuje przypisanie oskarżonemu przestępstwa oraz rozstrzygnięcie co do kary i środków karnych⁶⁵⁷. Wyrokiem skazującym sąd rozstrzyga o kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego za przypisane mu przestępstwo. Jest wyrokiem merytorycznym opierającym się na pewności prawdziwości ustalonych tam faktów⁶⁵⁸. Istotne jest, że z brzmienia regulacji art. 413 § 2 k.p.k. wynika, że rozstrzygnięcia co do kary i środków karnych powinny odnosić się do przypisanego oskarżonemu czynu wypełniającego znamiona określonego przestępstwa. Oznacza to, że ustawodawca nie dopuszcza wymierzenia kary ani środka karnego inaczej, jak tylko za popełnienie odrębnego przestępstwa (wyjątkowo – za popełnienie ciągu przestępstw w warunkach wskazanych w treści przepisu art. 91 § 1 k.k.). Odmienne postąpienie, przez orzeczenie środka karnego w wyroku skazującym oskarżonego za więcej niż jedno przestępstwo, ale bez wskazania za które z nich wymierza się ten środek karny, narusza ustawową konstrukcję wyroku skazującego ustanowioną przepisem art. 413 § 2 k.p.k. oraz sprzeciwia się zasadzie odpowiedzialności karnej za czyn zabroniony pod groźbą kary⁶⁵⁹.

Jako wyrok skazujący należy traktować również taki wyrok, w którym sąd odstąpił od wymierzenia kary⁶⁶⁰. Odstępując od wymierzenia kary, sąd przypisuje oskarżonemu popełnienie określonego przestępstwa, a jedynie z określonych racji

⁶⁵⁵ M. Iwański, M. Jakubowski, K. Pałka, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015...*, s. 183-184.

⁶⁵⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 2003 r., sygn. akt III KK 127/02, Legalis nr 56976; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 maja 2015 r., sygn. akt II AKa 97/15, Legalis nr 1271322.

⁶⁵⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2004 r., sygn. akt V KK 337/03, Legalis nr 65969.

⁶⁵⁸ E. Skrętowicz, *Wyrok sądu karnego pierwszej instancji*, Lublin 1989, s. 65.

⁶⁵⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2005 r., sygn. akt V KK 133/05, Legalis nr 73215.

⁶⁶⁰ D. Szeleszczuk, [w:] *Kodeks karny...*, s. 529.

kryminalno-politycznych, zawartych w ustawie karnej materialnej, nie wymierza kary lub środka karnego. Wydanie orzeczenia o odstąpieniu od wymierzenia kary oznacza przypisanie sprawcy odpowiedzialności karnej, a sąd podejmując takie rozstrzygnięcie ustala winę sprawcy, co znajduje odzwierciedlenie w sentencji wyroku, a następnie sąd odstępuje od wymierzenia kary⁶⁶¹. Orzeczenie obowiązku naprawienia szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k. nie może natomiast nastąpić przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego, bowiem nie może być ono traktowane jako skazanie w świetle wyżej wskazanego przepisu.

Po wejściu w życie nowelizacji kodeksu postępowania karnego z dnia 20 lutego 2015 r. możliwe stało się orzeczenie obowiązku naprawienia szkody jako jednego z dodatkowych obowiązków nakładanych na sprawcę w sytuacji, w której skazany został na karę ograniczenia wolności. Uchylenie się sprawcy od nałożonego na niego obowiązku może spowodować dla niego negatywne konsekwencje prawne⁶⁶². W przypadku kary ograniczenia wolności może nastąpić orzeczenie zastępczej kary pozbawienia wolności (zgodnie z treścią przepisu art. 65 k.k.w., jeżeli skazany uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności, sąd zarządza, a jeżeli uchyla się on od świadczenia pieniężnego lub obowiązków orzeczonych na podstawie regulacji art. 34 § 3 k.k., sąd może zarządzić wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności). Taka sama sytuacja może mieć miejsce przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary. Zgodnie z treścią przepisu art. 75 § 2 k.k. sąd może zarządzić wykonanie kary, jeżeli skazany w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w szczególności gdy popełnił inne przestępstwo niż wskazane w regulacji art. 75 § 1 k.k., albo jeśli uchyla się od uiszczenia grzywny, od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych, środków kompensacyjnych lub przepadku.

Należy podkreślić fakt, że w treści przepisu art. 46 k.k. nie znajduje się ograniczenie możliwości orzeczenia przez sąd obowiązku naprawienia szkody wyłącznie do czynów umyślnych. W związku z tym *a contrario* może być zasądzony również w przypadku skazania za przestępstwo nieumyślne⁶⁶³. Ponadto, zasądzenie tego obowiązku może dotyczyć wyłącznie szkód lub krzywd, które powstały na skutek przestępstwa, za które został skazany sprawca. Zakres kompensaty zostaje więc wyznaczony zbiorem

⁶⁶¹ R.A. Stefański, *Procesowe aspekty środka...*, s. 223.

⁶⁶² A. Marek, T. Oczkowski, [w:] *System prawa karnego...*, s. 877.

⁶⁶³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 19 września 2013 r., sygn. akt II AKa 159/13, Lex nr 1381505.

znamion danego typu rodzajowego przestępstwa, które było przedmiotem aktu oskarżenia i za które doszło do skazania⁶⁶⁴. Orzeczenie obowiązku naprawienia szkody na podstawie przepisu art. 46 § 1 k.k. jako reakcji karnej na przestępstwo może nastąpić w każdym przypadku, jeżeli materialne lub niematerialne konsekwencje czynu sprawcy pozostają w bezpośrednim związku z popełnionym przestępstwem⁶⁶⁵. Nie jest jednak konieczne, aby szkoda stanowiła znamię danego typu rodzajowego czynu zabronionego, za który doszło do skazania⁶⁶⁶.

4.1.2 Regres typowy jako podstawa dochodzenia przez zakład ubezpieczeń roszczeń cywilnoprawnych w postępowaniu karnym

4.1.2.1 Naprawienie szkody przez zakład ubezpieczeń na podstawie zawartej z ubezpieczającym umowy ubezpieczenia

Rozpoczynając niniejsze rozważania należy wskazać, że na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. zakład ubezpieczeń uważany jest za pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Na gruncie normy art. 49 § 3 k.p.k. nie chodzi o jakąkolwiek szkodę wynikającą z przestępstwa, ale jedynie taką, która dotknęła określonego pokrzywdzonego. Naruszenie konkretnego dobra prawnego będzie miało znaczenie jedynie przy ustalaniu katalogu osób bezpośrednio pokrzywdzonych przestępstwem⁶⁶⁷.

U źródeł ubezpieczeń znajduje się przede wszystkim potrzeba minimalizacji szkody albo poniesionych dodatkowych kosztów. W przypadku zajścia zdarzenia o charakterze losowym ubezpieczenie ma służyć przerzuceniu ryzyka na określony fundusz ubezpieczeniowy, z którego następnie, gdy zajdzie określone zdarzenie, osobom dotkniętym tym zdarzeniem zostaną wypłacone świadczenia. Ubezpieczenie polega więc na repartycji ryzyka na większą grupę osób zagrożonych tym samym zdarzeniem. W związku z powyższym następuje rozdzielanie ekonomicznego ryzyka prowadzenia różnych aktywności życiowych, co sprzyja rozwojowi gospodarczemu i społecznemu.

⁶⁶⁴ R. Kubiak, *Środek kompensacyjny w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia – art. 46 k.k. po nowelizacji z 2015 r.*, „Prawo Asekuracyjne” 2016, nr 1, s. 64.

⁶⁶⁵ A. Marek, T. Oczkowski, [w:] *System prawa karnego...*, s. 878.

⁶⁶⁶ R. Kubiak, *Środek kompensacyjny...*, s. 64.

⁶⁶⁷ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 78.

Funkcja repartycyjna stanowi podstawową funkcję wszystkich rodzajów ubezpieczeń⁶⁶⁸. Istotne jest wskazanie, że ochronny charakter umowy ubezpieczenia winien warunkować wykładnię jej postanowień. W związku z tym należy uwzględnić jako zasadę odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń przy jednoczesnym ograniczonym rozumieniu przesłanek wyłączających tę odpowiedzialność. Ma to znaczenie szczególnie przy interpretacji postanowień nieostrych, które wprowadzają kryteria ocenne⁶⁶⁹. Sąd Najwyższy wskazał, że dla wykładni postanowień umowy i ogólnych warunków ubezpieczenia miarodajny powinien być punkt widzenia ubezpieczającego i nie powinny obciążać go niejasności tych postanowień⁶⁷⁰. Prawna istota ubezpieczenia gospodarczego sprowadza się więc do tego, że na podstawie zawartej umowy ubezpieczenia zakład ubezpieczeń zobowiązuje się do spełnienia określonego świadczenia w razie zajścia wypadku ubezpieczeniowego⁶⁷¹. Dlatego też wykładnia postanowień umowy ubezpieczenia uwzględniająca cel tej umowy musi uwzględniać, jako zasadę, odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń przy jednoczesnym ograniczonym rozumieniu przesłanek wyłączających tę odpowiedzialność. Ma to właśnie szczególne znaczenie przy interpretacji postanowień nieostrych, które wprowadzają kryteria ocenne⁶⁷². Treść umowy ubezpieczenia należy natomiast interpretować w oparciu o złożony wniosek, który stanowił ofertę zawarcia umowy określonej treści i polisę (dokument ubezpieczenia)⁶⁷³.

Zgodnie z treścią przepisu art. 805 § 1 k.c., przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie działania swego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę. Ustawa nie definiuje pojęcia wypadku ubezpieczeniowego. W literaturze termin ten jest rozumiany jako zdarzenie powodujące powstanie obowiązku świadczenia po stronie ubezpieczyciela. Kwestia określenia

⁶⁶⁸ J. Kondek, [w:] *Komentarz prawa prywatnego. Tom IIIB. Kodeks cywilny. Zobowiązania. Część szczegółowa*, K. Osajda (red.), Warszawa 2017, s. 923.

⁶⁶⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2014 r., sygn. akt I CSK 155/13, Legalis nr 1066910.

⁶⁷⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 9 maja 2013 r., sygn. akt VI ACa 1453/12, Legalis nr 739525.

⁶⁷¹ E. Kowalewski, *Istota ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej*, „Prawo Asekuracyjne” 2002, nr 3, s. 3.

⁶⁷² M. Ziemiak, *Postanowienia niedozwolone na tle umów ubezpieczenia. Studium cywilnoprawne*, Toruń 2017, s. 247; zob. również wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2006 r., sygn. akt V CSK 90/05, Legalis nr 177254, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2014 r., sygn. akt I CSK 155/13, Legalis nr 1066910.

⁶⁷³ M. Ziemiak, *Postanowienia niedozwolone na tle umów ubezpieczenia...*, s. 247, zob. również wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 2006 r., sygn. akt II CSK 64/06, Lex nr 445263.

wypadku w poszczególnych stosunkach ubezpieczenia pozostawiona jest umowom oraz ogólnym warunkom ubezpieczeń⁶⁷⁴. Pojęcie wypadku ubezpieczeniowego ogranicza się jedynie do kryterium formalnego, wymaga bowiem, aby był on przewidziany w umowie. Z treści przepisu art. 806 § 1 k.c. wynika natomiast, że wypadek powinien być przysły i możliwy, ale niepewny, tj. zdarzenie, które w okresie trwania danego stosunku ubezpieczenia może, ale nie musi nastąpić⁶⁷⁵. Jeżeli natomiast zajście przewidzianego w umowie wypadku nie jest możliwe, to umowa ubezpieczenia jest nieważna. Wypadek ubezpieczeniowy może nastąpić niezależnie od woli człowieka albo stanowić przejaw jego zamierzonego działania. Zdarzeniem prawnym, które powoduje obowiązek świadczenia ubezpieczeniowego jest tylko taki wypadek ubezpieczeniowy, który nastąpił wbrew lub przynajmniej niezależnie od woli ubezpieczającego, a z pewnością bez jego winy umyślnej⁶⁷⁶ (wyjątkiem jest przepis art. 833 k.c., który stanowi, iż przy ubezpieczeniu na życie samobójstwo ubezpieczonego nie zwalnia ubezpieczyciela od obowiązku świadczenia, jeżeli samobójstwo nastąpiło po upływie dwóch lat od zawarcia umowy ubezpieczenia; umowa lub ogólne warunki ubezpieczenia mogą skrócić ten termin, nie bardziej jednak niż do 6 miesięcy). Również w ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej ustawodawca definiuje „zdarzenie losowe” jako niezależne od woli ubezpieczającego lub ubezpieczonego zdarzenie przysłe i niepewne, którego wystąpienie powoduje uszczerbek w dobrach osobistych lub w dobrach majątkowych albo zwiększenie potrzeb majątkowych po stronie ubezpieczającego lub innej osoby objętej ochroną ubezpieczeniową⁶⁷⁷.

W przypadku zajścia wypadku ubezpieczeniowego, ubezpieczyciel zobowiązany jest do spełnienia swojego świadczenia⁶⁷⁸. Górną granicą świadczenia ubezpieczyciela będzie, jeśli nie umówiono się inaczej, suma ubezpieczenia (a w przypadku ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych – suma gwarancyjna), nawet jeśli szkoda okaże się wyższa⁶⁷⁹. W ogólnym prawie odszkodowawczym kwestia sposobu naprawienia szkody została uregulowana w treści przepisu art. 363 § 1 k.c. Zgodnie z nim naprawienie szkody powinno nastąpić według wyboru poszkodowanego bądź poprzez przywrócenie stanu poprzedniego bądź też przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej.

⁶⁷⁴ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 53.

⁶⁷⁵ H. Ciepła, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom V. Zobowiązania. Część szczegółowa*, J. Gudowski (red.), Warszawa 2017, s. 345.

⁶⁷⁶ *Ibidem*, s. 345-346.

⁶⁷⁷ Art. 3 ust. 1 pkt 57 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej.

⁶⁷⁸ J. Kondek, [w:] *Komentarz prawa prywatnego. Tom III B...*, s. 937.

⁶⁷⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 1990 r., sygn. akt I CR 451/90, Legalis nr 26997.

W sytuacji, w której przywrócenie stanu poprzedniego byłoby niemożliwe albo gdyby pociągało za sobą dla zobowiązanego nadmierne trudności lub koszty, roszczenie poszkodowanego ograniczać się będzie do świadczenia w pieniądzu. Ustawodawca uregulował w ten sposób zobowiązanie przemienne, w którym prawo wyboru przysługuje poszkodowanemu. W przypadku ubezpieczeń gospodarczych przepisy prawa wprowadzają w tej kwestii odstępstwa. Zgodnie z wcześniej przywołaną już treścią normy art. 805 § 2 k.c. świadczenie zakładu ubezpieczeń polega zawsze na zapłacie sumy pieniężnej. W związku z tym nie jest możliwe umowne zastrzeżenie naprawienia szkody w naturze⁶⁸⁰. Pojęcie szkody może być ujmowane w konkretnym stosunku ubezpieczenia inaczej niż ustawodawca wskazał to w przepisach kodeksu cywilnego, jednak każdorazowo musi wynikać z treści umowy lub ogólnych warunków umowy i pozostawać w zgodzie z *iuris cogentis*. Dlatego też w treści regulacji art. 805 § 2 k.c. użyte zostało sformułowanie „określone odszkodowanie”, a nie tylko „odszkodowanie”. Oznacza to, że chodzi więc o odszkodowanie umownie ustalone przez strony stosunku ubezpieczenia⁶⁸¹.

Gdy chodzi o termin spełnienia świadczenia, to na podstawie przepisu art. 817 k.c. ubezpieczyciel zobowiązany jest spełnić świadczenie w terminie 30 dni, licząc od daty zawiadomienia o wypadku. Jeżeli w tym terminie nie jest możliwe wyjaśnienie okoliczności koniecznych do ustalenia odpowiedzialności ubezpieczyciela albo wysokości świadczenia, owo świadczenie powinno być spełnione w ciągu 14 dni od dnia, w którym przy zachowaniu należytej staranności wyjaśnienie tych okoliczności było możliwe. Umowa ubezpieczenia lub ogólne warunki ubezpieczenia mogą jednak zawierać postanowienia korzystniejsze niż zostały określone w treści przepisu art. 817 k.c. Niespełnienie świadczenia w wyżej wskazanym terminie daje ubezpieczającemu możliwość żądania odsetek za opóźnienie. Wystarczające jest więc, aby ubezpieczyciel dowiedział się o samym zajściu owego wypadku. W literaturze istnieją odmienne stanowiska dotyczące źródła informacji na temat wypadku ubezpieczeniowego. Część przedstawicieli doktryny wskazuje, iż ubezpieczający nie musi zawiadomić zakładu ubezpieczeń o zajściu wypadku. Akcentują przy tym profesjonalny charakter działalności ubezpieczeniowej i fakt, że zakład ubezpieczeń powinien podejmować wszystkie możliwe działania w celu spełnienia świadczenia z własnej inicjatywy i nie można

⁶⁸⁰ M. Kaliński, *Zasady odszkodowania w ubezpieczeniach gospodarczych (cz.1)*, „Prawo Asekuracyjne” 2002, nr 1, s. 57.

⁶⁸¹ Ibidem.

uzależniać jego realizacji od zgłoszenia żądania przez uprawnionego. Wobec powyższego, poinformowania ubezpieczyciela o wystąpieniu szkody nie można identyfikować z oświadczeniem woli, ponieważ w treści niekoniecznie musi być zawarte żądanie wypłaty odszkodowania⁶⁸². Natomiast zdaniem M. Krajewskiego informacja dotycząca wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego i szkody powinna pochodzić od ubezpieczającego. Wynika to bowiem z faktu, że gdyby wyżej wskazane następstwa mogły docierać do zakładu ubezpieczeń od osób postronnych, np. ze środków masowego przekazu, czy też od organów władzy, to nie byłoby jasne, czy uprawniony chce w rzeczywistości żądać świadczenia od ubezpieczyciela (a należy założyć również taką możliwość). Zawiadomienie o wypadku powinno pochodzić więc od tych osób, które uprawnione są (albo powołują się na takie uprawnienie) do świadczenia ubezpieczeniowego⁶⁸³. Drugi z wyżej zaprezentowanych poglądów zasługuje na aprobatę. Zakład ubezpieczeń, mimo otrzymania informacji o zajściu wypadku, powinien oczekiwać na żądanie ubezpieczającego dotyczące spełnienia świadczenia. Przemawiają za tym także względy praktyczne, ponieważ przy zawieraniu tak licznych umów ubezpieczenia, najczęściej pierwszym źródłem informacji na temat wypadku będzie sam ubezpieczający, a ponadto istotny jest fakt, że na podstawie przepisu art. 819 § 4 k.c. zgłoszenie ubezpieczycielowi roszczenia z umowy ubezpieczenia lub zgłoszenie zdarzenia objętego ubezpieczeniem powoduje przerwanie biegu przedawnienia roszczenia o świadczenie do ubezpieczyciela.

W kwestii związanej z zawiadomieniem ubezpieczyciela o wypadku warto wskazać także na przepis art. 818 § 1 k.c., zgodnie z treścią którego umowa ubezpieczenia lub ogólne warunki ubezpieczenia mogą przewidywać, że ubezpieczający ma obowiązek w określonym terminie powiadomić ubezpieczyciela o wypadku. Mogą również wskazywać termin, w jakim zgłoszenie to ma nastąpić. Termin ten powinien być wskazany ściśle, najlepiej, aby był wyrażony w dniach. Umożliwienie zobowiązania ubezpieczającego do poinformowania o wypadku wynika z faktu, że upływ czasu może powodować zwiększenie szkody oraz utrudnić wyjaśnienie okoliczności i skutków wypadku. W konsekwencji może to doprowadzić do zwiększenia świadczenia ubezpieczyciela bądź utrudnienia przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego⁶⁸⁴.

⁶⁸² Tak np. A. Chróścicki, *Umowa ubezpieczenia po nowelizacji kodeksu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 93; W. Dubis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz...*, s. 1670; J. Kondek, [w:] *Komentarz prawa prywatnego. Tom IIIB...*, s. 972.

⁶⁸³ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 38.

⁶⁸⁴ J. Kondek, [w:] *Komentarz prawa prywatnego. Tom IIIB...*, s. 976-977.

Przepisy kodeksu cywilnego uzależniają zachowanie terminu spełnienia świadczenia przez zakład ubezpieczeń od wyjaśnienia w określonym czasie okoliczności koniecznych do ustalenia odpowiedzialności ubezpieczyciela albo też wysokości świadczenia. Jeżeli wyjaśnienie to nie jest możliwe w ciągu 30 dni, to świadczenie to powinno być spełnione w ciągu 14 dni od dnia, w którym wyjaśnienie okoliczności stało się możliwe (przy spełnieniu należytej staranności). Wyjaśnienie okoliczności, o których jest mowa w regulacji art. 817 k.c. następuje w drodze tzw. likwidacji szkody dokonywanej przez zakład ubezpieczeń. Ubezpieczyciel dokona wypłaty odszkodowania albo świadczenia na podstawie uznania roszczenia uprawnionego z umowy ubezpieczenia na podstawie własnych ustaleń, zawartej z uprawnionym ugody albo na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu⁶⁸⁵. Warto zaznaczyć, iż zdarzają się sytuacje, w których ubezpieczyciel nie dotrzymuje ustawowych terminów zakreślonych do wypłacenia odszkodowania, ponieważ nie zawsze dysponuje dostateczną liczbą pracowników mających odpowiednie kwalifikacje do wykonywania czynności postępowania likwidacyjnego, czyli pełnej oceny przebiegu zdarzenia i zasadności zgłoszonego roszczenia⁶⁸⁶.

Z kwestią naprawienia szkody przez zakład ubezpieczeń na podstawie zawartej z ubezpieczającym umowy ubezpieczenia związana jest możliwość udziału ubezpieczyciela w postępowaniu karnym w roli pokrzywdzonego. Przepis art. 49 § 3 k.p.k. przewiduje możliwość uznania zakładu ubezpieczeń za pokrzywdzonego w dwóch sytuacjach: gdy ubezpieczyciel pokrył szkodę pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Alternatywne ujęcie przesłanek i pojmowanie zakładu ubezpieczeń jako podmiotu profesjonalnego w zakresie ustalania wysokości szkody powoduje, że ubezpieczyciel powinien wykonać ciążące na nim obowiązki w terminach wskazanych w treści przepisu art. 817 k.c., szczególnie, że przepisy kodeksu postępowania karnego przewidują możliwość uznania zakładu ubezpieczeń za pokrzywdzonego w każdej sytuacji, również po wypłacie odszkodowania.

Wydaje się, że skoro ustawodawca w przepisie art. 49 § 3 k.p.k. przewidział także przesłankę naprawienia szkody przez ubezpieczyciela w celu uznania go za pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, to ma to służyć wypłacaniu odszkodowań w

⁶⁸⁵ L. Ogiegło, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450-1088*, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2021, s. 817.

⁶⁸⁶ Z. Gołba, *Dochodzenie roszczeń przez poszkodowanych w wypadkach drogowych*, Warszawa 2022, s. 35.

terminach wskazanych w przepisach kodeksu cywilnego i wyjaśnieniu wszystkich okoliczności w drodze likwidacji szkody, a nie oczekiwaniu przez zakład ubezpieczeń na orzeczenie mające zapasć w postępowaniu karnym powodując w ten sposób zwłokę w realizacji swoich obowiązków względem ubezpieczającego. Powstaje jednak pytanie, czy takie ujęcie przesłanek powinno powodować niemożność przystąpienia zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego do postępowania karnego, gdy wstrzymuje się on z wypłatą odszkodowania (oczekując na mające zapasć w postępowaniu karnym rozstrzygnięcie). Na gruncie przepisów kodeksu cywilnego spełnienie świadczenia w późniejszym terminie może być usprawiedliwione jedynie wówczas, gdy zakład ubezpieczeń powoła się na istnienie przeszkód w postaci niemożności wyjaśnienia okoliczności koniecznych do ustalenia odpowiedzialności albo wysokości świadczenia, mimo działań podejmowanych ze szczególną starannością⁶⁸⁷. Ubezpieczyciel pomimo wstrzymania się z wypłatą odszkodowania dalej jednak spełnia wymóg zobowiązania do naprawienia szkody, który został wskazany w treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Ponadto nie ma szczególnego przepisu, który wyłączałby możliwość skorzystania z uprawnień przysługujących zakładowi ubezpieczeń jako pokrzywdzonemu w sytuacji, gdy ten wstrzymuje się z wykonaniem ciężących na nim obowiązków. Dlatego też zakład ubezpieczeń w sytuacji opóźnienia w wypłacie odszkodowania również może skorzystać z uprawnień przysługujących mu jako pokrzywdzonemu w rozumieniu przepisu art. 49 § 3 k.p.k., jeżeli jest w określonej sytuacji zobowiązany do spełnienia ciężącego na nim obowiązku świadczenia i wypłaty odszkodowania. Sytuacja będzie wyglądała w ten sam sposób, gdy zakład ubezpieczeń będzie podważał swój obowiązek wypłaty odszkodowania. Może się tak zdarzyć po zaistnieniu wypadku, kiedy ubezpieczyciel jeszcze nie zakończył postępowania likwidacyjnego i wyłącznie na podstawie wstępnej weryfikacji stwierdza, że brak jest podstaw do spełnienia świadczenia wynikającego z umowy ubezpieczenia, np. kwestionuje przebieg zdarzenia, podstawę prawną roszczenia lub wskazuje, że odpowiedzialny za szkodę jest inny podmiot. Postawa zakładu ubezpieczeń i jego indywidualna ocena pozostaje bez znaczenia z punktu widzenia jego występowania w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Z treści tej normy wynika, że warunkiem uczestnictwa ubezpieczyciela w takiej roli jest co najmniej zobowiązanie do pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo. Zakład ubezpieczeń jest obowiązany do przeprowadzenia postępowania

⁶⁸⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2011 r., sygn. akt V CSK 38/11, Legalis nr 443537.

likwidacyjnego, aby stwierdzić istnienie podstaw do wypłaty odszkodowania. Jeżeli po zakończeniu takiego postępowania będą istniały wszystkie podstawy do spełnienia przez niego świadczenia, to z punktu widzenia prawa karnego procesowego zaistnieje warunek zobowiązania do pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo. Elementami stosunku zobowiązaniowego są bowiem jego podmioty (wierzyciel oraz dłużnik), treść zobowiązania (uprawnienia wierzyciela oraz obowiązki dłużnika), a także przedmiot zobowiązania (świadczenie, jakim jest określone zachowanie się dłużnika, którego spełnienia może domagać się wierzyciel). W sytuacji ich wystąpienia zakład ubezpieczeń staje się uprawniony do występowania w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., nawet jeżeli dobrowolnie nie chce wypłacić odszkodowania i zaprzecza ciążącemu na nim obowiązkowi. W związku z tym obiektywnie istnieje obowiązek po stronie ubezpieczyciela, co umożliwia mu udział w postępowaniu karnym, jednak w wyniku braku dobrowolnego spełnienia świadczenia, ubezpieczony ma możliwość wystąpienia z pozwem w postępowaniu cywilnym w celu uzyskania należnej mu kwoty za szkodę wynikłą z wypadku ubezpieczeniowego będącego jednocześnie przestępstwem. Jak więc wynika z powyższych rozważań, w każdej sytuacji, w której istnieje zobowiązanie zakładu ubezpieczeń do wypłaty odszkodowania, może on brać udział w postępowaniu karnym na podstawie normy art. 49 § 3 k.p.k. nawet, gdy wstrzymuje się albo odmawia spełnienia ciążącego na nim zobowiązania, ponieważ ta kwestia może być jednocześnie przedmiotem postępowania cywilnego w wyniku wytoczonego przez ubezpieczonego powództwa.

Jeżeli strony nie umówią się inaczej, to zgodnie z treścią normy art. 828 k.c., z dniem zapłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela roszczenie ubezpieczającego przeciwko osobie trzeciej odpowiedzialnej za szkodę przechodzi z mocy prawa na ubezpieczyciela do wysokości zapłaconego odszkodowania. Jeśli zakład ubezpieczeń pokrył tylko część szkody, ubezpieczającemu przysługuje wtedy co do pozostałej części pierwszeństwo zaspokojenia roszczenia. Przepis ten reguluje regres ubezpieczeniowy, przez który należy rozumieć, że roszczenie ubezpieczającego do sprawcy szkody przechodzi na ubezpieczyciela przez sam fakt zapłaty. Z tą chwilą traci je ubezpieczający, natomiast ubezpieczyciel nabywa wierzytelność do wysokości dokonanej zapłaty.

Przesłankami nabycia roszczeń przez ubezpieczyciela są odpowiedzialność sprawcy szkody i wypłata odszkodowania ubezpieczeniowego⁶⁸⁸.

4.1.2.2 Konstrukcja regresu typowego w rozumieniu przepisów kodeksu cywilnego

Z wyrządzeniem danej szkody związany jest najczęściej obowiązek jej naprawienia przez osobę ponoszącą odpowiedzialność za jej powstanie. W ramach istniejącego stosunku prawnego ubezpieczenia obowiązek naprawienia takiej szkody przechodzi na zakład ubezpieczeń poprzez wypłatę stosownego odszkodowania ubezpieczeniowego⁶⁸⁹. W sytuacji wyrządzenia szkody przez osobę trzecią powstaje kilka stosunków zobowiązaniowych zachodzących między trzema podmiotami:

- pierwszy, który wynika z zawartej między zakładem ubezpieczeń a ubezpieczającym umowy ubezpieczenia;
- drugi, który wynika z tytułu czynu niedozwolonego, jakiego dopuścił się sprawca szkody, zachodzący między poszkodowanym a sprawcą;
- trzeci – zachodzący między zakładem ubezpieczeń a sprawcą z tytułu roszczeń regresowych.

We wszystkich stosunkach ubezpieczający (poszkodowany) występuje w charakterze wierzyciela, natomiast zakład ubezpieczeń jest dłużnikiem wobec poszkodowanego, a wierzycielem wobec sprawcy szkody, natomiast sprawca szkody jest dłużnikiem wobec poszkodowanego, ale może być także dłużnikiem w stosunku do zakładu ubezpieczeń⁶⁹⁰.

Prawo regresu jest pewnego rodzaju regulatorem wzajemnych stosunków między trzema funkcjami odpowiedzialności cywilnej: kompensacyjną, represyjną oraz prewencyjno-wychowawczą. Rola regulatora wynika z samego celu roszczeń regresowych, którym jest repartycja ciężaru długu bądź też korzyści wynikających z faktu dokonania lub przyjęcia świadczenia w określonych sytuacjach, kiedy na podstawie przepisów ustawy lub stosunku wewnętrznego roszczenia powinny obciążać inne osoby albo też przypaść innym podmiotom⁶⁹¹. Funkcja kompensacyjna roszczeń regresowych polega na odzyskiwaniu od osób odpowiedzialnych za szkodę odszkodowań już

⁶⁸⁸ H. Ciepla, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom V...*, s. 430.

⁶⁸⁹ F. Małysz, *Regres ubezpieczeniowy*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2006, nr 3-4, s. 15.

⁶⁹⁰ Ibidem.

⁶⁹¹ T. Sangowski, *Regres ubezpieczeniowy*, Warszawa 1977, s. 29.

wypłaconych przez podmioty, które poniosły ciężar jej wyrównania. Funkcja ta pozwala w większym stopniu precyzyjnie określić na kim ostatecznie powinien spoczywać ciężar wyrównania odszkodowania, ponieważ funkcja kompensacyjna roszczeń regresowych w odpowiedzialności odszkodowawczej oparta jest głównie na zasadzie winy. W związku z tym roszczenia te mogą w dużo szerszym zakresie spełniać funkcje represyjną oraz prewencyjno-wychowawczą⁶⁹².

W przepisie art. 828 § 1 k.c. zostały uregulowane roszczenia regresowe ubezpieczyciela w stosunku do podmiotów pozostających poza stosunkiem ubezpieczenia. Odnoszą się one do sytuacji, w których wystąpienie wypadku ubezpieczeniowego jest zdarzeniem prawnym powodującym odpowiedzialność ubezpieczeniową nie tylko ubezpieczyciela, ale również odpowiedzialność innego podmiotu, czyli osoby trzeciej z tytułu jej odpowiedzialności cywilnej za szkodę w ubezpieczonym przedmiocie. Poszkodowany ma wtedy dwa roszczenia o naprawienie tej samej szkody: do zakładu ubezpieczeń oraz do osoby trzeciej ponoszącej odpowiedzialność cywilną, natomiast ubezpieczyciel, który zaspokoił roszczenie ubezpieczeniowe, jest uprawnionym do dochodzenia roszczenia zwrotu wypłaconego odszkodowania od osoby ponoszącej odpowiedzialność cywilną⁶⁹³. Istota tego regresu polega na zmianie wierzyciela w stosunku zobowiązaniowym między poszkodowanym a osobą odpowiedzialną za szkodę przez wejście ubezpieczyciela w miejsce poszkodowanego, a następnie na realizacji tego roszczenia⁶⁹⁴. Należy jednak zaznaczyć, że przepis art. 828 § 1 k.c. ma charakter względny. Strony mogą w interesie ubezpieczającego (ubezpieczonego) przyjąć w umowie albo ogólnych warunkach umowy inne zasady odnoszące się do wstąpienia przez ubezpieczyciela w prawa zaspokojonego wierzyciela. Może się to odnosić zarówno do określenia momentu nabycia roszczenia, jak i jego zakresu⁶⁹⁵.

W świetle regulacji art. 828 § 1 k.c. przesłankami nabycia roszczenia przez ubezpieczyciela są: odpowiedzialność sprawcy szkody oraz wypłata odszkodowania ubezpieczeniowego. Ze względu na to, że w ramach regresu ubezpieczeniowego ubezpieczyciel może nabyć w stosunku do osoby trzeciej to samo roszczenie, które przysługiwało ubezpieczającemu, w procesie o regres osobie tej przysługują przeciwko

⁶⁹² A. Palińska-Rok, *Regres ubezpieczeniowy – jego złożona struktura prawna i znaczenie w zwalczaniu przestępstw w sektorze ubezpieczeń*, „Przegląd Policyjny” 2008, nr 3, s. 195.

⁶⁹³ H. Ciepla, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom V...*, s. 434.

⁶⁹⁴ Ibidem.

⁶⁹⁵ G. Sikorski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), Lex 2022.

ubezpieczycielowi wszelkie zarzuty, które miała przeciwko poszkodowanemu w chwili powzięcia wiadomości o zmianie wierzyciela. Górną granicą odpowiedzialności sprawcy szkody w stosunku do ubezpieczyciela jest to, co byłby on zobowiązany świadczyć bezpośrednio poszkodowanemu na podstawie przepisów prawa cywilnego. Jeżeli zatem odszkodowanie zapłacone poszkodowanemu przez ubezpieczyciela na podstawie umowy ubezpieczenia nie wykracza poza tę górną granicę, sprawca nie może skutecznie podnieść zarzutu błędnej wykładni przez ubezpieczyciela postanowień umowy ubezpieczenia i zawyżenia w jej wyniku odszkodowania należnego poszkodowanemu. Skoro bowiem przesłanką nabycia roszczenia przez ubezpieczyciela jest na gruncie przepisu art. 828 § 1 k.c. zapłata odszkodowania ubezpieczeniowego, to o jej spełnieniu przesądza sam fakt zapłaty odszkodowania w wyniku wykonania umowy ubezpieczenia⁶⁹⁶. Orzekając o roszczeniu regresowym, sąd powinien ustalić, jak kształtowałby się obowiązek naprawienia szkody między poszkodowanym a sprawcą i dopiero wówczas odpowiednio określić wysokość roszczenia regresowego. Na zakładzie ubezpieczeń leży ciężar wysokości odpowiedzialności odszkodowawczej sprawcy, od którego roszczenia regresowego dochodzi ubezpieczyciel⁶⁹⁷.

Z momentem wypłaty odszkodowania roszczenie poszkodowanego, czyli ubezpieczającego (ubezpieczonego) przechodzi na ubezpieczyciela. Następuje to jednak wyłącznie do wysokości odszkodowania, zatem jeśli odszkodowanie było niższe niż wysokość szkody, to ubezpieczający (ubezpieczony) zachowuje wobec sprawcy roszczenie o odszkodowanie w kwocie przewyższającej odszkodowanie wypłacone przez ubezpieczyciela i będzie miało pierwszeństwo przed roszczeniem zakładu ubezpieczeń wobec sprawcy szkody. Regulacja zawarta w treści przepisu art. 828 k.c. jest względnie obowiązująca, bowiem regres może zostać wyłączony przez umowę ubezpieczenia. Regres ubezpieczeniowy nie obejmuje także roszczeń przeciw osobom, z którymi ubezpieczający lub ubezpieczony pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym, chyba że wyrządziły szkodę umyślnie (art. 828 § 2 k.c.).

Z samego faktu zawarcia umowy ubezpieczenia lub reasekuracji roszczenie odszkodowawcze względem sprawcy szkody nie przechodzi na instytucję ubezpieczającą lub reasekuracyjną. Do takiego przejścia konieczny jest specjalny tytuł, umowa lub przepis prawa, np. art. 828 § 1 k.c.⁶⁹⁸. Ubezpieczyciel nabywa wierzytelność o zapłatę

⁶⁹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2009 r., sygn. akt V CSK 447/08, Legalis nr 216834.

⁶⁹⁷ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 636-637.

⁶⁹⁸ H. Ciepla, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom V...*, s. 431.

odszkodowania wobec osoby odpowiedzialnej za szkodę do wysokości wypłaconego odszkodowania, jeśli strony nie postanowiły inaczej w umowie. Oznacza to, że w takim zakresie osoba odpowiedzialna za szkodę nie jest już zobowiązana do świadczenia na rzecz poszkodowanego, lecz na rzecz ubezpieczyciela⁶⁹⁹. Do przejścia wierzytelności na ubezpieczyciela wystarczy sama zapłata odszkodowania, czyli zdarzenie prawne, które nie posiada cech oświadczenia woli. Ubezpieczyciel nabywa roszczenia o takich samych cechach jak to, które przysługiwało ubezpieczającemu lub ubezpieczonemu⁷⁰⁰. Regres ubezpieczeniowy, jako prawo ubezpieczyciela do roszczenia, które przysługuje ubezpieczającemu lub ubezpieczonemu od osoby trzeciej, odpowiedzialnej za szkodę pokrytą odszkodowaniem ubezpieczeniowym, sprowadza się do odszkodowania w pieniądzu⁷⁰¹. W ramach regresu ubezpieczeniowego zakład ubezpieczeń może nabyć w stosunku do osoby trzeciej dokładnie to samo roszczenie, które przysługiwało ubezpieczającemu. Roszczenie to nie może być jednak większe, a sytuacja prawna sprawcy szkody nie może ulec pogorszeniu⁷⁰². Górną granicą odpowiedzialności sprawcy szkody w procesie regresowym jest to, co byłby on obowiązany świadczyć bezpośrednio poszkodowanemu na podstawie przepisów prawa cywilnego. W takim wypadku sąd, określając wysokość odszkodowania, jest obowiązany kierować się zasadami przewidzianymi w treści przepisu art. 440 k.c.⁷⁰³. Stanowi on, że w stosunkach między osobami fizycznymi zakres obowiązku naprawienia szkody może być stosownie do okoliczności ograniczony, jeżeli ze względu na stan majątkowy poszkodowanego lub osoby odpowiedzialnej za szkodę wymagają takiego ograniczenia zasady współżycia społecznego. Jeżeli wypłacone odszkodowanie przewyższa wartość szkody, to należy przyjąć, że ubezpieczyciel wstępuje w prawa ubezpieczającego lub ubezpieczonego tylko do wysokości szkody, a nie do wysokości całego wypłaconego odszkodowania. Wynika to z faktu, że w takim zakresie zobowiązany jest sprawca szkody⁷⁰⁴. Regres ubezpieczeniowy nastąpi tylko wtedy, gdy istnieje osoba odpowiedzialna za szkodę. Jeżeli więc odpowiedzialność taka jest wyłączona lub ograniczona, do regresu nie dojdzie lub dojdzie w ograniczonej wysokości⁷⁰⁵. Wstąpienie w prawa zaspokojonego

⁶⁹⁹ J. Kondek, [w:] *Komentarz prawa prywatnego. Tom IIIB...*, s. 1013.

⁷⁰⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 2010 r., sygn. akt I CSK 166/09, Legalis nr 223285.

⁷⁰¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 1982 r., sygn. akt IV CR 48/82, Legalis nr 23034.

⁷⁰² M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 636.

⁷⁰³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 1970 r., sygn. akt II PR 659/68, Legalis nr 14427.

⁷⁰⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 13 września 2012 r., sygn. akt I ACa 480/12, Legalis nr 741069.

⁷⁰⁵ J. Kondek, [w:] *Komentarz prawa prywatnego. Tom IIIB...*, s. 1013.

wierzyciela reguluje norma art. 518 k.c., zaś regresu ubezpieczeniowego dotyczy pkt 4 tego przepisu, zgodnie z którym osoba trzecia, która spłaca wierzyciela, nabywa spłaconą wierzytelność do wysokości dokonanej spłaty, jeżeli przewidują to przepisy szczególne, a regulacją taką jest właśnie przepis art. 828 k.c.⁷⁰⁶. Nie można zatem podzielić poglądu, że regresu ubezpieczeniowego nie można traktować jako subrogacji ustawowej, ponieważ ubezpieczyciel nie jest osobą trzecią w rozumieniu przepisu art. 518 § 1 k.c. Pozostaje on bowiem w stosunku prawnym z poszkodowanym jeszcze przed wyrządzeniem szkody⁷⁰⁷.

Zgodnie z treścią przepisu art. 118 k.c. zasadą jest, że termin przedawnienia wynosi sześć lat, a dla roszczeń o świadczenia okresowe oraz roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej – trzy lata. Terminy przedawnienia nie mogą być modyfikowane przez strony w drodze czynności prawnej i w tej kwestii przepisy prawa mają charakter bezwzględnie obowiązujący⁷⁰⁸. Wynika to wprost z treści przepisu art. 119 k.c., który stanowi, że terminy przedawnienia nie mogą być skracane ani przedłużane przez czynność prawną. Ustawodawca dopuścił jednak możliwość zmiany terminów przedawnienia przez przepisy szczególne. Bieg terminu przedawnienia, zgodnie z treścią normy art. 120 k.c., rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stało się wymagalne. Jeżeli wymagalność roszczenia zależy od podjęcia określonej czynności przez uprawnionego, bieg terminu rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stałoby się wymagalne, gdyby uprawniony podjął czynność w najwcześniejszym możliwym terminie. Gdy chodzi o początek biegu terminu przedawnienia roszczenia regresowego typowego, to należy wskazać, że każdorazowo jest to ten sam moment, w którym zaczyna biec termin przedawnienia roszczenia poszkodowanego wobec podmiotu odpowiedzialnego za zdarzenie szkodowe. Termin ten zatem zawsze rozpoczyna się w momencie właściwym dla roszczenia wynikającego ze stosunku zobowiązaniowego pomiędzy poszkodowanym a sprawcą⁷⁰⁹. Zakład ubezpieczeń wstępuje w prawa zaspokojonego wierzyciela i nabywa zawsze to samo roszczenie, które przysługiwało ubezpieczającemu, więc dotyczy go również ten sam termin przedawnienia⁷¹⁰. Roszczenia regresowe zakładu ubezpieczeń ulegają przedawnieniu w takich warunkach, w których przedawnia

⁷⁰⁶ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 636.

⁷⁰⁷ M. Krzewicki, *Charakter prawny regresu ubezpieczeniowego na tle pojęcia regresu w prawie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 2, s. 80-82.

⁷⁰⁸ Ł. Mazurczak, *Przedawnienie typowych roszczeń regresowych ubezpieczycieli*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2016, nr 1, s. 92.

⁷⁰⁹ Ibidem, s. 94.

⁷¹⁰ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 637-638.

się nabyte przez niego roszczenie ubezpieczającego wobec osoby trzeciej odpowiedzialnej za szkodę w ubezpieczonym mieniu, jaki – po odliczeniu okresu, który do tego czasu upłynął – pozostawał ubezpieczającemu na dzień zapłaty odszkodowania do dochodzenia od tej osoby wynagrodzenia wyrządzonej mu szkody⁷¹¹. Ta zasada stanowi wyjątek od reguły zawartej w treści przepisu art. 120 k.c., zgodnie z którą początek biegu przedawnienia ściśle jest powiązany z wymagalnością roszczenia. *De facto* ubezpieczyciel ma możliwość dowiedzenia się o początku biegu terminu przedawnienia dopiero w chwili zgłoszenia do niego roszczenia przez uprawnioną osobę⁷¹². Samo przedawnienie roszczeń z umowy ubezpieczenia zostało uregulowane w treści przepisu art. 819 k.c., który zgodnie z zasadą *lex specialis derogat legi generali* wyłącza możliwość zastosowania norm o przedawnieniu roszczeń zawartych w ogólnej części kodeksu cywilnego. Przepis ten odnosi się do wszystkich roszczeń wynikających ze stosunku prawnego ubezpieczeniowego, jeśli przepisy *lex specialis* nie przewidują szczególnego terminu przedawnienia w przypadku konkretnych roszczeń. Termin zawarty w regulacji art. 819 k.c. odnosi się w zasadzie do wszystkich roszczeń wynikających ze stosunku ubezpieczenia⁷¹³. Należy wskazać, że roszczenie regresowe ubezpieczyciela nie jest jednak roszczeniem wynikającym z umowy ubezpieczenia, co skutkuje brakiem możliwości zastosowania do tych roszczeń normy art. 819 § 1 k.c.⁷¹⁴. Kluczowa jest jednak kwestia, że wstępujący w zaspokojone prawa wierzyciela ubezpieczyciel zawsze nabywa to samo roszczenie przysługujące pierwotnie ubezpieczającemu lub ubezpieczonemu. Fakt, że nie jest to roszczenie nowe znajduje swoje konsekwencje przy ustaleniu terminu przedawnienia. Pozycja dłużnika wobec zakładu ubezpieczeń nie może być gorsza od pozycji wobec poszkodowanego, gdyby ten nie zawarł umowy ubezpieczenia i to on – jako pierwotny wierzyciel – miałby roszczenie o naprawienie szkody. Dzieje się tak ze względu na fakt, że ubezpieczyciel przejmuje roszczenie pierwotne przysługujące poszkodowanemu i wchodzi w jego sytuację prawną. W związku z tym roszczenia regresowe ubezpieczyciela będą ulegały przedawnieniu na takich samych zasadach, na jakich przedawnia się pierwotne roszczenie ubezpieczającego wobec osoby trzeciej odpowiedzialnej za szkodę w ubezpieczonym mieniu, mimo że

⁷¹¹ Ibidem, s. 638; zob. również wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 2010 r., sygn. akt I CSK 166/09, Legalis nr 223285.

⁷¹² Ł. Mazurczak, *Przedawnienie typowych roszczeń...*, s. 94.

⁷¹³ F. Małysz, *Przedawnienie roszczeń z umowy ubezpieczenia*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1996, nr 4-5, s. 6.

⁷¹⁴ J. Myszkowski, *Przedawnienie roszczeń w ubezpieczeniach gospodarczych*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2004, nr 11-12, s. 27.

samo roszczenie ubezpieczyciela nie jest roszczeniem wynikającym z umowy ubezpieczenia⁷¹⁵.

Na koniec warto wskazać, że ustawodawca przewidział także regulacje dotyczące regresu w przepisach kodeksu morskiego⁷¹⁶. Zgodnie z treścią normy art. 337 § 1 tego aktu z chwilą zapłaty odszkodowania ubezpieczeniowego przechodzą na ubezpieczyciela, do wysokości zapłaconej przez niego sumy, wszelkie prawa przysługujące ubezpieczającemu wobec osób trzecich z tytułu wyrządzenia szkód, za które wypłacono odszkodowanie ubezpieczeniowe. Istotne jest, że w odróżnieniu od przepisów kodeksu cywilnego, w kodeksie morskim nie zostały przewidziane żadne wyjątki, brak jest również wyraźnej regulacji odnoszącej się do ubezpieczonych osób trzecich w ubezpieczeniu na cudzy rachunek⁷¹⁷.

4.1.2.3 Możliwość dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie regresu typowego

Mimo że zgodnie z treścią przepisu art. 49 § 3 k.p.k. zakład ubezpieczeń uważany jest za pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia, to pojawiają się wątpliwości dotyczące możliwości wystąpienia zakładu ubezpieczeń z wnioskiem o naprawienie szkody na podstawie normy art. 46 k.k. Jeżeli przyjąć, że podstawową funkcją, którą powinien spełniać obowiązek naprawienia szkody jest kompensacja szkody ofierze przestępstwa, to z chwilą wypłaty tego odszkodowania przez zakład ubezpieczeń na podstawie stosunku ubezpieczeniowego szkoda ta zostaje zrekompensowana. W związku z tym można byłoby uznać, że funkcja kompensacyjna została zrealizowana⁷¹⁸. Inną kwestią, która pojawia się w omawianym zagadnieniu jest możliwość złożenia wniosku o naprawienie szkody przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym, gdy odszkodowanie zostało już wypłacone lub ubezpieczyciel jest zobowiązany do jego wypłaty. Jeśli zastosować wykładnię literalną przepisów art. 46 k.k. oraz art. 49 § 3 k.p.k., to niewątpliwie zakład ubezpieczeń będzie uprawniony do złożenia takiego wniosku w postępowaniu karnym⁷¹⁹. Zostało to również potwierdzone w

⁷¹⁵ Ł. Mazurczak, *Przedawnienie typowych roszczeń...*, s. 97.

⁷¹⁶ Ustawa z dnia 18 września 2001 r. Kodeks morski, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2175 ze zm.

⁷¹⁷ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 646.

⁷¹⁸ R. A. Stefański, *Kompensacyjna rola środka...*, s. 145.

⁷¹⁹ A. Marek, T. Oczkowski, [w:] *System prawa karnego...*, s. 873.

orzecznictwie. W jednym z wyroków Sąd Apelacyjny w Lublinie wskazał, że zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony i beneficjent obowiązku naprawienia szkody, o którym mowa jest w treści przepisu art. 46 § 1 k.k., może złożyć wniosek o zobowiązanie oskarżonego do naprawienia wyrządzonej szkody w zakresie, w jakim pokrył ją pokrzywdzonemu, którego dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone przez przestępstwo, w terminie, który wskazany jest w regulacji art. 49a k.p.k.⁷²⁰. Należy jednak ponownie zwrócić uwagę na główny cel owego środka kompensacyjnego, którym jest wydanie w ramach postępowania karnego orzeczenia zobowiązującego sprawcę do naprawienia szkód, jakie wyrządził popełnionym przestępstwem. Kwestią odmienną więc pozostaje możliwość dochodzenia przez zakład ubezpieczeń roszczeń regresowych od sprawcy przestępstwa. Roszczenia, które może uzyskać zakład ubezpieczeń po wypłacie odszkodowania pokrzywdzonemu, mają charakter wtórny i ze względu na ten fakt nie są bezpośrednią konsekwencją popełnionego przestępstwa⁷²¹. Mimo więc, że na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. zakład ubezpieczeń uzyskuje prawa pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, to źródłem jego roszczeń w stosunku do osoby sprawcy nie są te same przepisy, jakie mają zastosowanie w przypadku bezpośrednio pokrzywdzonego owym czynem niedozwolonym.

Początkowo, jeszcze pod rządami kodeksu postępowania karnego z 1969 r. Sąd Najwyższy uznał, że nie ma możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody na rzecz zakładu ubezpieczeń ze względu na fakt, że nie wynika w stosunku do niego szkoda bezpośrednio z przestępstwa, a szkoda ta ma charakter regresowy⁷²². Wskazał także, że skoro zakład ubezpieczeń nie miał ówczesnie możliwości dochodzenia roszczeń w procesie adhezyjnym, to niemożliwe było również nałożenie obowiązku naprawienia szkody na sprawcę czynu zabronionego⁷²³. Mimo zajęcia takiego stanowiska przez Sąd Najwyższy, pojawiły się głosy w doktrynie o możliwości dochodzenia przez zakład ubezpieczeń roszczeń cywilnoprawnych w postępowaniu karnym w postaci nałożenia na sprawcę przestępstwa obowiązku naprawienia szkody ze względu na fakt, że ustawodawca uznał ubezpieczyciela za pokrzywdzonego (choć musi być spełniony warunek pokrycia szkody przez zakład ubezpieczeń)⁷²⁴. Prawo ubezpieczyciela do

⁷²⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 9 października 2006 r., sygn. akt II AKo 286/06, Legalis nr 87353.

⁷²¹ S. Szyrmer, *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem...*, s. 73-74.

⁷²² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 października 1971 r., sygn. akt V KRN 287/71, Legalis nr 15720.

⁷²³ *Ibidem*.

⁷²⁴ W. Daszkiewicz, *Głosa do wyroku SN z dnia 5 października 1971 r. – V KRN 287/71*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 6, s. 171; Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 146-147.

wystąpienia z wnioskiem o naprawienie szkody w postępowaniu karnym wydaje się jednak bardzo racjonalne i uzasadnione. Przykładowo w sytuacji, w której doszło do wyrządzenia szkody w mieniu objętym dobrowolnym ubezpieczeniem majątkowym przez pokrzywdzonego, sprawca musi naprawić powstałą szkodę. Funkcja kompensacyjna pozostaje więc bez zmian, niezależnie od tego, czy z wnioskiem o naprawienie szkody wystąpiłby bezpośrednio pokrzywdzony przestępstwem, czy też zakład ubezpieczeń. W tym drugim przypadku szkoda zostanie zrekompensowana tylko do wartości wypłaconego przez ubezpieczyciela odszkodowania⁷²⁵. Treść przepisu art. 49 § 3 k.p.k. wskazuje co prawda jednoznacznie, że zakład ubezpieczeń nie jest pokrzywdzonym *sensu stricto*, w ustawie bowiem znajduje się zwrot „za pokrzywdzonego uważa się”, zakład ubezpieczeń nie jest więc pokrzywdzonym w znaczeniu materialnoprawnym⁷²⁶. Jest on jednak uprawniony do wykonywania praw pokrzywdzonego i w postępowaniu karnym występuje jako pokrzywdzony w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania karnego, w których mowa jest o pokrzywdzonym⁷²⁷. Skoro ustawodawca uznał zakład ubezpieczeń za pokrzywdzonego w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego, mimo że jego dobro prawne nie zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przestępstwem, to przyjęć należy, że jego wolą było także przyznanie ubezpieczycielowi uprawnień związanych z bezpośrednim naruszeniem dóbr, mimo że co do niego mają charakter wyłącznie pośredni⁷²⁸. Również w orzecznictwie wskazano, że co do zasady pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Wyjątkiem od tej reguły jest sytuacja zakładu ubezpieczeń, który co prawda nie jest pokrzywdzonym, gdy na podstawie umowy ubezpieczenia pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia, ale w tym zakresie ustawodawca nakazuje uważać go za pokrzywdzonego. Taki ubezpieczyciel korzysta więc, we wskazanym zakresie, z uprawnień procesowych, jakie przysługiwałyby pokrzywdzonemu, a więc i tych dotyczących obowiązku naprawienia szkody wskazanego w regulacji art. 46 § 1 k.k.⁷²⁹.

⁷²⁵ A. Marek, T. Oczkowski, [w:] *System prawa karnego...*, s. 875.

⁷²⁶ W. Posnow, *Sytuacja pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym...*, s. 24.

⁷²⁷ R.A. Stefański, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 53.

⁷²⁸ *Ibidem*.

⁷²⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 22 maja 2018 r., sygn. akt II AKa 15/18, Legalis nr 1808346.

Zakład ubezpieczeń uważany jest za pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Z tego sformułowania wynika pewne ograniczenie praw zakładu ubezpieczeń, które zostało uzależnione od stopnia pokrycia szkody. Należy jednak uznać, że ograniczenie to może w rzeczywistości dotyczyć wysokości dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych, bowiem nie można ograniczyć zakładu ubezpieczeń w zakresie jego uprawnień procesowych, np. prawa do składania wniosków dowodowych. Ograniczenie to będzie dotyczyło więc sfery kompensacyjnej, np. złożenia wniosku o naprawienie szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k.⁷³⁰. W związku z powyższym, w wyniku naprawienia szkody, do którego zakład ubezpieczeń zobowiązany jest na podstawie zawartej umowy ubezpieczenia, w postępowaniu karnym ma możliwość skorzystania z takich samych uprawnień, jakie przysługują bezpośrednio pokrzywdzonemu przestępstwem.

Należy pamiętać, że w sytuacji, w której zakład ubezpieczeń wypłacił odszkodowanie niepokrywające pełnej szkody, ubezpieczającemu przysługiwać będzie co do pozostałej wierzytelności pierwszeństwo zaspokojenia przed roszczeniem regresowym zakładu ubezpieczeń, które przysługuje mu do wysokości wypłaconego odszkodowania. Regres ubezpieczyciela nie może bowiem zostać przeprowadzony z uszczerbkiem dla ubezpieczającego. Wstąpienie zakładu ubezpieczeń w prawa poszkodowanego nie może więc pogarszać sytuacji ubezpieczającego co do reszty przysługującej mu wierzytelności⁷³¹. Wskazać tu trzeba na treść przepisu art. 518 § 3 k.c., z którego wynika, że jeżeli wierzyciel został spłacony przez osobę trzecią tylko w części, przysługuje mu co do pozostałej części pierwszeństwo zaspokojenia przed wierzytelnością, która przeszła na osobę trzecią wskutek zapłaty częściowej.

Ograniczeniem regresu ubezpieczeniowego jest sytuacja wskazana przez ustawodawcę w treści przepisu art. 828 § 2 k.c., zgodnie z którym na ubezpieczyciela nie przechodzą roszczenia ubezpieczającego przeciwko osobom, z którymi ubezpieczający pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym, chyba że sprawca wyrządził szkodę umyślnie. Gdy chodzi o krąg osób, z którymi ubezpieczający pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym, należy tu zaliczyć przede wszystkim małżonka, dzieci własne oraz dzieci drugiego małżonka, dzieci przysposobione, rodzeństwo, rodziców, ojczyma,

⁷³⁰ W. Jankowski, *Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony w sprawie karnej*, [w:] *Przestępczość ubezpieczeniowa...*, s. 72.

⁷³¹ F. Małyś, *Regres...*, s. 17.

macochę, teściów, czy dziadków. Do tego kręgu nie będzie można zaliczyć małżonka, jeżeli prowadzi on odrębne gospodarstwo domowe, np. w czasie separacji małżonków, jednak zaliczyć będzie można osobę, z którą ubezpieczający pozostaje w faktycznym związku, jeżeli prowadzą wspólnie gospodarstwo domowe⁷³².

Na koniec tych rozważań należy wskazać, że chociaż w praktyce regres ubezpieczeniowy uregulowany w treści przepisu art. 828 k.c. ma zastosowanie przede wszystkim w ubezpieczeniach mienia, to nie można wykluczyć jego stosowania również w odniesieniu do ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. Taka sytuacja może mieć miejsce, jeżeli oprócz ubezpieczonego i jego ubezpieczyciela OC za szkodę odpowiadają także inne osoby, których sytuacja kształtuje się w ten sposób, że gdyby ubezpieczony sam naprawił szkodę, przysługiwałoby mu w stosunku do nich roszczenie o zwrot całości lub części spełnionego świadczenia. Należy wówczas przyjąć, że również w stosunku do ubezpieczyciela OC, który naprawił szkodę, osoby te są zobowiązane do zwrotu odpowiednio całości albo części świadczenia. Jeżeli osoby współodpowiedzialne za szkodę nie są jednocześnie objęte tą samą umową ubezpieczenia OC, to przyjmuje się, że zakładowi ubezpieczeń przysługuje w stosunku do nich roszczenie, a jego źródłem jest przepis art. 828 § 1 k.c. Należy jednocześnie wskazać, że przed zaspokojeniem poszkodowanego osobie objętej ubezpieczeniem OC posiadaczy pojazdów mechanicznych nie przysługują jeszcze żadne roszczenia w stosunku do innych osób odpowiedzialnych. Ewentualne uprawnienia regresowe nabędzie dopiero w chwili naprawienia szkody. Zapłata odszkodowania przez ubezpieczyciela OC może zostać jednak zrównana w skutkach prawnych z zapłatą dokonaną przez samego ubezpieczonego. W związku z tym należy przyjąć, że roszczenia regresowe w stosunku do osób współodpowiedzialnych za szkodę powstaną po stronie ubezpieczonego, po czym natychmiast przejdą na ubezpieczyciela na podstawie normy art. 828 k.c.⁷³³.

⁷³² Ibidem, s. 18.

⁷³³ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 645.

4.1.3 Regres nietypowy jako podstawa dochodzenia przez zakład ubezpieczeń roszczeń cywilnoprawnych

4.1.3.1 Obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych

Jedną z różnic, która istnieje między ubezpieczeniem mienia i ubezpieczeniem OC posiadaczy pojazdów mechanicznych jest fakt, że ubezpieczenie mienia ma charakter dobrowolny, natomiast ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych jest obowiązkowe. Należy w związku z tym uznać, że drugi wyżej wymieniony rodzaj ubezpieczenia chroni także osoby trzecie, które nie muszą obawiać się niewypłacalności sprawcy wypadku. Nie muszą również dochodzić roszczeń bezpośrednio od niego⁷³⁴. Zgodnie z treścią przepisu art. 822 § 4 k.c. uprawniony do odszkodowania w związku ze zdarzeniem objętym umową ubezpieczenia OC może dochodzić roszczeń bezpośrednio od ubezpieczyciela.

Obowiązkowy charakter ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych wyraża zasadę powszechności ochrony ubezpieczeniowej⁷³⁵. Ustawowy charakter ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych obowiązuje w Polsce od dnia 1 stycznia 1962 r.⁷³⁶. Obowiązkowym ubezpieczeniem OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, a zwłaszcza jego uregulowaniami dotyczącymi zasad i podstaw odpowiedzialności gwarancyjnej zakładu ubezpieczeń zainteresowane jest całe społeczeństwo. Każdy z obywateli może bowiem zostać poszkodowanym m.in. w wypadku samochodowym⁷³⁷. Wprowadzenie obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów dotyczy bezpośrednio praw obywateli i jednocześnie je ogranicza. Dlatego też

⁷³⁴ G. Jędrejek, *Odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody na osobie wyrządzone współmałżonkowi*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 15, s. 839.

⁷³⁵ A. Wójcik, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Monitor Prawniczy” 1993, nr 2, s. 40.

⁷³⁶ W Polsce historię obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów zapoczątkowała ustawa z dnia 28 marca 1952 r. o ubezpieczeniach państwowych (Dz. U. z 1952 r., Nr 20, poz. 130 ze zm.). Nie wydano jednak odpowiednich aktów wykonawczych i zapisy tej ustawy nie weszły w życie. Następnie w życie weszła ustawa z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz.U. z 1958 r., Nr 72, poz. 357 ze zm.), na podstawie której wydane zostało rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 1961 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków i odpowiedzialności cywilnej z ruchu pojazdów mechanicznych (Dz.U. z 1961 r., Nr 55, poz. 311), które weszło w życie z dniem 1 stycznia 1962 r.

⁷³⁷ A. Wąsiewicz, *Zmiany w warunkach obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Prawo Asekuracyjne” 1995, nr 2, s. 19.

ubezpieczenie to powinno być regulowane aktem prawnym rangi ustawy (w zakresie podmiotowym, przedmiotowym, warunków oraz praw i obowiązków wynikających z owego ubezpieczenia)⁷³⁸. Obecnie regulacje odnoszące się do obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów znajdują się w ustawie o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. W związku z tym przestało obowiązywać rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 17 listopada 1998 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej podmiotu przyjmującego zamówienie na świadczenia zdrowotne za szkody wyrządzone przy udzielaniu tych świadczeń. Zgodnie z treścią przepisu art. 4 pkt 1 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych ubezpieczeniem obowiązkowym jest ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów, czyli ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. Ubezpieczenie to dotyczy każdego zarejestrowanego samochodu, a z tym obowiązkiem związany jest również obowiązek płacenia składki⁷³⁹.

Warto wskazać, że na zakładzie ubezpieczeń ciąży obowiązek kontraktowania. Zgodnie bowiem z treścią przepisu art. 5 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych zakład ubezpieczeń, który posiada zezwolenie na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej w grupach obejmujących ubezpieczenia obowiązkowe nie może odmówić zawarcia umowy ubezpieczenia obowiązkowego, jeżeli w ramach prowadzonej działalności ubezpieczeniowej zawiera takie umowy ubezpieczenia. Nie jest to oczywiście obowiązek bezwzględny, ponieważ w sytuacji, w której zakład ubezpieczeń nie prowadzi działalności w określonym zakresie, nie musi zawierać takich umów ubezpieczenia. To rozwiązanie podyktowane jest potrzebą ochrony interesów zakładów ubezpieczeń, które nie powinny być przymuszane do udzielania określonych ubezpieczeń, zwłaszcza jeżeli nie chcą prowadzić działalności w danym zakresie albo nie posiadają w tym celu niezbędnego zaplecza. Przepisy ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i

⁷³⁸ Ibidem, s. 20.

⁷³⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 19 września 2012 r., sygn. akt I ACa 417/12, Legalis nr 704741.

Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych nie wprowadzają sankcji dla zakładu ubezpieczeń, który odmówił zawarcia umowy ubezpieczenia obowiązkowego w sytuacji prowadzenia działalności w zakresie danego ubezpieczenia. Należy przyjąć, że w takiej sytuacji ubezpieczającemu będzie przysługiwało uprawnienie dochodzenia przed sądem powszechnym w postępowaniu procesowym roszczenia w postaci złożenia przez zakład ubezpieczeń oświadczenia woli. Wydany wyrok zastąpi w związku z tym oświadczenie woli zakładu ubezpieczeń uchylającego się od jego złożenia⁷⁴⁰. Obowiązek ubezpieczyciela został więc sformułowany jako zakaz odmowy zawarcia umowy ubezpieczenia obowiązkowego. Obowiązek ten dotyczy w sposób bezpośredni kwestii zawarcia umowy ubezpieczenia obowiązkowego, nie dotyczy zaś tego, że ubezpieczyciel obowiązany jest przez wyznaczony okres trwania obowiązku świadczyć ochronę ubezpieczeniową. Obowiązek świadczenia ochrony ubezpieczeniowej przez ubezpieczyciela wynika zawsze z zawartej przez niego umowy ubezpieczenia, nie jest natomiast skutkiem obowiązku ubezpieczenia⁷⁴¹.

4.1.3.2 Kształt umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych

Zgodnie z treścią przepisu art. 22 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych do umów ubezpieczenia obowiązkowego, w sprawach nieuregulowanych w tej ustawie, stosuje się przepisy kodeksu cywilnego. Ze względu na obowiązkowy charakter ubezpieczeń, które określone są w wyżej wskazanej ustawie oraz liczne, bezwzględnie obowiązujące przepisy w niej zawarte, ograniczeniu ulega zasada swobody umów, która dopuszczalna będzie w zasadzie tylko przy określaniu taryf i wysokości składek (taryfy oraz wysokość składek ubezpieczeniowych za ubezpieczenia obowiązkowe ustala bowiem zakład ubezpieczeń)⁷⁴². W przypadku ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych trudno jest mówić o autonomii woli stron umowy ubezpieczenia obowiązkowego. Wyłączona jest tu bowiem swoboda decydowania o zawarciu bądź niezawarciu owej umowy. Istnieje tutaj tzw. bezpośredni przymus kontraktowy. Ponadto z uwagi na konkretny charakter przepisów ustawy o

⁷⁴⁰ J. Miaskowski, K. Niezgodą, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych...*, s. 87.

⁷⁴¹ M. Orlicki, *Ubezpieczenia obowiązkowe*, Warszawa 2011, s. 367.

⁷⁴² J. Miaskowski, K. Niezgodą, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych...*, s. 52.

ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych strony nie mogą w zasadzie swobodnie kształtować treści kontraktu, mają jedynie w pewnych przypadkach możliwość odstąpienia od regulacji ustawowej na korzyść ubezpieczonego, np. poprzez podwyższenie sumy gwarancyjnej⁷⁴³.

Umowa ubezpieczenia jest umową kwalifikowaną. W związku z tym jedną ze stron umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych będzie zakład ubezpieczeń, który zobowiązuje się spełnić określone świadczenie w razie przewidzianego w umowie wypadku⁷⁴⁴. Potwierdzeniem tego jest treść przepisu art. 5 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, który stanowi, że ubezpieczający zawiera umowę ubezpieczenia obowiązkowego z wybranym zakładem ubezpieczeń, wykonującym działalność ubezpieczeniową w zakresie tego ubezpieczenia. Po jednej stronie umowy zawsze musi więc występować zakład ubezpieczeń posiadający zezwolenie na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej w grupach obejmujących ubezpieczenia obowiązkowe. Drugą stroną umowy ubezpieczenia jest ubezpieczający. Może nim być każdy podmiot – osoba fizyczna, osoba prawna, a także jednostka organizacyjna, która wskazana jest w przepisie art. 33¹ k.c. W większości przypadków ubezpieczający będzie jednocześnie ubezpieczonym posiadaczem pojazdu mechanicznego. Może jednak się zdarzyć, że ubezpieczający ubezpieczy odpowiedzialność innej osoby przy zastosowaniu regulacji zawartej w treści przepisu art. 808 k.c. Stanowi on, że ubezpieczający może zawrzeć umowę ubezpieczenia na cudzy rachunek, a ubezpieczony może nie być imiennie wskazany w umowie, chyba że jest to konieczne do określenia przedmiotu ubezpieczenia. Roszczenie o zapłatę przysługuje ubezpieczycielowi wyłącznie przeciwko ubezpieczającemu, jednak zarzut mający wpływ na odpowiedzialność ubezpieczyciela może podnieść również przeciwko ubezpieczonemu. Ubezpieczony natomiast ma prawo do żądania należnego świadczenia bezpośrednio od ubezpieczyciela, chyba że strony uzgodniły inaczej. W takiej sytuacji inny podmiot będzie ubezpieczającym, a inny ubezpieczonym. Stronami umowy ubezpieczenia będą zakład ubezpieczeń i ubezpieczający, natomiast podmiotami

⁷⁴³ K. Ludwichowska, *Przepisy kodeksu cywilnego a regulacje ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2008, nr 2, s. 14.

⁷⁴⁴ M. Orlicki, J. Pokrzywniak, A. Raczynski, *Obowiązkowe ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, Bydgoszcz-Poznań 2007, s. 44.

stosunku ubezpieczenia – zakład ubezpieczeń, ubezpieczający i ubezpieczony⁷⁴⁵. Za możliwością zawarcia umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych na cudzy rachunek przemawia wcześniej przywołany przepis art. 22 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych⁷⁴⁶, a ponadto regulacja art. 10 tej ustawy, na podstawie której obowiązek ubezpieczenia uważa się za spełniony, jeżeli została zawarta umowa ubezpieczenia, na podstawie której osoba obciążona tym obowiązkiem korzysta z ochrony ubezpieczeniowej, a czas trwania i zakres tej ochrony odpowiadają przepisom ustawy lub odrębnych ustaw lub umów międzynarodowych wprowadzających obowiązek ubezpieczenia.

Przedmiotem obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych jest wyłącznie odpowiedzialność posiadacza lub kierującego pojazdem mechanicznym za szkody wyrządzone czynem niedozwolonym w związku z ruchem tego pojazdu⁷⁴⁷. Zgodnie z treścią przepisu art. 34 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych z ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych przysługuje odszkodowanie, jeżeli posiadacz lub kierujący pojazdem mechanicznym są obowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z ruchem tego pojazdu szkodę, będącą następstwem śmierci, uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia bądź też utraty, zniszczenia lub uszkodzenia mienia. Zakład ubezpieczeń odpowiada zatem za szkody doznane przez osoby niebędące stronami stosunku ubezpieczenia w granicach odpowiedzialności cywilnej ubezpieczającego. Ubezpieczyciel będzie ponosił odpowiedzialność wyłącznie za te zdarzenia, za które można przypisać odpowiedzialność odszkodowawczą posiadaczowi bądź kierowcy pojazdu⁷⁴⁸. Zakład ubezpieczeń może skutecznie uchylić się wobec poszkodowanego od odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu ubezpieczenia OC, gdy wykáže, że ubezpieczony nie ponosi takiej odpowiedzialności. Odpowiedzialność ubezpieczyciela jest bowiem odpowiedzialnością pochodną, czyli akcesoryjną⁷⁴⁹.

⁷⁴⁵ W. Mogiński, *Umowa ubezpieczenia na rzecz osoby trzeciej*, [w:] *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej. T. 1*, A. Wąsiewicz (red.), Bydgoszcz 1994, s. 83.

⁷⁴⁶ M. Orlicki, J. Pokrzywniak, A. Raczyński, *Obowiązkowe ubezpieczenie OC...*, s. 46.

⁷⁴⁷ J. Reps, *Naprawienie szkody wynikłej ze zniszczenia lub uszkodzenia pojazdu w ubezpieczeniu AC i w obowiązkowym ubezpieczeniu OC posiadaczy pojazdów mechanicznych – podstawowe różnice*, „Prawo Asekuracyjne” 2006, nr 1, s. 20.

⁷⁴⁸ A. Wąsiewicz, *Ubezpieczenia komunikacyjne*, Bydgoszcz 1995, s. 51.

⁷⁴⁹ J. Reps, *Naprawienie szkody...*, s. 20.

4.1.3.3 Konstrukcja regresu nietypowego w ubezpieczeniu OC posiadaczy pojazdów mechanicznych na podstawie przepisu art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych

Przyjmuje się, że nietypowe roszczenie regresowe występuje w ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej i polega na tym, że zakład ubezpieczeń może żądać zwrotu wypłaconej sumy odszkodowania od ubezpieczonego, który wyrządził szkodę innej osobie z winy umyślnej lub z powodu rażącego niedbalstwa albo złamał określone reguły postępowania⁷⁵⁰. Fakt istnienia roszczenia regresowego nietypowego został stwierdzony przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 kwietnia 1981 r.⁷⁵¹. Wskazał w nim, że regres nietypowy nie jest oparty na treści przepisu art. 828 k.c. Wynika on ze szczególnego przepisu prawa, w którym prawodawca nałożył na ubezpieczyciela obowiązek dochodzenia w określonych przypadkach zwrotu wypłaconego odszkodowania. Skoro prawodawca nałożył na ubezpieczyciela obowiązek domagania się zwrotu roszczenia, to stosunek zobowiązaniowy między ubezpieczycielem a kierowcą rodzi się właśnie z woli owego polecenia przy zaistnieniu wypadku w okolicznościach taksatywnie wyliczonych w odpowiednim akcie prawnym. Roszczenia te powstają oczywiście tylko wówczas, gdy za wynikłą szkodę odpowiada kierowca, którego odpowiedzialność cywilna objęta jest ubezpieczeniem OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. Wprowadzenie wspomnianego regresu podyktowane zostało nie tylko względami kompensacji, lecz miało także na uwadze względy wychowawcze⁷⁵². Gdy chodzi o praktyczny wymiar dochodzenia roszczenia regresowego nietypowego przez zakład ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, to trzeba wskazać, że ubezpieczyciel kierując roszczenie regresowe w stosunku do sprawcy szkody, kończy na przesłaniu pisma z wezwaniem do zapłaty, w którym zostaje określona kwota i numer polisy, na podstawie której wypłacono odszkodowanie. Zakłady ubezpieczeń nie przekazują natomiast informacji na temat zakresu szkód i sposobu wyliczenia odszkodowania, a sprawcy nie przysługuje wgląd w dokumentację likwidacji szkody⁷⁵³. Takie postępowanie

⁷⁵⁰ J. Myszkowski, *Nowe spojrzenie na nietypowe roszczenie zwrotne*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2004, nr 11-12, s. 27.

⁷⁵¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 1981 r., sygn. akt IV CR 63/81, Legalis nr 22566.

⁷⁵² Ibidem.

⁷⁵³ A. Sawik, T. Kacprzyk, *Regres nietypowy w obowiązkowych ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej – spojrzenie de lege ferenda*, [w:] *System prawny ubezpieczeń obowiązkowych: przesłanki i kierunki reform*, E. Kowalewski, W. Mogilski (red.), Toruń 2014, s. 310-311.

ubezpieczycieli budzi wątpliwości, bowiem na zakładach ubezpieczeń ciąży jednak obowiązek wykazania zasadności swoich żądań⁷⁵⁴. Ze względu na profesjonalny charakter podmiotów, jakimi są zakłady ubezpieczeń, należałoby wprowadzić regulacje, zgodnie z którymi ubezpieczyciele zobowiązani byłiby do wskazywania informacji dotyczących m.in. zakresu szkód, czy sposobu wyliczenia odszkodowania w pismach z wezwaniem do zapłaty wysyłanych sprawcom szkód.

W kwestii podstawowych różnic między roszczeniem regresowym typowym i roszczeniem regresowym nietypowym wskazać należy, że w przypadku regresu nietypowego nie dochodzi do zmiany wierzyciela. Zakład ubezpieczeń nie nabywa więc roszczenia od poszkodowanego, ale uzyskuje zupełnie nowe roszczenie. Ponadto termin przedawnienia biegnie nie od chwili wyrządzenia szkody przez ubezpieczonego sprawcę, lecz od chwili zaspokojenia roszczenia przez ubezpieczyciela. W przypadku roszczenia regresowego typowego fakt przejścia tego roszczenia nie powoduje zmiany lub przerwania terminu przedawnienia, którego bieg rozpoczął się z chwilą wyrządzenia szkody. Nie obowiązuje tutaj żaden minimalny okres, jaki musi upłynąć od chwili wypłaty odszkodowania, aby nastąpiło przedawnienie. Dodatkowy termin został przewidziany natomiast w stosunku do roszczenia regresowego dotyczącego Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego na podstawie treści przepisu art. 110 ust. 4 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych⁷⁵⁵. Zgodnie z jego treścią roszczenia Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego ulegają przedawnieniu na zasadach ogólnych określonych w przepisach kodeksu cywilnego, nie wcześniej jednak niż z upływem 3 lat od spełnienia świadczenia przez Fundusz.

Regres nietypowy występuje w niektórych ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej. Obejmuje przypadki, w których na podstawie przepisu prawa lub postanowień ogólnych warunków ubezpieczenia ubezpieczyciel uzyskuje prawo dochodzenia od ubezpieczonego wypłaconego odszkodowania. Taki regres ograniczony jest do ściśle oznaczonych przypadków, często również rozmiarów⁷⁵⁶. Przy regresie nietypowym szczególna jest sytuacja prawna stron stosunku regresowego. Nie tylko bowiem ubezpieczony, ale również poszkodowany ma dwa roszczenia: do ubezpieczonego

⁷⁵⁴ E. Kiziewicz, *Roszczenie regresowe zakładu ubezpieczeń po wypłacie odszkodowania z ubezpieczenia mienia*, „Monitor Ubezpieczeniowy” 2010, nr 42, s. 46.

⁷⁵⁵ J. Myszkowski, *Nowe spojrzenie...*, s. 28.

⁷⁵⁶ A. Sowik, *Regres nietypowy – struktura prawna i znaczenie w ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2013, nr 3, s. 65.

sprawcy szkody oraz do jego ubezpieczyciela. Spełnienie przez ubezpieczyciela roszczenia poszkodowanego rodzi regres ubezpieczyciela do ubezpieczonego o zwrot wypłaconego odszkodowania⁷⁵⁷. W tej formie regresu poszkodowany uzyskuje pozycję *quasi*-ubezpieczonego, natomiast ubezpieczony pozycję osoby trzeciej odpowiedzialnej za szkodę, która występuje w przypadkach regresu typowego⁷⁵⁸. Tego rodzaju regres znalazł zastosowanie w ten sposób, że w ustawie o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych w dość specyficzny sposób została ukształtowana treść stosunku ubezpieczenia, w którym dalej idącą ochronę przyznano poszkodowanym osobom trzecim aniżeli samym ubezpieczonym. Spowodowane jest to faktem, że celem ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych jest nie tylko zwolnienie sprawcy szkody z obowiązku odszkodowawczego, ale przede wszystkim zapewnienie pokrycia szkód osobom poszkodowanym⁷⁵⁹.

Regres nietypowy w ubezpieczeniu OC posiadaczy pojazdów mechanicznych został uregulowany przede wszystkim w przepisie art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Zgodnie z jego treścią zakładowi ubezpieczeń oraz Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu (w przypadkach określonych w regulacji art. 98 ust. 2 pkt 1 ustawy) przysługuje prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych odszkodowania, jeśli kierujący:

- wyrządził szkodę umyślnie, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii;
- wszedł w posiadanie pojazdu wskutek przestępstwa;
- nie posiadał wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem mechanicznym, z wyjątkiem przypadków, gdy chodziło o ratowanie życia ludzkiego lub mienia albo o pościg za osobą podjęty bezpośrednio po popełnieniu przez nią przestępstwa;
- zbiegł z miejsca zdarzenia.

Należy również zasygnalizować, iż z roszczeniem regresowym nietypowym mamy do czynienia w innych przepisach ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych,

⁷⁵⁷ A. Sowiak, T. Kacprzyk, *Regres nietypowy...*, s. 308.

⁷⁵⁸ T. Sangowski, *Regres...*, s. 28-33.

⁷⁵⁹ W. Warkała, *Odpowiedzialność odszkodowawcza...*, s. 307-309.

Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych:

- art. 11 ust. 3, który dotyczy ubezpieczeń obowiązkowych wynikających z przepisów odrębnych ustaw lub umów międzynarodowych ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską, nakładających na określone podmioty obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia, w myśl których zakładowi ubezpieczeń, a w pewnych sytuacjach także Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu, przysługuje prawo dochodzenia od ubezpieczonego lub osób, za które ponosi on odpowiedzialność, zwrotu wypłaconego odszkodowania za szkody wyrządzone w wyniku rażącego niedbalstwa, jeżeli szkoda została wyrządzona przez ubezpieczonego lub osoby, za które ponosi on odpowiedzialność, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii;

- art. 17, zgodnie z którym zakład ubezpieczeń może dochodzić zwrotu części wypłaconego uprawnionemu odszkodowania od osoby objętej ubezpieczeniem OC, który z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa nie dopełnił obowiązków wskazanych w normie art. 16 tej ustawy, a miało to wpływ na ustalenie istnienia lub zakresu jej odpowiedzialności cywilnej bądź też na zwiększenie rozmiarów szkody;

- art. 58, na podstawie którego zakładowi ubezpieczeń oraz w pewnych przypadkach Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu przysługuje uprawnienie do dochodzenia od sprawcy szkody zwrotu odszkodowania wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC rolników, jeżeli wyrządził on szkodę umyślnie, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii⁷⁶⁰.

Katalog przesłanek określonych w treści przepisu art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych jest zamknięty. Oznacza to, że w innych niż we wcześniej wskazanych przypadkach zakładowi ubezpieczeń nie przysługuje regres względem sprawcy. Regres ten nie dotyczy również sytuacji, gdy zachowanie sprawcy kwalifikowane jest wyłącznie jako wykroczenie bądź gdy sprawca dopuścił się rażącego niedbalstwa, a także przypadków, gdy szkody powstały w wyniku

⁷⁶⁰ M. Jeż-Ludwichowska, K. Ludwichowska-Redo, *Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych...*, s. 191-192.

stworzenia niebezpieczeństwa w ruchu drogowym. Jak już zostało wcześniej zasygnalizowane, roszczenie to określane jest mianem regresu szczególnego (nietypowego). W odróżnieniu od regresu typowego, którego podstawę stanowi przepis art. 828 k.c., nie jest to bowiem roszczenie zwrotne do sprawcy szkody będącego osobą trzecią, ale do osoby ubezpieczonej, a więc do strony stosunku ubezpieczenia. Nie ma zatem zastosowania konstrukcja przejścia na zakład ubezpieczeń roszczeń ubezpieczającego⁷⁶¹. W sytuacji wskazanej w regulacji art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych powstaje zasadniczo nowa wierzytelność, która jest jednak w znacznym stopniu zależna od wierzytelności pierwotnej, zaspokojonej przez zapłatę⁷⁶².

Podkreślenia wymaga ponownie fakt, że roszczenie zwrotne na podstawie treści przepisu art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych przysługuje jedynie w sytuacjach wskazanych w tym przepisie, w innych sytuacjach jest wyłączone⁷⁶³. Umyślność wyrządzenia szkody odwołuje się do podstawowych pojęć z zakresu pojęć prawa cywilnego i prawa karnego. Zgodnie z treścią przepisu art. 9 § 1 k.k. czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, czyli chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, godzi się na to. Umyślność dotyczy zatem zamiaru bezpośredniego oraz zamiaru ewentualnego⁷⁶⁴. Zdaniem A. Szpunara wypadki umyślnego wyrządzenia szkody przez ubezpieczonego są jednak bardzo rzadkie⁷⁶⁵. Znacznie częściej wyrządzenie szkody następuje po użyciu alkoholu, w stanie nietrzeźwości, czy też po zażyciu substancji psychotropowych lub innych środków zastępczych w rozumieniu przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii⁷⁶⁶.

Stan po użyciu alkoholu oraz stan nietrzeźwości zostały uregulowane w normie art. 46 ust. 2 oraz ust. 3 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Natomiast pojęcia środka odurzającego oraz środka zastępczego znajdują

⁷⁶¹ A. Szpunar, *O roszczeniach regresowych...*, s. 45.

⁷⁶² A. Szpunar, *Roszczenie regresowe zakładu ubezpieczeń*, [w:] *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej. T. II*, A. Wąsiewicz (red.), Bydgoszcz 1994, s. 106; A. Szpunar, *O roszczeniach regresowych...*, s. 45.

⁷⁶³ B. Janiszewska, *Przedawnienie roszczenia zwrotnego ubezpieczyciela przeciwko ubezpieczonemu sprawcy szkody komunikacyjnej*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2007, nr 1, s. 24.

⁷⁶⁴ J. Misztal-Konecka, *Regres nietypowy w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Monitor Prawniczy” 2010, nr 15, s. 845.

⁷⁶⁵ A. Szpunar, *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, Kraków 2000, s. 157.

⁷⁶⁶ J. Misztal-Konecka, *Regres nietypowy...*, s. 845.

się w przepisie art. 3 pkt 26 oraz pkt 27 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Ustawodawca uzależnił możliwość dochodzenia roszczeń regresowych od samego faktu użycia przez sprawcę szkody środka odurzającego, substancji psychotropowej lub środka zastępczego, bez względu na ich zażytych ilość⁷⁶⁷.

W stosunku do drugiej z przesłanek, czyli wejścia w posiadanie pojazdu wskutek popełnionego przestępstwa, w literaturze pojawił się pogląd, że obok terminu „przestępstwo” powinien znaleźć się także zwrot „lub czynu bezprawnego”, ponieważ bezprawność jest określana w poszczególnych typach deliktów, który każdy z osobna i samodzielnie wyznacza cel ochrony⁷⁶⁸. W prawie karnym czyn bezprawny (zabroniony) rozumiany jest wyłącznie jako działanie lub zaniechanie o znamionach określonych w ustawie karnej. Cywilistyczna „bezprawność względna” mogłaby się wydawać pewnego rodzaju substytutem tego, co w obszarze systematyki przestępstwa stanowi urzeczywistnienie istoty czynu⁷⁶⁹.

W stosunku do trzeciej przesłanki wskazanej w treści przepisu art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych należy wskazać, że nawiązuje ona do treści regulacji art. 94 § 1 k.w. Zgodnie z nią, kto na drodze publicznej, w strefie zamieszkania lub strefie ruchu prowadzi pojazd, nie mając do tego uprawnienia, podlega karze grzywny. Istotny jest fakt, że powstanie roszczenia regresowego nietypowego jest całkowicie niezależne od tego, czy brak uprawnień do prowadzenia pojazdu miał wpływ na powstanie szkody, a zatem od tego, czy brak uprawnień oznaczał w praktyce brak umiejętności prowadzenia pojazdu⁷⁷⁰. Przez pojęcie nieposiadania uprawnień należy rozumieć m.in. kierowanie innym pojazdem mechanicznym, niż uprawnia posiadana kategoria prawa jazdy, kierowanie po utracie uprawnień, która to utrata zazwyczaj wynika z upływu czasu, na jaki zostały te uprawnienia przyznane, cofnięcia uprawnień, czy zawieszenia uprawnień na skutek zatrzymania prawa jazdy lub pozwolenia⁷⁷¹.

Gdy chodzi o ostatnią z przesłanek, uznaje się, że zbiegnięcie z miejsca zdarzenia oznacza aktywność podmiotu podejmowaną świadomie, nakierowaną na oddalenie się z

⁷⁶⁷ G. Dybała, K. Szpyt, [w:] *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych...*, s. 230.

⁷⁶⁸ A. Sowiak, T. Kacprzyk, *Regres nietypowy...*, s. 310.

⁷⁶⁹ *Ibidem*, s. 310-312.

⁷⁷⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 1999 r., sygn. akt III CKN 475/98, Legalis nr 45905.

⁷⁷¹ G. Dybała, K. Szpyt, [w:] *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych...*, s. 232.

określonego miejsca lub też polegającą na opuszczeniu go w celu uniknięcia czegoś⁷⁷². Zgodnie z treścią przepisu art. 44 ustawy – Prawo o ruchu drogowym kierujący pojazdem w razie uczestniczenia w wypadku drogowym jest obowiązany zatrzymać pojazd, nie powodując przy tym zagrożenia bezpieczeństwa ruchu drogowego, przedsięwziąć odpowiednie środki w celu zapewnienia bezpieczeństwa ruchu w miejscu wypadku, niezwłocznie usunąć pojazd z miejsca wypadku, aby nie powodował zagrożenia lub tamowania ruchu, jeżeli nie ma zabitego lub rannego, podać swoje dane personalne, dane personalne właściciela lub posiadacza pojazdu oraz dane dotyczące zakładu ubezpieczeń, z którym zawarta jest umowa obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, na żądanie osoby uczestniczącej w wypadku. Zbiegnięcie z miejsca wypadku zrównane jest co do skutków z pozostawaniem pod wpływem alkoholu lub środków narkotycznych z uwagi na fakt, że przyczyną samowolnego oddalenia się sprawcy z miejsca wypadku jest zwykle nie tylko chęć ukrycia się przed organem powołanym do ścigania samego faktu popełnienia czynu, ale także okoliczności dodatkowo obciążających, takich jak nietrzeźwość, czy też brak uprawnień niezbędnych do kierowania pojazdem⁷⁷³.

Przepis art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych stanowi pewnego rodzaju podsumowanie toczących się od wielu lat poszukiwań optymalnego normatywnego ukształtowania relacji między obowiązkami i uprawnieniami zakładu ubezpieczeń, powstającymi w związku z wyrządzeniem szkody przez ubezpieczonego. Dlatego też interpretując ten przepis należy brać pod uwagę kilka tendencji, które rozwijały się już w poprzednio obowiązujących regulacjach. Z pewnością trzeba mieć na względzie zasadę, że roszczenie ubezpieczyciela z tytułu regresu nietypowego jest dopuszczalne tylko w przypadkach enumeratywnie wymienionych w przepisach prawa⁷⁷⁴. Pozostałe tendencje stanowią natomiast skutek rozwoju w postrzeganiu roli ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych i funkcji regresu nietypowego⁷⁷⁵. Po pierwsze, wyraźnie doszło do poszerzenia kręgu osób, których zachowanie rodzi po stronie ubezpieczyciela obowiązek wypłaty odszkodowania z tytułu

⁷⁷² M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Kryminalizacja ucieczki sprawcy wypadku drogowego z miejsca zdarzenia, cz. II*, „Palestra” 1996, nr 5-6, s. 23.

⁷⁷³ J. Misztal-Konecka, *Regres nietypowy...*, s. 847.

⁷⁷⁴ A. Szpunar, *Przedawnienie roszczenia regresowego zakładu ubezpieczeń przeciw kierowcy*, „Palestra” 1983, nr 10, s. 14.

⁷⁷⁵ B. Janiszewska, *Przedawnienie roszczenia zwrotnego...*, s. 24.

ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. Początkowo odpowiedzialność ubezpieczyciela dotyczyła skutków zachowania się posiadacza lub upoważnionego przez niego kierowcy. Obecnie jest to odpowiedzialność za zachowanie każdej osoby, która wyrządziła szkodę kierując pojazdem mechanicznym w okresie trwania ochrony ubezpieczeniowej. Zmiany normatywne są nakierowane na zwiększanie zakresu ochrony zakładów ubezpieczeń m.in. przez poszerzanie katalogu przypadków uprawniających ubezpieczyciela do wystąpienia z roszczeniem z tytułu regresu nietypowego. Ubezpieczenie OC obecnie w coraz większym stopniu służy ochronie poszkodowanej osoby trzeciej niż samego ubezpieczonego⁷⁷⁶, jednak w coraz liczniejszych przypadkach przepisy stwarzają ubezpieczycielowi możliwość zwrotnego dochodzenia od ubezpieczonego kwoty, którą zakład ubezpieczeń wypłacił poszkodowanemu. Istotna jest również zmiana zasad dochodzenia przez ubezpieczyciela zwrotu kwoty wypłaconej poszkodowanemu od nałożenia na zakład ubezpieczeń obowiązku żądania zwrotu równowartości spełnionego świadczenia do przyznania ubezpieczycielowi jedynie uprawnienia do takiego żądania⁷⁷⁷.

4.1.3.4 Możliwość dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie regresu nietypowego

Rozpoczynając omawianie kwestii możliwości dochodzenia roszczeń w postępowaniu karnym przez zakład ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych na podstawie roszczenia regresowego nietypowego wskazać należy ponownie na charakter tego roszczenia. Regres nietypowy, w przeciwieństwie do regresu typowego, który oparty jest na treści przepisu art. 828 k.c., normującym szczególny przypadek wstąpienia w prawa zaspokojonego wierzyciela, nie jest roszczeniem zwrotnym do sprawcy szkody będącym osobą trzecią, lecz do osoby ubezpieczonej, czyli do podmiotu stosunku ubezpieczenia⁷⁷⁸. W doktrynie pojawiają się różne zdania dotyczące konstrukcji regresu nietypowego. W literaturze można znaleźć pogląd, zgodnie z którym na ubezpieczyciela przechodzi ta sama wierzytelność, która przysługiwała

⁷⁷⁶ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 648.

⁷⁷⁷ *Ibidem*, s. 24-25.

⁷⁷⁸ M. Jeż-Ludwichowska, K. Ludwichowska-Redo, *Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych...*, s. 194.

poszkodowanemu wobec odpowiedzialnego za szkodę⁷⁷⁹. Zgodnie z drugim, wyżej przywołanym już poglądem, z którym należy się zgodzić, jest to nowa wierzytelność, chociaż pod wieloma względami uzależniona jest od istnienia wierzytelności pierwotnej, która została zaspokojona przez zapłatę⁷⁸⁰. W literaturze pojawiło się również trzecie stanowisko, zgodnie z którym uprawnienie z tytułu regresu nietypowego powstaje w wyniku zawarcia umowy ubezpieczenia, jest więc roszczeniem z tytułu umowy ubezpieczenia⁷⁸¹. Sąd Najwyższy wskazał, że regres nietypowy nie wynika z umowy ubezpieczenia, ale jest roszczeniem w stosunku do niej autonomicznym, przyznanym ubezpieczycielowi na podstawie szczególnego przepisu. Jest to co prawda roszczenie powiązane z umową ubezpieczenia w tym sensie, że jego powstanie związane jest z faktem wcześniejszego zawarcia tej umowy i zapłatą, w jej wykonaniu, świadczenia odszkodowawczego, jednak nie można uznać tego argumentu jako wystarczający do zaliczenia tego roszczenia do umownych⁷⁸². Należy opowiedzieć się za stanowiskiem, zgodnie z którym roszczenie regresowe nietypowe jest nowym roszczeniem. Zapłata bowiem odszkodowania powoduje zawsze wygaśnięcie roszczenia po stronie odszkodowanego, zarówno roszczenia względem ubezpieczyciela, jak i ubezpieczonego. Nie sposób więc przyjąć, że w pewnych szczególnych sytuacjach, które objęte są zakresem regresu szczególnego, roszczenie to nie wygasa, lecz przechodzi na zakład ubezpieczeń⁷⁸³. Ponadto, do regresu tego nie znajdzie zastosowania przepis art. 518 § 1 pkt 1 k.c., zgodnie z którym osoba trzecia, która spłaciła wierzyciela, nabywa spłaconą wierzytelność do wysokości dokonanej zapłaty, jeżeli spłaci cudzy dług, za który jest odpowiedzialna osobiście albo pewnymi przedmiotami majątkowymi, ponieważ zakład ubezpieczeń płaci własny dług, a nie cudzy. W związku z tym roszczenie zwrotne przysługujące ubezpieczycielowi OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, chociaż zależne jest od roszczenia poszkodowanego przeciwko sprawcy szkody, jest w istocie

⁷⁷⁹ M. Orlicki, *Roszczenie zakładu ubezpieczeń do kierującego pojazdem o zwrot odszkodowania wypłaconego poszkodowanemu*, [w:] *Ubezpieczenia komunikacyjne*, A. Wąsiewicz, M. Orlicki (red.), Bydgoszcz-Poznań 2001, s. 119.

⁷⁸⁰ A. Szpunar, *Przedawnienie roszczenia regresowego...*, s. 13; A. Szpunar, *Roszczenie zwrotne zakładu ubezpieczeń przeciw kierowcy pojazdu*, „Palestra” 1993, nr 7-8, s. 14.

⁷⁸¹ A. Cudna-Wagner, *Odpowiedzialność odszkodowawcza ubezpieczyciela*, Warszawa 2002, s. 135.

⁷⁸² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 2005 r., sygn. akt III CZP 83/05, Legalis nr 71451.

⁷⁸³ A. Raczyński, *Instytucja regresu nietypowego (szczególnego) na tle konstrukcji ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej*, [w:] *Ubezpieczenia gospodarcze. Wybrane zagadnienia prawne*, B. Gnela (red.), Warszawa 2011, s. 81.

roszczeniem nowym, nabywanym w sposób pierwotny⁷⁸⁴. Należy wskazać, że z chwilą wypłacenia przez zakład ubezpieczeń odszkodowania na rzecz poszkodowanego wierzytelność poszkodowanego wygasa wskutek zaspokojenia tak wobec zakładu ubezpieczeń, jak i wobec ubezpieczonego⁷⁸⁵. Brak jest także związku przyczynowego między roszczeniem poszkodowanego a roszczeniem zakładu ubezpieczeń⁷⁸⁶.

W odniesieniu do regresu typowego nie miał zastosowania argument o traktowaniu tego roszczenia w sposób odmienny od roszczenia przysługującego poszkodowanemu. W związku z tym, skoro roszczenie regresowe nietypowe jest roszczeniem nowym, to zastosowania nie znajdują zasady dotyczące regresu typowego. Należy więc rozważyć możliwość dochodzenia roszczenia regresowego nietypowego przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym. W doktrynie w tym zakresie można spotkać dwa odmiennie stanowiska. Zgodnie z pierwszym z nich ubezpieczyciel OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, któremu przysługuje regres nietypowy, ma prawo do złożenia wniosku o naprawienie szkody w postępowaniu karnym⁷⁸⁷. Zdaniem K. Pawelca bezspornym pozostaje fakt, że zakład ubezpieczeń uważany jest za pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Ponadto, zgodnie z treścią przepisów art. 46 k.k. oraz art. 49 § 3 k.p.k. sprawca wypadku komunikacyjnego może być zobowiązany do naprawienia szkody na rzecz zakładu ubezpieczeń w razie orzeczenia obowiązku naprawienia szkody. Należy jednak wskazać, że na podstawie § 10 wcześniej obowiązującego Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 24 marca 2000 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów z ubezpieczenia OC przysługiwało odszkodowanie, jeżeli posiadacz lub kierujący pojazdem byli zobowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z ruchem tego pojazdu szkodę, której następstwem była śmierć, uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia bądź też utrata, zniszczenie lub uszkodzenie mienia. Również w obecnie obowiązującej ustawie o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym

⁷⁸⁴ M. Jeż-Ludwichowska, K. Ludwichowska-Redo, *Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych...*, s. 194; K. Ludwichowska, *Odpowiedzialność cywilna i ubezpieczeniowa za wypadki samochodowe*, Toruń 2008, s. 312; A. Szpunar, *Roszczenie regresowe...*, s. 106.

⁷⁸⁵ R. Poprawski, *Przedawnienie roszczenia zakładu ubezpieczeń z regresu nietypowego w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej posiadacza pojazdu mechanicznego*, „Prawo Asekuracyjne” 2017, nr 4, s. 42.

⁷⁸⁶ J. Ławrynowicz, *Glosa do wyroku SN z dnia 31 maja 1985 r.*, III CRN 148/85, „Nowe Prawo” 1989, nr 2-3, s. 218.

⁷⁸⁷ K. Pawelec, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 52.

Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych znajduje się przepis art. 34, zgodnie z którym z ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych przysługuje odszkodowanie, jeżeli posiadacz lub kierujący pojazdem mechanicznym są obowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z ruchem tego pojazdu szkodę, będącą następstwem śmierci, uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia bądź też utraty, zniszczenia lub uszkodzenia mienia. W takich sytuacjach dopuszczenie nałożenia na sprawcę wypadku obowiązku naprawienia szkody na rzecz zakładu ubezpieczeń podważałoby istotę stosunku ubezpieczeniowego, który istnieje między sprawcą szkody a zakładem ubezpieczeń. Mimo że w prawie karnym obowiązek naprawienia szkody posiada odrębną podstawę, to ubezpieczony korzystający z obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych ma prawo oczekiwać, że w razie wyrządzenia szkody nie będzie ponosił za nią odpowiedzialności materialnej. O zasadności wyżej przedstawionego poglądu świadczy obowiązkowy charakter ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych⁷⁸⁸. Z tych rozważań należy jednak wyłączyć sytuacje, w których szkoda będąca następstwem kolizji drogowej nastąpiła w wyniku jednej z czterech przesłanek wskazanych przez ustawodawcę w treści przepisu art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, tj. wyrządzenia szkody umyślnie, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii; wejścia w posiadanie pojazdu wskutek popełnienia przestępstwa; nieposiadania wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem mechanicznym, z wyjątkiem przypadków, gdy chodziło o ratowanie życia ludzkiego lub mienia albo o pościg za osobą podjęty bezpośrednio po popełnieniu przez nią przestępstwa; zbiegu z miejsca zdarzenia. Zdaniem A. Grochowskiej-Wasilewskiej pogląd uzależniający możliwość dochodzenia roszczeń zwrotnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym poprzez złożenie wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody od rodzaju regresu, który przysługuje ubezpieczycielowi, chociaż nie jest pozbawiony podstaw, wydaje się być niezasadny na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Według Autorki regulacja art. 49 § 3 k.p.k., w zakresie w niej wskazanym, przyznaje zakładowi ubezpieczeń wszystkie uprawnienia, jakie przysługują pokrzywdzonemu, niezależnie od charakteru roszczeń

⁷⁸⁸ Ibidem.

regresowych przysługujących zakładom ubezpieczeń. Wyłączenie zaś wyżej wskazanego uprawnienia mogłoby uczynić martwym przepis art. 49 § 3 k.p.k. w stosunku do zakładu ubezpieczeń, któremu przysługuje regres nietypowy⁷⁸⁹. Zdaniem W. Jankowskiego podstawę roszczenia zwrotnego stanowią przepisy art. 46 § 1 k.k. w związku z art. 49 § 3 k.p.k., które umożliwiają ubezpieczycielowi OC posiadaczy pojazdów mechanicznych dochodzenie od sprawcy szkody zwrotu odszkodowania⁷⁹⁰.

Zgodnie z drugim stanowiskiem, które należy podzielić, zakład ubezpieczeń nie ma obecnie możliwości dochodzenia roszczenia regresowego nietypowego w wyniku złożenia wniosku o naprawienie szkody w postępowaniu karnym⁷⁹¹. Przyjęcie odmiennego poglądu prowadziłoby do zniesienia sensu instytucji ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, które ze swej istoty chroni ubezpieczonego sprawcę przed osobistym ponoszeniem przez niego odpowiedzialności cywilnej za wyrządzoną szkodę⁷⁹². Samo prawo dochodzenia przez ubezpieczyciela zwrotu wypłaconego poszkodowanemu odszkodowania z tytułu wyrządzonej szkody ma z pewnością służyć prewencji szkodowej, bowiem groźba regresu powinna skłonić osoby ubezpieczone do unikania zachowań powodujących powstanie szkody. Ochrona interesów ubezpieczyciela będzie w tym przypadku polegała na tym, że osiągnięte poprzez groźbę regresu zwiększenie działań prewencyjnych zredukuje rozmiar szkód i wypłacanych przez ubezpieczyciela świadczeń, a to daje mu również szansę na odzyskanie chociażby części wypłaconych poszkodowanym odszkodowań⁷⁹³. Istotny jest fakt, że oskarżony w postępowaniu karnym jest jednocześnie ubezpieczonym, który opłacił składkę właśnie w celu uniknięcia konieczności ponoszenia konsekwencji finansowych swojego postępowania, które może skutkować odpowiedzialnością odszkodowawczą wobec osób trzecich. Zapłata składki ubezpieczeniowej, która stanowi koszt zapewnienia sobie bezpieczeństwa finansowego w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej wobec osoby trzeciej, nie daje więc w takim przypadku ubezpieczonemu gwarancji, że w razie popełnienia przestępstwa drogowego, którego wynikiem będzie szkoda na mieniu lub osobie, zostanie zwolniony z kosztów pokrycia

⁷⁸⁹ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 139.

⁷⁹⁰ W. Jankowski, *Udział zakładu ubezpieczeń...*, s. 100.

⁷⁹¹ Zob. M. Jeż-Ludwowska, K. Ludwowska-Redo, *Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych...*, s. 195; S. Reps, J. Reps, *Naprawienie szkody w postępowaniu karnym w kontekście ubezpieczeń gospodarczych*, „Prawo Asekuracyjne” 2013, nr 2, s. 33.

⁷⁹² M. Jeż-Ludwowska, K. Ludwowska-Redo, *Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych...*, s. 192.

⁷⁹³ M. Orlicki, *O roszczeniach regresowych ubezpieczycieli i UFG wynikających z art. 11 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, UFG i PBUK*, „Prawo Asekuracyjne” 2011, nr 3, s. 47.

tej szkody⁷⁹⁴. Charakter prawny obowiązkowego ubezpieczenia komunikacyjnego pozwala na przyjęcie, że ubezpieczenie to służy ochronie poszkodowanego, ale jednocześnie zabezpiecza majątek osoby odpowiedzialnej za szkodę przed finansowymi skutkami wyrządzenia jej innemu podmiotowi⁷⁹⁵. Sens umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych polegać ma na tym, że ubezpieczyciel powinien definitywnie ponieść ciężar szkody wyrządzonej przez ubezpieczonego. Konsekwencją tego rozwiązania jest to, że powstanie stosunku zobowiązaniowego między ubezpieczycielem a ubezpieczonym, w ramach którego ubezpieczony może zostać zobowiązany do zwrotu wypłaconego przez zakład ubezpieczeń odszkodowania, zależne jest od istnienia szczególnej podstawy prawnej. W stosunku do ubezpieczyciela OC posiadaczy pojazdów mechanicznych tę podstawę stanowi przywoływany już przepis art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. W wypadkach wskazanych w tej regulacji tylko wzgląd na interes poszkodowanego powoduje wypłatę mu przez zakład ubezpieczeń odszkodowania, co nie jest jednak równoznaczne z zapłatą długu ubezpieczonego w celu ochrony jego majątku. Możliwość dochodzenia przez zakład ubezpieczeń zwrotu wypłaconego odszkodowania wobec sprawców szkód wyrządzonych umyślnie jest zarówno czynnikiem kompensacji, ale spełnia również funkcje oddziaływania społecznego, czyli represyjną i prewencyjną⁷⁹⁶. Takie rozwiązanie stanowi wyjątek od ogólnej zasady, że dzięki zapłacie składki ubezpieczeniowej ubezpieczony uzyskuje ochronę swojego majątku przed skutkami wyrządzenia przez siebie szkody osobie trzeciej w związku z ruchem pojazdu mechanicznego. Większość przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w ruchu lądowym, jak wskazane zostało już wcześniej, spowodowanych jest jednak nieumyślnym naruszeniem zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym. W takiej sytuacji sprawcę powinna obejmować w pełni ochrona wynikająca z zawartej umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych⁷⁹⁷.

Na podstawie powyżej przytoczonych argumentów należy więc uznać, że w aktualnie obowiązującym porządku prawnym zakład ubezpieczeń, któremu przysługuje regres nietypowy, nie posiada legitymacji do jego dochodzenia w trybie przepisu art. 49a

⁷⁹⁴ W. Jankowski, *Udział zakładu ubezpieczeń...*, s. 100.

⁷⁹⁵ J. Misztal-Konecka, *Regres nietypowy...*, s. 842.

⁷⁹⁶ A. Wąsiewicz, *Ubezpieczenia komunikacyjne...*, s. 112.

⁷⁹⁷ W. Jankowski, *Udział zakładu ubezpieczeń...*, s. 101.

k.p.k. Oczywiście nie oznacza to, że zakład ubezpieczeń nie może w ogóle brać udziału w postępowaniu karnym. Zgodnie z treścią normy art. 49 § 3 k.p.k. zakład ubezpieczeń uważany jest za pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Skutkuje to możliwością wykonywania przez niego pozostałych uprawnień przysługujących pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym⁷⁹⁸. Należy z całą pewnością jednak zaznaczyć, że na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. nie powinno dochodzić do różnicowania pozycji zakładów ubezpieczeń działających na podstawie roszczenia regresowego typowego od zakładów ubezpieczeń występujących w postępowaniu karnym na podstawie roszczenia regresowego nietypowego. Obecnie wyłącznie pierwszy ze wskazanych podmiotów ma możliwość złożenia wniosku o naprawienie szkody na podstawie przepisu art. 46 k.k. Należy więc odpowiedzieć na pytanie, czy zakład ubezpieczeń, który zawarł uprzednio z oskarżonym umowę ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych i któremu mogą przysługiwać roszczenia regresowe o charakterze nietypowym, powinien w ogóle mieć możliwość występowania w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Istotne jest spostrzeżenie A. Grochowskiej-Wasilewskiej, która wskazała, że nie można abstrahować od intencji ustawodawcy, która przyświecała mu przy przyznawaniu zakładom ubezpieczeń szczególnej pozycji w procesie karnym. Intencją tą było przyspieszenie możliwości uzyskania przez zakład zwrotu wypłaconej kwoty odszkodowania i zadośćuczynienia bez konieczności korzystania z drogi procesu cywilnego⁷⁹⁹. W związku z tym, skoro zakład ubezpieczeń, który zawarł umowę ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych i przysługują mu roszczenia regresowe o charakterze nietypowym nie może w postępowaniu karnym złożyć wniosku o naprawienie szkody, to należy także postulować ograniczenie normy art. 49 § 3 k.p.k. wyłącznie do zakładów ubezpieczeń, które posiadają roszczenia regresowe typowe. Co prawda trzeba jednocześnie zwrócić uwagę na fakt, że zakład ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych nabywa możliwość dochodzenia roszczeń regresowych o charakterze nietypowym tylko w wyjątkowych sytuacjach. Oczywiście wpływ na to ma fakt, że w wyniku doprowadzenia np. do wypadku komunikacyjnego przez ubezpieczonego, zakład ubezpieczeń ma możliwość dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych przeciwko drugiej stronie tej umowy. Istotne jest jednak, że żadne

⁷⁹⁸ M. Jeż-Ludwichowska, K. Ludwichowska-Redo, *Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych...*, s. 195.

⁷⁹⁹ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 139.

normy etyczne w kontekście działalności zakładów ubezpieczeń nie wyłączają możliwości dochodzenia od ubezpieczonego roszczenia regresowego nietypowego w sytuacjach opisanych już wcześniej. Z punktu widzenia prowadzonego postępowania karnego można jedynie wskazać, że podstawowym celem postępowania karnego jest wykrycie i pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa, przy jednoczesnym zwolnieniu z takiej odpowiedzialności osoby niewinnej, a prawo karne procesowe spełniać ma funkcję instrumentalną, która odnosi się do sposobów osiągnięcia celów procesu karnego i polega na ukształtowaniu procesu karnego w sposób pozwalający na osiągnięcie jego celów, czyli sprawiedliwości materialnej, wymagającej do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej jedynie sprawcy przestępstwa, któremu udowodniono winę w sposób przewidziany prawem i uwolnienia od tej odpowiedzialności osoby, której winy nie udowodniono oraz sprawiedliwości proceduralnej, czyli ukształtowania procesu karnego w sposób pozwalający na sprawiedliwe rozstrzygnięcie o jego przedmiocie po przeprowadzeniu postępowania karnego. W kontekście tego celu można mieć wątpliwości, czy w ogóle udział zakładu ubezpieczeń w przypadku ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych powinien mieć miejsce. W takiej bowiem sytuacji zakład ubezpieczeń biorący udział w postępowaniu karnym występuje przeciwko drugiej stronie umowy ubezpieczenia. Problem ten może mieć znaczenie z perspektywy standardów rzetelnego procesu, ale również ze względu na zasady obowiązujące w związku z zawieraniem umów w obrocie gospodarczym. Dlatego też zakład ubezpieczeń, który zawarł umowę ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych nie powinien być pokrzywdzonym w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. z uwagi na realne wystąpienie problemów z realizacją jego podstawowego celu jakim jest rozstrzygnięcie o przedmiocie procesu.

Warto także wskazać na skutki, jakie wywoływałyby sytuacje, w których zakład ubezpieczeń miałby możliwość złożenia wniosku o naprawienie szkody w postępowaniu karnym na podstawie przysługujących mu roszczeń regresowych o charakterze nietypowym. Przypomnieć w tym miejscu należy, że konstrukcja regresu nietypowego różni się od regresu o charakterze typowym, w przypadku którego z dniem zapłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela roszczenie ubezpieczającego przeciwko osobie trzeciej odpowiedzialnej za szkodę przechodzi z mocy prawa na ubezpieczyciela do wysokości zapłaconego odszkodowania, jeżeli nie umówiono się inaczej. Dzięki regulacji art. 828 § 1 k.c. nie ma wątpliwości, że zakład ubezpieczeń po wypłacie odszkodowania

posiada roszczenie regresowe o charakterze typowym i ma możliwość złożenia wniosku o naprawienie szkody w postępowaniu karnym. Sytuacja kształtuje się jednak inaczej w kontekście roszczeń regresowych o charakterze nietypowym. Owe roszczenia przysługują bowiem zakładowi ubezpieczeń tylko i wyłącznie w określonych przypadkach, wprost wskazanych w przepisach ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Można więc wyobrazić sobie sytuację, w której doszło do wypadku komunikacyjnego i zostaje w tej sprawie wszczęte postępowanie karne oraz jednocześnie prowadzone jest postępowanie likwidacyjne przez zakład ubezpieczeń w celu ustalenia jego odpowiedzialności. Nie można wykluczyć, iż ubezpieczyciel początkowo wstrzyma się z wypłatą ubezpieczenia aż do czasu zakończenia postępowania likwidacyjnego. Jednocześnie w postępowaniu karnym ustalane będą okoliczności owego wypadku komunikacyjnego. Znając dane zakładu ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych organy postępowania karnego powinny niezwłocznie zawiadomić go o posiadanym statusie pokrzywdzonego oraz pouczyć o przysługujących mu uprawnieniach, w tym o prawie do złożenia wniosku o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę na podstawie przepisu art. 49a k.p.k.⁸⁰⁰. Jednak, aby zakład ubezpieczeń mógł realnie skorzystać z tego uprawnienia i złożyć taki wniosek (nawet już na etapie postępowania przygotowawczego) konieczne byłoby ustalenie przez organy w postępowaniu karnym, czy zaszła którakolwiek z okoliczności wskazanych w przepisach ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, na podstawie których zakładowi ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych przysługują roszczenia regresowe o charakterze nietypowym. Ustalenie wszystkich przesłanek z przepisów art. 17, art. 43 oraz art. 58 tej ustawy może być czasochłonne, a służyć będzie ustaleniu wyłącznie jednej okoliczności, tj. czy zakładowi ubezpieczeń przysługuje prawo do złożenia w postępowaniu karnym wniosku o naprawienie szkody na podstawie roszczeń regresowych o charakterze nietypowym. Wydaje się, że poświęcenie czasu oraz środków finansowych na przeprowadzenie dodatkowych czynności w postępowaniu karnym tylko po to, aby ustalić możliwość skorzystania przez ubezpieczyciela z tego jednego uprawnienia byłoby niewspółmierne

⁸⁰⁰ Zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2020 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, załącznik pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, pkt 6.

z punktu widzenia ekonomiki procesu i mogłoby nadmiernie wydłużać postępowanie karne. Pamiętać również trzeba, że podstawowym celem postępowania karnego jest takie jego ukształtowanie, aby sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności, a rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie. Mimo że przepis art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k. wymaga także uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności, to wydaje się, że rozstrzygnięcie o przedmiocie procesu jest celem nadrzędnym i ważniejszym niż poświęcenie działań organów procesowych na ustalenie takich okoliczności jak: wyrządzenie szkody umyślnie, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii; wejście w posiadanie pojazdu wskutek popełnienia przestępstwa; nieposiadanie wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem mechanicznym, z wyjątkiem przypadków, gdy chodziło o ratowanie życia ludzkiego lub mienia albo o pościg za osobą podjęty bezpośrednio po popełnieniu przez nią przestępstwa; zbieg z miejsca zdarzenia; niedopełnienie przez osobę objętą ubezpieczeniem obowiązków wymienionych w treści przepisu art. 16 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (przedsięwzięcie wszystkich środków w celu zapewnienia bezpieczeństwa w miejscu zdarzenia, starania się o złagodzenie skutków zdarzenia oraz zapewnienia pomocy lekarskiej poszkodowanym, jak również w miarę możliwości zabezpieczenia mienia osób poszkodowanych; zapobieżenie, w miarę możliwości, zwiększeniu się szkody; niezwłoczne powiadomienie Policji o zdarzeniu, o ile doszło do wypadku z ofiarami w ludziach lub do wypadku powstałego w okolicznościach nasuwających przypuszczenie, że zostało popełnione przestępstwo; udzielenie pozostałym uczestnikom zdarzenia niezbędnych informacji koniecznych do identyfikacji zakładu ubezpieczeń, łącznie z podaniem danych dotyczących zawartej umowy ubezpieczenia; niezwłoczne powiadomienie o zdarzeniu zakładu ubezpieczeń, udzielając mu niezbędnych wyjaśnień i przekazując posiadane informacje). Dlatego też również z powodu wyżej przytoczonych argumentów należy podkreślić, że zakład ubezpieczeń, któremu przysługują roszczenia regresowe o charakterze nietypowym powinien mieć możliwość dochodzenia owych roszczeń wyłącznie w postępowaniu cywilnym, ponieważ ustalenie okoliczności, na podstawie których ubezpieczyciel będzie posiadał roszczenia regresowe nietypowe mogłoby

negatywnie wpłynąć na spełnienie celu jakim jest rozstrzygnięcie sprawy w rozsądnym terminie, a ponadto generowałoby nadmierne koszty w postępowaniu karnym. Należy także pamiętać, że najważniejszym celem w procesie karnym jest zawsze rozstrzygnięcie o kwestii odpowiedzialności karnej określonej osoby za konkretny czyn.

Podsumowując przeprowadzone wyżej rozważania należy jednoznacznie opowiedzieć się za taką zmianą treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k., w wyniku której norma ta zostanie ograniczona wyłącznie do takich wypadków udziału zakładów ubezpieczeń w charakterze pokrzywdzonego, gdy przysługiwać im będą jedynie roszczenia regresowe o charakterze typowym. W ten sposób w postępowaniu karnym nie będzie mógł występować w roli pokrzywdzonego zakład ubezpieczeń w sytuacji zawartej z oskarżonym umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych z uwagi na charakter tego ubezpieczenia i wzajemne relacje między zakładem ubezpieczeń a sprawcą przestępstwa oraz ewentualne roszczenia regresowe nietypowe, które mogłyby przysługiwać ubezpieczycielowi.

Na koniec tego podrozdziału warto odnieść się jeszcze do koncepcji A. Grochowskiej-Wasilewskiej dotyczącej propozycji zmian przepisów kodeksu postępowania karnego polegających na wprowadzeniu nowego podmiotu w procesie i przyznaniu zakładowi ubezpieczeń zobowiązanemu do naprawienia szkody z tytułu ubezpieczenia OC, któremu nie przysługuje roszczenie regresowe względem sprawcy, statusu *quasi*-strony postępowania. Autorka wskazała m.in. na możliwości zmniejszenia liczby prowadzonych postępowań sądowych w wyniku wprowadzenia takich regulacji oraz niewątpliwie wzmocnienie pozycji procesowej oskarżonego, czy wyeliminowanie konieczności inicjowania przez pokrzywdzonego długotrwałego i kosztownego procesu cywilnego w przypadku niewypłacalności sprawcy i braku dobrowolnego spełnienia świadczenia przez zakład ubezpieczeń⁸⁰¹. Nie można jednak podzielić tego stanowiska, nie da się bowiem wykluczyć przypadków zajęcia odmiennych stanowisk przez oskarżonego oraz zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym, co mogłoby mieć jednocześnie wpływ na rozstrzygnięcie o przedmiocie procesu⁸⁰². Jako przykład można byłoby wskazać sytuację, w której oskarżony przyznaje się do winy i korzysta z porozumień procesowych, aby sąd orzekł wobec niego jak najniższą karę, a zakład ubezpieczeń kwestionuje swoją odpowiedzialność poprzez twierdzenie, że znamiona

⁸⁰¹ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 270.

⁸⁰² Zob. A. Lach, *Dopuszczalność powództwa cywilnego przeciwko oskarżonemu objętemu obowiązkowym ubezpieczeniem OC*, „Paragraf na drodze” 2012, nr 5, s. 12.

przestępstwa nie zostały wyczerpane. Jedynym właściwym wyjściem byłoby więc przyjęcie takich regulacji, na podstawie których zakład ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych występowałby w charakterze *quasi*-strony w postępowaniu karnym, ale wyłącznie po stronie oskarżonego (stworzenie instytucji na podobieństwo istniejącego przypozwania w postępowaniu cywilnym), jednak i taka sytuacja mogłaby rodzić negatywne skutki. Taka konstrukcja z punktu widzenia kształtu umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych mogłaby być zasadna, ponieważ przedmiotem obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych jest odpowiedzialność posiadacza lub kierującego pojazdem mechanicznym za szkody wyrządzone czynem niedozwolonym w związku z ruchem tego pojazdu, zaś na jej podstawie zakład ubezpieczeń odpowiada za szkody doznane przez osoby niebędące stronami stosunku ubezpieczenia w granicach odpowiedzialności cywilnej ubezpieczającego. Z uwagi na to, występowanie ubezpieczyciela w charakterze *quasi*-strony w postępowaniu karnym byłoby właściwe tylko, gdyby mógł on składać wnioski dowodowe i wypowiadać się na korzyść oskarżonego. Taka konstrukcja byłaby korzystna z punktu widzenia zakładu ubezpieczeń, ponieważ ubezpieczyciel mógłby przedstawiać tylko takie dowody, które mogłyby zaprzeczać jego odpowiedzialności albo wpływałyby na obniżenie wysokości odszkodowania wypłaconego osobie pokrzywdzonej przestępstwem, a zarazem taka konstrukcja nie zaprzeczałaby istocie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, które jest obowiązkowe i na podstawie którego ubezpieczyciel zobowiązuje się wziąć odpowiedzialność za szkody wyrządzone czynem przestępnym. Jednakże z punktu widzenia prawa karnego procesowego i jego podstawowego celu, jakie powinno spełniać, tj. aby sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności, taka instytucja zagrażałaby istocie procesu karnego. Gdyby bowiem zakład ubezpieczeń, który jest podmiotem profesjonalnym i obowiązany jest także do przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego, miał możliwość brania udziału w postępowaniu karnym wyłącznie obok oskarżonego, to nie mógłby złożyć wielu wniosków dowodowych na okoliczności, które zostały ustalone przez ubezpieczyciela w postępowaniu likwidacyjnym, a wpłynęłyby one na pogorszenie sytuacji oskarżonego w procesie karnym. Ostatecznie doszłoby do wzmocnienia pozycji oskarżonego, jednak kosztem mogącego trwać dłużej postępowania karnego, co byłoby niezgodne z celem postępowania karnego, jakim jest rozstrzygnięcie sprawy w rozsądnym terminie.

Nie można także zgodzić się z koncepcją występowania zakładu ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych w podwójnej roli, tj. pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. oraz *quasi*-strony tego postępowania⁸⁰³. Powyżej zostało ustalone, że z uwagi na istotę umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych wyłącznie koncepcja występowania zakładu ubezpieczeń jako *quasi*-strony obok oskarżonego jest możliwa. W takiej więc sytuacji ubezpieczyciel występowałby w procesie karnym zarówno przeciwko oskarżonemu (pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.), jak i obok oskarżonego (jako *quasi*-strona). Takie rozwiązanie nie jest możliwe, z wyłączeniem oskarżyciela publicznego, który jest rzecznikiem interesu społecznego i ma możliwość działania na korzyść oraz na niekorzyść oskarżonego, nie ma możliwości przyznania innym podmiotom, w tym zakładowi ubezpieczeń, uprawnień dających podstawę do oskarżania oraz do obrony oskarżonego. Zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym występowałby we własnym interesie, a jego nadrzędnym zadaniem byłoby uzyskanie kwoty odpowiadającej wysokości wypłaconego już odszkodowania, jego działania jako *quasi*-strony pozostawałyby zatem w sprzeczności z realizacją owego celu. W konsekwencji ubezpieczyciel nie podejmowałby żadnych działań jako *quasi*-strona, co czyniłoby tę instytucją niepraktyczną.

Na koniec tych rozważań podkreślenia wymaga fakt, że na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego, gdy jeszcze obowiązywała regulacja art. 65 k.p.k. (odmowa przyjęcia powództwa cywilnego przez sąd przed rozpoczęciem postępowania sądowego w procesie karnym), treść normy art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych („W postępowaniu sądowym o naprawienie szkody objętej ubezpieczeniem obowiązkowym odpowiedzialności cywilnej jest niezbędne przypożwanie zakładu ubezpieczeń. Zasadę tę stosuje się do Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego i Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.”) czyniła niedopuszczalnym przyjęcie powództwa cywilnego w sytuacji objęcia zdarzenia obowiązkowym ubezpieczeniem OC posiadaczy pojazdów mechanicznych⁸⁰⁴. Konieczność przypożwania w postępowaniu sądowym toczącym się przeciwko posiadaczowi lub kierującemu pojazdem mechanicznym także ubezpieczyciela (ze skutkami, o jakich mowa jest w przepisach art. 84–85 k.p.c.), wykluczała możliwość

⁸⁰³ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 269.

⁸⁰⁴ A. Lach, *Dopuszczalność powództwa cywilnego...*, s. 10.

dochodzenia w drodze powództwa cywilnego w procesie karnym roszczeń za szkody powstałe w wyniku wypadku komunikacyjnego⁸⁰⁵. Dopuszczenie takiego powództwa skutkowałoby bowiem naruszeniem interesów ubezpieczającego i zakładu ubezpieczeń. Pogląd ten oparty został na założeniu, że powództwo cywilne jest niedopuszczalne nie tylko, gdy jest to wprost wyrażone w normie prawnej, ale również wtedy, gdy wynika to z charakteru danej instytucji, a taką jest właśnie sytuacja z przepisu art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Ustawodawca chciał bowiem zagwarantować zakładowi ubezpieczeń możliwość korzystania z przysługujących mu praw⁸⁰⁶. Wskazane wyżej potencjalne problemy oraz poglądy wyrażane jeszcze podczas obowiązywania instytucji powództwa adhezyjnego w procesie karnym przemawiają przeciwko wprowadzeniu nowego uczestnika do procesu karnego.

4.1.3.5 Udział w postępowaniu karnym zakładów ubezpieczeń, którym przysługują roszczenia regresowe nietypowe – analiza wyników badań aktowych

Dokonując analizy zagadnienia udziału zakładów ubezpieczeń jako pokrzywdzonych na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. w postępowaniach karnych istotne było posłużenie się nie tylko metodą dogmatyczną, która wykorzystana została do analizy norm karnoprosesowych regulujących to zagadnienie, ale również oparcie się na metodzie empirycznej i przeprowadzenie określonych badań aktowych mających na celu ukazanie praktycznego aspektu uczestnictwa ubezpieczycieli w postępowaniach karnych. Badania te swoim zakresem objęły sądy rejonowe oraz sądy okręgowe znajdujące się na terenie województwa kujawsko-pomorskiego (obszar ten został wybrany ze względu na usytuowanie Uniwersytetu, na którym powstawała niniejsza rozprawa doktorska z uwagi na przystępny dostęp do akt postępowania sądów, w których prowadzone były sprawy z udziałem zakładów ubezpieczeń oraz możliwość ich dokładnej analizy). Badania aktowe dotyczyły prawomocnie zakończonych postępowań sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów rejonowych jako sądów pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 § 1 i 2 k.k. (sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym) oraz art. 177 k.k.

⁸⁰⁵ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. T. I*, Warszawa 2007, s. 383

⁸⁰⁶ A. Lach, *Dopuszczalność powództwa cywilnego...*, s. 10.

(spowodowanie wypadku) oraz prawomocnie zakończonych postępowań sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów okręgowych jako sądów pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 § 3 i 4 k.k. (sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym, jeżeli następstwem była śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób), w których w charakterze oskarżyciela posiłkowego lub pokrzywdzonego (na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.) uczestniczyły zakłady ubezpieczeń. Do badań aktowych zostały wybrane powyższe czyny, aby ukazać w jaki sposób zakład ubezpieczeń angażuje się w postępowanie karne i bierze w nim udział w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. w sytuacji, gdy przysługują mu roszczenia regresowe o charakterze nietypowym (w związku z czym nie może dochodzić ich w postępowaniu karnym, a uzyskanie od sprawcy przestępstwa kwoty odpowiadającej wysokości tej, która została wypłacona pokrzywdzonemu, jest jednak jednym z podstawowych celów ubezpieczyciela, gdy zdecyduje się na uczestnictwo w postępowaniu karnym), a ponadto wiąże go umowa ubezpieczenia z osobą, która w postępowaniu karnym posiada status oskarżonego, a zakład ubezpieczeń jest pokrzywdzonym w tym procesie. Czynniki te powodują, że w powyżej wskazanych sprawach, udział zakładu ubezpieczeń nie jest „typowy” dla pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, ponieważ ograniczony jest jego zakres uprawnień (brak możliwości dochodzenia roszczeń regresowych w tym postępowaniu) oraz łączy go umowa ubezpieczenia z oskarżonym. Takie odmienności nie pojawiają się w sytuacji, np. kradzieży ubezpieczonego mienia, ponieważ w takich przypadkach zakład ubezpieczeń ma możliwość realizacji przysługujących mu roszczeń regresowych o charakterze typowym w postępowaniu karnym, a ponadto oskarżony pozostaje poza stosunkiem ubezpieczenia, ponieważ stronami umowy ubezpieczenia są zakład ubezpieczeń oraz pokrzywdzony przestępstwem, a oba te podmioty posiadają w postępowaniu karnym ten sam status na podstawie przepisu art. 49 k.p.k.

Na podstawie przepisu art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej złożone zostały wnioski do sądów rejonowych (pkt 1 oraz pkt 2), a także sądów okręgowych (pkt 3 oraz pkt 4) w województwie kujawsko-pomorskim z prośbą o udostępnienie informacji publicznych w postaci:

- 1) liczby zakończonych prawomocnie postępowań sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów rejonowych jako sądów pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 § 1 i 2 k.k. (sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym) oraz art. 177 k.k. (spowodowanie wypadku) w latach 2016-2020 z podziałem na poszczególne lata;

- 2) liczby zakończonych prawomocnie postępowań sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów rejonowych jako sądów pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 § 1 i 2 k.k. (sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym) oraz art. 177 k.k. (spowodowanie wypadku) w latach 2016-2020 z podziałem na poszczególne lata, w których w charakterze oskarżyciela posiłkowego lub pokrzywdzonego (na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.) uczestniczyły zakłady ubezpieczeń;
- 3) liczby zakończonych prawomocnie postępowań sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów okręgowych jako sądów pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 § 3 i 4 k.k. (sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym, jeżeli następstwem była śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób) w latach 2016-2020 z podziałem na poszczególne lata;
- 4) liczby zakończonych prawomocnie postępowań sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów okręgowych jako sądów pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 § 3 i 4 k.k. (sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym, jeżeli następstwem była śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób) w latach 2016-2020 z podziałem na poszczególne lata, w których w charakterze oskarżyciela posiłkowego lub pokrzywdzonego (na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.) uczestniczyły zakłady ubezpieczeń.

Z uwagi na fakt, że odmówiono udzielenia informacji publicznej w zakresie udostępnienia informacji publicznej w postaci liczby zakończonych prawomocnie postępowań sądowych prowadzonych przez II i VIII Wydział Karny Sądu Rejonowego w Toruniu jako sądu pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 § 1 oraz § 2 k.k., a także art. 177 k.k. w latach 2016-2020 z podziałem na poszczególne lata, w których w charakterze oskarżyciela posiłkowego lub pokrzywdzonego (na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.) uczestniczyły zakłady ubezpieczeń, nie jest możliwe ukazanie w pełni procentowego udziału zakładów ubezpieczeń w charakterze pokrzywdzonego albo oskarżyciela posiłkowego w postępowaniach karnych prowadzonych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2020. Jednak, gdyby wziąć pod uwagę wyłącznie dane, które zostały udostępnione, to na tej podstawie w latach 2016-2020 w województwie kujawsko-pomorskim zakończonych zostało prawomocnie 31 postępowań sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów rejonowych jako sądów pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 § 1 i 2 k.k. oraz 1275 postępowań sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów rejonowych jako sądów pierwszej

instancji w sprawach o czyny z art. 177 k.k. Natomiast w wyniku udzielonych odpowiedzi wskazano 5 spraw o czyny z art. 177 k.k., w których zakłady ubezpieczeń brały udział w charakterze pokrzywdzonego albo oskarżyciela posiłkowego, co stanowi jedynie 0,39% wszystkich spraw wskazanych w odpowiedziach na wniosek o udostępnienie informacji publicznej. Natomiast w żadnej z 31 spraw o czyny z art. 173 § 1 i 2 k.k. nie brały udziału zakłady ubezpieczeń w wyżej wskazanym charakterze. W przypadku sądów okręgowych, we wszystkich wskazane zostało, że w latach 2016-2020 brak jest prawomocnie zakończonych postępowań sądowych prowadzonych przez wydziały karne sądów okręgowych jako sądów pierwszej instancji w sprawach o czyny z art. 173 § 3 i 4 k.k.

W pierwszej analizowanej sprawie w Sądzie Rejonowym w Grudziądzu, postępowanie karne dotyczyło czynu z art. 177 § 1 i 2 k.k., zgodnie z treścią którego: „§ 1 Kto, naruszając, chociażby nieumyślnie, zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, powoduje nieumyślnie wypadek, w którym inna osoba odniosła obrażenia ciała określone w art. 157 § 1, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2 Jeżeli następstwem wypadku jest śmierć innej osoby albo ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.”.

Dnia 28 września 2015 r. doszło do wypadku komunikacyjnego – pojazd potrafił stojącego na pasie awaryjnym mężczyznę, który w następstwie tego zdarzenia poniósł śmierć. Dnia 29 września 2015 r. wydane zostało postanowienie o wszczęciu śledztwa. O wszczęciu postępowania przygotowawczego zawiadomiono osobę, której przysługiwały uprawnienia zmarłego pokrzywdzonego. Dnia 8 października 2015 r. (data nadania: 12 października 2015 r.) PZU skierował do Prokuratury Rejonowej w Grudziądzu, na podstawie przepisu art. 25 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej, pismo z prośbą o udostępnienie danych ze zbioru danych osobowych oraz wskazanie okoliczności przyczyny zdarzenia, a także stan trzeźwości ubezpieczonego/poszkodowanego. Ponownie pismo o tej samej treści PZU sporządził 20 listopada 2015 r. (data nadania: 24 listopada 2015 r.). Dnia 4 grudnia 2015 r. Komenda Miejska w Grudziądzu odpowiedziała na pismo. Dnia 26 stycznia 2016 r. wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów o czyn z art. 177 § 1 i 2 k.k. Dnia 19 lutego 2016 r. wydano postanowienie o powołaniu biegłego, o czym, na podstawie treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. został zawiadomiony PZU, który nie podjął w tej kwestii żadnych czynności. Dnia 25 kwietnia 2016 r. PZU otrzymał druk pouczeń o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego. Dnia 31 maja 2016 r. prokurator

skierował do sądu akt oskarżenia o czyn z art. 177 § 1 i 2 k.k. Tego samego dnia zawiadomiono PZU jako pokrzywdzonego o tym fakcie. W aktach sprawy brak było natomiast zwrotnego potwierdzenia o zawiadomieniu PZU o terminach rozprawy, w protokole rozprawy nie znalazła się również informacja o niestawiennictwie prawidłowo zawiadomionego PZU. Rozprawa główna odbyła się w następujących terminach: 18 października 2016 r., 14 grudnia 2016 r., 21 lutego 2017 r., zaś 28 lutego 2017 r. został ogłoszony wyrok. W toku postępowania przed sądem I instancji oskarżony złożył wniosek o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej. PZU nie podjął żadnej czynności wobec złożonego przez oskarżonego wniosku, nie był także obecny podczas ogłoszenia wyroku. Od wyroku sądu I instancji oskarżony wniósł apelację, a sąd II instancji wydał wyrok 26 lipca 2017 r. Dnia 27 kwietnia 2018 r. Sopockie Towarzystwo Ubezpieczeń ERGO Hestia S.A. na podstawie przepisu art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej skierowało pismo z prośbą o wgląd do akt sprawy i możliwość wykonania fotokopii wszystkich dokumentów w celu rozpatrzenia roszczeń zgłoszonych na podstawie art. 446 k.c. Towarzystwo ERGO Hestia udzieliło jednemu z pracowników pełnomocnictwa szczególnego w celu przeprowadzenia tej czynności. Z akt analizowanej sprawy wynikało, że członek rodziny zmarłego pokrzywdzonego wniósł pozew przeciwko Sopockiemu Towarzystwu Ubezpieczeń ERGO Hestia S.A. W danym postępowaniu zakłady ubezpieczeń nie podjęły żadnych innych czynności.

W drugiej analizowanej sprawie w Sądzie Rejonowym w Grudziądzu, postępowanie karne dotyczyło czynu z art. 177 § 1 k.k., zgodnie z treścią którego: „Kto, naruszając, chociażby nieumyślnie, zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, powoduje nieumyślnie wypadek, w którym inna osoba odniosła obrażenia ciała określone w art. 157 § 1, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.”. Do nieumyślnego spowodowania wypadku w komunikacji, w wyniku którego trzy osoby doznały obrażeń ciała, doszło dnia 5 stycznia 2020 r. Postanowienie o wszczęciu dochodzenia zostało wydane dnia 9 stycznia 2020 r. O wszczęciu dochodzenia zawiadomiono wyłącznie trzy osoby bezpośrednio pokrzywdzone tym czynem. Organy postępowania przygotowawczego nie podjęły czynności zmierzających do ustalenia zakładu ubezpieczeń, z którym sprawca wypadku miał zawartą umowę ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, nie poinformowały także zakładu ubezpieczeń o wszczęciu postępowania przygotowawczego. Dnia 13 lutego 2020 r. Sopockie Towarzystwo Ubezpieczeń ERGO Hestia S.A. skierowało pismo z prośbą o wyrażenie zgody na wykonanie fotokopii całości akt prowadzonego dochodzenia w celu

przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego w sprawie o przyznanie odszkodowania z tytułu obrażeń ciała w wyniku zdarzenia z dnia 5 stycznia 2020 r. objętego ochroną ubezpieczeniową. Towarzystwo ERGO Hestia udzieliło jednemu z pracowników pełnomocnictwa szczególnego w celu przeprowadzenia tej czynności. Fotokopie akt zostały wykonane 20 lutego 2020 r. W dalszym postępowaniu karnym zakład ubezpieczeń nie podjął już żadnych innych czynności. Dnia 6 marca 2020 r. wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów o czyn z art. 177 § 1 k.k., natomiast prokurator 30 czerwca 2020 r. skierował do sądu wnioski o warunkowe umorzenie postępowania. Sopockie Towarzystwo Ubezpieczeń ERGO Hestia S.A. zostało powiadomione o tym fakcie pismem z dnia 30 czerwca 2020 r., a następnie po wyznaczeniu terminu posiedzenia w przedmiocie wniosku o warunkowe umorzenie postępowania otrzymało również zawiadomienie o terminie tego posiedzenia (doszło do prawidłowego i skutecznego doręczenia zawiadomienia). Żaden z przedstawicieli zakładu ubezpieczeń nie stawił się na posiedzeniu. Postępowanie przed sądem I instancji zostało prawomocnie zakończone, żadna ze stron nie wniosła apelacji, również ubezpieczyciel nie skorzystał z przysługującego mu uprawnienia do złożenia apelacji od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu.

W pierwszej analizowanej sprawie w Sądzie Rejonowym w Golubiu-Dobrzyniu, postępowanie karne dotyczyło czynu z art. 177 § 2 k.k., zgodnie z treścią którego: „Jeżeli następstwem wypadku jest śmierć innej osoby albo ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.”. Dnia 29 kwietnia 2017 r. doszło do zdarzenia, w wyniku którego zderzyły się dwa samochody osobowe. Skutkiem była śmierć pasażera jednego z pojazdów. Organy wykonały kserokopie polis OC kierujących samochodami uczestniczącymi w wypadku. Postanowienie o wszczęciu śledztwa zostało wydane dnia 4 maja 2017 r. O wszczęciu postępowania przygotowawczego zawiadomiono ujawnionych pokrzywdzonych, w tym ujawnioną osobę najbliższą zmarłego pokrzywdzonego. Tego samego dnia wydano również postanowienie o przedstawieniu zarzutów o czyn z art. 177 § 2 k.k. Dnia 15 maja 2017 r. zakład ubezpieczeń wysłał do Komendy Powiatowej Policji w Golubiu-Dobrzyniu pismo z prośbą o przekazanie dokumentacji dotyczącej osoby pokrzywdzonej, w szczególności: kiedy dokładnie nastąpił zgon, okoliczności zgonu, czy w zdarzeniu brały udział osoby trzecie, czy w postępowaniu przygotowawczym uczestniczył prokurator, z jakim wynikiem zakończyło się to postępowanie, jakie były wyniki sekcji zwłok, czy zgon nastąpił w wyniku samobójstwa. Informacje były niezbędne do podjęcia decyzji o

wypłacie świadczenia ubezpieczeniowego z tytułu śmierci poszkodowanego. Dnia 18 maja 2017 r. zakład ubezpieczeń otrzymał pełną odpowiedź na przesłane pismo. Dnia 30 maja 2017 r. zakład ubezpieczeń WARTA S.A. wysłał pismo w związku ze zgłoszonymi roszczeniami przez poszkodowaną z drugiego pojazdu w celu ustalenia zasadności roszczenia oraz wysokości należnego odszkodowania. Jako podstawę do uzyskania informacji wskazał treść przepisu art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Dnia 7 czerwca 2017 r. Komenda Powiatowa Policji w Golubiu-Dobrzyniu udzieliła ubezpieczycielowi odpowiedzi na przesłane pismo. Dnia 26 września 2017 r. prokurator skierował do sądu wnioski o skazanie bez rozprawy z art. 335 § 1 k.p.k. O przesłaniu do sądu tego wniosku zawiadomiono wyłącznie pokrzywdzonych na podstawie art. 49 § 1 k.p.k., natomiast dnia 29 września 2017 r. Prokuratura Rejonowa w Golubiu-Dobrzyniu zawiadomiła oba zakłady ubezpieczeń o przesłaniu wniosku z art. 335 § 1 k.p.k. do sądu, jednak w treści nie wskazano, że są one pokrzywdzonymi w rozumieniu treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Następnie ubezpieczyciele zostali prawidłowo powiadomieni o terminie posiedzenia oraz o zmianie terminu posiedzenia. Na posiedzeniu nie stawili się przedstawiciele zakładów ubezpieczeń. Wniosek z art. 335 § 1 k.p.k. nie został uwzględniony na pierwszym terminie posiedzenia. Zakłady ubezpieczeń nie zostały powiadomione o drugim terminie posiedzenia. Dnia 16 kwietnia 2018 r. zakład ubezpieczeń WARTA S.A. wystąpił o wyrażenie zgody na wgląd do akt sprawy oraz wykonanie fotokopii/kserokopii dokumentów, ponieważ niezbędne były dla procesu likwidacji m.in. protokoły zeznań świadków i uczestników wypadku, protokół badania na zawartość alkoholu we krwi u uczestników zdarzenia oraz opinia biegłych. Dnia 17 kwietnia 2017 r. wydane zostało zarządzenie ze zgodą na wgląd do akt. Czynność została dokonana przez przedstawiciela zakładu ubezpieczeń dnia 10 maja 2018 r. Po prawomocnym zakończeniu postępowania przed sądem I instancji matka zmarłego pokrzywdzonego złożyła pozew cywilny przeciwko zakładowi ubezpieczeń WARTA S.A. i w związku z tym roszczeniem Sąd Okręgowy w Toruniu zwrócił się do Sądu Rejonowego w Golubiu-Dobrzyniu o nadesłanie akt postępowania.

W drugiej analizowanej sprawie w Sądzie Rejonowym w Golubiu-Dobrzyniu, postępowanie karne dotyczyło czynu z art. 177 § 2 k.k., zgodnie z treścią którego: „Jeżeli następstwem wypadku jest śmierć innej osoby albo ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.”. Dnia 7 grudnia 2018 r. prowadzący samochodem wjechał na drodze w rower. W wyniku zdarzenia kierujący rowerem poniósł śmierć. W notatce urzędowej sporządzonej na miejscu

zdarzenia zostały podane numery ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych kierującego pojazdem. Postanowienie o wszczęciu śledztwa zostało wydane dnia 11 grudnia 2018 r. O wszczęciu postępowania przygotowawczego zawiadomiono osobę, której przysługiwały uprawnienia zmarłego pokrzywdzonego. Dnia 16 stycznia 2019 r. PZU przysłał pismo z prośbą o wyrażenie zgody na wykonanie fotokopii wybranych dokumentów z akt postępowania karnego w związku z wypadkiem. PZU uzasadnił swój wniosek faktem, że w związku ze śmiercią poszkodowanej roszczenie złożyli członkowie rodziny, a analiza dokumentacji z postępowania jest niezbędna w celu ustalenia odpowiedzialności PZU za skutki wypadku. Dnia 22 stycznia 2019 r. wyrażona została zgoda na wykonanie fotokopii przez PZU. W celu przeprowadzenia tej czynności PZU udzielił jednemu z pracowników pełnomocnictwa substytucyjnego. Fotokopie akt zostały wykonane 30 stycznia 2019 r. Prokurator w dniu 28 lutego 2019 r. skierował do sądu akt oskarżenia o czyn z art. 177 § 2 k.k. PZU został powiadomiony o przesłaniu aktu oskarżenia do sądu pismem z dnia 1 marca 2019 r., a następnie po wyznaczeniu terminu rozprawy został zawiadomiony o jej terminie (doszło do prawidłowego i skutecznego doręczenia zawiadomienia). Żaden z przedstawicieli zakładu ubezpieczeń nie stawił się na rozprawie. Postępowanie przed sądem I instancji zostało prawomocnie zakończone, żadna ze stron nie wniosła apelacji. Dnia 19 czerwca 2019 r. PZU zwrócił się do sądu z prośbą o wskazanie, czy orzeczenie się uprawomocniło, a także o możliwość przesłania kopii akt oraz danych osobowych i adresowych uczestników. Dnia 24 czerwca 2019 r. została skierowana odpowiedź do PZU. W danym postępowaniu zakład ubezpieczeń nie podjął żadnych innych czynności.

W trzeciej analizowanej sprawie w Sądzie Rejonowym w Golubiu-Dobrzyniu, postępowanie karne dotyczyło czynu z art. 177 § 1 k.k., zgodnie z treścią którego: „Kto, naruszając, chociażby nieumyślnie, zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, powoduje nieumyślnie wypadek, w którym inna osoba odniosła obrażenia ciała określone w art. 157 § 1, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.”. Dnia 17 lipca 2019 r. doszło do zdarzenia – samochód nie ustąpił pierwszeństwa prawidłowo jadącemu rowerzyście, w wyniku czego doszło do naruszenia czynności narządu ciała na czas dłuższy niż 7 dni. Dnia 25 lipca 2019 r. wydano postanowienie o wszczęciu śledztwa. Powiadomiono o tym fakcie pokrzywdzonego rowerzystę. Zakład ubezpieczeń otrzymał informację o szkodzie komunikacyjnej z innego źródła niż prowadzone postępowanie karne. Dnia 6 maja 2019 r. ubezpieczyciel skierował pismo do Prokuratury Rejonowej w Golubiu-Dobrzyniu z prośbą o informacje dotyczące wyników

przeprowadzonych czynności i dokonanych ustaleń w sprawie oraz w jaki sposób zostało zakończone postępowanie, a także wskazanie danych adresowych i numerów PESEL uczestników zdarzenia. Dnia 8 maja 2019 r. zakład ubezpieczeń otrzymał odpowiedź (wskazano o jakie przestępstwo prowadzone było śledztwo, kto był uczestnikiem zdarzenia; postępowanie prowadzone było jeszcze w sprawie, ale wskazano, że dowody już zebrane wskazują na winę kierującego pojazdem mechanicznym; informacje o sposobie zakończenia postępowania oraz dane podejrzanego i pokrzywdzonego miały zostać przekazane zakładowi ubezpieczeń w późniejszym czasie, jednak ubezpieczyciel nie uzyskał już żadnego pisma). Postanowienie o przedstawieniu zarzutów o czyn z art. 177 § 1 k.k. zostało wydane dnia 9 września 2019 r. Po zamknięciu postępowania przygotowawczego prokurator skierował do sądu wnioski o warunkowe umorzenie postępowania. Dnia 30 października 2019 r. sąd wysłał zakładowi ubezpieczeń zawiadomienie o przesłaniu do sądu wniosku o warunkowe umorzenie postępowania. Na posiedzeniu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania nie stawił się przedstawiciel zakładu ubezpieczeń, obecny był jedynie pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k. Postępowanie przed sądem I instancji zostało prawomocnie zakończone, żadna ze stron nie wniosła apelacji, również ubezpieczyciel nie skorzystał z przysługującego mu uprawnienia do złożenia apelacji od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydanego na posiedzeniu.

Tylko w dwóch z pięciu przeanalizowanych sprawach organy będące na miejscu zdarzenia podjęły czynności zmierzające do ustalenia danych dotyczących ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, jednak nawet w tych sytuacjach nie spowodowało to podjęcia kolejnych czynności, m.in. nie doszło do zawiadomienia zakładów ubezpieczeń o wszczęciu postępowania przygotowawczego ani pouczenia ich o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego (które przysługiwały im na podstawie treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k.). W każdej z analizowanych spraw zakłady ubezpieczeń ograniczyły podejmowane czynności wyłącznie do przeglądania akt i dokonywania z nich fotokopii oraz kierowania do organów procesowych pism o udzielenie określonych informacji, które były istotne dla prowadzonych postępowań likwidacyjnych. Ubezpieczyciele jako podstawy wnioskowanych czynności wskazywali nie przepis art. 49 § 3 k.p.k., ale przepisy ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Mimo ujawnienia się zakładów ubezpieczeń w analizowanych sprawach, po podjęciu przez nie pierwszych czynności, organy w postępowaniu karnym w dalszej kolejności ograniczały się wyłącznie do zawiadomienia ich o terminie rozprawy albo posiedzenia w

sądzie I instancji (z wyjątkiem jednej sprawy, w której zakład ubezpieczeń został również zawiadomiony o powołaniu biegłego). Zakłady ubezpieczeń nie brały jednak udziału w rozprawie albo posiedzeniu, nie korzystały także z innych uprawnień jak możliwość sprzeciwienia się wnioskowi o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy, wnioskowi o dobrowolne poddanie się karze, czy złożenie apelacji od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu.

4.2 Obowiązek naprawienia szkody przez sprawcę wypadku komunikacyjnego a zobowiązanie zakładu ubezpieczeń do naprawienia szkody z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych

Każdy stosunek prawny wynikający z umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych ma charakter akcesoryjny wobec stosunku prawnego powstającego wskutek wyrządzenia szkody osobie trzeciej. Z samego określenia „ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej” wynika, że przedmiot ubezpieczenia w ramach takiej umowy związany jest ściśle z odpowiedzialnością cywilną ubezpieczonego, a stosunek ubezpieczenia ma charakter akcesoryjny do stosunku odszkodowawczego, który powstaje między ubezpieczonym a poszkodowanym⁸⁰⁷. W związku z tym obowiązek wypłaty odszkodowania z ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych może zaktualizować się dopiero, gdy zgodnie z przepisami prawa cywilnego ubezpieczony będzie ponosił odpowiedzialność cywilną za doznaną przez poszkodowanego szkodę i będzie zobowiązany do jej naprawienia. Warunkiem koniecznym dla istnienia odpowiedzialności gwarancyjnej zakładu ubezpieczeń jest zatem odpowiedzialność cywilna ubezpieczonego. Akcesoryjny charakter ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych wyraża się także w zasadzie, że rozmiar obowiązku odszkodowawczego ubezpieczonego determinuje rozmiar obowiązku świadczenia zakładu ubezpieczeń. Ta zależność jest jednak jednostronna, bowiem zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela nie może być szerszy niż zakres odpowiedzialności ubezpieczonego, ale odpowiedzialność ubezpieczyciela może być węższa niż odpowiedzialność ubezpieczonego. W takiej sytuacji odszkodowanie wypłacane przez zakład ubezpieczeń będzie mniejsze niż odszkodowanie, do zapłaty którego byłby zobowiązany ubezpieczony. Różnicę będzie musiał pokryć ubezpieczony z własnych

⁸⁰⁷ E. Kowalewski, *Istota ubezpieczenia...*, s. 6.

środków⁸⁰⁸. Zasada akcesoryjności na gruncie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych odzwierciedlona została w treści przepisu art. 36 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, który stanowi, że odszkodowanie ustala się i wypłaca w granicach odpowiedzialności cywilnej posiadacza lub kierującego pojazdem mechanicznym, najwyżej jednak do ustalonej w umowie ubezpieczenia sumy gwarancyjnej.

Jedną z podstawowych norm określających zakres odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń jest przepis art. 35 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Zgodnie z jego treścią ubezpieczeniem objęta jest odpowiedzialność cywilna każdej osoby, która kierując pojazdem mechanicznym w okresie trwania odpowiedzialności ubezpieczeniowej, wyrządziła szkodę w związku z ruchem tego pojazdu. Przesądza to o akcesoryjności odpowiedzialności gwarancyjnej ubezpieczyciela wobec odpowiedzialności sprawcy szkody⁸⁰⁹. Ta zasada została potwierdzona w orzecznictwie Sądu Najwyższego. W 1976 r. Sąd Najwyższy wyraził zdanie, że ubezpieczyciel jest zobowiązany do pokrycia szkód, które wyniknęły z wypadku komunikacyjnego, w zakresie odpowiedzialności sprawcy wypadku⁸¹⁰. Również w aktualnym orzecznictwie można znaleźć potwierdzenie dla wcześniej wyrażonej zasady, bowiem z tytułu ustawowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych zakład ubezpieczeń wypłaca świadczenie wtedy, gdy posiadacz lub kierowca pojazdu mechanicznego są zobowiązani na podstawie przepisów kodeksu cywilnego do odszkodowania za szkodę wyrządzoną przez ruch pojazdu mechanicznego. Jednak odszkodowanie ubezpieczeniowe należne jest z tytułu odpowiedzialności tzw. gwarancyjnej, a nie sprawczej, jak na gruncie przepisów kodeksu cywilnego. Podstawą prawną dla powstania roszczenia o odszkodowanie ubezpieczeniowe jest więc stosunek prawny ubezpieczenia, a przesłanką powstanie szkody wskutek zajścia wypadku ubezpieczeniowego⁸¹¹.

⁸⁰⁸ J. Nawracała, *Podstawy odmowy lub ograniczenia wypłaty odszkodowania w ubezpieczeniach OC*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2005, nr 11-12, s. 4-5.

⁸⁰⁹ D. Fuchs, *Odpowiedzialność ubezpieczyciela w ubezpieczeniu OC posiadaczy pojazdów mechanicznych na tle orzecznictwa sądowego*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2007, nr 1, s. 123-124.

⁸¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 1976 r., sygn. akt IV CR 172/76, Legalis nr 19482.

⁸¹¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 lipca 2001 r., sygn. akt II CKN 72/99, Legalis nr 51926.

Istotnym zagadnieniem, które należy omówić, jest kwestia karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody przez sprawcę wypadku komunikacyjnego i jego ochrona wynikająca z obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. Wyjaśnienia wymaga więc kwestia, czy orzeczenie naprawienia szkody jest dopuszczalne w sytuacji, w której oskarżony jest objęty ochroną ubezpieczenia wynikającą z umowy OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. Na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. Sąd Najwyższy wykluczył taką możliwość zarówno w stosunku do orzekania obowiązku naprawienia szkody jako środka probacyjnego, jak również w sytuacji orzekania go jako środka dodatkowego przy wymierzaniu kary ograniczenia wolności⁸¹². Sąd Najwyższy przyjął wówczas, że wobec niedopuszczalności powództwa cywilnego o naprawienie szkody wyrządzonej przez ruch pojazdu mechanicznego w wypadku, gdy w związku z obowiązkowym ubezpieczeniem od odpowiedzialności cywilnej PZU wypłaca świadczenia, zastosowanie w takiej sytuacji naprawienia w całości albo w części szkody wyrządzonej przestępstwem należy uznać za niedopuszczalne⁸¹³.

Na gruncie przepisów kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego z 1997 r. Sąd Najwyższy uznał, że korzystanie przez sprawcę przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji z ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów nie wyłącza ani nakazu orzeczenia obowiązku naprawienia szkody, ani możliwości orzeczenia – zamiast tego obowiązku – nawiązki⁸¹⁴. Sąd Najwyższy podkreślił, że obowiązek naprawienia szkody, jak też nawiązka, są elementami systemu środków reagowania prawa karnego wobec sprawcy przestępstwa. Niezależnie więc od kompensacyjnej funkcji tych środków, zmierzających do zaspokojenia pokrzywdzonego, każdy z nich spełnia funkcję penalną. Orzeczenie tych środków na wniosek pokrzywdzonego jest częścią konsekwencji popełnienia przestępstwa i poniesienia odpowiedzialności karnej. Ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych nie stanowi jednak ubezpieczenia od odpowiedzialności karnej, chociaż może mieć oczywiście wpływ na tryb pokrycia szkody wyrządzonej przez sprawcę w tym znaczeniu, że w chwili orzekania szkoda nie będzie

⁸¹² P. Wawszczak, *Środki karne o charakterze kompensacyjnym a odpowiedzialność gwarancyjna zakładu ubezpieczeń*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2008, nr 1, s. 113-114.

⁸¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 1972 r., sygn. akt V KRN 82/72, Legalis nr 16144; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 października 1972 r., sygn. akt V KRN 424/72, Legalis nr 16621.

⁸¹⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2000 r., sygn. akt I KZP 5/00, Legalis nr 47452.

istniała wskutek jej pokrycia przez zakład ubezpieczeń lub będzie istniał stan zobowiązania ubezpieczyciela do pokrycia szkody⁸¹⁵.

Kolejnym orzeczeniem, na które warto wskazać, jest wyrok z dnia 13 maja 2005 r.⁸¹⁶. Sąd Najwyższy uznał w nim, że sprawcy wypadku komunikacyjnego, którego odpowiedzialność odszkodowawcza została objęta umową obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, nie przysługuje wobec ubezpieczyciela roszczenie o zwolnienie go przez tego ubezpieczyciela z obowiązku naprawienia szkody wobec poszkodowanego. Sprawca wypadku komunikacyjnego nie mógłby także skutecznie żądać zwrotu kwoty uiszczonej przez ubezpieczonego tytułem nałożonego obowiązku naprawienia szkody. Obowiązek spełnienia świadczenia odszkodowawczego spoczywający na zakładzie ubezpieczeń wynika z umowy ubezpieczenia OC sprawcy szkody, w której ubezpieczyciel zagwarantował naprawienie szkody wyrządzonej przez ubezpieczonego⁸¹⁷. Ponownie Sąd Najwyższy w 2006 r. wskazał, że sprawca wypadku komunikacyjnego, od którego zasądzono nawiązkę, nie może domagać się od zakładu ubezpieczeń – na podstawie umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów – zwrotu nawiązki zapłaconej pokrzywdzonemu⁸¹⁸. Ta uchwała stanowiła odpowiedź na jedno z wielu pytań powstałych wokół instytucji wówczas karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i orzekanej zamiast niego nawiązki na rzecz pokrzywdzonego. W wyżej wskazanym orzeczeniu Sąd Najwyższy skupił się na karnoprawnym charakterze nawiązki i obowiązku naprawienia szkody. W uchwale stwierdził, że nawiązka jest środkiem odpowiedzialności karnej, gdy ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych chroni sprawcę szkody jedynie przed odpowiedzialnością cywilną. Poza tym zakład ubezpieczeń odpowiada tylko w zakresie odpowiedzialności cywilnej sprawcy, obowiązek naprawienia szkody lub nawiązka mogą być natomiast orzeczone w wysokości przewyższającej szkodę. W opinii Sądu Najwyższego postępowanie karne, którego celem jest rozstrzygnięcie o odpowiedzialności karnej sprawcy wypadku, nie jest postępowaniem o naprawienie szkody w rozumieniu przepisu art. 20 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli

⁸¹⁵ Ibidem.

⁸¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2005 r., sygn. akt IV CK 406/04, Legalis nr 70460.

⁸¹⁷ M. Bączyk, B. Janiszewska, *Obowiązkowe ubezpieczenie...*, s. 53-54.

⁸¹⁸ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2006 r., sygn. akt III CZP 129/06, Legalis nr 79176.

Komunikacyjnych⁸¹⁹. Zdaniem D. Krzyżanowskiego argumentacja Sądu Najwyższego była nietrafna, bowiem wyrok, w którym orzeczono obowiązek naprawienia szkody lub, zamiast tego obowiązku, nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, jest jednocześnie orzeczeniem o odpowiedzialności karnej oraz odpowiedzialności kompensacyjnej. Spełniając więc orzeczone świadczenie, sprawca równolegle wykonywał środek karny, a także wyrównywał szkodę cywilnoprawną, którą zgodnie z umową ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, zobowiązany był pokryć zakład ubezpieczeń. W związku z tym w sytuacji, w której wobec sprawcy zdarzenia drogowego, posiadającego obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych orzeczono w postępowaniu karnym obowiązek naprawienia szkody lub nawiązkę, który wykonał ów środek, powinien mieć możliwość domagania się od swojego ubezpieczyciela zwrotu spełnionego świadczenia⁸²⁰.

Do zmiany linii orzeczniczej doszło w 2011 r., kiedy Sąd Najwyższy orzekł, że sprawca wypadku komunikacyjnego, wobec którego zastosowano środek karny polegający na obowiązku naprawienia szkody, może domagać się od ubezpieczyciela – na podstawie umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów – zwrotu świadczenia zapłaconego na rzecz pokrzywdzonego⁸²¹. W chwili wydawania wyżej wskazanej uchwały charakter prawny obowiązku naprawienia szkody nie był postrzegany jednolicie. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazywano często na funkcję kompensacyjną obowiązku naprawienia szkody⁸²². Sąd Najwyższy w uchwale z 2011 r. uznał, że funkcja penalna nie jest jedyną ani też nie wykazuje przewagi nad funkcją kompensacyjną. Sama nazwa tego środka wskazywała bowiem, że jego istotą powinno być naprawienie wyrządzonej przestępstwem szkody. Warunkiem orzeczenia obowiązku naprawienia szkody w wyroku karnym było istnienie w dacie wyrokowania szkody w całości lub części, nie orzekało się go zatem, jeżeli szkoda została naprawiona przez sprawcę albo inną osobę. Ani tego środka, ani też nawiązki stanowiącej substytut naprawienia szkody, jak również zadośćuczynienia nie orzekało się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnienia

⁸¹⁹ Ibidem.

⁸²⁰ D. Krzyżanowski, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 21 grudnia 2006 r.*, „Palestra” 2010, nr 3, s. 270.

⁸²¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r., sygn. akt III CZP 31/11, Legalis nr 344776.

⁸²² Funkcja kompensacyjna została wyróżniona w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2002 r., sygn. akt II KKN 385/01, Legalis nr 59473 oraz w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2005 r., sygn. akt V KK 355/04, Legalis nr 71092; funkcja represyjna została wskazana w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2009 r., sygn. akt V KK 124/09, Legalis nr 274079 oraz w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2006 r., sygn. akt III CZP 129/06, Legalis nr 79176.

przestępstwa było przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono. Jeżeli orzeczone środki karne nie pokrywały całej szkody, pokrzywdzony mógł dochodzić dodatkowych roszczeń w postępowaniu cywilnym. Przepisy kodeksu karnego oraz kodeksu postępowania karnego wskazywały, że przy orzekaniu tego środka karnego, a także nawiązki czy zadośćuczynienia, chodziło nie tylko o represję wobec sprawcy, czy jego resocjalizację, ale także, a nawet przede wszystkim, o naprawienie wyrządzonej pokrzywdzonemu szkody⁸²³. Zatem brak przewagi funkcji penalnej środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody nad funkcją kompensacyjną nie pozwoliło, w ocenie Sądu Najwyższego, podzielić argumentacji zastosowanej w przytoczonej wyżej uchwale z dnia 21 grudnia 2006 r. Zdaniem M. Frasa, mając na względzie rozbieżności istniejące wówczas między środkami karnymi i roszczeniami cywilnoprawnymi, istniały uzasadnione przesłanki do odmowy przyznania skazanemu uprawnienia do żądania od ubezpieczyciela zwrotu kosztów wydatkowanych tytułem środków orzeczonych na rzecz uprawnionych. Takie rozwiązanie pełniłoby doniosłą funkcję społeczną. Naturalną reakcją sprawcy wypadku powinno być bowiem dążenie do naprawienia wyrządzonej szkody. Jeśli natomiast orzeczenie sądu karnego ma spełniać funkcję represyjną, prewencyjną, czy też wychowawczą, sprawca powinien ponosić osobiście konsekwencje czynu przestępczego⁸²⁴. Wskazał również, że nałożenie na sprawcę środka karnego powinno uwzględniać zapewnienie poszkodowanemu funduszy niezbędnych do pokrycia bieżących wydatków poniesionych w związku z wypadkiem. Wprowadzenie ubezpieczeń obowiązkowych ma zaś stanowić formę realizacji postulatu ochrony interesu pokrzywdzonego w wypadku drogowym⁸²⁵. W literaturze pojawiło się również zdanie, że ustawodawca winien uwolnić orzekany w postępowaniu karnym obowiązek naprawienia szkody od reguł karania, pozostawiając jednak tę materię w kodeksie karnym, co miało nadać środkom karnym wyłącznie cywilnoprawny charakter⁸²⁶. Z drugiej jednak strony pojawiały się argumenty przemawiające za stanowiskiem przyjętym przez Sąd Najwyższy. W opinii M. Krajewskiego zaspokojenie poszkodowanego przez ubezpieczonego powoduje jednocześnie wykonanie przez niego

⁸²³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r., sygn. akt III CZP 31/11, Legalis nr 344776.

⁸²⁴ M. Fras, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r. (III CZP 31/11) w sprawie wpływu karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody na zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela z tytułu umowy ubezpieczenia OC*, „Prawo Asekuracyjne” 2012, nr 2, s. 101.

⁸²⁵ *Ibidem*.

⁸²⁶ M. Lubelski, *W kwestii cywilnoprawnego charakteru środka karnego obowiązku naprawienia szkody*, „Palestra” 2011, nr 12, s. 100.

cywilnoprawnego obowiązku odszkodowawczego. Zgodnie z ogólnymi założeniami oznaczało to, że ubezpieczony może domagać się zwrotu spełnionego świadczenia od ubezpieczyciela. Fakt, że odpowiedzialności cywilnoprawnej towarzyszyła także odpowiedzialność karna, w żaden sposób nie przemawiał na rzecz niemożliwości dochodzenia tego roszczenia⁸²⁷. W związku z tym zwrotu świadczenia od ubezpieczyciela ubezpieczony powinien mieć możliwość domagać się jedynie w takim zakresie, w jakim spełnienie przez niego świadczenia doprowadziło do wygaśnięcia odpowiedzialności o charakterze cywilnoprawnym. Jeśli więc zakres karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody był szerszy niż obowiązek wynikający z prawa cywilnego lub obowiązek cywilnoprawny nie istniał, ubezpieczyciel nie musiał świadczyć w odpowiedniej części albo w ogóle⁸²⁸. Pojawił się również argument, że wykonanie przez sprawcę wypadku komunikacyjnego orzeczonego wobec niego środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody nie pozbawiało go możliwości wystąpienia przeciwko ubezpieczycielowi z roszczeniem regresowym na podstawie umowy obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych. Nie miało bowiem znaczenia, czy sprawca spełnił świadczenie wobec poszkodowanego dobrowolnie, czy też zobowiązany został do tego wyrokiem karnym. Skoro naprawił szkodę, może domagać się zwrotu spełnionego świadczenia⁸²⁹. W literaturze pojawił się także pogląd P. Wawaszczaka, zgodnie z którym stanowisko Sądu Najwyższego przyjęte w uchwale z dnia 13 lipca 2011 r. pozwoliło na sformułowanie wniosku, że regresem sprawcy wypadku komunikacyjnego, stanowiącego od strony prawa karnego przestępstwo komunikacyjne, a od strony prawa cywilnego czyn niedozwolony, objęta jest nie tylko kwota spełniona w wykonaniu środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę, ale również kwota nawiazki. Kierujący nie może jednak żądać od ubezpieczyciela zapłaty za niego kwot tytułem orzeczonego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę albo nawiazki. Takie żądanie oznaczałoby zwolnienie się z obowiązku osobistego wykonania środka karnego. Kierujący pojazdem może jednak żądać od zakładu ubezpieczeń zwrotu kwot spełnionych w wykonaniu środków karnych o charakterze kompensacyjnym. Ubezpieczyciel może natomiast podnosić zarzuty redukujące jego odpowiedzialność z

⁸²⁷ M. Krajewski, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 31/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 4, s. 282.

⁸²⁸ *Ibidem*.

⁸²⁹ J. Kornaszewska, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r., III CZP 31/11*, „Palestra” 2013, nr 7-8, s. 192.

tytułu umowy obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, jeżeli ten środek karny został orzeczony w zakresie większym niż szkoda lub dotyczył roszczenia już przedawnionego⁸³⁰.

Wyżej przywołane rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego zachowuje aktualność na gruncie obecnie obowiązującego przepisu art. 46 k.k. Za jego słuszością przemawia tym bardziej fakt, że po nowelizacji kodeksu karnego, która zaczęła obowiązywać 1 lipca 2015 r. obowiązek naprawienia szkody nie ma już charakteru karnego. Mimo że Sąd Najwyższy w wydanej uchwale odniósł się wyłącznie do prawnego charakteru obowiązku naprawienia szkody, należy wskazać, że pogląd ten dotyczy także środka kompensacyjnego w postaci nawiązki, co wynika z subsydiarnego charakteru tego środka względem obowiązku naprawienia szkody. W zakresie, w jakim wysokość nawiązki będzie przekraczać swoją wysokością wartość poniesionej przez pokrzywdzonego szkody, nawiązka ta będzie pełnić wyłącznie funkcję penalną i jej wykonanie przez sprawcę nie będzie w tym zakresie objęte regresem sprawcy w stosunku do zakładu ubezpieczeń. Ubezpieczyciel odpowiada bowiem wyłącznie w granicach cywilnoprawnej odpowiedzialności sprawcy⁸³¹. Za umożliwieniem skazanemu dochodzenia roszczeń od ubezpieczyciela przemawiają również względy praktyczne. Pozbawienie skazanego prawa do regresu prowadziłyby bowiem do nieuzasadnionego uprzywilejowania zakładu ubezpieczeń. Ubezpieczyciel zostałby zwolniony z ponoszenia kosztów związanych z zadośćuczynieniem roszczeniom poszkodowanego, jeżeli zostałyby spełnione przez sprawcę, wobec którego orzeczony został obowiązek naprawienia szkody. Prowadziłyby to w konsekwencji do sytuacji, w której, z punktu widzenia ubezpieczyciela, korzystniejsze byłoby zwlekanie z wypłatą pokrzywdzonemu odszkodowania i oczekiwanie, że skazany wcześniej poniesie związane z tym wydatki, których zwrotu nie będzie mógł żądać od ubezpieczyciela⁸³². Sens i cel ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej sprawcy polega na tym, aby w ostatecznym rozrachunku koszt naprawienia szkody pokrył zakład ubezpieczeń w zamian za zapłacone składki. Wyeliminowanie możliwości domagania się przez sprawcę objętego ochroną ubezpieczeniową OC zwrotu tego co świadczył na rzecz poszkodowanego w istocie pozbawiałoby ubezpieczonego

⁸³⁰ P. Wawaszczak, *Zobowiązanie ubezpieczyciela z umowy obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych do zwrotu spełnionych przez kierującego świadczeń pieniężnych w wykonaniu środka karnego o charakterze kompensacyjnym*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2014, nr 1, s. 68.

⁸³¹ D. Krzyżanowski, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego...*, s. 265.

⁸³² J. Gašior, *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody oraz nawiązka a ochrona sprawcy wypadku wynikająca z obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, w świetle nowelizacji Kodeksu karnego*, „Paragraf na drodze” 2015, nr 6, s. 15.

ochrony ubezpieczeniowej⁸³³. Należy więc podzielić zdanie J. Gąsiora, zgodnie z którym sam fakt posiadania przez sprawcę wypadku komunikacyjnego wykupionej polisy od odpowiedzialności cywilnej, pomimo że nie stanowi przeszkody w orzeczeniu względem niego środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody lub nawiązki, nie pozostaje jednak bez znaczenia przy ponoszeniu kosztów związanych z wykonywaniem tych środków oraz oceny ich wykonywania. W przypadku, gdyby po wydanym orzeczeniu karnym ubezpieczyciel sam uczynił zadość żądaniom pokrzywdzonego, naprawiając w ten sposób wyrządzoną przestępstwem szkodę, nałożony na skazanego obowiązek naprawienia szkody (lub nawiązkę) uważa się za wykonany. Natomiast w sytuacji, kiedy skazany samodzielnie naprawi wyrządzoną przez siebie szkodę, będzie on uprawniony do żądania od zakładu ubezpieczeń zwrotu poniesionych wydatków, zgodnie z postanowieniami zawartej przez niego umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych⁸³⁴.

4.3 Świadczenie kulancyjne a zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.

Kulancja ubezpieczeniowa nie została jeszcze zdefiniowana przez ustawodawcę, brak jest jej definicji legalnej. Obecnie więc kształt tej instytucji został oparty o poglądy przedstawicieli doktryny oraz orzecznictwo sądów, a przesłanki dopuszczające wypłatę takiego świadczenia zakłady ubezpieczeń ustalają w postaci zarządzeń, regulaminów, czy też innych postanowień wewnętrznych. Porządkują one tryb oraz zasady wypłacania tych świadczeń poprzez określenie przesłanek warunkujących dopuszczalność wypłaty, a także doprecyzowanie procedur i reguł ich przyznawania⁸³⁵.

Kulancja ubezpieczeniowa zachodzi w sytuacji, w której zakład ubezpieczeń w sposób częściowy lub pełny wypłaca ubezpieczenie, gdy z formalno-prawnego punktu widzenia nie istnieje po jego stronie obowiązek spełnienia tego świadczenia lub też, gdy istnienie albo zakres obowiązku spełnienia świadczenia przez zakład ubezpieczeń jest sporny (kwestionowany przez ubezpieczyciela)⁸³⁶. Świadczenie kulancyjne określane

⁸³³ A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń...*, s. 256-257.

⁸³⁴ Ibidem.

⁸³⁵ Ł. Mazurczak, *Świadczenie kulancyjne a regres ubezpieczeniowy*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2015, nr 2, s. 50-51.

⁸³⁶ M. Orlicki, *Instytucja kulancji w polskim prawie ubezpieczeniowym*, „Prawo Asekuracyjne” 1998, nr 4, s. 27.

jest jako świadczenie uznaniowe, przekazywane *ex gratia*, „z łaski” zakładu ubezpieczeń lub jako świadczenie wypłacane w drodze wyjątku. W związku z tym ubezpieczający nie ma roszczenia o świadczenie kulancyjne, ubezpieczyciel nie posiada zaś obowiązku jego zapłaty⁸³⁷. Obecnie wykształcił się podział na dwa rodzaje świadczenia kulancyjnego. Pierwszy – kulancja dyspensywna – występuje, gdy mimo istnienia ochrony ubezpieczeniowej zakład ubezpieczeń ma podstawy do odmowy spełnienia świadczenia, np. w sytuacji ziszczenia się jednego z wyłączeń odpowiedzialności zawartych w treści umowy ubezpieczenia. Kulancja dyspensywna motywowana jest z reguły chęcią uwzględnienia słusznego interesu ubezpieczonego podmiotu. Drugi rodzaj – kulancja marketingowa – dotyczy sytuacji, gdy świadczenie spełniane jest w celu realizacji krótko- lub długoterminowych celów biznesowych ubezpieczyciela, np. celem poprawy wizerunku wśród obecnych oraz potencjalnych klientów albo wsparcia planowanej kampanii marketingowej⁸³⁸. Ubezpieczyciel, który dokonuje wypłaty tego świadczenia na zasadzie kulancji, powinien zaznaczyć, że czyni to nie dlatego, że dostrzega oraz uznaje ciążyący na sobie obowiązek płynący z umowy ubezpieczenia, ale świadczy mimo nieistnienia tego obowiązku umownego. W związku z tym ubezpieczający, który otrzymał świadczenie kulancyjne, nie będzie mógł zasadnie twierdzić, że zakład ubezpieczeń uznał jego roszczenie co do zasady, nie będą mu się również należały odsetki za opóźnienia w wypłacie świadczenia. Zakład ubezpieczeń wypłacając świadczenie kulancyjne działa więc wyłącznie w oparciu o normy moralne – zasady współżycia społecznego, zasadę słuszności, zasadę uczciwego obrotu, a także uwzględnia własny interes rynkowy⁸³⁹.

W literaturze podstaw kulancji dopatruje się w treści przepisu art. 411 k.c. (szczególnie w dwóch pierwszych punktach – nie można żądać zwrotu świadczenia: jeżeli spełniający świadczenie wiedział, że nie był zobowiązany do świadczenia, chyba że spełnienie świadczenia nastąpiło z zastrzeżeniem zwrotu⁸⁴⁰ albo w celu uniknięcia przymusu lub w wykonaniu nieważnej czynności prawnej; jeżeli spełnienie świadczenia czyni zadość zasadom współżycia społecznego)⁸⁴¹. Należy podzielić ten pogląd w pełni,

⁸³⁷ E. Kowalewski, M. Serwach, *Kulancja ubezpieczeniowa*, „Prawo Asekuracyjne” 2008, nr 3, s. 4.

⁸³⁸ Ł. Mazurczak, *Świadczenie kulancyjne...*, s. 52.

⁸³⁹ M. Orlicki, *Instytucja kulancji...*, s. 27.

⁸⁴⁰ D. Fuchs, *Implikacje spełnienia świadczenia kulancyjnego przez ubezpieczyciela w szczególności dla jego prawa regresu wobec sprawcy szkody*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2009, nr 7, s. 27.

⁸⁴¹ E. Kowalewski, M. Serwach, *Kulancja...*, s. 7; M. Orlicki, *Instytucja kulancji...*, s. 29; D. Fuchs, *Implikacje spełnienia świadczenia...*, s. 27; odmiennie P. Sury, *Świadczenie kulancyjne jako świadczenie należne*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2011, nr 2, s. 55-56.

ponieważ wyłącznie tylko w ten sposób można racjonalnie uzasadnić dlaczego wykonanie takiego zobowiązania zależy od woli zakładu ubezpieczeń, a jednocześnie też jest niezaskarżalne. Zasady współzycia społecznego mogą bowiem usprawiedliwiać spełnienie świadczenia kulacyjnego i czynić je definitywnym, nie tworząc prawa podmiotowego ani nie tworząc żadnych roszczeń w tym względzie⁸⁴².

Aby świadczenie zakładu ubezpieczeń mogło być określane mianem świadczenia kulacyjnego, konieczne będzie kumulatywne spełnienie kilku przesłanek. Po pierwsze, podmiotem uprawnionym do świadczenia kulacyjnego musi być wyłącznie ubezpieczający lub inny podmiot wskazany w umowie ubezpieczenia (w przypadku umów ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych mogą być to również osoby trzecie). Następnie, konieczna jest wiedza ubezpieczyciela o braku odpowiedzialności za dane zdarzenie szkodowe (zakład ubezpieczeń świadczy bez obowiązku umownego bądź obowiązku wynikającego z konkretnego przepisu ustawy), przy jednoczesnej akceptacji tego faktu przez uprawnionego, który jednocześnie wnosi o świadczenie *ex gratia*. Procedura przyznawania i wypłaty świadczenia kulacyjnego nie podlega trybowi dochodzenia roszczeń ubezpieczeniowych (likwidacyjnym, sądowym, odwoławczym)⁸⁴³.

W kontekście świadczenia kulacyjnego należy także rozważyć możliwość dochodzenia roszczenia regresowego przez zakład ubezpieczeń w wyniku spełnienia wyżej wskazanego świadczenia. Jeżeli kulancję ubezpieczeniową rozpatrywać będziemy na gruncie przepisu art. 828 § 1 k.c. („Jeżeli nie umówiono się inaczej, z dniem zapłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela roszczenie ubezpieczającego przeciwko osobie trzeciej odpowiedzialnej za szkodę przechodzi z mocy prawa na ubezpieczyciela do wysokości zapłaconego odszkodowania. Jeżeli zakład pokrył tylko część szkody, ubezpieczającemu przysługuje co do pozostałej części pierwszeństwo zaspokojenia przed roszczeniem ubezpieczyciela”), to świadczenie to musi być spełnione w granicach udzielonej ochrony ubezpieczeniowej przez ubezpieczyciela. W przypadku więc zastosowania uzasadnionej okolicznościami kulancji dyspensywnej i w razie wypłaty odszkodowania, na ubezpieczyciela przechodzi prawo regresu wobec sprawcy szkody⁸⁴⁴. Zdaniem Ł. Mazurczaka za nieuzasadnione natomiast należy uznać wszczęte na mocy przepisu art. 828 k.c. postępowanie regresowe, które nie jest związane z umową

⁸⁴² E. Kowalewski, M. Serwach, *Kulancja...*, s. 7.

⁸⁴³ Ł. Mazurczak, *Świadczenie kulacyjne...*, s. 55-56; E. Kowalewski, M. Serwach, *Kulancja...*, s. 9-10.

⁸⁴⁴ D. Fuchs, *Implikacje spełnienia świadczenia kulacyjnego...*, s. 29.

ubezpieczenia⁸⁴⁵. W przypadku bowiem świadczenia kulancyjnego zakład ubezpieczeń nie ma obowiązku dokonania jakiegokolwiek wypłaty ani ubezpieczający nie posiada tzw. roszczenia o świadczenie kulancyjne, w szczególności nie może skutecznie go dochodzić przed sądem⁸⁴⁶. Według E. Kowalewskiego i M. Serwach dochodzi jednak do wyrządzenia szkody i nie może być uzasadnienia dla „cywilnej bezkarności” osoby, która wyrządziła ubezpieczającemu szkodę w warunkach istnienia jego odpowiedzialności cywilnej. W związku z tym ubezpieczyciel powinien mieć możliwość zastosowania reguł prawnych regresu, jednak nie na podstawie przepisu art. 828 k.c., ale na podstawie umowy cesji wierzytelności (art. 509 i nast. k.c.)⁸⁴⁷. Zdaniem M. Krajewskiego przepis art. 828 k.c. ma zastosowanie jedynie w sytuacji, gdy zakład ubezpieczeń płaci odszkodowanie należne z umowy ubezpieczenia. Przepisu tego nie można natomiast stosować w razie spełnienia świadczenia z innego tytułu, w tym także dobrowolnie w ramach tzw. kulancji ubezpieczeniowej⁸⁴⁸.

Z punktu widzenia prawa karnego procesowego, gdyby doszło do popełnienia przestępstwa, np. kradzieży mienia, które objęte było ubezpieczeniem w wyniku umowy zawartej między zakładem ubezpieczeń a ubezpieczonym, to na gruncie przepisów prawa karnego procesowego ubezpieczony ten stałby się pokrzywdzonym na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., zaś zakład ubezpieczeń wobec spełnienia świadczenia wynikającego z owej umowy byłby pokrzywdzonym w świetle normy art. 49 § 3 k.p.k. W przypadku jednak, gdyby zakład ubezpieczeń wypłacił ubezpieczonemu świadczenie bez wynikającego z umowy ubezpieczenia obowiązku, to pozycja ubezpieczonego nie uległaby zmianie, w dalszym ciągu spełniałby przesłanki, aby uzyskać status pokrzywdzonego na podstawie regulacji art. 49 § 1 k.p.k. Spełnienie przez zakład ubezpieczeń świadczenia kulancyjnego należy w takiej sytuacji rozpatrzyć na gruncie normy art. 49 § 3 k.p.k., czyli sytuacji, w której ubezpieczyciel może być pokrzywdzonym w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Oczywiście w przypadku spełnienia świadczenia kulancyjnego, zastosowania nie będzie miała przesłanka „jest zobowiązany do jej pokrycia”, ponieważ świadczenie kulancyjne jest świadczeniem całkowicie dobrowolnym i niewynikającym z realizacji umowy ubezpieczenia⁸⁴⁹.

⁸⁴⁵ Ł. Mazurczak, *Świadczenie kulancyjne...*, s. 59.

⁸⁴⁶ E. Kowalewski, M. Serwach, *Kulancja...*, s. 12.

⁸⁴⁷ *Ibidem*.

⁸⁴⁸ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz...*, s. 644.

⁸⁴⁹ Ł. Mazurczak, *Świadczenie kulancyjne...*, s. 60.

Potwierdzeniem jest wyżej wskazana treść przepisu art. 411 pkt 1 oraz pkt 2 k.c. będącego podstawą świadczenia kulancyjnego, który stanowi wprost, że nie można żądać zwrotu świadczenia: jeżeli spełniający świadczenie wiedział, że nie był zobowiązany do świadczenia, chyba że spełnienie świadczenia nastąpiło z zastrzeżeniem zwrotu albo w celu uniknięcia przymusu lub w wykonaniu nieważnej czynności prawnej albo jeżeli spełnienie świadczenia czyni zadość zasadom współżycia społecznego.

Należy jednak rozpatrzyć możliwość uzyskania statusu pokrzywdzonego przez zakład ubezpieczeń na podstawie przesłanki „pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo”. Uwzględniając wyłącznie wykładnię literalną, zakład ubezpieczeń w wyniku spełnienia świadczenia kulancyjnego miałby możliwość uzyskania statusu pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., pokrył bowiem szkodę, która została wyrządzona pokrzywdzonemu przez przestępstwo (sprawca przestępstwa jest jednocześnie podmiotem odpowiedzialnym cywilnie za wyrządzenie tej szkody). Prowadząc rozważania na ten temat nie można jednak ograniczyć się do wykładni literalnej normy art. 49 § 3 k.p.k. Co prawda jednym z celów postępowania karnego jest uwzględnienie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności, co mogłoby stanowić argument za tym, aby w sytuacji, w której zakład ubezpieczeń pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przestępstwem, mógł uzyskać status pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (uwzględniając ponadto fakt, że między ubezpieczycielem a ubezpieczającym istnieje prawny stosunek ubezpieczenia). Nie można jednak zgodzić się z taką interpretacją przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Należy bowiem uznać, że owo pokrycie szkody przez zakład ubezpieczeń, które stanowi jedną z przesłanek wskazanych w regulacji art. 49 § 3 k.p.k. jest konsekwencją uprzedniego zobowiązania zakładu ubezpieczeń do pokrycia szkody wyrządzonej przestępstwem. Nie można przyjąć, że w obrębie jednego przepisu przesłanka zobowiązania do pokrycia szkody będzie dotyczyła tylko sytuacji, w których obowiązek świadczenia wynikał z umowy albo określonego przepisu ustawy, a przesłanka pokrycia szkody wszystkich sytuacji, w których ubezpieczyciel spełnia świadczenie, nawet jeżeli nie był to do tego zobowiązany w żaden sposób, a czyni to z uwagi na m.in. zasady współżycia społecznego. Zgodnie z treścią analizowanego już przepisu art. 805 § 1 k.c., przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie działania swego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku (zdarzenie powodujące powstanie obowiązku świadczenia po stronie ubezpieczyciela), a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić

składkę. Pojęcie szkody może być ujmowane w konkretnym stosunku ubezpieczenia inaczej niż ustawodawca wskazał to w przepisach kodeksu cywilnego, jednak każdorazowo musi wynikać z treści umowy lub ogólnych warunków umowy i pozostawać w zgodzie z *iuris cogentis*. Oznacza to, że ubezpieczyciel zobowiązany jest wypłacić odszkodowanie umownie ustalone przez strony stosunku ubezpieczenia. W przypadku więc, gdy doszło do spełnienia świadczenia kulancyjnego, czyli takiego, które nie miało swojego źródła w treści umowy ani ogólnych warunkach umowy, nie można mówić o spełnieniu przesłanki „pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo” na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. Również fakt, że w doktrynie wskazuje się, że przepis art. 828 k.c. nie ma zastosowania w razie spełnienia świadczenia z innego tytułu, w tym także dobrowolnie w ramach tzw. kulancji ubezpieczeniowej, a także istnieje dyskusja dotycząca możliwości dochodzenia roszczenia regresowego przez zakład ubezpieczeń po spełnieniu świadczenia kulancyjnego powoduje, że brak jest podstaw do przyjęcia, że zakład ubezpieczeń miałby np. możliwość złożenia wniosku o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem w postępowaniu karnym. Ponadto, nawet gdyby przyjąć, że zakład ubezpieczeń powinien mieć możliwość zastosowania reguł prawnych regresu na podstawie umowy cesji wierzytelności, to w takiej sytuacji nie mógłby być uznany za pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., ponieważ ubezpieczyciel musiałby być zobowiązany do pokrycia szkody w momencie popełnienia przestępstwa. Natomiast roszczenia cesjonariusza wierzytelności (w tym przypadku zakładu ubezpieczeń spełniającego świadczenie kulancyjne), w związku z naprawieniem szkody pokrzywdzonemu, wobec sprawcy przestępstwa mają jedynie charakter pochodny, a więc nie są one bezpośrednią konsekwencją popełnienia czynu zabronionego⁸⁵⁰. Wszystkie te kwestie wskazane powyżej prowadzą do wniosku, że zakład ubezpieczeń, który dokonał wypłaty świadczenia kulancyjnego, nie może być uznany za pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k.

⁸⁵⁰ A. Wolska, *Sytuacja prawna nabywcy wierzytelności o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 1, s. 166; zob. również wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 9 września 2010 r., sygn. akt II AKa 122/10, Legalis nr 329973.

Wnioski końcowe

W efekcie podjętych rozważań w niniejszej rozprawie doktorskiej, możliwe jest skonfrontowanie hipotez badawczych sformułowanych we wstępie pracy z wynikami przeprowadzonych badań naukowych.

Pierwsze pytanie badawcze dotyczyło kwestii zakresu podmiotowego pojęcia „zakład ubezpieczeń” na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., a w postawionej hipotezie wskazano, że pod pojęciem „zakład ubezpieczeń” ujętym w regulacji art. 49 § 3 k.p.k. należy rozumieć zarówno wszelkie zakłady ubezpieczeń, jak również Ubezpieczeniowe Fundusze Gwarancyjne i Polskie Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Po dokonaniu analizy treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. oraz zdefiniowaniu terminu „zakład ubezpieczeń” hipoteza ta została potwierdzona. Nie można ograniczyć zakresu podmiotowego obecnie obowiązującej normy art. 49 § 3 k.p.k. wyłącznie do zakładów ubezpieczeń, o których mowa jest w przepisie art. 3 ust. 1 pkt 18 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Istotny jest bowiem fakt, że w niektórych przypadkach, z uwagi na zakres zadań, które obowiązany jest wykonywać Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny, ponosi on wymierne koszty podobnie jak zakład ubezpieczeń. Podmiot ten również jest powołany do wypłacania niektórych świadczeń ubezpieczeniowych, m.in. zaspokajają roszczenia z tytułu ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych oraz ubezpieczeń OC rolników za szkody powstałe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w sytuacjach określonych w przepisach ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Mimo rozbieżności, które pojawiły się dotychczas w doktrynie oraz orzecznictwie, pozycja Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego powinna być zrównana z sytuacją zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego na podstawie normy art. 49 § 3 k.p.k. w obecnym brzmieniu. Ponadto, na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. pod pojęciem „zakład ubezpieczeń” należy rozumieć Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Podobnie jak Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny jest to instytucja *quasi*-ubezpieczeniowa, której jednym z istotnych zadań, na podstawie regulacji art. 122 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, jest organizowanie likwidacji szkód lub bezpośrednia likwidacja szkód spowodowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez posiadaczy pojazdów mechanicznych zarejestrowanych za granicą posiadających

ważne dokumenty ubezpieczeniowe wystawione przez zagraniczne biura narodowe, organizowanie likwidacji szkód lub bezpośrednia likwidacja szkód spowodowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez posiadaczy pojazdów mechanicznych zarejestrowanych w państwach Porozumienia Wielostronnego. Jego status jest więc tożsamy z pozycją, jaką zajmuje Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny. Nie można ograniczyć się wyłącznie do wykładni językowej interpretując pojęcie „zakład ubezpieczeń” ujęte w treści normy art. 49 § 3 k.p.k., konieczne jest więc posłużenie się w tym przypadku wykładnią celowościową rozszerzającą literalne brzmienie zakresu podmiotowego omawianego przepisu. Nie można jednocześnie podzielić poglądu, zgodnie z którym przepis art. 49 § 3 k.p.k. na zasadzie wyjątku uznaje za pokrzywdzonego podmiot, którego dobro prawne nie zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, a wyjątkowość tej regulacji zdaje się przemawiać za wąskim rozumieniem pojęcia „zakład ubezpieczeń” użytego w tym przepisie i nierozszerzaniem go o Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny oraz Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. „Wyjątkowość” omawianej regulacji polega oczywiście na tym, że ustawodawca przyznał zakładowi ubezpieczeń status pokrzywdzonego w sytuacji pośredniego pokrzywdzenia biorąc jednocześnie pod uwagę cel istnienia oraz zadania, które obowiązuje jest wykonywać ten podmiot. W treści przepisu art. 49 § 3 k.p.k. ustawodawca posłużył się sformułowaniem „za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń”, co nie jest równoznaczne ze zwrotem „pokrzywdzonym jest” użytym w § 1 tego przepisu. Tak jak zostało już wskazane, takie ujęcie może akcentować fakt, że w przypadku zakładu ubezpieczeń konieczne jest zaistnienie innych warunków, aby mógł realizować uprawnienia jako pokrzywdzony w postępowaniu karnym, aniżeli w kontekście osoby fizycznej lub innych osób prawnych, w stosunku do których wymagane będzie bezpośrednie naruszenie lub zagrożenie dobra prawnego przez przestępstwo.

W stosunku do następnego pytania, czyli jakie były przyczyny wprowadzenia regulacji umożliwiającej zakładowi ubezpieczeń udział w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia, została postawiona hipoteza badawcza, że głównym powodem ujęcia powyższej normy w przepisach kodeksu postępowania karnego z 1969 r. była pozycja zakładu ubezpieczeń, jaką zajmował w panującym wówczas ustroju politycznym. Z pewnością na początku należy wskazać, że projektodawcy kodeksu postępowania karnego z 1969 r. w żaden

sposób nie odnieśli się w uzasadnieniu projektu do kwestii przyznania zakładowi ubezpieczeń uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w sytuacji, w której doszło wyłącznie do jego pośredniego pokrzywdzenia. W czasie prac nad kodeksem postępowania karnego z 1969 r. obowiązywała Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona w dniu 22 lipca 1952 r., z której wynikało, że Polska Rzeczpospolita Ludowa jest państwem demokracji ludowej i organizuje gospodarkę planową, opierając się na przedsiębiorstwach stanowiących własność społeczną. Polska Rzeczpospolita Ludowa rozwijała życie gospodarcze na podstawie narodowego planu gospodarczego, w szczególności przez rozbudowę państwowego przemysłu socjalistycznego. W tym samym czasie krajowe zakłady ubezpieczeń działały na zasadach wyłączności i posiadały status jednostek gospodarki państwowej. W związku z tym uzasadnionym było ujęcie zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w sytuacji, gdy pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo, z uwagi na fakt, że ubezpieczenia były jednym z narzędzi podziału dochodu narodowego w postaci pieniężnej i jednym z ogniw systemu finansowego, a ich podstawową funkcją była redystrybucja dochodu narodowego poprzez gromadzenie i wydatkowanie środków pieniężnych, a w konsekwencji kształtowanie pieniężnych dochodów i wydatków różnych podmiotów. Warto zaznaczyć, że projektodawcy kodeksu postępowania karnego z 1997 r. również nie uzasadnili kwestii przyznania zakładowi ubezpieczeń uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w sytuacji jego pośredniego pokrzywdzenia. Ważne jest także, że przepis obecnie obowiązującego art. 49 § 3 k.p.k. w projektach kodeksu postępowania karnego z czerwca 1990 r., października 1990 r., grudnia 1991 r., listopada 1992 r., marca 1993 r. oraz sierpnia 1994 r. brzmiał: „Za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo”. Dopiero w projekcie kodeksu postępowania karnego złożonym w Sejmie w 1995 r. znalazło miejsce alternatywne ujęcie przesłanek, czyli pokrycie szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo albo zobowiązanie do jej pokrycia. Można z pewnością wskazać, że obecna regulacja art. 49 § 3 k.p.k. zawiera wszystkie te przypadki, które ujęte były na przestrzeni lat w kodeksie postępowania karnego z 1969 r., czyli zarówno pokrycie, jak i zobowiązanie do pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo. Pod tym względem takie sformułowanie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. należy ocenić pozytywnie, ponieważ w ten sposób nie mają miejsca wątpliwości interpretacyjne, które pojawiały się w trakcie obowiązywania kodeksu postępowania karnego z 1969 r.

Odpowiadając na pytanie, czy zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. ma prawo do rzetelnego procesu karnego, należy na początku wskazać na ogólną pozycję pokrzywdzonego w zakresie tego uprawnienia. Odnosząc się do regulacji obowiązujących w polskim porządku prawnym, obecnie mimo braku użycia przez polskiego ustawodawcę pojęcia rzetelnego procesu, normy konstytucyjne, w tym m.in. przepis art. 45 Konstytucji RP należy utożsamiać z prawem do rzetelnego procesu, którego odzwierciedleniem jest prawo każdego do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Norma ta ma zastosowanie w postępowaniu karnym nie tylko do oskarżonego, ale również pokrzywdzonego przestępstwem, jeżeli tylko zostało zainicjowane stadium postępowania sądowego. Natomiast prawo do rzetelnego procesu, które zostało zagwarantowane w regulacji art. 6 EKPC, służy w pierwszej kolejności ochronie interesów oskarżonego w postępowaniu karnym. Przepis ten został skonstruowany w taki sposób, że zakresem jego uregulowania objęte są przede wszystkim osoby, przeciwko którym skierowane jest oskarżenie w sprawie karnej. Z unormowania tego nie wynika więc wprost prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu karnego. Obecnie więc pokrzywdzony przestępstwem może wnieść skargę dotyczącą naruszenia prawa do rzetelnego procesu karnego do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka opierając się na innych przepisach Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, w szczególności wskazując w treści na naruszenie standardów adekwatnego i skutecznego śledztwa oraz prawa do skutecznego środka odwoławczego. W obecnie obowiązującym porządku prawnym możliwe jest jednak powoływanie się przez pokrzywdzonego na prawo do rzetelnego procesu na podstawie przepisu art. 6 EKPC, jeżeli pokrzywdzony w postępowaniu karnym dochodzi swoich roszczeń cywilnoprawnych. Jeżeli postępowanie karne nie będzie czyniło zadość standardom rzetelnego procesu wynikającym z treści przepisu art. 6 EKPC, pokrzywdzony nie będzie mógł w skardze do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka powoływać się na naruszenie regulacji art. 6 EKPC, jeżeli nie występował w postępowaniu karnym w związku z dochodzonymi przez siebie roszczeniami cywilnoprawnymi, bowiem tylko w takiej sytuacji przepis art. 6 EKPC gwarantuje pokrzywdzonemu prawo do rzetelnego procesu. Obecnie więc pozycja prawna pokrzywdzonego w postępowaniu karnym może być uregulowana przez przepis art. 6 EKPC, ale tylko wtedy, gdy można ustalić, że udział podmiotu związany jest z jego ustaleniem praw i obowiązków o charakterze cywilnym. W kontekście natomiast unormowań ujętych w dyrektywie 2012/29/UE tylko osoby fizyczne jako ofiary mogą

powoływać się bezpośrednio na regulacje wynikające z tego aktu prawnego w sytuacji, w której normy prawa krajowego będą niezgodne z przepisami owej dyrektywy albo gdy ustawodawca polski nie przewidzi w porządku prawnym norm zgodnych z dyrektywą 2012/29/UE obejmujących swoim zakresem także osoby prawne.

W związku z pytaniem o prawo zakładu ubezpieczeń do rzetelnego procesu karnego konieczne było przeprowadzenie rozważań w zakresie dwóch kwestii: po pierwsze, czy pokrzywdzony w postępowaniu karnym posiada prawo do rzetelnego procesu karnego, a dopiero w dalszej kolejności możliwe było ustalenie, czy zakład ubezpieczeń posiada prawo do rzetelnego procesu karnego jako podmiot „szczególny”, który nie musi na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. wykazać się bezpośrednim naruszeniem lub zagrożeniem jego dobra prawnego przez przestępstwo. Należy wskazać, że zakład ubezpieczeń, który bierze udział w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. w postępowaniu karnym, posiada prawo do rzetelnego procesu karnego w takim samym zakresie, w jakim uprawnienie to przysługuje pokrzywdzonemu na gruncie normy art. 49 § 1 k.p.k., z uwzględnieniem jednak faktu, że zakład ubezpieczeń jest osobą prawną i część regulacji oraz praw wynikających z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka nie ma do niego zastosowania, np. prawo do życia, czy zakaz niewolnictwa. Jak zostało ustalone w przeprowadzonych badaniach w niniejszej rozprawie doktorskiej, ustawodawca przyznając zakładowi ubezpieczeń status pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, zdecydował się na zapewnienie ubezpieczycielowi tożsamej pozycji w procesie, jaką charakteryzuje się podmiot bezpośrednio pokrzywdzony przestępstwem. Nie można więc w zakresie prawa do rzetelnego procesu karnego różnicować pozycji pokrzywdzonego na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k. oraz zakładu ubezpieczeń, który bierze udział w postępowaniu karnym w tej samej roli, tylko na podstawie regulacji art. 49 § 3 k.p.k. Ustawodawca w normach kodeksu postępowania karnego w żadnym miejscu nie ograniczył uprawnień ani roli zakładu ubezpieczeń jako pokrzywdzonego w stosunku do podmiotu, którego dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Do ubezpieczyciela odnosi się również jeden z celów postępowania karnego, tj. uwzględnienie prawnie chronionych interesów przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności. W tym kontekście ważne jest prawo pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń do rzetelnego procesu karnego, aby w pełni mógł realizować wszystkie przysługujące mu w postępowaniu karnym uprawnienia i doszło do rzeczywistego uwzględnienia jego prawnie chronionych interesów w tym procesie.

W odpowiedzi na pytanie, czy w obecnie obowiązującym kodeksie postępowania karnego zakład ubezpieczeń będący w postępowaniu karnym pokrzywdzonym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. posiada ten sam zakres uprawnień, którym charakteryzuje się pokrzywdzony na gruncie regulacji art. 49 § 1 k.p.k., po przeprowadzeniu kompleksowych rozważań, potwierdzona została postawiona we wstępie hipoteza badawcza stanowiąca o tożsamym zakresie uprawnień zakładu ubezpieczeń występującego w postępowaniu karnym w roli pokrzywdzonego na podstawie normy art. 49 § 3 k.p.k. oraz podmiotu bezpośrednio pokrzywdzonego przestępstwem, o którym jest mowa w regulacji art. 49 § 1 k.p.k. Mimo faktu, że ustawodawca uzależnił możliwość udziału zakładu ubezpieczeń w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego od kwestii pokrycia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez przestępstwo albo zobowiązania do jej pokrycia, a nie od bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego przez przestępstwo jak ma to miejsce w przypadku podmiotu określonego w treści normy art. 49 § 1 k.p.k., należy podkreślić, że pozycja wyżej wskazanych podmiotów w postępowaniu karnym jest taka sama. Zarówno pokrzywdzony na gruncie przepisu art. 49 § 1 k.p.k., jak i zakład ubezpieczeń na podstawie regulacji art. 49 § 3 k.p.k. są z mocy prawa stronami w postępowaniu przygotowawczym, zaś w postępowaniu sądowym tylko, jeżeli wstąpią w rolę oskarżyciela posiłkowego (a w przypadku pokrzywdzonego na podstawie normy art. 49 § 1 k.p.k. także oskarżyciela prywatnego). Ustawodawca na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego nie ograniczył w żaden sposób możliwości korzystania z praw pokrzywdzonego przez zakład ubezpieczeń. Jedyna różnica dotyczy kwestii dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych przez zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym, bowiem w tym przypadku możliwość realizacji tego uprawnienia zależna jest od tego, jakiego rodzaju roszczenia regresowe przysługują ubezpieczycielowi. Zagadnienie to zostanie jednak szerzej omówione w dalszej części podsumowania. W kontekście korzystania przez zakład ubezpieczeń z przysługujących mu praw należy wskazać, że ubezpieczyciel jako osoba prawna będzie wykonywał uprawnienia w postępowaniu karnym za pośrednictwem organów uprawnionych na podstawie przepisów kodeksu spółek handlowych do jego reprezentacji, prokurenta albo pełnomocnika niebędącego prokurentem (adwokata, radcę prawnego).

W odpowiedzi na pytanie, jakiego rodzaju roszczeń regresowych może dochodzić zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., należy potwierdzić postawioną na wstępie hipotezę badawczą, w której wskazane zostało,

że zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym może dochodzić wyłącznie roszczeń regresowych o charakterze typowym. Regres o charakterze nietypowym nie jest roszczeniem zwrotnym do sprawcy szkody będącego osobą trzecią, ale do osoby ubezpieczonej, czyli do podmiotu stosunku ubezpieczenia. Skutkuje to jednak odmienną sytuacją zakładów ubezpieczeń, którym przysługują roszczenia regresowe o charakterze nietypowym. Mogą one bowiem brać udział w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 49 § 3 k.p.k. i korzystać z uprawnień, które posiada pokrzywdzony w procesie z wyłączeniem jednego, czyli możliwości złożenia wniosku o naprawienie szkody. W ten sposób powstaje też różnica w pozycji i zakresie uprawnień zakładów ubezpieczeń, którym przysługują roszczenia regresowe o charakterze typowym oraz tych, które posiadają roszczenia regresowe nietypowe. Należy wskazać, że taki stan rzeczy powinien zostać utrzymany, zakład ubezpieczeń, któremu przysługują roszczenia regresowe o charakterze nietypowym nie powinien mieć możliwości dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych w postępowaniu karnym. Spowodowane jest to przede wszystkim faktem, że w takiej sytuacji zakład ubezpieczeń jest pokrzywdzonym, a sprawca przestępstwa występuje w roli oskarżonego. Podmioty te prezentują więc zasadniczo odmienne interesy w procesie, a jednocześnie łączy je umowa ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, na podstawie której ubezpieczony, czyli sprawca przestępstwa, jest chroniony przed osobistym ponoszeniem przez niego odpowiedzialności cywilnej za szkodę, którą wyrządził.

W odniesieniu do ostatniego z postawionych pytań badawczych, czy przepis art. 49 § 3 k.p.k. powinien zostać utrzymany w kodeksie postępowania karnego w obecnym kształcie, należy potwierdzić sformułowaną hipotezę, że norma art. 49 § 3 k.p.k. powinna w dalszym ciągu obowiązywać, jednak na jej podstawie możliwość udziału w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego powinien mieć zakład ubezpieczeń wyłącznie w sytuacji, gdy przysługują mu roszczenia regresowe o charakterze typowym. Jak zostało ustalone w przeprowadzonych rozważaniach, na gruncie obecnie obowiązujących przepisów tylko zakład ubezpieczeń, któremu przysługują roszczenia regresowe o charakterze typowym, może złożyć wniosek o naprawienie szkody w postępowaniu karnym na gruncie przepisu art. 49 § 3 k.p.k., a jest to jeden z podstawowych celów, na podstawie którego ubezpieczyciel może chcieć angażować się w ten proces. Ponadto wykazane zostało, że z uwagi na charakter roszczeń regresowych nietypowych oraz konstrukcję ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, zakład ubezpieczeń, który posiada roszczenia regresowe takiej natury,

nie może złożyć w postępowaniu karnym wniosku o naprawienie szkody wyrządzonej przez przestępstwo. Należy podkreślić, że na podstawie badań przeprowadzonych w województwie kujawsko-pomorskim w sprawach o czyny z art. 173 oraz art. 177 k.k. zakłady ubezpieczeń uczestniczyły w nich w charakterze pokrzywdzonego albo oskarżyciela posiłkowego jedynie w niecałym 1% tych postępowań, a wszystkie czynności, które w nich podejmowały dotyczyły przede wszystkim przeglądania akt oraz dokonywania ich fotokopii, a także pozyskiwania informacji na temat prowadzonego postępowania przygotowawczego. Wszystkie te czynności mogą być jednak dokonywane przez zakład ubezpieczeń na podstawie przepisu art. 42 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, jeśli tylko informacje z nich uzyskane służyć będą realizacji zadań przez zakład ubezpieczeń. Ubezpieczyciele w takich wypadkach nie muszą więc posiadać statusu pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, aby uzyskać określone informacje potrzebne im do realizacji ich zadań, w tym przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego. Wskazane w tym miejscu rozwiązanie oznaczałoby, że w praktyce ubezpieczyciele występowałiby w charakterze pokrzywdzonego w postępowaniu karnym np. w sytuacji, gdy z pokrzywdzonym łączyła go umowa ubezpieczenia mienia. W takich wypadkach szkoda zaistniała po stronie zakładu ubezpieczeń nie budzi wątpliwości i zastrzeżeń. W wyniku przestępstwa popełnionego na szkodę podmiotu bezpośrednio pokrzywdzonego przestępstwem, zakład ubezpieczeń na podstawie łączącej go z pokrzywdzonym umowy zobowiązany jest do pokrycia tej szkody. Po jego stronie powstają zatem roszczenia regresowe o charakterze typowym, które umożliwiają ubezpieczycielowi udział w postępowaniu karnym i jednocześnie złożenie wniosku o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem. Zakład ubezpieczeń, któremu przysługują roszczenia regresowe o charakterze typowym, powinien mieć ten sam zakres uprawnień, jaki posiada podmiot pokrzywdzony na podstawie przepisu art. 49 § 1 k.p.k. W tym miejscu warto zwrócić uwagę i zgodzić się z wyrażonym w doktrynie postulatem, że w treści normy art. 49 § 3 k.p.k. oprócz przesłanki pokrycia szkody albo zobowiązania do jej pokrycia, powinien zostać ujęty również warunek posiadania roszczeń regresowych przysługujących zakładowi ubezpieczeń w stosunku do oskarżonego. W związku z powyższym proponuje się następujące zmiany w normie art. 49 § 3 k.p.k.:

„Za pokrzywdzonego uważa się również zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia i przysługuje mu lub może przysługiwać roszczenie regresowe w stosunku do

oskarżonego na podstawie art. 828 § 1 kodeksu cywilnego albo art. 337 § 1 kodeksu morskiego.”. Dodanie sformułowania „lub może przysługiwać roszczenie regresowe” związane jest z sytuacjami, w których zakład ubezpieczeń przeprowadził już postępowanie likwidacyjne i na podstawie jego wyników ubezpieczyciel jest zobowiązany do spełnienia świadczenia oraz wypłaty odszkodowania pokrzywdzonemu przestępstwem, czego konsekwencją będzie przysługiwanie zakładowi ubezpieczeń roszczeń regresowych. Wyżej wskazane wyrażenie dotyczy więc stanów faktycznych, w których już istnieje zobowiązanie po stronie zakładu ubezpieczeń do pokrycia szkody wyrządzonej przez przestępstwo, lecz ubezpieczyciel dopiero przystąpi do jego realizacji. Jako przykład można wskazać również takie przypadki, w których postępowanie likwidacyjne jeszcze trwa, ale ubezpieczyciel przesłał do sądu akta tego postępowania, w związku z czym nie może go kontynuować i w konsekwencji zakończyć, chociaż wstępne wyniki prowadzą do stwierdzenia, że ubezpieczyciel zobowiązany będzie do wypłaty odszkodowania. W związku z tym nie można go w takich wypadkach pozbawiać możliwości udziału w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego, ponieważ owo roszczenie regresowe będzie mu przysługiwało w przyszłości, gdy zakończy prowadzenie postępowania likwidacyjnego oraz wypłaci odszkodowanie.

Powyżej zaproponowaną zmianę treści normy art. 49 § 3 k.p.k. i ograniczenie udziału zakładu ubezpieczeń wyłącznie do tego, któremu przysługują roszczenia regresowe o charakterze typowym można uzasadnić po pierwsze w ten sposób, że ustalone zostało, iż głównym celem angażowania się ubezpieczycieli w procesy karne jest chęć uzyskania kwoty w wysokości tej, którą wypłacił pokrzywdzonemu przestępstwem. Ponadto, charakter prawny obowiązkowego ubezpieczenia komunikacyjnego pozwala na przyjęcie, że ubezpieczenie to służy ochronie poszkodowanego, ale jednocześnie zabezpiecza majątek osoby odpowiedzialnej za szkodę przed finansowymi skutkami wyrządzenia jej innemu podmiotowi. W tym kontekście występowanie zakładu ubezpieczeń w charakterze pokrzywdzonego i podmiotu ubezpieczonego, który jest oskarżonym w postępowaniu karnym, mogłyby powodować zakłócenia w realizacji celów postępowania karnego oraz rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu. Kolejnym argumentem przemawiającym za tym, aby zakład ubezpieczeń, któremu przysługują roszczenia regresowe o charakterze nietypowym został pozbawiony możliwości udziału w postępowaniu karnym w charakterze pokrzywdzonego jest wskazany już wyżej fakt, że obecnie w praktyce ubezpieczyciele nie uczestniczą w wielu czynnościach tego procesu. Podsumowując powyższe

rozważania wskazać należy, że charakter ubezpieczeń komunikacyjnych, roszczeń regresowych przysługujących zakładowi ubezpieczeń w sytuacji łączącej go z oskarżonym umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych oraz praktyczny wymiar angażowania się ubezpieczyciela w postępowania karne o czyny z art. 173 oraz art. 177 k.k. dają podstawę do ograniczenia regulacji art. 49 § 3 k.p.k. wyłącznie do zakładu ubezpieczeń, który posiada roszczenia regresowe o charakterze typowym.

Bibliografia

Wykaz aktów prawnych

1. międzynarodowe i europejskie

Decyzja Ramowa Rady z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW), Dz.Urz. UE L 82 z 22.03.2001 r.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2000/26/WE z dnia 16 maja 2000 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw Państw Członkowskich odnoszących się do ubezpieczenia w zakresie odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych, zmieniająca dyrektywy Rady 73/239/EWG i 88/357/EWG (czwarta dyrektywa w sprawie ubezpieczeń komunikacyjnych), Dz.Urz. UE L 181 z 20.07.2000 r.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012 r.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym, Dz.Urz. UE L 65 z 11.03.2016 r.

Dyrektywa Rady 84/5/EEC z dnia 30 grudnia 1983 r. w sprawie ujednoczenia przepisów państw członkowskich dotyczących ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej z tytułu użytkowania pojazdów samochodowych, Dz.Urz. UE L 008 z 11.01.1984 r.

Dyrektywa Rady 2004/80/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. odnosząca się do kompensaty dla ofiar przestępstw, Dz.Urz. UE L 261 z 6.08.2004 r.

Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r., ETS nr 116.

Karta Praw Podstawowych – Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 r., Dz.Urz. UE C 303 z 14.12.2007 r.

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie z dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, ETS nr 005, Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167

Rozporządzenie Rady (WE) nr 2157/2001 z dnia 8 października 2001 r. w sprawie statutu spółki europejskiej (SE), Dz.Urz. UE L 294 z 10.11.2001 r.

2. polskie

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., t.j. Dz.U. z 1976 r., Nr 7, poz. 36 ze zm.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.

Ustawa z dnia 28 marca 1952 r. o ubezpieczeniach państwowych, Dz.U. z 1952 r., Nr 20, poz. 130 ze zm.

Ustawa z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych, Dz.U. z 1958 r., Nr 72, poz. 357 ze zm.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360 ze zm.

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm.

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 96 ze zm.

Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2151 ze zm.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 969 ze zm.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1119 ze zm.

Ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej, t.j. Dz.U. z 1996 r., Nr 11, poz. 62 ze zm.

Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1062 ze zm.

Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. z 1995 r., Nr 89, poz. 443

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138 ze zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 53 ze zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1375 ze zm.

Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 988 ze zm.

Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1009 ze zm.

Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1467 ze zm.

Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 902 ze zm.

Ustawa z dnia 18 września 2001 r. Kodeks morski, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2175 ze zm.

Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U. z 2003 r., Nr 17, poz. 155

Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2277 ze zm.

Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych, t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 325 ze zm.

Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1125 ze zm.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 2050 ze zm.

Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1614 ze zm.

Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2009 r., Nr 206, poz. 1589

Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2013 r., poz. 1247

Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, Dz.U. z 2015 r., poz. 21 ze zm.

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r., poz. 396

Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2283 ze zm.

Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 470 ze zm.

Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 162 ze zm.

Ustawa z dnia 15 czerwca 2018 r. o zbiorowym zarządzaniu prawami autorskimi i prawami pokrewnymi, Dz.U. z 2018 r., poz. 1293 ze zm.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. z 2022 r., poz. 1700

Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2022 r., poz. 2600

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. z 1950 r., Nr 40, poz. 364 ze zm.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571 ze zm.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniające niektóre przepisy postępowania karnego, Dz.U. z 1932 r., Nr 73, poz. 662

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 1961 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków i odpowiedzialności cywilnej z ruchu pojazdów mechanicznych, Dz.U. z 1961 r., Nr 55, poz. 311

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 17 listopada 1998 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej podmiotu przyjmującego zamówienie na świadczenia zdrowotne za szkody wyrządzone przy udzielaniu tych świadczeń, Dz.U. z 1998 r., Nr 143, poz. 921

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 marca 2000 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów, Dz.U. z 2000 r., Nr 26, poz. 310

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 13 lipca 2012 r. w sprawie rodzaju i zakresu dokumentu potwierdzającego zawarcie umowy ubezpieczenia obowiązkowego, Dz.U. z 2012 r., poz. 838

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych, t.j. Dz.U. z 2021 r., Nr 2046 ze zm.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2020 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, Dz.U. z 2020 r., poz. 1619

Zarządzenie nr 30 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 września 2017 r. w sprawie pełnienia służby na drogach, Dz.Urz. KGP z 2017 r., poz. 64

Zarządzenie nr 31 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 października 2015 r. w sprawie metod i form prowadzenia przez Policję statystyki zdarzeń drogowych, Dz.Urz. KGP z 2015 r., poz. 85

Wytyczne nr 2 Komendanta Głównego Policji z dnia 26 czerwca 2007 r. w sprawie zasad ewidencjonowania, wypełniania, oraz przechowywania notatników służbowych, t.j. Dz.Urz. KGP z 2019 r., poz. 30

Wykaz literatury

1. Agacka-Indecka J., *Praktyczny wymiar prawa do rzetelnego procesu*, [w:] Kala D. (red.), *Praworzędność i jej gwarancje*, Warszawa 2009.
2. Badó A., *Fair Trial and Judicial Independence. Hungarian Perspectives*, Szeged 2014.
3. Baj A., *Udział stron postępowania przygotowawczego w czynnościach powtarzalnych*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 2.
4. Bansal S., *Right to Fair Trial*, „International Journal of Law Management&Humanities” 2021, vol. 4.
5. Barącz M., *Pojęcie i cechy „uczciwego procesu karnego”*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 12.
6. Barpanda A., *Media Trial, Fair Trial and Procedural Justice*”, „International Journal of Law Management&Humanities” 2021, vol. 4.
7. Bączyk M., Janiszewska B., *Obowiązkowe ubezpieczenie komunikacyjne a prawnokarny obowiązek naprawienia szkody*, „Przełęcz Sądowy” 2006, nr 10.
8. Bek D., Jaworska-Wieloch A., Sitarz O., *Kształtowanie środków penalnych a prawo pokrzywdzonego i sprawcy do samostanowienia*, Warszawa 2019.
9. Bieńkowska B., *Aktywność stron w postępowaniu przygotowawczym w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 3.
10. Bieńkowska B., Warchoł M., *Uzyskanie statusu pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym – uwag kilka*, [w:] Bieńkowska B., Szafrński D. (red.), *Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym. Część czwarta*, Warszawa 2013.

11. Bieńkowska E., *Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10.
12. Bieńkowska E., *Ofiary przestępstw w postępowaniu karnym – nowe standardy Unii Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 4.
13. Bieńkowska E., *Pokrzywdzony w świetle najnowszych nowelizacji przepisów prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 3.
14. Bieńkowska E., *W kierunku lepszej realizacji funkcji kompensacyjnej przez polskie prawo karne – propozycje zmian*, [w:] Cwiąkański Z., Artymiuk G. (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian*, Warszawa 2010.
15. Bieńkowska E., Mazowiecka L., *Uprawnienia pokrzywdzonego przestępstwem*, Warszawa 2014.
16. Brown-Blake C., *Fair Trial, Language and the Right to Interpretation*, „International Journal on Minority and Group Rights” 2006, nr 4.
17. Byczko S., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Zarys wykładu*, Warszawa 2013.
18. Cempura A., Kasolik A., *Metodyka sporządzania pism procesowych w sprawach karnych, cywilnych, gospodarczych i administracyjnych*, Warszawa 2020.
19. Chilea D., *The Right to a Fair Trial*, „The Juridical Current” 2010, vol. 42.
20. Chróścicki A., *Umowa ubezpieczenia po nowelizacji kodeksu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008.
21. Cieślak M., *Polska procedura karna*, Warszawa 1971.
22. Cieślak M., *Polska procedura karna*, Warszawa 1984.
23. Cieślak M., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955.
24. Cieślak M., Murzynowski A., *Wynagrodzenie szkody osobie pokrzywdzonej przestępstwem – jego znaczenie w sferze prawa karnego*, „Studia Prawnicze” 1974, nr 2.
25. Cieślak W., *„Zbiorowy pokrzywdzony” oraz kompensacja w polskim prawie karnym*, [w:] Mazowiecka L., Klaus W., Tarwacka A. (red.), *Z problematyki wiktymologii. Księga dedykowana Profesor Ewie Bieńkowskiej*, Warszawa 2017.
26. Ciszewski J., Nazaruk P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, Lex 2022.
27. Clooney A., Webb P., *The Right to a Fair Trial in International Law*, Oxford 2020.

28. Cudna-Wagner A., *Odpowiedzialność odszkodowawcza ubezpieczyciela*, Warszawa 2002.
29. Czeszejko-Sochacki Z., *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 11-12.
30. Czublun P. (red.), *Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Komentarz*, Warszawa 2016.
31. Dalka S., *Problem związku przyczynowego w prawie cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego” 1976, nr 3.
32. Daszkiewicz W., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 25 II 1965 r., V K 643/64*, „Nowe Prawo” 1966, nr 4.
33. Daszkiewicz W., *Glosa do wyroku SN z dnia 5 października 1971 r. – V KRN 287/71*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 6.
34. Daszkiewicz W., *Naprawienie szkody w prawie karnym*, Warszawa 1972.
35. Daszkiewicz W., *Odwołanie warunkowego zawieszenia wykonania kary z powodu niewykonania obowiązku naprawienia szkody*, „Nowe Prawo” 1974, nr 10.
36. Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., *Kryminalizacja ucieczki sprawcy wypadku drogowego z miejsca zdarzenia, cz. II*, „Palestra” 1996, nr 5-6.
37. Dignam A., *Companies and the Human Rights Act*, „The Comparative Law Yearbook of International Business” 1998, nr 26.
38. Drajewicz D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1-424*, Warszawa 2020.
39. Drajewicz D., *Pokrzywdzony w znowelizowanym Kodeksie postępowania karnego*, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 18.
40. Drozd A., *Realizacja interesów pokrzywdzonego w trybach konsensualnych*, [w:] Grzegorzczak T., Izidorczyk J., Olszewski R. (red.), *Z problematyki funkcji procesu karnego*, Warszawa 2013.
41. Dudka K., *Dostęp do akt postępowania przygotowawczego w świetle prawa do rzetelnego procesu karnego* [w:] Skorupka J. (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, Warszawa 2009.
42. Dudka K. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2020.
43. Dudka K., *Kontradycyjność postępowania jako standard rzetelnego procesu*, [w:] Stańdo-Kawecka B., Krajewski K. (red.), *Problemy penologii i praw*

- człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 2011.
44. Dudka K., *Skuteczność instrumentów ochrony praw pokrzywdzonych w postępowaniu przygotowawczym w świetle badań empirycznych*, Lublin 2006.
 45. Dudka K., *Wpływ prawa karnego materialnego na ustawową definicję pokrzywdzonego*, [w:] Ćwiąkalski Z., Artymiuk G. (red.), *Współzależność prawa karnego procesowego i materialnego*, Warszawa 2009.
 46. Duży J., *Porozumienia procesowe określone w art. 335 i 387 k.p.k. a przyszłość wymiaru sprawiedliwości*, „Przeгляд Sądowy” 2011, nr 10.
 47. Dybała G., Szpyt K. (red.), *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Komentarz*, Warszawa 2022.
 48. Dziugiel I., *Rozwiązania o charakterze kompensacyjnym w polskiej procedurze karnej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2.
 49. Emberland M., *The Human Rights of Companies*, Oxford 2006.
 50. Fibinger J., *Uprawnienie pokrzywdzonego do dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych wynikających z przestępstwa w postępowaniu karnym*, [w:] Kaczmarek T., Filipowska-Tuthill M., Żylińska J. (red.), *Ochrona prawna pokrzywdzonego*, Wrocław 2017.
 51. Filar M., *Pokrzywdzony (ofiara przestępstwa) w polskim prawie karnym materialnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2.
 52. Fras M., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r. (III CZP 31/11) w sprawie wpływu karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody na zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela z tytułu umowy ubezpieczenia OC*, „Prawo Asekuracyjne” 2012, nr 2.
 53. Fuchs D., *Implikacje spełnienia świadczenia kulacyjnego przez ubezpieczyciela w szczególności dla jego prawa regresu wobec sprawcy szkody*, „Przeгляд Prawa Handlowego” 2009, nr 7.
 54. Fuchs D., *Odpowiedzialność ubezpieczyciela w ubezpieczeniu OC posiadaczy pojazdów mechanicznych na tle orzecznictwa sądowego*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2007, nr 1.
 55. Gąsior J., *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody oraz nawiązka a ochrona sprawcy wypadku wynikająca z obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy*

- pojazdów mechanicznych, w świetle nowelizacji Kodeksu karnego, „Paragraf na drodze” 2015, nr 6.*
56. Gensikowski P., *Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w świetle projektów nowelizacji kodeksu karnego*, [w:] Kala D., Zgoliński I. (red.), *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 r.: wybrane zagadnienia*, Warszawa 2017.
57. Gerecka-Żołyńska A., *„Rzetelność” procesu karnego w świetle niektórych przepisów obowiązującego kodeksu postępowania karnego*, [w:] Janiszewski B. (red.), *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi A. Tobisowi*, Poznań 2004.
58. Giętkowski R., *Hierarchia funkcji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i jej znaczenie w praktyce*, „Palestra” 2003, nr 11-12.
59. Gliniecki W., *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym w świetle zasady uczciwego procesu*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 7.
60. Gniewek E., Machnikowski P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021.
61. Gołba Z., *Dochodzenie roszczeń przez poszkodowanych w wypadkach drogowych*, Warszawa 2022.
62. Gostyński Z., *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody*, Katowice 1984.
63. Gostyński Z. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2000.
64. Gostyński Z., *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Zakamycze 1999.
65. Górski M., *Glosa do wyroku ETPC z dnia 3 listopada 2011 r., 34736/06*, Lex 2011.
66. Grochowska A., Malinowski Ł., *Prawo stron do informacji w postępowaniu karnym w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z dnia 27 września 2013 r. oraz z dnia 28 listopada 2014 r.*, [w:] Bieńkowska B., Gajewska-Kraczkowska H., Rogacka-Rzewnicka M. (red.), *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, Warszawa 2015.
67. Grochowska-Wasilewska A., *Reprezentacja pokrzywdzonej spółki prawa handlowego przez pełnomocnika – uwagi na tle art. 51 § 1 k.p.k.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2019, nr 2.

68. Grochowska-Wasilewska A., *Zakład ubezpieczeń jako podmiot uważany za pokrzywdzonego w procesie karnym*, Warszawa 2021.
69. Gronowska B., *Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym. Zagadnienia karnoprocesowe i wiktymologiczne*, Toruń 1989.
70. Gronowska B., *Pokrzywdzony przestępstwem i jego rola procesowa w przygotowawczym postępowaniu karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, nr 4.
71. Grzegorzczak T., *Zobowiązanie sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody lub uiszczenia nawiązki w trybie art. 46 k.k.*, „Przełąd Sądowy” 2009, nr 1.
72. Grzeszczyk W., *Postępowanie przygotowawcze w kodeksie postępowania karnego*, Kraków 1998.
73. Grzeszczyk W., *Zamknięcie śledztwa i dochodzenia*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 11.
74. Grzeškowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2021.
75. Gudowski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom V. Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2017.
76. Guzik A., *Wpływ warunków materialnych sprawcy na nakładanie obowiązku naprawienia szkody*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2.
77. Hanciu O.M., *Reflections on the Right to a Fair Trial and Trust in Justice in the Light of the Jurisprudence of the European Court on Human Rights*, „LEX ET Scientia International Journal” 2018, nr 2.
78. Heffernan L., *The Criminal Justice (Victims of Crime) Bill 2016: Special Measures for Victims who Give Evidence at Trial*, „Dublin University Law Journal” 2017, vol. 40:1.
79. Heffernan L., *The Participation of Victims in the Trial Process*, „Northern Ireland Legal Quarterly” 2017, nr 4.
80. Hofmański P., *Gwarancje art. 5 i art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w znowelizowanym polskim procesie karnym*, „Europejski Przełąd Sądowy” 2014, nr 1.
81. Hofmański P., *Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995.
82. Hofmański P., *Ochrona praw człowieka w prawie karnym procesowym. Zasada fair trial*, [w:] Skupiński J., Jakubowska-Hara J. (red.), *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, Warszawa 1995.

83. Hofmański P., *Prawo do rzetelnego procesu w sprawach karnych*, [w:] Łabęcka E. (red.), *Szkoła Praw Człowieka. Teksty wykładów. Zeszyt 4*, Warszawa 1998.
84. Hofmański P. (red.), *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne. T. I cz. 2*, Warszawa 2013.
85. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2004.
86. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. T. I*, Warszawa 2007.
87. Hofmański P., Stefański R.A. (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom X. Postępowanie przygotowawcze*, Warszawa 2016.
88. Hofmański P., Wiliński P. (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014.
89. Hofmański P., Zabłocki S., *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011.
90. Hoyano L., *What is Balanced on the Scales of Justice? In Search of the Essence of the Right to a Fair Trial*, „Criminal Law Review” 2014, January.
91. Hryniewicz-Lach E., *Kompensacja szkód i krzywd w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 3.
92. Janiszewska B., *Przedawnienie roszczenia zwrotnego ubezpieczyciela przeciwko ubezpieczonemu sprawcy szkody komunikacyjnej*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2007, nr 1.
93. Janiszewski B., *Kompensacja szkód jako zadanie prawa karnego*, [w:] Ofiarski Z. (red.), *Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin 2004.
94. Jankowski W., *Udział zakładu ubezpieczeń będącego stroną umowy ubezpieczenia OC w postępowaniu karnym*, „Palestra” 2010, nr 7-8.
95. Jankowski W., *Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony w sprawie karnej*, [w:] Zalewski W. (red.), *Przestępczość ubezpieczeniowa: etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie*, Sopot 2016.
96. Jara Z. (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2020.
97. Jasiński W., *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Warszawa 2009.

98. Jasiński W., *Ewolucja modelu postępowania przygotowawczego w aspekcie sytuacji procesowej podejrzanego i pokrzywdzonego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2005, nr 17.
99. Jasiński W., *Jawność wewnętrzna postępowania sądowego*, [w:] Skorupka J. (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012.
100. Jasiński W., *Przedsiębiorca jako pokrzywdzony w procesie karnym (na tle art. 49 § 1 i 2 k.p.k.)*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 7.
101. Jastrzębski J., *Glosa do wyr. SN z 11.10.2001 r., II CKN 578/99*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2003, nr 4.
102. Jeż-Ludwichowska M., Ludwichowska-Redo K., *Dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych przez ubezpieczyciela w procesie karnym*, [w:] Lach A. (red.), *Dochodzenie roszczeń cywilnych a proces karny*, Warszawa 2018.
103. Jędrejek G., *Odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody na osobie wyrządzone współmałżonkowi*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 15.
104. Kaftal A., *Glosa do uchwały SN z dnia 19 marca 1970 r., VI KZP 1/70*, „Nowe Prawo” 1971, nr 2.
105. Kaliński M., *Zasady odszkodowania w ubezpieczeniach gospodarczych (cz. I)*, „Prawo Asekuracyjne” 2002, nr 1.
106. Kamiński I., *Europejska Konwencja Praw Człowieka i prawo do niezależnego wymiaru sprawiedliwości*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2016, nr 9.
107. Karaźniewicz J., *Mediacja jako przejaw konsensualizmu w postępowaniu karnym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 10.
108. Karpiuk M., *Prawo do sądu (rzetelnego procesu sądowego) i jego ochrona w prawie krajowym i międzynarodowym*, [w:] Tyrawa D. (red.), *Ewolucja prawa polskiego w dobie globalizacji*, Lublin 2013.
109. Kiziewicz E., *Roszczenie regresowe zakładu ubezpieczeń po wypłacie odszkodowania z ubezpieczenia mienia*, „Monitor Ubezpieczeniowy” 2010, nr 42.
110. Klejnowska M., *Posiedzenie przygotowawcze sądu karnego przed rozprawą*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 7-8.
111. Kmiecik R., *Oskarżyciel posiłkowy w procesie karnym*, Warszawa 1977.
112. Kmiecik R., Skrętowicz E. (red.), *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2006.

113. Koch A., *Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym*, Warszawa 1975.
114. Kochaniak M., *Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny – wierzyciel czy poborca nienależnych świadczeń?*, „Palestra” 1994, nr 1-2.
115. Kochel K., *Pozycja oraz uprawnienia pokrzywdzonego w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, [w:] Wiliński P. (red.), *Kontrydktoryjność w polskim procesie karnym*, Warszawa 2013.
116. Komar-Nalepa A., Kozłowska M., *Prawo oskarżonego do obrony w postępowaniu o warunkowe umorzenie*, [w:] Bieńkowska B., Gajewska-Kraczkowska H., Rogacka-Rzewnicka M. (red.), *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, Warszawa 2015.
117. Koper R., *Dwa tryby skazania bez rozprawy w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 10.
118. Kornaszewska J., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r., III CZP 31/11*, „Palestra” 2013, nr 7-8.
119. Kosikowski C., *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Komentarz*, Warszawa 2011.
120. Kosonoga J., *System środków dyscyplinujących uczestników postępowania karnego*, Warszawa 2014.
121. Kowalewski E., *Istota ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej*, „Prawo Asekuracyjne” 2002, nr 3.
122. Kowalewski E., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz-Toruń 2006.
123. Kowalewski E., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Ewolucja i kierunki przemian*, Bydgoszcz 1992.
124. Kowalewski E., Serwach M., *Kulancja ubezpieczeniowa*, „Prawo Asekuracyjne” 2008, nr 3.
125. Kowalska J., Skrzyńska D., *Obowiązek naprawienia szkody jako środek karny*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2001, nr 1.
126. Kozioł T., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 2009.
127. Krajewski M., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 31/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 4.

128. Krajewski M., *Umowa ubezpieczenia: art. 805-834 k.c. Komentarz*, Warszawa 2016.
129. Krawiec A., *Małoletni pokrzywdzony w polskim procesie karnym*, Toruń 2012.
130. Krupa-Lipińska K., *Związek przyczynowy jako przesłanka odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych*, Warszawa 2020.
131. Krzewicki M., *Charakter prawny regresu ubezpieczeniowego na tle pojęcia regresu w prawie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 2.
132. Krzyżanowski D., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 21 grudnia 2006 r.*, „Palestra” 2010, nr 3.
133. Kubiak R., *Środek kompensacyjny w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia – art. 46 k.k. po nowelizacji z 2015 r.*, „Prawo Asekuracyjne” 2016, nr 1.
134. Kubicki L., *Prawo karne europejskie (narodziny pojęcia)*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 12.
135. Kucharski B., *Przeniesienie praw z umowy ubezpieczenia*, Warszawa 2010.
136. Kulesza C., *Rola pokrzywdzonego w procesie karnym w świetle ustawodawstwa i praktyki wybranych krajów zachodnich*, Białystok 1995.
137. Kulesza C. (red.), *System prawa karnego procesowego. T. VI. Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, Warszawa 2017.
138. Kurowska K., *Konsensualne sposoby zakończenia postępowania karnego a sytuacja procesowa pokrzywdzonego*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 4.
139. Kwiatkowski Z., *Wniosek oskarżonego o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego na rozprawie w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, [w:] Grzegorzyc T., Olszewski R. (red.), *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, Warszawa 2017.
140. Lach A., *Dopuszczalność powództwa cywilnego przeciwko oskarżonemu objętemu obowiązkowym ubezpieczeniem OC*, „Paragraf na drodze” 2012, nr 5.
141. Lach A., *Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, Warszawa 2018.

142. Lach A., *Zasada kontrydiktoryjności w postępowaniu sądowym de lege lata i de lege ferenda*, „Palestra” 2012, nr 5-6.
143. Lachowski J., Oczkowski T., *Obowiązek naprawienia szkody jako środek karny*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 9.
144. Langford I., *Fair Trial: The History of an Idea*, „Journal of Human Rights” 2009, nr 8:1.
145. Lewandowski M., *Standard adekwatnego i skutecznego śledztwa w rozumieniu orzecznictwa strasburskiego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2012, nr 3.
146. Lewczuk K., *Rola sądu w konsensualnym zakończeniu procesu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 4.
147. Lipczyńska M., *Oskarżenie prywatne*, Warszawa 1977.
148. Lubelski M., *W kwestii cywilnoprawnego charakteru środka karnego obowiązku naprawienia szkody*, „Palestra” 2011, nr 12.
149. Lubelski M., Lubelski W., *Konsekwencje cywilnoprawnego charakteru obowiązku naprawienia szkody w świetle rozstrzygnięć prawa karnego materialnego (uwagi de lege ferenda)*, [w:] Ćwiąkalski Z., Artymiuk G. (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian*, Warszawa 2010.
150. Ludwichowska K., *Dostosowanie polskiego prawa do europejskich standardów w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2004, nr 4/2.
151. Ludwichowska K., *Odpowiedzialność cywilna i ubezpieczeniowa za wypadki samochodowe*, Toruń 2008.
152. Ludwichowska K., *Przepisy kodeksu cywilnego a regulacje ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2008, nr 2.
153. Ławrynowicz J., *Glosa do wyroku SN z dnia 31 maja 1985 r., III CRN 148/85*, „Nowe Prawo” 1989, nr 2-3.
154. Łuczak K., Muszyńska A., *Realizacja prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego a zasada szybkości postępowania*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 10.
155. Łukaszewicz M., Ostapa A., *Obowiązek naprawienia szkody – wybrane zagadnienia*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 9.

156. Łupiński J., *Odmowa wszczęcia postępowania przygotowawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5.
157. Machlańska J., *Szkoda jako przesłanka obowiązku jej naprawienia*, [w:] Grzęda E., Machlańska J. (red.), *Nowelizacja części ogólnej kodeksu karnego – nieunikniona konieczność czy pozorna potrzeba?*, Kraków 2013.
158. Mahoney P., *Right to a Fair Trial in Criminal Matters under Article 6 E.C.H.R.*, „Judicial Studies Institute Journal” 2004, nr 4:2.
159. Majewski T., *Uprawnienia jednostek gospodarki uspołecznionej w procesie karnym*, Warszawa 1971.
160. Maksymowicz K., *Kilka uwag o obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2001, T. VIII.
161. Małysz F., *Przedawnienie roszczeń z umowy ubezpieczenia*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1996, nr 4-5.
162. Małysz F., *Regres ubezpieczeniowy*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2006, nr 3-4.
163. Małysz F., *Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny*, „Monitor Prawniczy” 1997, nr 1.
164. Marek A., *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, [w:] Waltoś S. (red.), *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Mariana Cieślaka*, Kraków 1993.
165. Marszał K., *Proces karny*, Warszawa 1996.
166. Matyja M., *Prawo do rzetelnego procesu w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] Jaskiernia J. (red.), *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Obszary analizy europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, Toruń 2012.
167. Mazowiecka L., *Szanse na mediację w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10.
168. Mazur M. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1976.
169. Mazurczak Ł., *Przedawnienie typowych roszczeń regresowych ubezpieczycieli*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2016, nr 1.
170. Mazurczak Ł., *Świadczenie kulancyjne a regres ubezpieczeniowy*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2015, nr 2.

171. Melezini M. (red.), *System prawa karnego. Kary i inne środki reakcji karnej. Tom 6*, Warszawa 2016.
172. Mężykowska A., *Does the Victim of a Crime Have the Right to a Fair Trial? Remarks on the Protection of Crime Victims in the Light of the Guarantees in the European Convention on Human Rights*, „Polish Yearbook of International Law” 2011, XXXI.
173. Mężykowska A., *Ochrona pokrzywdzonych przestępstwem w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka – kilka refleksji w odniesieniu do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na gruncie art. 6 Konwencji*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2010, nr 3.
174. Miaskowski J., Niezgoda K., Skawiński P., *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Komentarz*, Warszawa 2012.
175. Mik C. (red.), *Prawa człowieka w XXI w. – wyzwania dla ochrony prawnej. Ogólnopolska Konferencja Prawnicza Radziejowice, 21-22 czerwca 2004 r.*, Toruń 2005.
176. Misztal-Konecka J., *Regres nietypowy w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Monitor Prawniczy” 2010, nr 15.
177. Mogilski W., *Umowa ubezpieczenia na rzecz osoby trzeciej*, [w:] Wąsiewicz A. (red.), *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej. T. 1*, Bydgoszcz 1994.
178. Mole N., Harby C., *The Right to a Fair Trial. A Guide to the Implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Human Rights Handbooks, nr 3.
179. Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010.
180. Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994.
181. Murzynowski A., *Podstawowe zasady rzetelnego procesu a problem zróżnicowania form postępowania w sprawach o przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 1.
182. Muszalski E., *Regres zakładu ubezpieczeń społecznych w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1969, nr 10.
183. Muszyńska A., *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010.

184. Myszkowski J., *Nowe spojrzenie na nietypowe roszczenie zwrotne*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2004, nr 11-12.
185. Myszkowski J., *Przedawnienie roszczeń w ubezpieczeniach gospodarczych*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2004, nr 11-12.
186. Namakula C.S., *Language Rights in the Minimum Guarantees of Fair Criminal Trial*, „Journal of Speech, Language and The Law” 2012, vol. 19.1.
187. Naworski M.J., *Prokurent w postępowaniu karnym*, „Glosa” 2006, nr 2.
188. Nawracała J., *Podstawy odmowy lub ograniczenia wypłaty odszkodowania w ubezpieczeniach OC*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2005, nr 11-12.
189. Netherton R.D., *Fair Trial in Traffic Court*, „Minnesota Law Review” 1957, nr 41.
190. Nowak C., *Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC*, [w:] Wiliński P. (red.), *Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009.
191. Nowicki M., *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Orzecznictwo. Tom I*, Kraków 2001.
192. Nowicki M., *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2009*, Warszawa 2010.
193. Nowicki M., *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004*, Zakamycze 2005.
194. Nowicki M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017.
195. Ofiarski Z., *Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny – status, zadania i podstawy finansowe działalności*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1991, nr 1-3.
196. Olejniczak A. (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna. Tom 6*, Warszawa 2018.
197. Olejnik K., *Niezależność prokuratury a wiarygodność postępowania karnego – zagadnienia wybrane*, [w:] Kulesza C. (red.), *System wymiaru sprawiedliwości a media*, Białystok 2009.
198. Orlicki M., *Instytucja kulancji w polskim prawie ubezpieczeniowym*, „Prawo Asekuracyjne” 1998, nr 4.
199. Orlicki M., *O roszczeniach regresowych ubezpieczycieli i UFG wynikających z art. 11 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, UFG i PBUK*, „Prawo Asekuracyjne” 2011, nr 3.

200. Orlicki M., *Roszczenie zakładu ubezpieczeń do kierującego pojazdem o zwrot odszkodowania wypłaconego poszkodowanemu*, [w:] Wąsiewicz A., Orlicki M. (red.), *Ubezpieczenia komunikacyjne*, Bydgoszcz-Poznań 2001.
201. Orlicki M., *Ubezpieczenia obowiązkowe*, Warszawa 2011.
202. Orlicki M., Pokrzywniak J., Raczyński A., *Obowiązkowe ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, Bydgoszcz-Poznań 2007.
203. Orzechowska A., *Udział pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym wszczętym z oskarżenia publicznego*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 4.
204. Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2018.
205. Osajda K. (red.), *Komentarz prawa prywatnego. Tom IIIB. Kodeks cywilny. Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2017.
206. Palińska-Rok A., *Regres ubezpieczeniowy – jego złożona struktura prawna i znaczenie w zwalczaniu przestępstw w sektorze ubezpieczeń*, „Przegląd Policyjny” 2008, nr 3.
207. Panowicz-Lipska J., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975.
208. Pawelec K., *Rozpytanie i wywiad podczas czynności niepowtarzalnych i ich dowodowe znaczenie w procesie karnym*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 6.
209. Pawelec K., *Zakład ubezpieczeń w postępowaniu karnym (zagadnienia wybrane)*, „Radca Prawny” 2002, nr 2.
210. Pawelec K., *Zarys metodyki pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach przestępstw i wykroczeń drogowych*, Warszawa 2016.
211. Pawelec S., *Spółka kapitałowa jako pokrzywdzony w procesie karnym*, Warszawa 2011.
212. Petasz P., *Obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem jako metoda realizacji celu kompensacyjnego prawa karnego*, [w:] Sepioło-Jankowska I. (red.), *Konsensualizm i kompensacja a podstawy odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2016.
213. Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1-449^{1o}*, Warszawa 2020.
214. Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450-1088*, Warszawa 2021.
215. Pilch A., *Charakter obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 k.k. a problemy praktyki orzeczniczej*, [w:] Cwiągalski Z., Artymiuk G. (red.),

Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian, Warszawa 2010.

216. Płachta M., *Gravamen w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1979, nr 3.
217. Pohl Ł., *Przestępstwo tzw. oszustwa ubezpieczeniowego (art. 298 kodeksu karnego) – uwagi zasadnicze*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2001, nr 4.
218. Poprawski R., *Przedawnienie roszczenia zakładu ubezpieczeń z regresu nietypowego w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej posiadacza pojazdu mechanicznego*, „Prawo Asekuracyjne” 2017, nr 4.
219. Posnow W., *Sytuacja pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym w polskim procesie karnym*, Wrocław 1991.
220. Posnow W., *Udział obrońcy w przygotowawczym stadium procesu – aspekty realizacji niektórych uprawnień*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, J. Skorupka (red.), Warszawa 2009 Skorupka J. (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009.
221. Potulski J., *Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony w sprawie karnej*, [w:] Zalewski W. (red.), *Przestępczość ubezpieczeniowa: etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie*, Sopot 2016.
222. Prusak F., *Kontradyktoryjność postępowania przygotowawczego*, „Palestra” 1974, nr 1.
223. Raczyński A., *Instytucja regresu nietypowego (szczególnego) na tle konstrukcji ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej*, [w:] Gnela B. (red.), *Ubezpieczenia gospodarcze. Wybrane zagadnienia prawne*, Warszawa 2011.
224. Radecki W., *Zakład ubezpieczeń jako pokrzywdzony w procesie karnym*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1975, nr 12.
225. Reps J., *Naprawienie szkody wynikłej ze zniszczenia lub uszkodzenia pojazdu w ubezpieczeniu AC i w obowiązkowym ubezpieczeniu OC posiadaczy pojazdów mechanicznych – podstawowe różnice*, „Prawo Asekuracyjne” 2006, nr 1.
226. Reps S., Reps J., *Naprawienie szkody w postępowaniu karnym w kontekście ubezpieczeń gospodarczych*, „Prawo Asekuracyjne” 2013, nr 2.

227. Robinson P., *The Right to a Fair Trial in International Law, with Specific Reference to the Work of the ICTY*, „Berkeley Journal of International Law” 2009, vol. 3.
228. Rogalski M., *Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę*, [w:] *Środki karne po nowelizacji w 2015 r.*, R.A. Stefański (red.), Warszawa 2016 Stefański R.A. (red.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 r.*, Warszawa 2016.
229. Rozakis C., *The Right to a Fair Trial in Civil Cases*, „Judicial Studies Institute Journal” 2004, nr 4(2).
230. Rybak-Starczak A., *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym*, „Palestra” 2004, nr 7-8.
231. Sadurski F., *Kodeks postępowania karnego: (zestawienie porównawcze artykułów nowego i dawnego k.p.k.)*, „Palestra” 1969, nr 10-11.
232. Sakowicz A. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2018.
233. Samborski E., *Dochodzenie roszczeń cywilnych w procesie karnym*, Warszawa 2004.
234. Samborski E., *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011.
235. Sangowski T., *Regres ubezpieczeniowy*, Warszawa 1977.
236. Siewierski M., *Nowy kodeks postępowania karnego. Zasady ogólne*, Warszawa 1969.
237. Siewierski M., *Zaoczny kurs „Prawo karne – nowe kodeksy”. Kodeks postępowania karnego. Zasady ogólne*, Warszawa 1969/1970.
238. Siewierski M., Tylman J., Olszewski M., *Postępowanie karne w zarysie*, Warszawa 1974.
239. Skorupka J., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2020.
240. Skorupka J., *Prawnomiędzynarodowe i konstytucyjne podstawy jawności procesu karnego*, [w:] Skorupka J. (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012.
241. Skorupka J. (red.), *Proces karny*, Warszawa 2017.
242. Skowron A., *Rzetelny proces karny w ujęciu Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 11.

243. Skrętowicz E., *Wyrok sądu karnego pierwszej instancji*, Lublin 1989.
244. Skrętowicz E., *Z problematyki rzetelnego procesu karnego*, [w:] Skorupka J. (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, Warszawa 2009.
245. Skwarczyński H., *Praktyczne aspekty kontrydiktoryjności w nowej formule po reformie procedury karnej ustawą z 27.9.2013 r. i 20.2.2015 r.*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 8.
246. Sobol E. (red.), *Nowy Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 2002.
247. Sośniak M., *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Kraków 1959.
248. Sowik A., *Regres nietypowy – struktura prawna i znaczenie w ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2013, nr 3.
249. Sowik A., Kacprzyk T., *Regres nietypowy w obowiązkowych ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej – spojrzenie de lege ferenda*, [w:] Kowalewski E., Mogilski W. (red.), *System prawny ubezpieczeń obowiązkowych: przesłanki i kierunki reform*, Toruń 2014.
250. Sowiński P., *Od „zapoznania się” do „zaznajomienia z materiałami postępowania przygotowawczego”*. Uwagi na tle ponownie znowelizowanego art. 321 k.p.k., [w:] Grzegorzczak T., Olszewski R. (red.), *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, Warszawa 2017.
251. Stachowiak S., *Zamknięcie śledztwa lub dochodzenia po nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 2.
252. Stachurski D., *Definicja pokrzywdzonego w polskim prawie karnym procesowym a pojęcie dobra prawnego*, „Państwo i Prawo” 2013, nr 7.
253. Stefański R.A., *Kompensacyjna rola środka karnego obowiązku naprawienia szkody*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2.
254. Stefański R.A., *Końcowe zapoznanie z materiałami postępowania przygotowawczego w świetle noweli z dnia 27 września 2013 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 1-2.
255. Stefański R.A., *Metodyka pracy prokuratora w sprawach karnych*, Warszawa 2017.

256. Stefański R.A., *Zakład ubezpieczeń a proces karny*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 11.
257. Sury P., *Świadczenie kulancyjne jako świadczenie należne*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2011, nr 2.
258. Sych W., *Wpływ pokrzywdzonego na tok postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym*, Kraków 2006.
259. Syta M., *Gravamen jako przesłanka zażalenia w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 4.
260. Szczepańska M., Wajda P. (red.), *Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Komentarz*, Lex 2017.
261. Szewc A., *Naruszenie własności przemysłowej*, Warszawa 2003.
262. Szewczyk M., *Miejsce środków karnych w systemie karnoprawnej reakcji na popełnienie przestępstwa*, [w:] Kardas P., Sroka T., Wróbel W. (red.), *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla. T. 2*, Warszawa 2012.
263. Szpunar A., *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkada na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998.
264. Szpunar A., *Przedawnienie roszczenia regresowego zakładu ubezpieczeń przeciw kierowcy*, „Palestra” 1983, nr 10.
265. Szpunar A., *Roszczenie regresowe zakładu ubezpieczeń*, [w:] Wąsiewicz A. (red.), *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej. T. II*, Bydgoszcz 1994.
266. Szpunar A., *Roszczenie zwrotne zakładu ubezpieczeń przeciw kierowcy pojazdu*, „Palestra” 1993.
267. Szpunar A., *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Warszawa 1975.
268. Szpunar A., *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, Kraków 2000.
269. Szyrmer S., *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, nr 1.
270. Śmieja A., *Związek przyczynowy i zasady współżycia społecznego w świetle art. 419 k.c.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1990, nr 1152.
271. Światłowski A., *Koncepcja porozumień karnoprosesowych*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 2.

272. Świecki D., *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2016.
273. Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-424*, Warszawa 2022.
274. Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II. Art. 425-673*, Warszawa 2022.
275. Świecki D., *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*, Warszawa 2018.
276. Taracha A., *Glosa do postanowienia SN z dnia 2 lipca 2003 r., II KK 268/02*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006, nr 1.
277. Toma E., *The Principle of Equality of Arms – Part of the Right to a Fair Trial*, „Law Review” 2022, vol. XII.
278. Tombek-Knigawka A., Kotowski W., *Dlaczego kieruję sprawy do postępowania mediacyjnego?*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 3.
279. Trechsel S., *Human Rights in Criminal Proceedings*, New York 2005.
280. Tyszkiewicz L., *O przypadku przedmiotów pochodzących z przestępstwa, zwrocie ich pokrzywdzonemu i odszkodowaniu*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 12.
281. Urbanowicz K., *Kompensacyjna forma prawa karnego*, Poznań 2020.
282. van den Muijsenbergh W.H.A.M., Rezai S., *Corporations and the European Convention on Human Rights*, „Global Business&Development Law Journal” 2012, vol. 5.
283. Vitkauskas D., *Protecting the Right to a Fair Trial under the European Convention on Human Rights*, Council of Europe 2017.
284. Waltoś S., *Naczelne zasady procesu karnego*, Warszawa 1999.
285. Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013.
286. Waluk J., *Mediacja – instytucja dla pokrzywdzonego*, [w:] Cielecki T. (red.), *Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, Legionowo 2002.
287. Ward T., Fouladvand S., *Human Trafficking, Victims’ Rights and Fair Trials*, „The Journal of Criminal Law” 2018, nr 82(2).
288. Warkało W., *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa 1972.
289. Warkało W., Marek W., Mogilski W., *Prawo ubezpieczeniowe*, Warszawa 1983.

290. Wawszczak P., *Środki karne o charakterze kompensacyjnym a odpowiedzialność gwarancyjna zakładu ubezpieczeń*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2008, nr 1.
291. Wawszczak P., *Zobowiązanie ubezpieczyciela z umowy obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych do zwrotu spełnionych przez kierującego świadczeń pieniężnych w wykonaniu środka karnego o charakterze kompensacyjnym*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2014, nr 1.
292. Ważny A., *Modyfikacja uzgodnień przed sądem w trybie dobrowolnego poddania się karze*, „Prokurator” 2004, nr 1.
293. Wąsiewicz A., *Ubezpieczenia komunikacyjne*, Bydgoszcz 1995.
294. Wąsiewicz A., *Zmiany w warunkach obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Prawo Asekuracyjne” 1995, nr 2.
295. Wąsiewicz A., Kowalewski E., *Postulowany kształt umowy ubezpieczenia w kodeksie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 11-12.
296. Wiliński P., *O koncepcji rzetelnego procesu karnego*, [w:] Skorupka J., Jasiński W. (red.), *Rzetelny proces karny. Materiały konferencji naukowej Trzebieszowice 17-19 września 2009 r.*, Warszawa 2010.
297. Wiliński P., *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] Gerecka-Żołyńska A., Górecki P., Paluszkiewicz H., Wiliński P. (red.), *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, Warszawa 2008.
298. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] Wiliński P. (red.), *Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009.
299. Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011.
300. Witkowska K., *Kontradyktoryjność w postępowaniu przygotowawczym*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2010, nr 2.
301. Witkowska K., *Oględziny. Aspekty procesowe i kryminalistyczne*, Warszawa 2013.
302. Witkowska K., *Strony procesowe i ich reprezentanci w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 9.
303. Witkowska-Rozpara K., *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, [w:] Sepioło-Jankowska I. (red.), *Konsensualizm i kompensacja a podstawy odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2016.
304. Włodyka S. (red.), *System prawa handlowego. T. 2B*, Warszawa 2007.

305. Wolfowicz T., *Status pokrzywdzonego w sprawach o wypadki drogowe. Uwagi krytyczne*, „Palestra” 2002, nr 9-10.
306. Wolska A., *Sytuacja prawna nabywcy wierzytelności o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 1.
307. Wójcik A., *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych*, „Monitor Prawniczy” 1993, nr 2.
308. Wróbel W. (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015*, Kraków 2015.
309. Wróbel W., Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1-52*, Warszawa 2016.
310. Zagrodnik J., *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych i karnych skarbowych*, Warszawa 2016.
311. Zagrodnik J., *Rola pełnomocnika pokrzywdzonego w toku wstępnego badania sprawy w konsensualnym modelu postępowania sądowego*, „Radca Prawny” 2015, nr 4.
312. Zalewski W., *Historyczne przekształcenia idei kompensacji w ramach odpowiedzialności karnej*, „Palestra” 2002, nr 3-4.
313. Zawistowski K., *Mediacja w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 11.
314. Zhang J., *Fair Trial Rights in ICCPR*, „Journal of Politics and Law” 2009, nr 4.
315. Zielinko I., *Bezpośredniość jako element definicji pokrzywdzonego w procesie karnym*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 3.
316. Zielińska E., Klimczak J., *Zakres stosowania mediacji w sprawach karnych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2020.
317. Ziemblicki B., *Ochrona praw człowieka w odniesieniu do spółek prawa handlowego przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka*, [w:] Jaskiernia J., Spryszak K. (red.), *Regionalne systemy ochrony praw człowieka w dobie kryzysu demokracji liberalnej. T. II*, Toruń 2020.
318. Ziemiak M., *Postanowienia niedozwolone na tle umów ubezpieczenia. Studium cywilnoprawne*, Toruń 2017.
319. Zientara A., *Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę po nowelizacji Kodeksu karnego z 2015 r.*, [w:] Mazowiecka L.,

Klaus W., Tarwacka A. (red.), *Z problematyki wiktymologii. Księga dedykowana Profesor Ewie Bieńkowskiej*, Warszawa 2017.

320. Ziębiński A., *Prawo pokrzywdzonego do wzięcia udziału w rozprawie*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 21.
321. Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna. T. I*, Warszawa 2012.

Wykaz orzeczeń

1. Decyzja z dnia 5 maja 1979 r., 7805/77, X. i Church v. Szwecja, [w:] „Decisions and Reports” 1979, t. 16.
2. Decyzja Komisji z dnia 16 maja 1985 r., 10877/84, Wallen v. Szwecja, [w:] *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Orzecznictwo. Tom I*, M. Nowicki, Kraków 2001.
3. Orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 30 września 2004 r., 50222/99, Krastanov v. Bułgaria, § 60, HUDOC.
4. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 1952 r., sygn. akt C 584/52, Legalis nr 877856.
5. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 1956 r., sygn. akt 3 CR 515/56, Legalis nr 179308.
6. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 1957 r., sygn. akt 2 CR 304/57, Legalis nr 610401.
7. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 22 listopada 2017 r., sygn. akt II Aka 58/17, Legalis nr 1747112.
8. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 listopada 2003 r., sygn. akt II AKz 947/03, Legalis nr 69855.
9. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 stycznia 2016 r., sygn. akt II AKz 724/15, Lex nr 2023132.
10. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 marca 2019 r., sygn. akt II AKz 52/19, Legalis nr 2233218.
11. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 kwietnia 2019 r., sygn. akt II AKa 242/18, Legalis nr 2198101.
12. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 lipca 2001 r., sygn. akt II CKN 72/99, Legalis nr 51926.

13. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 2002 r., sygn. akt I KZP 10/02, Legalis nr 53538.
14. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 2003 r., sygn. akt III KK 486/02, Legalis nr 98201.
15. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2003 r., sygn. akt I KZP 28/03, Legalis nr 59872.
16. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2003 r., sygn. akt V KK 240/03, Legalis nr 61191.
17. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 kwietnia 2005 r., sygn. akt IV KK 42/05, Legalis nr 69433.
18. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2005 r., sygn. akt V KZ 27/05, Legalis nr 70475.
19. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2005 r., sygn. akt II KK 108/05, Legalis nr 96000.
20. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2008 r., sygn. akt II KZ 20/08, Legalis nr 121856.
21. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2008 r., sygn. akt I KZP 21/08, Legalis nr 107309.
22. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2010 r., sygn. akt IV KK 316/09, Legalis nr 240719.
23. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 2011 r., sygn. akt I KZP 2/11, Legalis nr 319206.
24. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2011 r., sygn. akt I KZP 7/11, Legalis nr 342690.
25. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 3 sierpnia 2011 r., sygn. akt III KK 79/11, Legalis nr 457232.
26. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 września 2013 r., sygn. akt III KZ 51/13, Legalis nr 733403.
27. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2013 r., sygn. akt IV KK 209/13, Legalis nr 738111.
28. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2014 r., sygn. akt IV KK 364/13, Legalis nr 1024789.
29. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2015 r., sygn. akt III KK 8/15, Legalis nr 1522545.

30. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 2015 r., sygn. akt III KK 19/15, Legalis nr 1242227.
31. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2017 r., sygn. akt V KK 152/17, Legalis nr 1682110.
32. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2017 r., sygn. akt V KK 296/17, Legalis nr 1706002.
33. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2018 r., sygn. akt V KK 466/17, Legalis nr 1823995.
34. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 2018 r., sygn. akt V KK 133/18, Legalis nr 1828454.
35. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2019 r., sygn. akt IV CSK 597/17, Legalis nr 1877725.
36. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2019 r., sygn. akt III CZP 97/18, Legalis nr 1892863.
37. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 1980 r., sygn. akt VI KZP 8/80, Legalis nr 22004.
38. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 września 1999 r., sygn. akt I KZP 26/99, Legalis nr 44490.
39. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 1999 r., sygn. akt I KZP 43/99, Legalis nr 45347.
40. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2000 r., sygn. akt I KZP 5/00, Legalis nr 47452.
41. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2002 r., sygn. akt I KZP 6/02, Legalis nr 52753.
42. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2003 r., sygn. akt I KZP 50/02, Legalis nr 56267.
43. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 października 2003 r., sygn. akt I KZP 29/03, Legalis nr 59212.
44. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 2005 r., sygn. akt III CZP 83/05, Legalis nr 71451.
45. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2006 r., sygn. akt III CZP 129/06, Legalis nr 79176.
46. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r., sygn. akt III CZP 31/11, Legalis nr 344776.

47. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2012 r., sygn. akt I KZP 9/12, Legalis nr 482550.
48. Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 1993 r., sygn. akt I KZP 6/93, Legalis nr 28090.
49. Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1996 r., sygn. akt III CZP 184/95, Legalis nr 29978.
50. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lutego 1975 r., 4451/70, Golder v. Wielka Brytania, Lex nr 80789.
51. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 czerwca 1978 r., 6232/73, König v. Niemcy, Lex nr 80802.
52. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 czerwca 1984 r., 7819/77, Campbell i Fell v. Wielka Brytania, Lex nr 80940.
53. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 8 lipca 1986 r., 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, Lithgov i inn. V. Wielka Brytania, [w:] „Państwo i Prawo” 1993, nr 5.
54. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 października 1988 r., 10519/83, Salabiaku v. Francja, Lex nr 81066.
55. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 maja 1990 r., 12726/87, Autronic AG v. Szwajcaria, Lex nr 81104.
56. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 października 1993 r., 14448/88, Dombo Beher B.V. v. Holandia, Lex nr 80558.
57. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 listopada 1993 r., 14032/88, Poitrimol v. Francja, Lex nr 1825900.
58. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 listopada 1993 r., 13972/88, Imbrioscia v. Szwajcaria, Lex nr 80549.
59. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 kwietnia 2000 r., 27752/95, Kuopila v. Finlandia, Lex nr 76878.
60. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 czerwca 2000 r., 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96, 33210/96, Coeme i inni v. Belgia, [w:] M. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004*, Zakamycze 2005.
61. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 grudnia 2000 r., 22676/93, Gul v. Turcja, Lex nr 398493.

62. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 czerwca 2001 r., 39594/98, Kress v. Francja, Lex nr 76139.
63. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2002 r., 32967/96, Calvelli i Ciglio v. Włochy, Lex nr 75676.
64. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 marca 2002 r., 46477/99, Paul i Audrey Edwards v. Zjednoczone Królestwo, Lex nr 397862.
65. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 16 kwietnia 2002 r., 37971/97, Societe Colas Est v. Francja, [w:] M. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004*, Zakamycze 2005.
66. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 lipca 2002 r., 32911/96, Metfah i inni v. Francja, Lex nr 75488.
67. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 października 2003 r., 13557/02, D.M. v. Polska, Lex nr 81409.
68. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 października 2003 r., 22072/02, Małasiewicz v. Polska, Lex nr 81408.
69. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 4 grudnia 2003 r., 39272/98, M.C. v. Bułgaria, Lex nr 395202.
70. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 lutego 2004 r., 47287/99, Perez v. Francja, Lex nr 103219.
71. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 września 2004 r., 10675/02, Kuśmerek v. Polska, Lex nr 122916.
72. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 września 2005 r., 19754/02, Sigalas v. Grecja, Lex nr 274585.
73. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 marca 2007 r., 77765/01, Laskowska v. Polska, Lex nr 248617.
74. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 kwietnia 2007 r., 46702/99, Dzwonkowski v. Polska, Lex nr 1323823.
75. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31 maja 2007 r., 40116/02, Secic v. Chorwacja, Lex nr 1422503.
76. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 czerwca 2008 r., 43775/05, Bata v. Czechy, Lex nr 400171.
77. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 grudnia 2008 r., 77766/01, Dzieciak v. Polska, Lex nr 1972570.

78. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 11 grudnia 2008 r., 6293/04, *Mirilashvili v. Rosja*, Legalis nr 138107.
79. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 20 marca 2009 r., 12686/03, *Gorou v. Grecja*, Hudoc.
80. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 19 maja 2009 r., 18353/03, *Kulikowski v. Polska*, [w:] M. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2009*, Warszawa 2010.
81. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 czerwca 2009 r., 33401/02, *Opuz v. Turcja*, Lex nr 1972570.
82. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18 czerwca 2009 r., 2393/05, *Magomadova v. Rosja*, Lex nr 2042640.
83. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 stycznia 2010 r., 25965/04, *Rantsev v. Cypr i Rosja*, Lex nr 2119535.
84. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 września 2011 r., 30358/04, *Wersel v. Polska*, Lex nr 898150.
85. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 lutego 2012 r., 42856/06, *Kinsky v. Republika Czeska*, Legalis nr 462700.
86. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 kwietnia 2012 r., 43609/07, *Robert Fąfrowicz v. Polska*, Legalis nr 463801.
87. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 grudnia 2013 r., 20688/04, *Stela Nikolova i Yordanka Vandova v. Bułgaria*, Legalis nr 1069154.
88. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 stycznia 2016 r., 57774/13, *Miracle Europe Kft v. Węgry*, Legalis nr 1441750.
89. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 stycznia 2018 r., 15374/11, *Yaşar Güç v. Turcja*, Legalis nr 1713239.
90. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 listopada 2018 r., 18297/13, *D.L. v. Niemcy*, Legalis nr 1846722.
91. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 1 grudnia 2020 r., 88/05, *Danilov v. Rosja*, Lex nr 3087744.
92. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 29 czerwca 2021 r., 26691/18, *Broda i Bojara v. Polska*, Legalis nr 2587430.
93. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 września 2021 r., 12210/14, *Paweł Dyluś v. Polska*, Legalis nr 2608128.

94. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 8 listopada 2021 r., 49868/19, M. Dolińska-Ficek i A. Ozimek v. Polska, Legalis nr 2629705.
95. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lipca 2022 r., 48762/19, Janusz Bieliński v. Polska, Legalis nr 2712176.
96. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 maja 2017 r., sygn. akt II GSK 2568/15, Legalis nr 1636596.
97. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 28 stycznia 2014 r., sygn. akt II AKa 1/14, Legalis nr 1241693.
98. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 6 marca 2019 r., sygn. akt I AGa 165/18, Legalis nr 1954424.
99. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 11 kwietnia 2006 r., sygn. akt II AKa 101/06, Legalis nr 78757.
100. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 marca 2011 r., sygn. akt II AKa 42/11, Legalis nr 340362.
101. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12 marca 2014 r., sygn. akt II AKz 115/14, Legalis nr 1045032.
102. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 30 maja 2014 r., sygn. akt II AKa 129/14, Legalis nr 1066954.
103. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 28 grudnia 2012 r., sygn. akt II AKa 240/12, Legalis nr 680270.
104. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 76/13, Legalis nr 742837.
105. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 października 2015 r., sygn. akt II AKa 209/15, Legalis nr 1445601.
106. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 listopada 2018 r., sygn. akt II AKa 122/18, Legalis nr 2233117.
107. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 9 października 2006 r., sygn. akt II AKo 286/06, Legalis nr 87353.
108. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 19 września 2012 r., sygn. akt I ACa 417/12, Legalis nr 704741.
109. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 17 kwietnia 2013 r., sygn. akt II AKa 53/13, Legalis nr 733790.
110. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 9 września 2010 r., sygn. akt II AKa 122/10, Legalis nr 329973.

111. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 18 września 2015 r., sygn. akt I ACa 362/15, Lex nr 1842746.
112. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 19 września 2013 r., sygn. akt II AKa 159/13, Lex nr 1381505.
113. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 28 grudnia 2015 r., sygn. akt II AKa 156/15, Legalis nr 1714436.
114. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 13 września 2012 r., sygn. akt I ACa 480/12, Legalis nr 741069.
115. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 13 lutego 2014 r., sygn. akt II AKa 8/14, Legalis nr 863118.
116. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 21 grudnia 2016 r., sygn. akt II AKa 172/16, Legalis nr 1564312.
117. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 26 kwietnia 2017 r., sygn. akt I ACa 831/16, Legalis nr 1657738.
118. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 4 kwietnia 2013 r., sygn. akt VI ACa 1324/12, Legalis nr 722848.
119. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 9 maja 2013 r., sygn. akt VI ACa 1453/12, Legalis nr 739525.
120. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 maja 2015 r., sygn. akt II AKa 97/15, Legalis nr 1271322.
121. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 25 listopada 2015 r., sygn. akt I ACa 382/15, Lex nr 1934378.
122. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 15 stycznia 2019 r., sygn. akt II AKa 418/18, Legalis nr 1887194.
123. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 24 listopada 2015 r., sygn. akt II AKa 97/15, Legalis nr 1398293.
124. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 22 maja 2018 r., sygn. akt II AKa 15/18, Legalis nr 1808346.
125. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 1965 r., sygn. akt V K 643/64, Legalis nr 527844.
126. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 1970 r., sygn. akt II PR 659/68, Legalis nr 14427.
127. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 października 1971 r., sygn. akt V KRN 287/71, Legalis nr 15720.

128. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 1972 r., sygn. akt V KRN 82/72, Legalis nr 16144.
129. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 października 1972 r., sygn. akt V KRN 424/72, Legalis nr 16621.
130. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 1976 r., sygn. akt IV CR 172/76, Legalis nr 19482.
131. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 1981 r., sygn. akt IV CR 63/81, Legalis nr 22566.
132. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 1982 r., sygn. akt IV CR 48/82, Legalis nr 23034.
133. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 1990 r., sygn. akt I CR 451/90, Legalis nr 26997.
134. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1998 r., sygn. akt I CKU 111/97, Legalis nr 345494.
135. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 1999 r., sygn. akt III CKN 475/98, Legalis nr 45905.
136. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 2000 r., sygn. akt V KKN 259/00, Legalis nr 48464.
137. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2002 r., sygn. akt II KKN 385/01, Legalis nr 59473.
138. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 2002 r., sygn. akt IV CKN 826/00, Legalis nr 278060.
139. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 2002 r., sygn. akt II KKN 371/00, Legalis nr 54755.
140. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 2003 r., sygn. akt III KK 127/02, Legalis nr 56976.
141. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2004 r., sygn. akt V KK 337/03, Legalis nr 65969.
142. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2005 r., sygn. akt V KK 355/04, Legalis nr 71092.
143. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2005 r., sygn. akt IV CK 406/04, Legalis nr 70460.
144. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2005 r., sygn. akt V KK 133/05, Legalis nr 73215.

145. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 2005 r., sygn. akt III CK 298/05, Legalis nr 429292.
146. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2006 r., sygn. akt V CSK 90/05, Legalis nr 177254.
147. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 2006 r., sygn. akt II CSK 64/06, Lex nr 445263.
148. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 września 2007 r., sygn. akt WA 33/07, Legalis nr 118440.
149. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2009 r., sygn. akt IV KK 380/08, Legalis nr 178177.
150. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2009 r., sygn. akt V CSK 447/08, Legalis nr 216834.
151. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 2009 r., sygn. akt IV KK 28/09, Legalis nr 177887.
152. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2009 r., sygn. akt V KK 124/09, Legalis nr 274079.
153. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 2010 r., sygn. akt I CSK 166/09, Legalis nr 223285.
154. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2010 r., sygn. akt III KK 292/09, Legalis nr 364370.
155. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 lutego 2011 r., sygn. akt III KK 243/10, Legalis nr 354214.
156. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 2011 r., sygn. akt III KK 424/10, Legalis nr 432361.
157. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2011 r., sygn. akt V CSK 38/11, Legalis nr 443537.
158. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2014 r., sygn. akt I CSK 155/13, Legalis nr 1066910.
159. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2014 r., sygn. akt II KK 200/13, Legalis nr 776806.
160. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 kwietnia 2014 r., sygn. akt III KK 478/13, Legalis nr 998595.
161. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2015 r., sygn. akt II KK 171/15, Legalis nr 1281610.

162. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2016 r., sygn. akt V CSK 344/15, Legalis nr 1433077.
163. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2016 r., sygn. akt V CSK 524/15, Legalis nr 1450602.
164. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 2016 r., sygn. akt SNO 39/16, Lex nr 2152405.
165. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2017 r., sygn. akt SNO 57/16, Legalis nr 1549987.
166. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2017 r., sygn. akt IV CSK 603/16, Legalis nr 1695369.
167. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2017 r., sygn. akt SDI 68/17, Lex nr 2395405.
168. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2017 r., sygn. akt II KK 312/17, Legalis nr 1714879.
169. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2018 r., sygn. akt II KK 126/18, Legalis nr 1885114.
170. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2019 r., sygn. akt IV CSK 594/17, Legalis nr 1878764.
171. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2019 r., sygn. akt III KK 185/18, Legalis nr 1954393.
172. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 29 grudnia 2011 r., sygn. akt I SA/Po 717/11, Legalis nr 482271.
173. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 27 kwietnia 2017 r., sygn. akt VI SA/Wa 2302/16, Legalis nr 1630933.
174. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 24 maja 2017 r., sygn. akt VI SA/Wa 2581/16, Legalis nr 1631071.
175. Wyrok Trybunału (druga izba) z dnia 22 grudnia 2010 r., C-279/09, EU:C:2010:811.
176. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 czerwca 1998 r., sygn. akt K 28/97, Legalis nr 10441.
177. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2001 r., sygn. akt SK 10/00, Lex nr 46864.
178. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 maja 2002 r., sygn. akt 32/01, Legalis nr 54112.

179. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 czerwca 2002 r., sygn. akt SK 5/02, Legalis nr 54428.
180. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lipca 2002 r., sygn. akt P 4/01, Legalis nr 54436.
181. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 maja 2003 r., sygn. akt SK 38/02, Legalis nr 56667.
182. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 maja 2004 r., sygn. akt SK 38/03, Legalis nr 62950.
183. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 grudnia 2004 r., sygn. akt SK 29/04, Legalis nr 65874.
184. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 marca 2005 r., sygn. akt SK 26/02, Legalis nr 67743.
185. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 stycznia 2006 r., sygn. akt SK 30/05, Legalis nr 72310.
186. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 października 2006 r., sygn. akt SK 42/04, Legalis nr 77567.
187. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 października 2007 r., sygn. akt SK 7/06, Legalis nr 87676.
188. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 kwietnia 2008 r., sygn. akt P 26/06, Legalis nr 95905.
189. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 lutego 2008 r., sygn. akt P 49/06, Legalis nr 93711.
190. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lutego 2008 r., sygn. akt SK 89/06, Legalis nr 93712.
191. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 kwietnia 2008 r., sygn. akt K 40/07, Legalis nr 96599.
192. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 lipca 2008 r., sygn. akt SK 40/07, Legalis nr 100244.
193. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 października 2010 r., sygn. akt SK 26/08, Lex nr 621602.
194. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 grudnia 2010 r., sygn. akt P 11/09, Legalis nr 266510.
195. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lipca 2011 r., sygn. akt SK 10/10, Lex nr 963709.

196. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 października 2011 r., sygn. akt SK 39/09, Lex nr 992860.
197. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 października 2013 r., sygn. akt K 30/11, Legalis nr 737173.
198. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 maja 2015 r., sygn. akt SK 1/14, Lex nr 1710108.
199. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 października 2015 r., sygn. akt K 5/14, Legalis nr 1348562.
200. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 stycznia 2019 r., sygn. akt SK 6/16, Lex nr 2611064.
201. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 czerwca 2019 r., sygn. akt SK 27/18, Lex nr 2684715.
202. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 sierpnia 2020 r., sygn. akt K 46/15, Lex nr 3041916.
203. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lipca 2021 r., sygn. akt SK 60/19, Lex nr 3199941.
204. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 28 czerwca 2007 r., C-467/05, Lex nr 287353.
205. Zarządzenie Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2008 r., sygn. akt IV KK 74/08, Legalis nr 111945.

Wykaz źródeł internetowych

1. https://piu.org.pl/public/upload/ibrowser/historia_ubezpieczen_-_na_swiecie_i_w_polsce.pdf, [dostęp: 10.04.2017 r.].
2. https://rf.gov.pl/vademecum-klienta/abc-ubezpieczen/Ubezpieczenie_zyciowe__147, [dostęp: 03.09.2018 r.].
3. <https://www.allianz.pl/content/dam/onemarketing/cee/azpl/dokumenty/o-allianz/tfi/plan-polaczenia-tfi-allianz-19-01-2022.pdf> [dostęp: 06.02.2023 r.].
4. https://www.knf.gov.pl/podmioty/Podmioty_ryнку_ubezpieczeniowego/Dział_II_pozostale_ubezpieczenia_osobowe_i_majatkowe_zaklady_ubezpieczen_ktore_koncza_lub_zakonczyly_dzialalnosc [dostęp: 06.02.2023 r.].

5. https://www.ufg.pl/infoportal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page190.jspx?_afLoop=6629467514781376&_afWindowMode=0&_adf.ctrl-state=9ie9nxzah_55 [dostęp: 16.12.2022 r.].